

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**DİVAN EDEBİYATINDA
RAMAZANİYELER ÜZERİNE
İNCELEMELER**

42524

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Kaşif YILMAZ

Hazırlayan
Mehmet Emin ERTAN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Edirne 1995

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	7
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	8
ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	11

I. BÖLÜM

İSLAM DİNİNE GÖRE RAMAZAN VE ORUÇ

İSLAM DİNİNE GÖRE RAMAZAN VE ORUÇ.....	19
1.1. RAMAZAN.....	19
1.2. ÜÇAYLAR (RECEP, ŞABAN, RAMAZAN).....	20
1.3. RAMAZAN HİLALİNİN GÖZLENMESİ (RÜ'YETÜ HİLÂL).....	21
1.4. RAMAZANIN İLANI.....	22
1.5. ORUÇ.....	23
1.6. SAHURA KALKMAK.....	24
1.7. İMSAK.....	25
1.8. ORUÇ TUTMAK.....	25
1.9. İFTAR.....	27
1.10. TERAVİH NAMAZI.....	28
1.11. GECE HAYATI.....	29
1.12. KAZA, CEZA ORUCU.....	30
1.13. KEFFARET ORUCU.....	31
1.14. HATİM İNDİRMEK (KUR'AN OKUMAK).....	32
1.15. İTİKAF'A GİRMEK.....	33
1.16. KADİR GECESİ.....	34
1.17. ZEKAT VE SADAKA-İ FITİR.....	35
1.18. RAMAZAN BAYRAMI.....	35
1.19. ŞEVVAL ORUCU.....	37

II. BÖLÜM

RAMAZANIN TÜRK KÜLTÜRÜNE SOSYAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİ

2.1. RAMAZANIN TÜRK KÜLTÜRÜNE SOSYAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİ.....	39
2.1.1. HİLALİ GÖZLEMELER, YEVM-İ ŞEKK VE RAMAZANIN İLANI.....	41
2.1.2. RAMAZANDA GÜNLÜK HAYAT, SOSYAL YAŞANTIDAKİ FARKLILIKLAR.....	43
2.1.3. İFTAR FASLI VE ÖZELLİKLERİ.....	44
2.1.4. TERAVİH NAMAZI VE CAMİ ZİYARETLERİ.....	45
2.1.5. CAMİ SÜSLEMESİ MAHYALAR VE KANDİLER.....	47
2.1.6. RAMAZANDA GECE HAYATI.....	49
2.1.7. RAMAZANDA SAHUR FASLI.....	51
2.1.8. RAMAZANDA SOFULAR VE RAMAZAN SOFULARI.....	53
2.1.9. RAMAZANDA HIRKA-İ ŞERİF ZİYARETİ.....	54
2.1.10. İTİKAF'A GİRMEK.....	55
2.1.11. KADİR GECESİ.....	55
2.1.12. RAMAZAN BAYRAMI VE BAYRAM NAMAZI.....	56
2.2. RAMAZANIN EDEBİYATIMIZA ETKİLERİ.....	57

2.2.1. DİVAN EDEBİYATINDA RAMAZANİYELERİN YER ALIŞ SEBEBİ.....	58
2.2.2. DİVAN ŞAİRLERİ VE RAMAZANİYE YAZMA SEBEPLERİ.....	60
2.2.3. RAMAZANİYELERİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	62
2.2.3.1. MÜNFERİD RAMAZANİYELER.....	63
2.2.3.2. TASAVVUF EDEBİYATINDA RAMAZANİYELER.....	63
2.2.3.3. RAMAZANİYELERDE KASİDELERİN ÖZELLİKLERİ.....	64
2.2.3.4. RAMAZANİYELERDE GAZELLERİN ÖZELLİKLERİ.....	65
2.2.3.5. RAMAZANİYELERDE MURABBALARIN ÖZELLİKLERİ.....	66
2.2.3.6. RAMAZANİYELERDE MESNEVİ TARZI (MESNEVİLER).....	66
2.2.3.7. MÜFRED VE MUKATTA'AT RAMAZANİYELER.....	67
2.2.3.8. TARİH VE MAHLAS-NAMELERDE RAMAZANİYELER.....	67
2.2.3.9. RAMAZANİYELERDE NAZİRELER.....	67
2.2.3.10. DİĞER LEHÇELERDE RAMAZANİYELER.....	68

III. BÖLÜM RAMAZANİYELER

YUNUS EMRE (1241?-1321?).....	71
SEYYİD ÖMER İMADEDDİN NESİMİ.....	72
AHMED PAŞA.....	74
ALİ ŞİR NEV'Â'İ.....	75
ZATİ.....	77
NAZMİ.....	77
FUZÜLİ.....	79
MEHMED.....	79
HA Y AL İ BEG.....	80
ÜFTÂDE.....	81
MEHMED MUHYİDDİN.....	81
(TAŞLICALI) YAHYA BEG "DÜKAKİN-ZÂDE".....	85
BAĞDADLI OSMAN RUĞİ.....	88
SEYYİD AZİZ MAHMUT HÜDAYİ.....	90
'AZM -ZÂDE MUŞTAFÂ HÂLETİ.....	92
ATA'ULLAH.....	93
NEV'İ ZADE ATA'İ.....	93
ŞABRİ-İ ŞÂKİR.....	94
MEHMED ŞERİF ÇELEBİ.....	94
ABDÜ'L-EHAD NURİ SİVASİ.....	95
'AZMİ-ZÂDE MUŞTAFÂ HÂLETİ.....	97
İSMETİ.....	97
BOLULU HİMMET.....	98
NİYAZİ-İ MISRİ.....	99
YUSUF NABİ.....	100
BOSNALI ALAATDİN SABİT.....	102
EDİRNE'Lİ KÂMİ MUHAMMED EFENDİ.....	113
İSMAİL HAKKI BURSAVİ.....	118
YAHYA NAZİM.....	120
NEDİM.....	126
MUSTAFA SÂMİ.....	130

SEYYİD HÜSEYİN VEHBİ EFENDİ	135
KAŞİDE-İ 'İDİYE DER SİTÂYİŞ-İ ŞEH-İ CEM-CĀH-I HĀN AHMED-İ ŞĀLİŞ BERĀ-YI FETH.....	136
KAŞİDE-İ 'İDİYE BERĀ-YI VAŞF-KERDEN-İ	137
ŞEYH HASAN SEZAYİ.....	145
MİRZA-ZADE MEHMED SALİM EFENDİ.....	146
EBÜ'L-VEFA AHMED MÜSLİM EFENDİ	147
MEHMET EMİN BELİĞ.....	148
RAMAZANİYE DER-SİTÂYİŞ-İ VĀLİ-İ BAĞDAD AHMED PĀŞĀ	149
İFŞARİYYE.....	150
HAŞMET BİN ABBAS.....	152
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKİ.....	157
MEHMED	158
MEHMED SÜNBU'L-ZADE VEHBİ.....	162
ĀRİF (REİSÜ'L-KÜTTAB)	199
SÜRÜRİ.....	201
SEYYİD OSMAN	201
OSMAN VĀSİF.....	208
SİTÂYİŞ-İ MĀH-I SİYĀM DER EVŞĀF-I ŞĀH-I ŞEHİD SULTĀN SELİM HĀN-I ŞĀLİŞ.....	214
ŞEYH AHMET SUZİ.....	217
AHMET ŞEM'İ.....	218
AŞIK İBRAHİM DERTLİ	219
LEYLA HANIM.....	220
ŞEREF HANIM.....	221
KEÇECİ-ZĀDE 'İZZET MOLLA	222
ĀMEDEN-İ 'İD-İ SA'İD.....	227
MEHMET EMİN REFİ' KĀLĀYİ.....	228
TÜRABİ.....	232
MEHMET NİYAZİ.....	233
EŞREF PAŞA	234
RİF'AT EFENDİ.....	236
ZİHNİ ÇERMİKİ.....	238
EBÜ'L KEMĀL KEMĀHİ (İBRAHİM HAKKI)	241
AHMET REMZİ DEDE.....	242

IV. BÖLÜM

RAMAZANİYELERİMİZDE İŞLENMİŞ KONULAR

RAMAZANİYELERİMİZDE İŞLENMİŞ KONULAR.....	244
4.1. ÜÇAYLAR (Recep, Şa'ban, Ramazan)	244
4.2. YEVM-İ ŞEK (Şüpheli Gün).....	245
4.3. RŪ'YETÜ'L-HİLAL (Ayın Görülmesi, Gözlenmesi)	248
4.4. KAĞIT UÇURMAK (Haber Uçurmak, Haber Ulaştırmak).....	253
4.5. RAMAZANİYELERDE HİLAL TEŞBİHLERİ (Hilal Nelere Benzetilmiş).....	254
4.5.1. HİLAL-BARDAK (Bardak, Kase, Tas).....	255
4.5.2. AY-MEŞALE.....	255
4.5.3. HİLAL-USKUMRU (Balık).....	255
4.5.4. AY-MİSAFİR (Ziyaretçi)	255

4.5.5. AY-ÖĞRENCİ.....	256
4.5.6. HİLAL-RAHLE	256
4.5.7. AY-ÇEVGAN OYUNCUSU.....	256
4.5.8. AY-KÜPE (Kulak Halkası)	256
4.5.9. AY-ÇÖREK (Hilal, Ekmek).....	256
4.5.10. HİLAL-NUN-LÂ HARFLERİ	257
4.5.11. HİLAL-KILIÇ-HANÇER	257
4.5.12. AY-HİLAL-GEMİ.....	258
4.5.13. AY-AC İNSAN (Oruçlu).....	258
4.5.14. HİLAL-HALKA (Ay-Kapı mandalı)	259
4.5.15. HİLAL-KİLİT	259
4.5.16. AY-GEM (Ağız Dizgini).....	259
4.5.17. AY-DİLBER (Güzel Gelin, Namuslu Kadın).....	259
4.5.18. HİLAL-YÜZÜK	260
4.5.19. AY-EJDERHA (Hilal-Canavar, Yılan).....	260
4.5.20. AY-TAKKE, KÜLAH.....	260
4.5.21. AY-ALEM (Hilal-Kubbe, Minare Sembolleri).....	260
4.5.22. AY-MANGAL	260
4.6. RAMAZANIN HER YIL VE BİR AY OLMASI.....	261
4.6.1. RAMAZANIN HER YIL GELMESİ.....	261
4.6.2. RAMAZANIN OTUZ GÜN OLMASI.....	263
4.7. MEVSİMLERE GÖRE RAMAZANLAR.....	263
4.7.1. BAHAİR RAMAZANLARI.....	264
4.7.2. YAZ RAMAZANLARI	265
4.7.3. KIŞ RAMAZANLARI.....	266
4.8. RAMAZANI KARŞILAMA, KUTLAMA, TEBRİKLEŞME.....	266
4.9. DAVUL, TOP SESLERİYLE RAMAZANI VE BAYRAMI İLAN ETMEK.....	270
4.10. ÇOCUKLAR VE RAMAZAN.....	271
4.11. RAMAZANLA GELEN PAHALILIK.....	273
4.12. RAMAZANDA SEHER, SAHUR, İMSAK FASLI	274
4.12.1. SEHER.....	274
4.12.2. SAHUR.....	275
4.12.3. İMSAK.....	276
4.13. ORUCA NİYYET ETMEK.....	279
4.14. ORUÇ İLAHİ EMİRDİR.....	279
4.15. EDEBİYATTA ORUÇ ÇEŞİTLERİ.....	282
4.15.1. DERD- ĞAM ORUCU.....	283
4.15.2. AYRILIK ORUCU (HİCR, FİRAK ORUCU).....	283
4.15.3. KAVUŞMA (VUSLAT) ORUCU.....	284
4.15.4. AŞK (MUHABBET) ORUCU.....	285
4.16. RAMAZANDA ORUÇ TUTANLAR (ORUÇ VE AÇLIK).....	285
4.16.1. ORUÇ, AÇLIK İLGİSİ	285
4.16.2. ORUÇ MUTLULUKTUR (RİYASIZ İBADETTİR).....	287
4.16.3. ORUCU SEVMEK VE MÜKAFATI	289
4.17. ORUÇ TUTMAYANLAR.....	290
4.17.1. HASTALIK VEYA SEFERİLİK SEBEBİYLE ORUÇ TUTMAMA	291
4.17.2. GİZLİCE ORUÇ YEMEK	291
4.18. ORUÇ TUTMAK SIHHATTİR (ORUÇ İNSANI SIHHATLİ YAPAR).....	293

4.19. RAMAZAN (DEĞER, GÖREV VE ÖNEM YÖNÜYLE)	295
4.20 RAMAZANDA ŞEYTANIN HALİ.....	299
4.21. RAMAZANDA CENNET-CEHENNEM.....	301
4.21.1. CENNET	301
4.21.2. CEHENNEM.....	304
4.22. RAMAZANDA GÜNAHLARIN BAĞIŞLANMASI (MÜCRİMLERİN AFFI).....	305
4.23. RAMAZAN RAHMET BEREKET VE MAĞFİRET AYIDIR.....	311
4.24. RAMAZAN NUR AYIDIR (HER YERİ AYDINLATIR).....	313
4.25. RAMAZANDA TEMİZLENME YÜCELME, MELEKLEŞME	316
4.26. RAMAZANDA GÜNDÜZ.....	319
4.27. MÜEZZİN VE EZAN (İBADETE ÇAĞRI).....	320
4.28. RAMAZANDA TEVBE (NEDAMET VE GÖZYAŞI)	321
4.29. RAMAZANDA VİRD (ZİKİR VE ŞÜKÜR).....	323
4.30. RAMAZANDA CAMİLERDE HATİM VE TEMCİD OKUMAK, DİNLEMEK.....	325
4.31. RAMAZANDA VAIZ, VAAZ VE NASİHAT DİNLEMEK	326
4.32. RAMAZANDA İFTAR (YEMEK VE YEDİRMEK FASLI)	330
4.33. RAMAZANDA YİYİCİLER, TUFEYLİLER, OBURLAR (ÇOK YİYİCİLER)	338
4.34. RAMAZAN SOFİLERİ	340
4.35. RAMAZAN VE TERAVİH NAMAZI.....	342
4.36. RAMAZANDA CAMİLER NUR, HUZUR VE ZİYARET MERKEZİDİR.....	345
4.37. CAMİLER, MİNARELER, MAHYALAR VE KANDİLLER (RAMAZANDA İSTANBUL'DA GECE İBADETHANELER)	350
4.38. RAMAZANDA İTİKAF GİRME.....	357
4.39. RAMAZANDA İSTANBUL (ÇARŞI-PAZAR ALIŞVERİŞİ VE ŞEHİR GEZİNTİLERİ).....	359
4.40. NEFS, ARZU VE ŞEHVET.....	362
4.41. RAMAZANDA MEY, ŞARAP, MEYHANE	363
4.42. RAMAZANDA TIRYAKİLER, RİNDLER, AFYON VE ESRARKEŞLER	367
4.43. RAMAZANLA VEDALAŞMAK (AYRILIK ZAMANININ GELMESİ)	371
4.44. RAMAZANİYYE, 'İDİYYE (BAYRAMİYE) YAZILIŞ SEBEBLERİ.....	374
4.45. RAMAZANİYELERDE DU'A VE FAHRIYE (TEMENNİ VE ÖVÜNME) FASLI	377
4.46. CAİZE ALMAK, CER YAPMAK, FİTRE VE SADAKA VERMEK.....	381
4.47. RAMAZANDA KADİR GECESİ VE ÖNEMİ	386
4.48. TEMENNİ EDİLEN ZAMANLAR (KADİR GECESİ VE BAYRAM GÜNLERİ)	390
4.49. EN GÜZEL VE EN MUTLU GÜN BAYRAM.....	395
SONUÇ.....	408
RAMAZANİYESİ VEYA RAMAZANLA İLGİLİ ŞİİRLERİ BULUNAN ŞAİRLER LİSTESİ.....	416
RAMAZANİYESİ BULUNMAYAN (TARANMIŞ) ESERLER LİSTESİDİR.....	418
BİBLİYOGRAFYA	421

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser
A. Müslim : Ahmed Müslim
A. R. Dede : Ahmet Remzi Dede
Ank. : Ankara
Ansk. : Ansiklopedi
Ant. : Antoloji
a.s. : Aleyhi's-Selam
C. : Cilt
Cum. : Cumhuriyet
Der. : Dergi(si)
D. İş. Bşk. : Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed. : Edebiyat
Edr. : Edirne
E. Kami : Edirneli Kami
Ef. : Efendi
Fak. : Fakülte(si)
G. : Ğazel
H. : Hicri
H.Ş. : Hadis-i Şerif
H.z. : Hazreti, hazretleri
İb. Hakkı : İbrahim Hakkı Erzurumlu
2/187 : İkinci Sure, yüz-seksenyedinci ayet
İs. Hakkı : İsmail Hakkı Bursavi
İst. : İstanbul
K. : Kaside
K. K. : Kur'an-ı Kerim
Kütp. : Kitaplık, Kütüphane(si)
K. R. Paşa : Koca Rağıb Paşa
Mah. : Mahlasname

Mak. : Makale
Mat. : Matbaa(sı)
Mec. : Mecmua
M. Niyazi : Mehmet Niyazi
Mes. : Mesnevi
M.Eğt.Bak. : Milli Eğitim Bakanlığı
Muk. : Mukattaat
Mur. : Murabba
Müf. : Müfred
Nu. : Numara
Osm. : Osmanlı
Pey. : Peyğamber
r.a. : Radiya'llahü anh (anhüma)
R. : Rüba'i
s. : Sayfa
S. : Sayı
s.a. : Sallallahü aleyh-i ve sellem
Sey. : Seyyid
Süm. : Sümbül-zade
Tar. : Tarih
Terc. B. : Terci-i Bend
Terc. : Tercüme
Ter. : Terimler
Terk. B. : Terkib-i Bend
Tuy. : Tuyuğ
Ünv. : Üniversite(si)
V. : Varak
v.b. : Ve bunun gibi (benzeri)
Yay. : Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

(ÇEVİRİYAZI ALFABESİ)

a	آ	i	ژ	s	س
ā	آ	k	ك	t	ت
b	ب	k	ق	t	ط
c	ج	ا	ل	ü	أ
ç	چ	m	م	ū	او
d	د	n	ن	v	و
f	ف	ñ	ث	y	ی
g	گ	o	أ	z	ز
ğ	غ	ö	او	ž	ظ
h	ه	p	پ	z	ظ
h	ح	r	ر	z	ذ
h	خ	s	س	ء	ع
i	آ	s	س	د	د
ī	ی	s	س		

ÖNSÖZ

Milletler, kendi kültür ve değerlerine sahip çıkmak mecburiyetindedirler. Bu konuda gereken hassasiyeti göstermeyen topluluklar ayakta durma mücadelesi verme durumunda olacaklarından, yarınlarla ilgili ideallerinden de çok uzak kalacaklardır. Bu hal, onları bir kimlik buhranına sürükleyecektir. Dünlerini tanımayanlar, yarınları hakkında hayal sahibi dahi olamayacaklardır. Geçmişle, kültürüyle sağlıklı bir köprüsü olan toplum, yarınlar için daha şanslı olacaktır. Bir millet için geçmişini, tarihini, kültürünü, inancını, örfünü, adetlerini, daha kısa bir ifadeyle, edebiyatını bilmek, vazgeçilmez, devredilmez, ihmal edilmez görevlerinin başında gelir. Biz bu çalışmada din ve edebiyatı aynı noktada birleştiren, geçmişten, geleceğe kesiksiz bir çizgiyle bize ulaşan, her devirde sevilen, yaşanan, konu edilen Ramazan'ı ve Ramazaniyeler'i ele aldık.

Günümüze kadar Ramazaniyeler hakkında akademik bir çalışma yapılmamıştır. Bu konudaki kaynaklar ise edebiyatımız kadar geniş bir sahaya dağılmıştır. Aslında Eski Türk Edebiyatı konuları arasında Ramazaniyeler önemli bir yer tutuyorsa da, onlara ulaşmanın zorluğu, bu yoldaki araştırmacıları, bir kaç Şair ve Ramazaniyeleri incelemekten öteye götürmemiştir. Araştırmacılar, ya tek şahıs eseri üzerinde çalışmayı, yahut da aranılan materyallerin, malzemelerin (adresi belli ve) kolay ulaşılabilir olanlarını tercih etmişler. Ramazaniyelerin bâkir bir konu olarak kalmasının asıl sebebi, hangi divanlarda veya eserlerde olduğu konusunda bir işaretin bulunmaması ve hangi tür şiirler ile divanın neresinde bulunacağı hususunun belli olmamasındandır. Mesela, Tevhidler, Münacaatlar ve Na'tler'in (divan içinde) nerede yer aldığı bellidir. Bu hususta yapılacak araştırmalarda adı geçen eserlere ulaşmak, o esere ulaştıktan sonra kolaydır. Ele aldığımız divanın baş tarafına baktığımızda, varsa var, yoksa yoktur. Bir Ramazaniyeyi veya ramazanla ilgili manzumeleri bulabilmek için eseri (hiç bir bölümünü atlamaksızın) baştan aşağı taramanız gerekir. İşte Ramazaniyeler hususunun ihmali böyle zor bir yolla ulaşılmasındandır.

"Divan Edebiyatında Ramazaniyeler Üzerinde İncelemeler" konusunu tez olarak ele alınca, bazı kurallarla hareket etmeyi gerekli gördük. Öncelikle, Divan Edebiyatı'na 1. sınıf Şair olarak kendisini kabul ettirmiş bütün şairlerin divanlarını taradık. Bu taramayı yukarda arzettiğimiz titizlikle yaptık. 2. Sınıf şairler olarak nitelenenlerin bütününe yakınına taradık ve olanları (ramazaniyesi bulunanları) tesbit ettik. Bu arada ulaşabildiğimiz, tarama şansını yakaladığımız 3. sınıf şairleri de imkan nisbetinde taradık ve taradıklarımızda bulunanları tesbit ettik. Böylece 161 divanı tarama imkanını bulduk. Bu divanların 56 tanesinde Ramazaniyeye veya ramazanla ilgili manzum parçalara rastladık. Bunların beyt hacmi 1700'e yaklaşmaktadır. Hemen her tür manzumeye rastlamak da ayrı bir özellik arzetti.

Taramış olduğumuz divanların bazıları yazma, bazıları da baskı idi. Eğer her iki çeşit divanla karşılaştığımızda, baskı olanlarını tercih ettik.

Bulmuş olduğumuz Ramazaniyeler içinde bir ayıklama ve ayırma yapmadık. Olanları aynen aktarmaya çalıştık. Metinleri (yazarlarının ölüm tarihleri baz alınarak) kronolojik sıraya ve divanda yer aldığı önceliğe göre buraya aktardık. Metinleri transkripsiyon alfabesine uygun yazdık. Metinler hususunda şüpheye düştüğümüz yerlerde başka nüshalara baş vurduk. Mümkün olduğunca yanlışsız ve eksiksiz olmaya özen gösterdik.

Ramazaniyeler'in edebi özelliklerini inceleyerek ve dinde ramazanın yerini, konumunu dahil ederek yeni boyutlara ulaşmayı amaçladık. Şairlerimizin, Ramazaniyeler'indeki kullandıkları terminolojileri (ana hatlarıyla) konu olarak ele alıp, bu konuda kim ne söylemiş ise, onları da kronolojik sıraya göre arz ettik. İster Ramazaniyeler'e ister Ramazaniyeler'de konu olan bölümlere göz atalım, geçmişten geleceğe Ramazaniyeler hiyâbânında yol aldığımız görülecektir. Kimin, kimden, hangi ölçüde ve hangi hususlarda etkilendiğini görme şansını yakaladık. Bu noktadan hareket ederek, başka çalışmalara varmanın yollarını açmağa çalıştık.

Bizim ulaşamadığımız ve tarama fırsatını bulamadığımız divanlarda Ramazaniyeler olabilir. Zaten bütünü tarama şansına sahip olmamız mümkün değildir. Ancak belli bir asır hedef alınarak bu konu tekrar ele alınırsa o zaman (o asırdaki) taranmamış eserlere belki ulaşılır.

Türk-İslam Dünyası'nın bütününe hitab eden böylesi bir konuyu incelemekle önemli bir konuyu gün ışığına çıkarmanın hazzını yaşıyorum. İnanç, kültür ve sanat burada müthiş bir sentez oluşturmuştur. Türk kültürünün zenginliğini, Ramazan ve Oruç gibi bir ibadette nasıl tezahür ettiğini görmek, tesbit etmek ayrı bir mazhariyet oldu. Bu çalışmada, hiçbir zaman, doktora sınırlarını aşıyor gibi bir kaygıya kapılmadım.

Tezimde beni destekleyen, bileyen ve yönlendiren -her seferinde ayıpsız bir çalışma yapmamı tavsiye eden- okul dışı zamanlarda- kendilerini rahatsız ettiğimde, âlicenab tavrıyla mukabele eden hocam Yrd. Doç. Dr. Kâşif YILMAZ'a; çalışmam süresince, himmet ve tenbihlerini benden esirgemeyen hocalarım: Yrd. Doç. Dr. Süreyya Ali BEYZADEDEOĞLU ve Yrd. Doç. Dr. Recep DUYMAZ'a minnet ve şükranlarımı arz etmek isterim. Metin tesbit ve tashihlerinde, engin tecrübe ve bilgi birikiminden son derece istifade ettiğim Prof. Dr. Orhan OKAY Hocam'ı minnet ve şükranla yad etmek, teşekkürlerimi, kendilerine arz etmek isterim. Bu noktaya ulaşmamda itici güç ve moral kaynağım olan Mustafa Hakkı ERTAN'a, emek ve yardımları geçen herkese teşekkür etmeyi görev addediyorum. Çalışmak bizden, tevfik Allah'tandır.

GİRİŞ

Divan Edebiyatı'nda Ramazaniyeler'le olan ilgim yirmi yıldan fazla bir geçmişe sahiptir. Çünkü Edebiyat Fakültesini bitirme tezi olarak bu konuda naçiz bir çalışma yapmıştım. O günden bu güne, sayıları beş, altıyı geçmeyen makale veya fıkradan başka bu konuda akademik hiç bir çalışma malesef çıkmadı. Her yıl Ramazan ayı gelince gazete ve medya dediğimiz kurumlar, bir ay süreyle ramazan hakkında çeşitli tanıtıcı programlar, reklamlar yaparlar. Ne yazık ki, bin yıldan fazla zamandır müslüman olan bu milletin, bu mübarek ay hakkında gördüklerini, düşündüklerini dile getiren tarihi ve edebi eserleri gün ışığına çıkaracak bir çalışmaya yönelinmemiştir.

Ramazan hakkında (Tez seviyesinde) bir çalışmanın bana nasip olmasını Allah'ın bir lutfu olarak kabul ediyorum. Önceki çalışmamda yüz iki divan taramıştım. Bunlardan yirmidört divanda ramazaniyelere rastlamıştım. Bu ramazaniyeler yirmibeş kasideden, onüç gazelden, beş murabbadan, bir terki-i bend formunda kasideye ve bir adet mesnevi türünden olmak üzere toplam 761 beyitlik yekûna varan bir çalışma idi. Bu konuyu daha ciddi ve konusuna layık bir ölçüde ele almak gerekirdi. Biz de bu amaçla çalışmaya başladık. Önce taranmış olan eserleri yeniden taradık; bu eserlerde (daha önceleri) göremediğimiz ramazaniyeleri tesbit ettik. Ramazaniyeleri transkripsiyonlu olarak latin alfabesine aktardık. Tarama yaptıkça, önceki çalışmamızın ne denli yetersiz olduğunu gördük. Hangi eserleri taramadığımızı, hangilerini özellikle ve öncelikle taramamızın gerektiğini tesbit ederek, onları tek tek (nerede iseler) bulup taramaya başladık. Bulduklarımızın metinlerini, bulamadıklarımızın isimlerini tesbit ettik. Şairlik dereceleri ile edebiyat dünyamızdaki yerine göre 1. 2. 3. sınıf şairlerin meşhur olanlarını sabırla (baştan sona ve atlamaksızın her bölümünü) taradık. İncelenen divanlar sayısı yüzaltmışbire ulaştığında, bulunan ramazaniyelerin kapasitesi de bir terci-i bend, iki terki-i bend olmak üzere altmışiki kasideye, kırkaltı gazele, onyediy murabbaya, sekiz mesneviye, dört tuyuğa, yedi mukattaata, bir rübaiye, bir müfrede, bir tarihe ve bir mahlasnameye ulaşırken, beyt sayısı da 1638'i bulmuştu. Hedef aldığımız eserlere ve şairlere ulaşmıştık. İstanbul Devlet Kitaplığı, İstanbul Üniversite Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Özel Kitaplığı, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Topkapı (Müze)

Kütüphanesi, şahsi kitaplığım başta olmak üzere, bazı hususi kitaplıkları taramış oldum.

İncelemiş olduğumuz Ramazanla ilgili yazılarda Ramazaniye'lerin 16. asırda görülmeye başlandığını, 17.-18. asırlarda giderek rağbet gördüğünü belirtirlerken, diğer asırlara ait bilgiye yer vermemişlerdir¹. Araştırmalarımız bize göstermiştir ki, Ramazaniyeler'e 14. asırdan beri rastlamaktayız. Zaten Divan Edebiyatı'nın başlangıç dönemi de bu zamana rastlar. Yunus Emre'nin Ramazaniyesi 14. asra aittir. Elimizdeki metinlerin ve şairlerin (ölüm yıllarına göre) biri 14. asra, ikisi 15. asra, yedisi 16. asra, dokuzu 17. asra, onyedisi 18. asra, onsekizi 19. asra, ikisi de 20. asrın başlarına aittir. Gittikçe gelişen bir seyir takib ettiği gerçektir. Görüyoruz ki 14. asırdan başlayarak günümüze kadar devam edegelmiştir.

Ramazaniyeler konusuna girmeden önce edebiyatla ilgili bir değerlendirmeye yer vermeyi gerekli gördüm: Edebiyat, özellikle Eski Türk Edebiyatı, diğer bir deyimle: "Divan Edebiyatı" (Anadolu'daki) Türk milli kültürünün hem temelini hem de tamamını teşkil etmektedir. Bizim dünyamızı kaplayan, renklendiren bu kaynaktır. Çünkü: Örf, adet, anâne, inanç, ahlak, düşünce, pratiğin anlama ve anlatma, hatta tartışma yolu edebiyattan geçer. Edebiyat, dünden bugüne devam eden hayatın yaşayan sözlü örnekleridir. Bir başka açıdan bakarsak, yaşayan özüdür. Tilkinin erişemediği üzüme: "ekşi" dediği gibi, kültür seviyeleri, Eski Türk Edebiyatına erişemeyenlerin, O'nu yermesi, aşağılaması, hafife alması hiç bir önem ifade etmemektedir. Onları kendi kusurlarıyla başbaşa bırakarak, Türk-İslam kültüründe hayati önem taşıyan, İslâmi Türk Edebiyatı'nın temel taşlarından ve ulaştığı önemli merhalelerden birisi olan: "Divan Edebiyatında Ramazaniyeler Üzerinde İncelemeler"imize geçiyorum.

Yapmış olduğumuz araştırmada ramazanla ilgili üç ayrı yapıda ve karakterde manzumelere rastladık. Birincisi: Ramazan, savm, sıyam, oruç, rûze, rûze-dâr, mâh-ı sıyam, şeb-i rûz ifadelerini açıkça kullanmış olan Eski Türkçe eserlerdir. Bunların Ramazanla alakalı bölümlerini aldık. Tamamı ramazanla ilgili olanlar ile bir kısmı ramazanla ilgili olanlar ayırdedilmeksizin, şairlerine ve divanlardaki yerlerine göre sıraladık. Hangi şairin hangi tür şiiri ise, ve kaçınıcı manzumenin hangi beyitleri ise o sıraya göre belirttik. Mesela beyitlere numara koyduk. Manzumeleri de numaraladık. Diyebiliriz ki, Enderunlu Fazıl'ın ramazaniyeleri içinde beşinci kasideyi sunuyorsak, Enderunlu Fazıl, K. 5/13 ifadesi 5. kasidenin onüçüncü beyti, anlamında kullanılmıştır. Bunu sebebi, bazı manzumelerin

¹ Sedit Yüksel, *Türkoloji Der.*, C. 7, Ank. 1977.

tamamı ramazanla ilgili olmadığından, ilgisiz bölümleri çalışmamıza dahil etmedik. Onları bulmada, kontrol etmede, onlara ulaşmada zorluk çekmemek için bu yolu tercih ettik. Eğer mezkur manzumelerin tamamını alsaydık, konumuzla ilgisi olmayan binlerce beytle uğraşacaktık. Tabii ramazanın konusu bu arada kaybolacaktı. İkinci tür manzumeler yine ramazanla doğrudan doğruya ilgili olduğu halde, Farsça yazılmıştır. Farisi eserleri inceleme sahamıza almadığımız gibi, Türk şairlerin Farsça diğer eserlerine de bakmamıştık. Mesela: Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in, "Sıyam Kasidesi" Farsça yazılmıştır. Bu ve benzeri eserleri (dili sebebiyle) bu çalışmaya dahil etmedik. Sadece, bir örnek teşkil etmesi için bu kasidenin 1. 29. ve 30. beytlerini orijinal olarak sunuyoruz:

(۱)

می بسازد جان و دل ابرس عجایب دان صیام
کز تو خواهی تا عجب کردی عجایب دان صیام

(۲۹)

در صیام اربانهی شادی کنان نه پاک شاد
چون حرامست و نشاید پیش غمناکان صیام

(۳۰)

زود باشد کز کریبان بقا سر برزند
هر که در سرافکنند مانند دامان صیام

2

Biz bu kasideyi Mevlevi Şeyhlerinden Ahmet Remzi Dede'nin "Kaside-i Sıyam Şerhi" adlı eserinden temin ettik. Üçüncü tür ramazaniyeler ise, ramazanla ilgili hiç bir deyim veya sözcüğü kullanmadığı halde ramazandan bahsettiği belli olan manzumelerdir. Mesela, Rumelili Za'îfi'nin:

² Ahmet Remzi Dede, Tühfetü's-Sa'imîn Asr. Matb. 1316, İst.

Bir daḥī mescidde görürsen beni öldüresin
Sakıyâ şabr eyle bayram irtesi olsun hele

Za'îfî, Ğ. s. 246³

Za'îfî de, Ramazan Sefisi olarak özlediği içki meclisine gidebilmek için bayramın gelmesini bekler. Konu ve zaman ramazandır. Ama ramazan açıkça ifade edilmemiştir. Bir başka örnek daha verebiliriz:

Ey mâh-ı mübârek mâh-ı garrâ-yı dıraşşân merḥabâ
V'ey zîyâ baḥş-ı kulüb-ı ehl-i İmân merḥabâ

Kâ'inâta maḥdemin müjde-resân-ı mağfiret
Ey berid-i nâme-i elṭâf-ı sübhân merḥabâ

Pertevinle rûy-ı 'arz olmaḥda her şeb rüşenâ
Merḥabâ ey maṭla'-ı envâr-ı gufrân merḥabâ

'Abdi Paşa⁴

Görüldüğü gibi ramazandan bahseden bu şiirde ramazanla ilgili hiç bir kelimeye rastlamıyoruz. İşte bu sebeble bu tür ramazaniyeleri veya ramazanla ilgili manzumeleri de bu çalışmaya dahil etmedik.

İncelediğimiz eserlerde divanları tercih ettik. Zaten konumuz da: Divan Edebiyatı'nda Ramazaniyeler Üzerinde İncelemeler'di. Divanların dışına çıktığımız zaman çalışmamızı bir mantığa ve ölçüye oturmamız mümkün değildi. Ancak topluma mal olmuş, şöhret bulmuş, edebi eserlerde yer almış Ramazaniye'lerin divanda olmayanlarını arayıp, bulup buradaki yerine taşımış olduk. Mesela, ramazaniyeleri, divanında yer almamış şairleri sayacak olursak: Sultan Veled, Yunus Emre, Nâbi, Koca Râğıp Paşa, Keçeli-zâde İzzet Molla, Ahmed Remzi Dede olarak sıralayabiliriz.

Ramazanla ilgili olarak: "Ramazan-name"lerle karşılaştık. Bunlar da Halk Edebiyatı ürünü olduğu için, gerekli yerlerde örnekler vererek yetindik. Onların çoğu hece vezniyle olup mâni türünde yazılmıştır. Bu konuda Prof. Dr. Amil Çelebioğlu'nun çok değerli ve önemli bir çalışması olmuştur. Bu sebeble, tekrarı önlemek için o konuya daha geniş bir yer vermedik.

³ Rumeli'li Za'îfî, Divanı İnceleme Dr. Kâmil Akarsu, M. Eğt. Bak. İstanbul 1993.

⁴ Sadettin Nüzhet Ergün, *Dini Musiki Antolojisi*, C. 7.

Ramazaniyelerin bütününe gözönüne alınca, oldukça sade bir dilin kullanıldığına şahid oluruz. Buradan da anlaşılacağı gibi, halkı ilgilendiren bir konuda, halktan kopuk olmayı elbette istemeyecektir. Bu hususun, Divan Edebiyatı'nın halktan kopuk olduğunu iddia edenlere bir ders olmasını temenni ederiz. Ramazaniyelerde gördüğümüz dini kültür, sosyal hayat ve her kesimi yakından izleyen bir gözlemin ürünü olduğunu, şairin toplumla birlikteliğini ispata yeterlidir. Hele ibadet konusunda yaptığı tahliller ve tesbitler, dini edebiyatın mizahla birleştiği nokta, ölümsüz fıkraları, hicivleri, espirileri vücuda getirmiştir.

Ramazaniyeler edebiyatımıza dini literatürün girmesinde en büyük pay sahibidir. Bu sayede edebiyatımızda ayrı bir sahada farklı ve büyük bir gelişme kaydedilmiştir. Cami, mushaf, cemaat, oruç, ramazan, rahle, imsak, iftar, teravih ve diğer terimler şairin dehasına göre yerini alır:

Dilberân seyri için ol cevâmi'de gezer
 Ānı da kıldı heveskâr-ı cemâ'at ramazân
 Sürürî, K.1/17

Alınır mı ramazân şofılarından Muşhâf
 Raḥlentüñ nevbetini beklemeyince insan
 Şâbit, K.2/8

Bu mâh içre ederken cümleten ehl-i kerem imsâk
 Şu maşraf kâfiri âyâ nedendir kim şıyâm etmez
 Neş'et, Ğ. 2/2

Renc ü miḥnet derd-i firḫat ah-ı ḫasret dâğ-ı dil
 Heb gelüb birbirini tebrîk ü tes'id eyledi
 Zihni, Ğ. 2/6

'Aynısun lamun otuz gün olduğuna rûzenüñ
 Yâ felek levhinde nûn-ı dâmen-i Raḥmanmısıñ
 Ḥayâlî, K. s. 59-20-5

Ramazan, Türk Milleti'nin Müslüman oluşundan sonra, onun ictimai hayatında mühim bir yer tutmuştur. Görüyoruz ki, ictimai hayatı aksettiren edebiyatın mevzularından biri haline gelmiştir.

Ramazaniyeleri doğru tahlil edebilmemiz için bu çalışmayı dört bölüme ayırdık:

Birinci bölümde, Ramazanı, dini esaslara göre inceledik. Çünkü bu konudaki hareket noktamız ve sınırlarımız söz konusudur. Şair düşüncesini hangi esaslara göre ortaya koyacaktır. Bu, dinin esaslarını belirlemekte ve hareketine ölçü teşkil etmektedir. Bunu belirlemediğimiz zaman neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirleme şansımız olmayacaktır. 1. Bölüm bu tezin mantığını ve esaslarını belirlemektedir. Bu sebeple, dini kaynaklara dayanarak bu konuda (tartışmasız) bir özet sunmaya çalıştık.

İkinci bölümde; Geçmişten, geleceğe (günümüze) Divan Edebiyatı'nda Ramazan, nasıl görülmüş ve nasıl algılanmıştır. Edeplerimizin görüş ve düşünceleri nelerdir? Bu konuları açmaya ve Ramazaniyelerde şairlerin hangi sebeplerle neden etkilendiklerini, bunları nasıl dile getirdiklerini ele aldık. Sosyal hayatın, edebiyatı nasıl etkilediğini görme ve gösterme şansını yakaladık. Ramazaniye hususunda neler düşünüldüğünü, bizim dışımızdaki müslüman milletlerin tavır, örf ve adetlerini sunmaya çalıştık. Tabii ramazaniyelerimizin edebi özellikleri üzerinde durarak daha iyi anlaşılmasını, incelenmesini, hatta yorumlanmasını hazır hale getirdik. Edebi şekil ve muhtevaları üzerinde durarak iç ve dış yapıdaki birliği, birlikte değerlendirmeye özen gösterdik.

Üçüncü bölümde; Divan Edebiyatı'nda bulunan (bu tarzdaki) eserleri şairin ölüm tarihine göre, kronolojik sırayla sıraladık. Birden fazla ramazaniyesi olan şairlerin şiirlerini hangi sırayla vereceğimiz konusunda tereddütlerimizi gidermek ve hem ilme, hem de mantığa uysun diye bahis konusu olan eserleri divanda yer aldığı sıraya ve önceliğe göre dizdik. Bu konuyu önemine binaen tekrarlamayı göze aldık. Yoksa, "falan şiir niçin falan sırada yer almıştır?" sorusuna cevap aramak ve vermek zor olacaktır. Bu bölümde, iki şairin ramazaniyelerine bilerek yer vermiş bulunuyorum. Bunlar 20. asır temsilcileri gibi görünürlerse de, bize bıraktıkları eserler Divan Edebiyatı'nın özelliklerini aynen yansıtmaktadırlar. Bunlar: Zihni Çermiki ile Ahmet Remzi Dede'nin gazeli ve kasideleridir.

Dördüncü bölümde, ramazanla ilgili terminolojileri, ramazanın başlangıç, süreç ve bitiş sırasına göre ele almayı gerekli gördüm. Ramazanda konu edilen ve özenle ele alınan bu hususları, bir konuda veya bölümde araştırma yapmak isteyenlere faydalı olması hususunu dikkate aldım. O konuda hangi şair ne söylemişse, bunları beyt, beyt tesbit ettikten sonra, yine şairler ve kronolojik sıra gözetilerek sunmaya çalıştım. Böylece bu konuya şairler, hangi ölçüde eğilmişler, bunları görme fırsatını yakaladım. Hangi dönemlerde, hangi hususlar gündeme gelmiş, önem arzemiş, etkili olmuş, bunları anlama imkanını aradım. Bu bölüm,

metin tesbitinden sonra (kanaatimce) en önemli bölümü oluşturdu. Bu arada, konuları sıralarken, kısa fakat gerekli gördüğüm açıklamaları yapmaya çalıştım. Toplumda hangi konuların daha önemli olduğunu, gündemi nelerin doldurduğunu bugün gibi takib şansını buldum. Bazı konular (mesela Bayram ve Kadir Gecesi) önemine binaen, farklı açılardan ele alınmayı gerektirdi. Biz de bunu yapmaya çalıştık. Umarız ki, istifade edilecek bir tarzda sunmuş olalım.

Tezimizin sonuç bölümünde, toplumumuzda ramazanın dününü, bu gününü kültür, hayat ve Edebiyattaki yerini, durumunu, olumlu ve olumsuz gelişen yönlerini, kazandıklarımızı, kaybetmiş olduklarımızı görmeye çalıştım. Bunlardan doğru bir sonuç çıkarabilirsek amacımıza ulaşmış olduğumuz kanaatine varacağım.

Tezimizi üç ayrı bölümden oluşan bibliyografya ile sona erdiriyoruz. Bibliyografyayı üç bölümde ele almamız, bizden sonra bu konuda çalışacaklara kolaylık sağlayacak ve zaman kazandıracaktır. Birinci bölümde; taramış olduğumuz divanlardan, içinde ramazaniyesi veya ramazanla ilgili manzumesi olanları, hangi eserden temin ettiğimizi belirtmek istedik. Ramazaniyeleri olanları toplu ve ayrı bir sıralamayla görmek, çalışanlar için önemli bir ip ucu oluşturacaktır. Bu listeyi (şairlerinin ölüm tarihleri dikkate alınarak) kronolojik sırayla sunduk. İkinci bölümde, taranmış olan divanlardan içinde ramazanla ilgili manzumeleri olmayan divanları (şairlerin mahlaslarına göre) alfabetik sırayla vermenin daha uygun olacağı kanaatine vardık. İkinci bölümün bir önemli sebebi daha var; hangi divanların tarandığını, hangilerinde ramazaniyelerin bulunamadığını bilmemiz açısından (zaman kaybını önleyen) önemli bir hizmet olacaktır. Bu liste çalışmamızı inceleyenlerin, hangi eserlerin incelendiğini bilmesi açısından da önem taşır. Üçüncü bölümde: Bu tezin hazırlanmasında (divanlar dışında) hangi kaynaklardan istifade edildiğinin belirlenmesi vazgeçilmez bir ihtiyacı karşılamak içindir.

Hatalarımız ve eksiklerimiz bulunabilir; bunların, (doğrularımız sebebiyle) bağışlanacağı ümidini taşıyoruz. "İslam Dinine Göre Ramazan" bölümüyle sizleri başbaşa bırakırken, "Çalışmak bizden, tevfik Allah'tandır" diyor, saygılar sunuyorum.

I. BÖLÜM
İSLAM DİNİNE GÖRE RAMAZAN VE ORUÇ

I. BÖLÜM

İSLAM DİNİNE GÖRE RAMAZAN VE ORUÇ

İslam Dini beş esas üzerine oturtulmuştur. Diğer bir deyişle İslam Dini ibadetlerini beş bölüme ayırmış ve bunları öncelik sırasına göre:

1. Sıvım (Oruç tutmak)

2. Salat (Namaz kılmak)

3. Hacc (Zengin müslümanların hayatta bir defa -nisap miktarı mala sahip oldukları zaman- zamanında Hac'a gitmesi, Kabe'yi ziyaret etmesi, vaktinde Arafat dağında "vakfe yapması" (bulunup beklemesi, durması) şeklinde mali ve bedeni bir ibadettir).

4. Zekat (Zenginlerin, yıllık ihtiyaç giderlerinin dışındaki varlıklarının, üzerinden bir yıl geçmiş olan kısmının kırkta birini fakirlere vermek mecburiyetinde olmasıdır).

5. Kelime-i Şehadet (Ben şahitlik yaparım ki; Allah'tan başka tapınılacak ilah yoktur ve yine ben şahitlik yaparım ki, muhakkak Muhammed O'nun kulu ve peygamberidir) şeklinde sıralayabiliriz.

Görüldüğü gibi Oruç ve Ramazan ilk sırayı almakta, İslam Dini'ne inanlar için birinci derecede önem taşımaktadır. Elbette ki bu önem Allah katında takdir edilmiş bir değerdir. Oruç hem zor bir ibadettir, hem de sahtesi, taklidi, göstermeliği olmayan bir ibadettir. Kimse, kimsenin oruç tutup tutmadığını tesbit edemez. Eğer tutmayacaksa isteyen gizli ve aşikar yer. Bunu takdir Allah'a aittir. Muhatabı Allah olduğuna göre O'na hile yapmak mümkün değildir.

1.1. RAMAZAN

Hakkında binlerce beyt ve yüzlerce şiir yazılan "Ramazan ve Oruç"un dayandığı temel kaynakları tanıdığımız ve incelediğimiz zaman, hakkında söylenenleri anlama, yorumlama şansına sahip olacağız. Bu nedenle Ramazanın

anatomisini, kaynağını, özelliklerini, yapısını kısaca incelememiz gerekmektedir. İşte Ramazan: ... Ramazan kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de bir yerde El-Bakara Suresi'nin yüz seksen beşinci ayetinde "Şehrü Ramazan" diye geçmektedir. Bu (ifade şekli)na göre: Şehrü Ramazan terkipli halinde bir isim olmaktadır. Kameri aylar arasında aynı şekilde terkipli ifade edilen daha başka aylar da vardır. Bunlar: "Şehrü Rebi'ül evvel, Şehrü Rebi'ül ahir ve Şehrü Receb" aylarıdır. Dikkat edilecek bir husus şudur ki: bu ayların hepsi de "re" harfiyle başlamaktadır. Müslüman sözlük (lûgat) alimleri, ramazan kelimesinin "ramad" kökünden geldiğini kabul etmektedirler. Ramad, yazıldığı (arabi alfabeye göre) bu şekliyle, kum ve benzeri eşya üzerinde güneşin sıcaklık ve kızgınlığının şiddeti anlamındadır. Onlara göre ramazan kelimesinin temelinde yatan hararet, kızgınlık ve yanma anlamı mecaz yoluyla günahların yanıp yokolması şeklinde tezahür etmiştir. İbn-i Abbas, kendisine: "Bu ay niye Ramazan diye adlandırıldı?" şeklinde soru soran bir Yahudi'ye verdiği cevapta: "Zira günahlar o ayda kavrulur" demiştir. Yahudi bunun üzerine: "Şevval ayı niçin şevval şeklinde adlandırıldı?" diye sormuş, cevaben: "Zira o Ramazan ayının çıkışında insanoğlunun günahlarını alır götürür" cevabını vermiştir⁵.

1.2. ÜÇAYLAR (RECEP, ŞABAN, RAMAZAN)

Dedelerimizin (geçmişte) kullanmış bulunduğu hicri-kameri takvimin dokuzuncu ayı olan Ramazan, Receb ve Şa'ban'la birlikte oluşturduğu üçlü grubun ortak adıdır. Bu aylara Müslüman Türk Milletleri "Üçaylar" sözcüğünü kullanmaktadır⁶.

Müslümanlar, üç ayları diğer aylardan farklı telakki eder, ibadet ve davranışlarındaki farklılıkla da bunu açıkça belli ederler. Receb ve Şa'ban aylarını Ramazan'a hazırlık olarak değerlendirirler. Bu aylarda ibadetlerdeki artışı oruç tutarak da desteklemiş olurlar. Bu hazırlıklar bir nevi ramazan orucuna hazırlanma niteliği taşır. Elbette bu aylardaki ibadetlerin naslar yönüyle dayanağı vardır ve bulara dayanılarak davranışlar şekillendirilmiştir. Mesela, Hz. Aişe (Hz. Muhammed -s.a.s.- 'in son eşi) diyor ki:

– Nebi (s.a.s) hiç bir ayda Şa'banda tuttuğu oruçtan fazla oruç tutmazdı. Şa'ban ayını tamamiyle oruçlu geçirirdi. "Bu hadisin bir başka rivayetinde: "Pek az

⁵ Prof. Dr. Ahmet Suphi FURAT, *Arap Edebiyatında Ramazan*, İslami Edebiyat, Devre 2/4, s. 13, 1990 İst.

⁶ Prof. Dr. Ahmet Suphi FURAT, *a.g.e.*

bir cüz'ü müstesna olmak üzere (Hz. Muhammed) Şa'ban'ı oruçlu geçirirdi"⁷. Tirmizi'nin bir rivayetinde: "-Peygamber (s.a.s.)'in Şa'ban ve Ramazan'dan başka iki ay arka arkaya oruç tuttuğunu görmedim" beyanına şahit oluyoruz⁸.

1.3. RAMAZAN HİLALİNİN GÖZLENMESİ (RÜ'YETÜ HİLÂL)

Geçmiş dönemlerde takvimler her milletin yapısına, coğrafyasına ve kültürüne göre değişti. Aralarında ortak bir takvimin gerekliliği de yoktu. Gelişen çağ, değişen dünya, tüm dünyayı içine alan din unsuru ortak takvimi de beraberinde getirmiştir. İslam Dini'nin yayılması, müslümanların fikir, düşünce ve ibadetlerinde ortak hareket etmesi gerekliliği neticesinde ortak takvim meydana geldi. Bu takvim başlangıcını Hz. Muhammed'in Mekke'den, Medine'ye göç hareketinden ve zamanından aldı. Çalışma (hareket) sistemini de daha önceden var olan ve geçerli sayılan "Kameri" takvimden aldı. Bu sistemde zaman ayın 29-30 günlük sürede doğuş ve kayboluş özelliğine göre belirlenmektedir. Yani ayın, dünya etrafındaki turuna dayalı bir sistemdir. İşte burada bir durum ve sıkıntı zaman zaman karşımıza çıkabilmektedir. Ayın hareketi her zaman gözlenememekte, zaman tesbitini yapmak zorlaşmaktadır. Bu konuda en güvenilir kaynak elbette Kur'an-ı Kerim ve Hadislerdir. "Hz. Muhammed: -Ramazan hilalini gördüğünüzde oruç tutunuz ve Şevval ayını gördüğünüzde iftar ediniz. Ramazan ibtidası bulutlu güne rastlarsa Şa'ban'ın sayısını otuza tamamlayınız." buyurmuştur. İmam Müslim'e göre bu hadisin bir başka rivayetinde: "... Eğer Şevval ibtidası bulutlu olursa 30 gün oruç tutunuz..." ifadesi yer almaktadır⁹. Bu konuda başka rivayetler de vardır. İbn-i Ömer (r.a.) "-İnsanlar (yeni ayın) ramazan hilalinin görülmüş olduğundan söz ettiler. Ben de Rasulullah (s.a.s.)'e hilali gördüğümü haber verdim. Bunu işitince oruç tutmaya başladı ve insanlara da oruç tutmalarını emretti"¹⁰. İbn-i Haris (r.a.) diyor ki: "-Mekke Emîri Abdullah bin Ömer bir hutbe okumuş ve şöyle demiş: "Peygamber (s.a.s.) bize, hilali görünce ibadete, oruca başlamamızı emretti. Biz görmeyip, iki adil şahid hilali gördüklerini ifade ederlerse, onların şهادetine dayanarak ibadete başlarız"¹¹. Bu konuda hassasiyetle durmamızın asıl sebebi, ramazanın ilk gününün doğru ve tam tesbiti hususudur. Bu gün bile (müslümanlar arasında) ramazanın başlangıç günü

⁷ Riyazü's-Salihin, Buhari, Müslim, C. 2, s. 505.

⁸ Et-Tac, Bekir SADAK, C. 2, s. 167.

⁹ Riyazü's-Salihin, Buhari, Müslim, C. 2, s. 490.

¹⁰ Et-Tac, a.g.e., C. 2, s. 109.

¹¹ a.g.e., C. 2, s. 108.

tartışılmakta ve müslümanlar arasında farklı uygulamalara, Kadir Gecesi'ni ve Bayramı ayrı zamanlarda kutlamalarına sebep olmaktadır. Geçmişte (1970'li yıllarda) Rü'yetü hilal konferanslarıyla müslüman milletler arasında ortak bir tavır ve hareket tesbit edilmiş ise de bu konuyu politika meselesi haline getiren bazı ülkeler, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu güzel ve çok faydalı çalışmasını boşa çıkarmışlardır. Tabii ramazanın başlangıcının tam tesbit edilmemiş olması şüpheli ortaya çıkarmakta ve ibadet konusunda önemli ve tehlikeli bir hususu gündeme getirmektedir. Zira şüpheli günde oruç tutmak yasaktır! Ammar b. Yasir (r.a.) rivayet ediyor ki: "-Razamandan evvelki şüpheli günde (yevm-i şek'de) oruç tutan bir kimse, Ebü'l Kasım'a (Hz. Muhammed s.a.s.'e) isyan etmiş olur"¹². İşte şüpheli günün önemi bu sebele hala gündemden düşmüş değildir. Tabii "Üçayları" oruçlu geçirenler için böyle bir tehlike söz konusu değildir. Acaba ramazan mı, ramazan ise, orucumuzu yemiş oluruz, şüphesi bu ibadeti tehlikeli bir konuma getirir. Bu konu öneminden dolayı önsözümüzde ve edebiyatımızda geniş bir yer tutmuştur. Ramazan konusunun ve orucun Kur'an-ı Kerim'de açıkça yer aldığını görmekteyiz. Bu ve benzeri ayetler en ufak bir şüpheye yer bırakmaz: "Ramazan ayı insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda (ramazanda) oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günler kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir"¹³. Böylesi müjdelerle gelen bir zaman elbette hitab ettiği topluma sevinç ve heyecan kaynağıdır. "Çocuğundan ihtiyarına, kadınından erkeğine kadar toplumun hemen her kesimi ramazanın gelişini dört gözle bekler. Beklerken de dedeler, torunlarına onu (ramazanı) anlatırlar. Anneler kızları ile (razamana) hazırlığın mutluluğunu ve heyecanını paylaşırlar"¹⁴. Elbette Çocukların en mutlu oldukları zamanlar Razaman geceleriydi.

1.4. RAMAZANIN İLANI

Hilali ilk gören gözcü, gözlemini kadının huzurunda iki şahitle ispat edip de bekçiler sokaklarda davullarını gümbürdetmeye başladı mı, sevinç dalga dalga bütün şehri sarardı. Bekçilerin peşine takılan çocukların sevinç çılgınlıkları davul

¹² Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 94.

¹³ Kur'an-ı Kerim, 2/185.

¹⁴ İskender PALA, *Diyanet Dergisi*, s. 26, 1995.

seslerine karışarak sokakları çın çın çınlatırdı¹⁵. Sırf ramazan gecelerine mahsus çocuk oyunları vardı¹⁶. Ramazan müslümanlar için müstesna bir önem taşır. "Her yıl Razaman ayında gönüllerini yıkarlar, tertemiz olurlar. Gerçek mü'minlerden oluşan topluluklarda zulmün yeri yoktur. İnsanca yaşamak esastır. Hürriyetin her çeşidi oradadır. Kur'an-ı Kerim onların rehberidir"¹⁷. Ramazandan istifade etmek gerekir. "Bu kadar feyizli ve bereketli bir aydan yeterince istifade edebilmemiz için önceden mübtela olduğumuz kötü alışkanlıklarımızı terketmeli, sadece ac ve susuz kalmakla yetinmemeli, bütün varlığımızla Allah'a yönelmeli, bu ayı ibadet, dua, iyilik ve güzellikleriyle ihya etmeyiz"¹⁸. Aslında: "Ramazan ayı ve oruç insanı kendi özellikleriyle renklendirirler. Bu ay, yeni bir hayatın başlangıcıdır. Ruhun sükun bulma halinin ilk anlarıdır"¹⁹.

1.5. ORUÇ

Oruç, islamiyetten önceki ümmetlerde de vardır. İslamiyetle başlayan bir ibadet değildir. Diğer ümmetlerle, müslümanların orucu arasında farklar vardır. Bazı ümmetlerde bazı gıdaların yasaklanması, bazılarının da 24 saatde bir defa iftar etmeleri, oruçlarının gece-gündüz devam etmesi şeklindedir. Kur'an-ı Kerim tefsirlerinde bu konuyla ilgili ayrıntılar yer almıştır. Konumuz İslam Orucu olduğundan bu konuyla ilgili ayet-i kerimeyi sunmakla yetiniyoruz: "Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip, geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz!"²⁰ Bu belge karşısında hiç bir şüpheye yer yoktur. Tabii İslami orucun ne olup, olmadığını bilmek en önemli husustur.

"İslam'a göre oruç, ikinci fecirden başlayarak güneşin batışına kadar yemekten, içmekten ve (kadın-erkek arası) cinsi ilişkiden arzuları, (istekleri) kesmek, demektir. Oruç kelimesinin Arapçası "sıyam ve savm"dır. Nefsi tutmak, engellemek anlamındadır. Sıyam kelimesi, savm'ın çoğulu olarak da kullanılır. Ramazan orucu, Hz. Muhammed'in (Mekke'ye) hicretinden birbuçuk sene sonra Şa'ban ayının onuncu günü farz kılınmıştır. Bu emir kitab, sünnet ve icma (bilginlerin bu konudaki ittifakları) ile sabittir. "Oruç size farz kılındı" ayet-i kerimesi²¹, bunu açıkça ifade etmektedir. İslam inancına göre orucun çeşitleri

¹⁵ Tablo 1'de görüldüğü gibi. s. 424.

¹⁶ Beşir Ayvazoğlu, Zaman Gazetesi, 22 Şubat 1995, s. 15.

¹⁷ Sami Uslu, Diyanet Dergisi, Şubat 1995, s. 12.

¹⁸ Mehmet Nuri Yılmaz, D. Bşk. Diyanet Der., Şubat 1995, s. 2.

¹⁹ Prof. Dr. Hayrani Altıntaş, Diyanet Der., Şubat 1995, s. 6.

²⁰ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Diyanet Vakfı, Ank. 1993, Ayet: 2/183.

²¹ Zaman Gazetesi, Oruç Kılavuzu, Ahmet Kurucan, Şubat 1995, s. 5

vardır. Bunları (ayrıntılılarına girmeden) kısaca belirlemek ve örnekleme istiyorum: "Oruçlar: farz, vacib, nafile ve mekruh diye dörde ayrılır. Farz ve vacib oruçlar, belirli ve belirsiz olmak üzere ikiye ayrılır. Şöyle ki: Ramazan orucu belirli bir farzdır. Kazaya kalan (çeşitli ve geçerli sebeplerle ödenmemiş, tutulmamış) o yılın ramazan orucu ile keffaret olarak tutulacak olan oruçlar belirsiz birer farzdır. Bu oruçlar istenilen mübah (dinen sakınca olmayan) günlerde tutulabilir. Belli bir günde tutulması adanan oruç belli bir vacib oruçtur. Her hangi bir gün, hafta veya ay belirtmeden adanan oruçlar da belirsiz bir vacib oruçtur. Diğer mübarek günlerde oruç tutmak nafile oruçlar grubunu oluşturur. Ramazan Bayramı'nın birinci günü ile Kurban Bayramı'nın dört günü, Muharrem Ayr'nda yalnız "Aşure Günü" oruç tutmak ise (harama yakın) mekruh oruçlar gurubunu oluşturur"²². Orucun, oruç olması için öncelikle niyet edilmesi gerekir. Niyetin özel bir formu veya şekli yoktur. Herhangi bir oruca kalb ile niyet etmesi yeterlidir. Oruç için sahura kalkılması da bir niyettir. Niyetin dil ile yapılması mendub (dinen uygun)dur. Ramazan orucu, tayin edilmiş adak ve mutlak nafile oruçları için niyetin vakti, güneşin batışından başlayarak kaba kuşluğu kadar devam eder. Bu zaman içinde (ertesi gün için) niyet edilebilir. Güneş batmadan önce veya tam istiva zamanında, daha sonra (akşama kadar) hiç bir oruca niyet edilmez. Bu kural herkes için geçerlidir²³. Bu konuda bir de hadis sunarak önemini vurgulamaya çalışacağız. Hz. Hafsa (r. a.) rivayet ediyor: "-Sabahtan evvel, geceleyin oruca niyet etmemiş olan kimsenin orucu yoktur"²⁴.

1.6. SAHURA KALKMAK

Ramazanın ve ramazan orucunun önemli bir bölümü de sahura kalkmak, yemek yemek, niyet etmek, imsak vaktine kadarki zamanı en güzel şekilde değerlendirmektir. Sahurun islami bir önemi de diğer dinlerde bulunmamasıdır. Hz. Peygamber buyuruyor: "-Bizim oruçlarımızla, ehl-i kitabın orucu arasındaki fark, SAHURA KALKMAK'tır"²⁵. Bir başka tavsiyede: "-Sahur yemeği yiye; çünkü sahurda bereket vardır"²⁶. Sahuru devam ettiren bir husus da imsak konusudur. Sahurdan sonra su içip oruca niyet edilecek zaman orucun dinen başlangıcı anlamında kullanılır, bir deyimdir.

²² Zaman Gazetesi, Oruç Kılavuzu, Şubat 1995.

²³ a.g.e.

²⁴ Bekir Sadak, a.g.e., C. 2, s. 111.

²⁵ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 496.

²⁶ a.g.e., C. 2, s. 495.

1.7. İMSAK

İmsak: Arapça olup, nefsini engellemek tutmak (mani olmak), perhizkar olmak, istekleri alıkoymak, son olarak da cimrilik, hasislik anlamlarını taşır. Oruç, imsak ile başlar, iftar ile son bulur. Tabii, kameri takvimde her yıl ramazan başka vakitlere rastladığı için imsak vakitleri de yılına ve mevsimine göre değişmektedir. Bu sebeble orucun başlangıç vakitlerini (saatlerini) gösteren takvimli cetvele "imsakiyye" adı verilmiştir. Razaman öncesi hazırlanarak herkesin görebileceği yerlere asılır. Günümüzde bu iş bir hizmet ve reklam aracı olarak kullanılmakta ve çeşitli kurumlar hazırlanmış imsakiyeleri bastırıp, dağıtmaktadırlar.

1.8. ORUÇ TUTMAK

Orucu (şekil olarak) günün belli saatlerinde yiyip, içmemek, nefsani arzularını engellemek şeklinde değerlendirmek yanlıştır. Çünkü: Allah'ın rızasını gözetmeden, O'nun yasakladığı kötü davranışlardan sakınmadan mücerret (soyut) olarak yemek, içmekten uzaklaşmak islamın emrettiği gerçek oruç değildir"²⁷. Gerçek oruç: Allah'tan sakınmak, Allah'a tabi olmak, Allah'a yaklaşmak demektir. Bu itibarla, oruçta mistik, sırrî yani tasavvufî bir hikmet vardır. Gerçekten oruçlu insanın psikolojisinde, âdî yaşantılardan sıyrılarak yüce varlığa, Allah'a ulaşmanın neşesi, hazzı ve huzuru hakimdir"²⁸. Çünkü ona İslam Peygamberinin müjdesi ulaşmıştır: "Bir kimse Ramazanın faziletine inanarak ve mükafatını umarak oruç tutarsa geçmiş günahları bağışlanır"²⁹. Orucu hakkıyla tutmayanlara veya tutarken günah işleyenlere sahih hadis seviyesinde uyarı vardır: "Nice oruç tutan vardır ki, açlıktan başka orucun ona bir faydası yoktur. Ve yine nice ibadet eden vardır ki, uykusuzluktan başka bu ibadetlerin ona bir faydası yoktur"³⁰. Bir başka uyarıda: "Kim yalan sözü ve kötü işleri bırakmazsa, Allah'ın onun yemesini ve içmesini bırakmasına ihtiyacı yoktur"³¹. Bu uyarılar, orucu hafife alanlar veya onun hikmetini anlayamayanlar içindir. Aslında oruç, insanı koruyan bir zırhtır. Oruçluya nasıl davranacağını öğretmektedir. Bir hadiste: "Oruç günahlardan koruyan bir kalkandır. Sizden biriniz oruçlu bulunduğu günde kötü söz konuşmasın, kavga etmesin. Biri, ona küfreder yahut döver, söverse "ben oruçluyum" desin"³² tavsiyesi yapılmıştır. Orucun sebep ve hikmeti, beşeriyetin

²⁷ Halil Karlık, Diyanet Der., Şubat 1995, s. 11.

²⁸ Ömer Çam, Diyanet Der., Şubat 1995, s. 35.

²⁹ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 489.

³⁰ Bekir Sadak, a.g.e., C. 2, s. 61.

³¹ a.g.e., C. 2, s. 61.

³² Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 46.

tarihi boyunca: farz kılınmış olmasıyla ve kişiyi sakındıran, koruyan bir davranış özelliği oluşturmasıyla açıklanabilir. Bakara Suresi'nin 183, 184. ayetlerinde (insanlık tarihi süresince) bütün müminlere orucun emrolunduğu, bu mükellefiyetin, Allah'dan sakınmanın gereği olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda orucun başka görevlerinin de olduğunu görüyoruz: Oruç, seksüel, vahşi, isteyen, sosyal kuvvetin insan psikolojisine musallat olmasını önler. İnsanın moral temayüllerini, ahlaki şahsiyetini bayağılaştırmaktan korur. İslam psikolojisinde "nefs-i emmare" adı verilen ve insan ruhunda sıkıntı, endişe, vicdan azabı meydana getiren etkilerin dizginlenip, yatıştırılmasında oruç (büyük) rol oynamaktadır. Gerçekten katı kalpli, hasis (cimri) tabiatlı kişiler dahi ramazan boyunca (oruç tuttukları takdirde) iftar-sahur sofralarının manevi havasında cömert bir kişiliğe kavuştukları" görülür³³. "Orucun, müslümanlara kazandırdığı fazileti inanmayanların algılaması, anlaması mümkün değildir. Zira onlar basit (maddi) hayatın tutsağı olmuşlardır"³⁴. Orucun maddi, dünyevi olduğu kadar manevi ve uhrevi (ahiret hayatına yönelik) yönleri, mükafatları da elbette vardır. İlahi mükafat bu ayda yağmur gibi yağmıştır. Mesela Hz. Muhammed bir hadisinde: "-Her hangi bir kimse Allah yolunda bir gün oruç tutarsa, o yüzden Allahü Teala o kimsenin yüzünü cehennem ateşinden yetmiş sene sürecek mesafelik yere uzaklaştırır"³⁵ buyurmaktadır. Cennet adeta oruçluya tapulanmıştır. İşte ispatı: "-Cennette Reyyan denilen bir kapı vardır ki, kıyamet gününde oradan ancak oruçlular girer. Onlardan başkası giremez.

-Oruçlular nerede? diye çağrılır. Onlar da kalkıp o kapıdan girerler. O kapıdan onlardan başkası girmez. Oruçlular girdikten sonra kapı kapanır ve artık oradan hiç kimse giremez"³⁶. Oruçla birlikte ramazan genel anlamda değerlendirilmiş ve daha geniş bir kapsamda ifadeye çalışılmıştır. Oruç bir ibadetin, ramazan ise bir ibadetler zincirinin bütünüdür. Tabii ki, bu ayın bir numaralı ibadeti oruçtur. İslam Peygamberinin ramazanı tavsif ederken kullandığı dile dikkat etmek gerekir. İfadelerinde ve müjdelerinde teminat vardır: "-Ramazan-ı şerif geldiğinde cennet kapıları açılır; cehennem kapıları kapanır. Şeytanlar da kösteklenir"³⁷. Bir başka hadisinde: "Bu ayın evveli rahmet, ortası

³³ Ömer Çam, Diyanet Der., Şubat 1995, s. 34, 35.

³⁴ Ömer Çam, a.g.e., Şubat 1995, s. 34, 35.

³⁵ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 488.

³⁶ a.g.e., C. 2, s. 488.

³⁷ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 489.

mağfiret, sonu da ateşten azatlıktır"³⁸ diyerek, insanların günahlarının rahmetle yıkanacağı, berat edeceği teminat altına alınmıştır.

1.9. İFTAR

Ramazanın en belirgin özelliği müslümanların oruç tutmasıdır. Oruçlunun birinci mükafatı ise iftar etmesidir. İftar, oruçlunun, orucunu açması (bozması) yerinde kullanılan bir deyimdir. Kamus'ta: "Oruç açmak, oruçluya orucunu açtırmak" anlamında yer almıştır. İftar Vakti: Güneşin batmasıyla girer"³⁹. İftar hem bir mükafat hem de bir ibadettir. Oruçta her müslüman (fakir-zengin ayrılmaksızın) açlığın tadını tadar. Böylece, zengin olanlar da bu vesileyle açlığı ve acı olanların halini en iyi şekilde anlamış olurlar. Türk atasözündeki derinliği "Tok acın halinden ne anlar?" ifadesi verebilir. Ancak: "Eşekten düşenin halini, eşekten düşen, acı olanın halini de ancak acı olan bilir" formülü uygulanmıştır. İşte iftar konusu bu açıdan bakılırsa islami bir ibadet ve imkan olarak karşımıza çıkar. Bu konuyu Peygamberî ifadelerle ve benzer görünseler de nüanslarıyla kısaca şöyle sıralayabiliriz. Hz. Enes (r.a.) diyor ki: "Bir gün Nebiyy-i Muhterem (s.a.s.) Sa'd b. Übade'nin yanına geldiğinde, Sa'd bir parça ekmek ve zeytin çıkardı. Rasul-i Ekrem Efendimiz bunları yedi, sonra: "-Sofranızda oruçlular iftar etsin, yemeklerinizi iyi kimseler yesin, melekler de size dua etsin" buyurdu⁴⁰. Bu hadisin ne anlatmak istediğini şu iki hadis farklı açılardan izaha yeterlidir: Hz. Muhammed (s.a.s.) diyor ki: "-Bir kimse oruçluyu iftar ettirirse, oruçlunun sevabı gibi sevab kazanır. Oruçlunun sevabından da hiç bir şey kesilmez"⁴¹. Bir başka hadiste Peygamber (s.a.s.): "-Oruçlu olan kimse başkalarına iftar verdiği zamanda melekler ona istiğfar (günahlarının bağışlanması için dua) ederler"⁴².

İftar deyince yemek akla gelir. Tabii neler yenecek konusu da gündemi oluşturabilir. Bu konuda İslam Peygamberinin iki uyarısı vardır. Birincisi: mütevazı bir iftar sofrası ve külfetsiz bir ikram da bu görevi yapabilir. Mesela Peygamberimiz: "-Ramazan yazın olursa: su ile, kışın olursa hurma ile iftar edermiş"⁴³. Bir başka rivayetde: "-Sizden biriniz iftar ederken hurma ile eğer hurma bulamazsa su ile iftar etsin. Zira su daha temizdir"⁴⁴. Ramazanın rahmeti ve

³⁸ Prof. Dr. Ahmet Suphi Furat, Arap Ed. Ramazaniye, İslami Der., 2/4-1990.

³⁹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih ve Deyimler Sözlüğü, C. 1, s. 37.

⁴⁰ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 517.

⁴¹ a.g.e., C. 2, s. 516.

⁴² Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 120.

⁴³ a.g.e., C. 2, s. 115.

⁴⁴ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 500.

bereketi iftar sofrasında aynen tecelli etmiştir. Peygamberimizin ikinci uyarısı da: "İftarda tacil konusudur. Yani müslüman iftar etmede aceleci davranmalı, hazırlanan sofraya erken gelmeli ve sabırsızlıkla, heyecanla beklemelidir. Önce sofraya kurulmalı ve heyecanı artıracak duruma getirmeli. Beşir Ayvazoğlu bir iftar sofrasını şu şekilde anlatır: "İftar sofralarının en renkli yiyecekleri iftarlıklardı. Renk renk reçeller, meyveler, çeşit çeşit peynirler, sucuk, pastırma, kaz ciğeri... İftarlıkların en itibarlısı ise zeytinlerdi. Orucu, Kur'an-ı Kerim'de adı geçtiği için kudsi kabul edilen zeytinle açmak sevap kabul edilirdi. Hurma da genellikle Hicaz'dan, yani mukaddes topraklardan geldiği için tercih edilirdi. Mis gibi kokan ramazan pideleri, çörekler... Sonra çorba, et yemekleri, sebze yemekleri, tatlılar..."⁴⁵. Bu güzel manzara karşısında olsun-olmasın, iftara ulaşan kişi Allah'ın rızasını Rasülü'nün şefaatinin istiyorsa iftarda heyecanlı ve aceleci olsun; zira Peygamber (s.a.s.) "-Allahü Teala buyurdu ki: Kullarımdan bana en sevgili olanı iftarı tacil edendir"⁴⁶ hadisiyle sözümüzü ispatlar. Bir başka ifadesinde: "-İnsanların iftarı tacil etmeleri (iftar etmede aceleci davranmaları) kendileri için daha hayırlıdır"⁴⁷ diyerek ümmetinin hayrını dilemektedir. Bu konuda bir incelik ve özellik daha var: "Bir an önce iftar etmek için gayret gösterdikleri sürece ümmetim hayır ve bereketten ayrılmamış olur"⁴⁸ diyen peygamber, hayır ve berekete de işaret eder. Bu emirle Peygamberimiz dini hayatı canlandırmayı ve yahudilerle, hıristiyanların iftarı geciktirmekle dine, emre, itaate karşı geldiklerini, onlara benzememek için iftarda aceleci olunmasını tavsiye etmiştir"⁴⁹. İftarın illa evde verilmesi gibi bir emir yoktur. Camilerde, türbelerde, tekkelerde, dergah denilen makam ve mevkilerde de verildiği görülmüştür. İftardan sonra iki aşamalı bir başka ibadet devreye girer. Bunlardan birincisi: Akşam Namazı'dır. İftar yapıldıktan (oruç açıldıktan hemen) sonra akşam namazına kalkılır ve namaz kılınır. Oturup biraz dinlendikten, çay, kahve, tütün içildikten sonra tekrar sofraya oturulur, doyuncaya kadar yenilir, içilir.

1.10. TERAVİH NAMAZI

Artık sıra Teravih Namazı'na gelmiştir. Teravih namazı ramazana özel bir ibadettir. Allah emri olmayan bu namaz Peygamberimize ve O'nun sünnetine dayanan bir ibadettir. Hz. Peygamber ramazan gecelerinde daha fazla namaz

⁴⁵ Beşir Ayvazoğlu, Zaman Gazetesi, 22 Şubat 1995, s. 15.

⁴⁶ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 498.

⁴⁷ a.g.e., C. 2, s. 497.

⁴⁸ Zedü'l-Me'ad, I/191.

⁴⁹ Yaşar Kandemir, Nesil Der., Ağustos 1979.

kılmıştır. Ümmetine de tavsiye etmiştir. Dinlene, dinlene kılındığı için "Teravîh" adı verilmiştir. Biraz kılınır, arkasından dinlenilir, sohbet edilir, yenilir, içilir, tekrar namaza kalkılır. Bu rahatlıktan ve rehavetten dolayı "Teravîh" denilir. Ülkemizde ve bazı İslam ülkelerinde teravîh namazı bir çırpıda ve süratli bir şekilde eda edilmektedir. Bu konu "Giriş Bölümü"nde ele alındığı için tekrar edilmeyecektir. Yalnız, Teravîh namazının tarihi ve dini geçmişini, dayandığı nasları kısaca sunmaya çalışacağım. Teravî namazının dayandığı (kademeli) tavsiye şöyledir: "-Kim Ramazanda inanarak ve sevap niyeti ile geceleyin ibadet yaparsa geçmiş günahları affolunur". Bu teşvik, Peygamber (s.a.s.) ölünceye kadar bu şekilde devam etti. Hz. Ömer'in (s.a.s.) hilafetinin başlangıcında da böyle idi"⁵⁰. Gelişen ve genişleyen İslam dünyasında bazı davranışları bir kalıp içine koyma gereği duyulmuştur. Hz. Ömer zamanında teravîh konusunda böyle bir adımı görmekteyiz: "İnsanlar (müslümanlar) Hz. Ömer zamanında Ramazanda teravîh namazını yirmüç rekat kılarlardı"⁵¹. Bu konunun üçüncü merhalesi teravîh namazının toplu (cemaatle) kılınması olayıdır. "Teravîh namazı sünnettir. Hiç bir sünnet toplu olarak yapılmadığı halde, Teravîh namazının -farzlar gibi- toplu kılınması hakikaten üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Farz olmaması, müslümanları fazlaca sorumluluk altına sokmamak için olsa gerektir. Toplu olarak kılınmasına gelince, bu hal (Allahü Teala'nın) müslümanların birlik, beraberlik içinde olmalarını istemenin en güzel ifadesidir"⁵². Bu mesaj bütün müslümanlar tarafından doğru algılanmış ve teravihe ayrı bir önem atfedilmiştir. Bu ayın kendine özgü bir başka özelliği de: "başka zamanlarda dini vecibelerini (ibadetlerini) yerine getirmeyen insanların, Ramazan girince birden sofulaşmalarıdır. Ayyaşlar bile bayram sonuna kadar demlenmeye (içki içmeye) ara verirler. Müslüman olmayan vatandaşlarımız açlıktan yemek yemez, gizlemeye çalışırlar. Özellikle bu ayda camiler ve tekkeler dolup taşar, vaazlar gözyaşlarıyla dinlenir, (sahur, öğlen ve ikinci zamanlarında) hatimler indirilir"⁵³. Kısaca diyebiliriz ki: Teravîh namazı Hz. Ömer'den sonra camilerde topluca cemaatle (toplam yirmi rekat olarak) kılınmaktadır.

1.11. GECE HAYATI

Oruçlu, iftar vaktinden imsak vaktine kadar sosyal hayatında tamamen serbesttir. Yemek, içmekte, (helal olan) ihtiyaçlarını gidermekte sakınca yoktur.

⁵⁰ Bekir Sadak, a.g.e., C. 2, s. 121.

⁵¹ a.g.e., C. 2, s. 126.

⁵² Zaman Gazetesi, 22 Şubat 1995.

⁵³ Beşir Ayvazoğlu, Zaman Gazetesi, 22 Şubat 1995.

Ailevi hayat devam eder. Bu konuda bizzat Kur'anda Ayet vardır: "Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz onlar için birer elbisesiniz. Allah, sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Artık (ramazan gecelerinde) onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini isteyin. Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu(nuzu) tamamlayın..."⁵⁴. Böylece oruçlunun gecesi, ona ikram edilmiş bir nimet ve fırsattır. Bu yönüyle de diğer ümmetlerin orucundan ayrılır.

1.12. KAZA, CEZA ORUCU

Ramazan geldiği halde bazı müslümanlar oruç ibadetlerini yerine getiremezler. Buna hastalık, yaşlılık, (geçerli mazeret) sebep olabilir. İslam dini, ibadetlere verdiği önemden ziyade, insana ve insan sağlığına önem vermiştir. Hatta yolculuk dahi geçerli mazeret kabul edilmiş, namazlar yarıya indirilmiştir. Oruç ibadeti de (daha sonra ve müsait zamanda ödenmek üzere) tehir edilmiştir. Daha sonra bu ibadetleri yerine getiremeyecek özürsüzler için de alternatif çözümler getirmiştir. Bunları da yerine getiremeyenleri sorumlu tutmamıştır. Bu konudaki nihai kararı ve ifadeyi Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'lere bırakmak gerekir: "Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size) farz kılındı. Sizden her kim hasta, yahut yolcu olursa (tutmadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) Oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa bu kendisi için daha iyidir. Eğer biliyorsanız (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır"⁵⁵. Bir başka ayette de: "...Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa oruç ve sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir"⁵⁶ emirleriyle ibadeti kolaylaştırır, uygulanır hale getirir. Böylece oruç tutamayanlara çözüm getirilmiştir. Bu beyanlar hadislerle de desteklenmiş ve konuya açıklık kazandırılmıştır: "-Oruç tutamayıp fidye vermek, yalnız oruç tutmayan ihtiyar ile şifası ümid edilmeyen hastaya mahsus bir ruhsattır"⁵⁷. Bir başka konuda ve durumda imdadımıza şu hadis yetişmektedir: "Hz. Peygamber misafirdi. Etrafına kalabalığın üşüştüğü bir adam gördü ve sordu: -Buna ne olmuş?

⁵⁴ Kur'an-ı Kerim, 2/187.

⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, 2/184.

⁵⁶ Kur'an-ı Kerim, 2/196.

⁵⁷ Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 142.

-Oruçludur diye cevap verdiler. Bunun üzerine, Peygamber (s.a.s.): -Sefer halinde oruç, taat ve ibadet değildir, buyurdular"⁵⁸. Bu hükümlere göre, orucunu tutamayanlar ya kaza ederler veya keffaretini öderler: "-Ramazan orucunu kaza eden kimse isterse ara vererek, isterse ara vermeyip bir çırpıda kaza eder"⁵⁹. Bu konuya biraz daha açıklık getirecek olursak, Kur'an-ı Kerim'de: "Ramazan günlerinde orucunu tutamamış yahut bozmuş olanların, tutamadığı günler sayısınca orucu, başka zamanda tutacaklarına dair hüküm vardır. Kasten orucunu bozanlar için (keffaret olarak) bir ceza bulunmadığı doğrudur. Ancak, ramazan ayında kasden (özürsüz olarak) oruç bozanların iki ay keffaret orucu tutmaları gerektiği konusunda hükmü (fakihler) konu ile ilgili hadis-i şeriflerden çıkarmışlar. Bilindiği gibi, dini hükümlerde: Hadisler, Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci sırayı alır ve dini hüküm haline gelir. Kasten oruç yemek elbette büyük günahlardan sayılır. İşte isbatı: "-Allah'ın müsaade ettiği durumlar haricinde Ramazanda bir gün orucunu bozan kimse ömrü boyunca oruç tutsa o günü kaza edemez!"⁶⁰. Oruç yeme konusunda bir başka durum da bilmeden, yanılarak veya unutarak oruç yeme hususudur. Bu konudaki ilahi hüküm bir iltifat niteliği taşır: "-Sizden biriniz oruçlu olduğu halde unuttur da yer ve içerse orucuna devam etsin. Zira Allah onu yedirmiş ve içirmiştir"⁶¹. Oruç ve keffaret bambaşka bir çözümdür.

1.13. KEFFARET ORUCU

Müslümanlar büyük günahlarından birini işler ve cezaya çarptırılırsa, bunu ödemenin yolları vardır. Eğer verilen cezaları ödeme imkanı (mali imkan) yoksa son çare olarak ceza karşılığında oruç tutar. Mesela: "Allah, katıksız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire (yemek) yedirmek, yahut onları giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. (Yalan yere) Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keffareti işte budur"⁶². Bir de ölüm olayına karşı oruç keffareti vardır: "Eğer öldürülen mümin olduğu halde size düşman olan bir toplumdansa ise, mümin bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdansa ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tevbesinin

⁵⁸ Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 140.

⁵⁹ Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 144.

⁶⁰ Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 128.

⁶¹ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 503.

⁶² Kur'an-ı Kerim, 5/89.

kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilir, hikmet sahibidir. Görüldüğü gibi keffaret orucu imkansızlıklar karşısında insanı koruyan ve kurtaran bir avantajdır.

1.14. HATİM İNDİRMEK (KUR'AN OKUMAK)

Kur'an-ı Kerim'i okumak bizzat Allah'ın, Rasulü'ne ve kullarına emridir. Kur'an'ın ilk emri de "Oku" emriyle başlayan ayettir⁶³. Bu noktadan hareket ederek müslümanların Kur'an'ı Kerim'i çok okumaları ve anlayarak, istifade ederek okumaları tavsiye edilmiştir. Ramazanın üç önemli özelliği vardır:

1. Bu ay oruç tutma ayıdır.
2. Kadir gecesi bu ayın içindedir.
3. Kur'an-ı Kerim bu ayda Peygamberimize tebliğ (vahy) olunmuştur.

Elbette Kur'an'ın indirildiği ayda bol bol Kur'an okunacaktır. Ayrıca bu ayda Kur'an okumak ilahi bir sünnetin de müslümanlar tarafından taklidi ve tekrarıdır. Allah'ın ve Rasulü'nün emir ve tavsiyesini, yine onların beyanlarıyla gözlemek en doğru iş olur: "Peygamber (s.a.s.), Allah'ın kullarına hayır yapmak bakımından insanların en cömerdi idi ve en ziyade Cibril (a.s.) kendisine geldiği sırada cömert olurdu. Cibril (a.s.) Ramazanın sonuna kadar her gece kendisine gelir ve Peygamber (s.a.s) O'na Kur'an okuyup, dinletirdi. (Bir başka rivayette) Hz. Peygamber Kur'an dersi verirdi. Önce Cibril okur, Hz. Muhammed dinlerdi, sonra Peygamber okur, Cibril (O'nu) dinlerdi. Cibril ile mülakat ettikleri zamanlarda, hayır yapmakta, esen rüzgardan daha cömert olurdu⁶⁴. Ramazan'da Kur'an okuma konusunda bir başka rivayet bize farklı bilgileri de beraberinde getirmektedir: "... İbadet, dua ve zikir ayı olan Ramazan'da Hz. Muhammed (s.a.s.) Kur'an-ı Kerim'i daha çok okurdu. Zaten Ramazan'ın her gecesi Cebrail (a.s.) Rasul-ı Kibriya'nın yanına gelir, karşılıklı olarak birbirlerine Kur'an-ı Kerim okurlar ve o güne kadar inmiş olan ayet ve sureleri bir daha birlikte kontrol ederlerdi⁶⁵. Her yıl bir defa vuku bulan bu sunuş hadisesi Hz. Peygamberin vefat edeceği sene iki defa cereyan etmişti. Bu durumdan, Peygamberimiz vefatının yaklaştığının anlamını çıkarmış ve durumu kızı Hz. Fatıma'ya bir sır olarak

⁶³ Kur'an-ı Kerim, 96/1.

⁶⁴ Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 119.

⁶⁵ Müsned, C. 1, s. 405.

söylemişti"⁶⁶. Peygamberimiz, Kur'an-ı Kerim'i çok okumamızı ve anlamı üzerinde durmamızı, anlamamızı tavsiye buyurmuşlar. Birkaç örnek verecek olursak: "Hz. Peygamber -Fıkıhsız ibadet, düşünmeden kıraat (okumak) olmaz"⁶⁷. "İlim isterseniz Kur'an okuyun; çünkü O'nda öncekilerin de sonrakilerin de bilgisi vardır"⁶⁸. Hz. Aişe buyuruyor ki: "Mücerret Kur'an okumak fayda vermez!"⁶⁹. "Kur'an nasihat almak için okunmalı"⁷⁰ uyarısı önemlidir. Elbette "Kur'an okumak ancak ilimle fayda verir"⁷¹ gerçeğini gözönünde tutmak gerekir. Müslümanların Ramazan ayında Kur'an okumaları tesadüfi olmayıp bir sünnet-i Peygamberidir. Hz. Muhammed'in hayatta iken yaptığıının tekrarı mahiyetini taşır. Hafızlar okur, dinleyiciler takib eder, yanlışlar varsa (okunurken) düzeltilir. Böylece Kur'an bütünüyle kontrol edilmiş, tasdik tazelenmiştir. Bu sebeble, diğer muharref (kutsal) kitapların durumuna düşme ihtimali söz konusu bile olmamıştır. İşte Ramazanda Hatim okumanın ve dinlemenin sebebi ve hikmeti budur.

1.15. İTİKAF'A GİRMEK

İtikaf önemli ve çok zor bir ibadettir. Bir kişi on gün süreyle bir cami ve mescidde kalacak, bütün vakitlerini ibadetle geçirecek, su, tuvalet, abdest gibi zaruri ihtiyaçların ve acil durumların dışında dışarı çıkmayacaktır. Bu ibadet doğrudan doğruya Hz. Muhammed'e dayanmaktadır. Zorluğu nisbetinde de mükafatı vardır: "-Kim Ramazan'da on gün itikafa girerse iki Hacc ve iki Umre yapmış gibi olur. Allahü a'lem"⁷². Peygamber, itikafı şu şekilde anlatır: "-İtikafta bulunan kimsenin- hastayı ziyaret etmemesi, cenazeye gitmemesi, kadına temas etmemesi ve cinsi münasebette bulunmaması sünnettir. Zaruri olan ihtiyaçlardan başkası için dışarıya çıkmaz. Oruçsuz itikaf yoktur. İtikaf da ancak büyük mescidlerde olur"⁷³. İbn-i Ömer (r.a.) diyor ki: "-Rasulu'llah (s.a.s.) Ramazan-ı Şerif'in son günlerinde itikaf ederlerdi"⁷⁴. Ebu Hüreyre (r.a.) de: "-Nebiyi Muhterem (s.a.s.) her ramazanda on gün itikaf ederdi. Vefatı senesinde yirmi gün itikaf etti"⁷⁵ diyerek konuya bir boyut daha kazandırır. Son olarak da Hz.

⁶⁶ Fazlî's-Sahabe, s. 89, 99.

⁶⁷ Mecalis, s. 107.

⁶⁸ Hak Ses Mec., Şubat 1995, s. 6.

⁶⁹ İsmail Hakkı Bursavi, Ruhü'l Beyan, C. 1, s. 447.

⁷⁰ a.g.e., C. 9, s. 247.

⁷¹ Gazzali, İhya'ü Ulumü'd-Din, Terc. C., s. 91.

⁷² Bekir Sadak, a.g.e., C. 2, s. 191.

⁷³ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 517.

⁷⁴ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 518.

⁷⁵ Bekir Sadak, a.g.e., C. 2, s. 189.

Muhammed'in eşi Hz. Aişe'den bir hadisle bir hususu daha öğrenmiş oluyoruz: "- Peygamber (s.a.s.) vefatına kadar Ramazanın son on günlerinde itikaf ederlerdi. İrtihalinden (vefatından) sonra da zevceleri itikafa devam ettiler"⁷⁶. Böylece itikaf konusunu da özetlemiş oluyoruz.

1.16. KADİR GECESİ

Kadir Gecesi yaratılmış zamanların en değerli, en önemli bölümünü kapsar. Bu değerlendirmeyi bizzat Kur'an-ı kerim yapar. Adına Sure indirilmiştir. Bu sure O'nun nelere haiz olduğunu anlatır: "1. Biz O'nu (Kur'an'ı) Kadir Gecesi'nde indirdik. 2. Kadir Gecesi'nin ne olduğunu sen bilir misin? 3. Kadir Gecesi, bin aydan hayırlıdır. 4. O gecede Rab'lerin izniyle melekler ve ruh (Cebrail) her iş için iner dururlar. 5. O Gece esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar..."⁷⁷. İşte sure bu şekilde insan idrakine en değerli zamanı anlatmaya çalışır. Elbette: "Kadir Gecesi'nin değerini, kıymetini bu ölçüde yükselten şey şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim'in bu gece indirilmiş olmasıdır. O halde biz de yükselmek, kamil insan olmak istiyorsak Kur'an'a sarılmamızdır. Sıradan bir geceyi "Bin aydan hayırlı" bir hale getiren Kur'an, elbette sıradan bir insanı da insan-ı kâmil haline getirir"⁷⁸ yorumunu yapanları haklı çıkarır. Bu gecenin hangi gece olduğu hususunda değişik rivayetler vardır. Bir rivayette: "-Kadir Gecesini ramazanın son on gecesinde, yani kalan 9. 7. 5. gecelerinde arayın"⁷⁹. Bir başka rivayette de: "-Kadir Gecesi Ramazanın yirmiyedinci gecesidir"⁸⁰. Öyle zannediyoruz ki Kadir Gecesi'nin kesin ve tek ifadeyle belirlenmemesinin asıl sebebi, müslümanların tevbe, niyaz ve ibadeti bir geceye hasretmemeleri içindir. Şu yorum çok dikkat çekicidir: "Kadir Gecesi'ni görmek, anlayabilmek, rahmani bir keşfe ermekle mümkün olur ise de göz pınarlarını yaşlarla dolduran, bir daha günah işlememek üzere Allah'a söz veren ve yönelen, af edilmesi için gerçekten yalvaran, yakaran, inanç, ibadet ve ahlaki hayatında Kur'an esaslarına dayanan, ihlas ve samimiyet üzere olan müminler Kadir Gecesini görmüş ve idrak etmişler demektir"⁸¹. Kadir Gecesinin ihya şekline bakılınca Hz. Aişe'nin şu ifadesi genel bir kanaat verebilir: "-Ramazanın son on günleri girdiğinde Rasulü Allah (s.a.s.) Efendimiz geceleri ibadetle geçirir ve ehl ü iyalini uyandırır ve hayırlı işlere koyulurdu"⁸². İslam

⁷⁶ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 518.

⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, 97/1, 2, 3, 4, 5.

⁷⁸ İsmail Karakaya, Haksess Mec., Hutbe, Şubat 1995.

⁷⁹ Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 150.

⁸⁰ Bekir Sadak, Et-Tac, C. 2, s. 154.

⁸¹ Hasan Şakir Sancaktar, Diyanet Der., Şubat 1995.

⁸² Riyazü's-Salihin, C. s. 491.

Peygamberi'nin Kadir Gecesi hakkındaki müjdesi de unutulmayacak ifadeler içerir: "-Kim, faziletine inanarak ve mükafatını umarak Kadir Gecesi'ni ihya ederse, o kimsenin geçmiş günahları affolunur"⁸³. İşte bu özelliğinden dolayı din, fikir ve edebiyat adamları bu geceye önem vermişler emsal göstermişlerdir.

1.17. ZEKAT VE SADAKA-İ FITİR

Zekat, İslam Dini'nin beş temel esallarında dördüncüsünü teşkil eder. Aslında bağımsız bir ibadet ve görev olup, ramazanla doğrudan bir bağı yoktur. Anlamı ve özelliği, nisap miktarı mal sahibi olan müslümanların, üzerinden bir yıl geçmiş ve yıllık ihtiyaçları dışındaki malının kırkta birini yetime, yoksula, hastaya, miskine vermesidir. Verilen bu miktara zekat denir. Zekat zenginin malı olmaktan çıkar, fakirin hakkı olma konumuna girer. Bir çok amacı ve hikmeti vardır. Bir görüşe göre: "İlahi nimetlere şükür görevini yerine getirmeye vesile olan zekat, kişiye gönül zenginliği ve ruh yüceliği sağlar. Fakirin hakkını vermekle malını, başkalarının hakkı ile kirlenmekten korur ve temizler. Malının hayırlı ve bereketli olmasına ve artmasına sebep olur. Fakirlerin satınalma gücünü artıracığı için bu artış aynı zamanda maddi olarak da gerçekleşir"⁸⁴. Müslümanlar ramazan ayının ve Kadir Gecesinin değerinden daha fazla istifade edebilmek için zekatlarını da ramazanda vermeye gayret ederler. Ramazanla zekat arasındaki ilişki bundan ileri geçmez. Bir çok yerlerde Sadaka-i fitirın ramazanla ilgili olması, aynı zamanda bu sadakayı zekat ehlinin vermesi gerekliliği, müslümanları, her iki ibadeti de bu ayda yapmaya teşvik etmiş ve aracı olmuştur. Bu sebeble: "Ramazan Bayramına erişen, asli ihtiyaçlarının dışında nisap miktarı malı, serveti olanlar, malının kırkta birini zekat olarak verecektir. Ayrıca kişi başına fitre (aile fertlerinin herbiri için, o yıl belirlenen ölçüler miktarında) vermesi gerekir"⁸⁵. "Sadaka-i Fitir: Ramazan Bayramının birinci günü tan yeri ağarmaya başladığı anda hayatta bulunan zengin, hür kimseler için fitre vermek vacip olur. Çocuklar ve deliler için de fitre verilir"⁸⁶.

1.18. RAMAZAN BAYRAMI

Her çalışmanın bir ödülü vardır. Ödüller ise mutluluğu paylaşmak, kutlamak demektir. Çalışanın kazanmaya, yorulanın dinlenmeye, üzülenin gülmeye ihtiyacı vardır. Müslümanlar için de iki bayram vardır. Her topluluk kendi değerlerine göre

⁸³ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 464.

⁸⁴ Şükrü Özbuğday, Diyanet Mec. Özel Ramazan Sayısı, Şubat 1995.

⁸⁵ Ömer Kürşad, Haksess Mec., C. 362, Şubat 1995.

⁸⁶ a.g.e., Hutbe, C. 362, Şubat 1995.

önemli, değerli veya mukaddes olanı korur ve kutlar. İslamiyetten önceki ümmetlerin bu tür kutlu günleri vardı. Bu durum bir peygamberin ifadesiyle şu şekli alır: "-Allah, onların bayramlarına bedel olarak, size, onlardan daha hayırlı iki bayram ihsan buyurmuştur. Bunlar: Razaman ve Kurban Bayramıdır"⁸⁷. Ramazan Bayramı bir aylık müthiş bir ibadet yarışının neticesinde kendilerine lutfedilmiştir. İşte isbatı: "Rıza-i İlahi için bir ay aç ve susuz olarak oruç tutan müslümanlar, Allah'a itaat etmenin ve kul olmanın vermiş olduğu neşe ve sürurla mükellef oldukları Bayram'a kavuşurlar"⁸⁸. Bayram herkesin mutlu olduğu bir (takdir edilmiş) zamandır. İnsanların birbirlerini bağışlayacağı, barışacağı, mutluluğu paylaşacağı en güzel andır. Bu dönemde kırgınlıklar unutulacak, olumsuzluklar mutluluğa dönüştürülecektir. Müslüman bu huzura ve barışa mahkumdur. Yoksa bütün çalışmaları boşa gider: "Hz. Muhammed buyuruyor ki: "-Nefsim yedi kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, iman etmedikçe cennete giremezsiniz! Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız!"⁸⁹. İşte bayram bu ölçüde değerli ve önemlidir. Aynı zamanda müslümanların barış, mutluluk ve huzur şigortasıdır.

Bayramlarla ilgili iki husus daha vardır. Bunlardan birincisi, bayram hazırlığıdır. Kişi kendisini, aile fertlerini maddi ve manevi açıdan bayrama hazırlar. "Ramazan'ın onbeşinden sonra tatlı bir hüznün yaşanır. Mahyalar: "Elveda Ramazan" yazdı mı, insanlar "iki gözüm Ramazan, işte geldi geçiyor!" diye kederli kederli söylenirlerdi. Bir müddet sonra evlerde başlayan yeni bir telaş. Bayram'a hazırlık. Bayramlıklar alınacak, gelinlerin, kızların, halayıkların, ahretliklerin elbiseleri dikilecek, eşe dosta hediyeler dizilecektir. Kısacası halk, bayrama dokuz, on gün kala adeta bir alışveriş hummasına tutulur, çarşı, pazara bayramdan önce bayram ettirirdi"⁹⁰. Böylece herkes bayramdan payını bol bol alırdı.

İkinci husus: Bayram ile oruç ilişkisidir. Bu günler Allah'ın, kullarına ikram günleridir. İşte bu günlerde oruç tutmak resmen yasaklanmıştır. Ebu Hüreyre (r.a.) rivayet ediyor ki: "-Rasulullah (s.a.s.) iki günde (Ramazan Bayramı'nın birinci günü ile Kurban Bayramı'nın dört gününde) oruç tutmayı yasakladı"⁹¹. Bu konuda şüpheye yer bırakmamak için bir hadis daha sunmamız faydalı olacaktır: "-

⁸⁷ Bekir Sadak, a.g.e., C. 1, s. 275.

⁸⁸ Doç. Dr. Ali Murat Daryal, Zaman Gazetesi, 12 Şubat 1995, s. 17.

⁸⁹ Bekir Sadak, Et-Tac, Eser Yayınları, C. 5, s. 244.

⁹⁰ Beşir Ayvazoğlu, Zaman Gazetesi, Eski Ramazanlar, 22 Şubat 1995.

⁹¹ Bekir Sadak, a.g.e., C. 2, s. 1541.

Eyyam-ı Teşrik (Kurban Bayramı günleri) yiyip, içmek ve Allah'ı zikretmek günleridir"⁹².

1.19. ŞEVVAL ORUCU

Ramazandan sonra gelen (kameri) ay Şevval'dir. Müslümanlar, Peygamberin tavsiyesi üzerine bu ayda da oruç tutarlar. Konumuza kaynak olan edebi eserlerde bu konuda bilgiler ve belgeler vardır. Şevval Orucu ile ilgili bir belge sunarak (esas konumuzdan uzaklaşmamak için) bu çalışmayı burada bitirmek istiyorum: Hz. Muhammed (s.a.s.): -Ramazan Orucu'nu tutup da Şevvalden altı gün oruç tutan kimse bütün sene oruç tutmuş gibidir. Her sene böyle yaparsa, bütün ömrünü oruçlu geçirmiş olur"⁹³ diyerek bu konuda son sözü söylemiş olur.

⁹² a.g.e., C. 2, s. 155.

⁹³ Riyazü's-Salihin, C. 2, s. 510.

II. BÖLÜM

TARİHİ SEYRİ İÇERSİNDE RAMAZANIN KÜLTÜR VE EDEBİYATIMIZLA İLGİLİ YÖNLERİ

II. BÖLÜM

RAMAZANIN TÜRK KÜLTÜRÜNE VE EDEBİYATINA ETKİLERİ

2.1. SOSYAL VE KÜLTÜREL ETKİLER

Ramazan ayı, müslüman ülkelerin herbirinde (coğrafi ve kültürel şartların tesiriyle) değişik örf ve adetlerle karşılandığını, yaşandığını, kutlandığını ve uygulandığını görmekteyiz. Bu farklılıkları, bunların içinde Türk Kültürünü, (Divan) Edebiyatını da anlamamızın imkanını bulacağız. Bu konuyu kısaca incelemek faydalı olacaktır:

"Ramazan ayı, Hicri ayların 9. sudur. Adı: Kur'an-ı Kerim'de açıkça ifade edilmiştir. Kadir Gecesi gibi (müstesna bir) değer içinde yer almıştır. Bu yönüyle çok önemlidir"⁹⁴. "Ramazan ayı, insanlık tarihinin bir çok mühim hadisesinin, içinde cereyan ettiği bir ay olması bakımından müstesna bir şerefe sahiptir. Müslüman tarihçiler: Semavi risalelerin ramazan ayında verildiğini kaydederler. Tevrat Hz. Musa'ya Ramazanın ilk on gününde; Zebur Hz. Davud'a Ramazan 18'inde; İncil Hz. İsa'ya Ramazanın 12'sinde ve nihayet Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Ramazanın on son gününde inmiştir. Bedir Savaşı Hicri 2. yılda Ramazan ayında, Mekke Hicri 8. yılda Ramazan ayında fethedilmiştir. Mekke'de, herkes affedilerek, İslamiyetin (affını, yüceliğini) merhametini göstermiştir. Hz. Muhammed'in son Tebuk Seferi: Ramazan'da olmuştur. Hicri 568, Miladi 1260 yılının Ramazanında tarihi büyük bir zafer kazanan Büyük Türk Komutanı Seyfettin Kutuz'un, seferden sonraki hutbesinde, askerlerine şu müthiş hitabı yapmıştır: "Ey müslümanlar yaptıklarınızdan dolayı gurur ve eğlenceye kapılmayın. Tam aksine, Allah'a şükredin; O'nun kuvvet ve azameti önünde eğilin... Bu büyük günde, mübarek ramazan ayının bu Cuma gününde umulur ki size, düşmanlarınıza hucum ettiğiniz saatte müslüman kardeşlerinizin duaları yetişmiştir. Ramazan ayı, düşmanlarınıza vurduğunuz kılıçlardan, attığımız mızrak ve oklardan daha müessirdir"⁹⁵. Ramazanın dinden hayata, ordudan halka

⁹⁴ Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Diyanet Der. c. 26/2, 1990.

⁹⁵ Prof. Dr. Ahmet Subhi Furat, İslami Edebiyat, Devre 2/4, 1990.

kadar tüm müslümanlar üzerinde geniş etkisi olan bir zaman, getirdiği oruç yükümlülüğüyle ülkeleri ve sınırları aşan bir etkiye sahip olmuştur. Onların yaşantılarını değiştirmiş, şekillendirmiştir. Ramazan ayı, insanı şer ve vesvese dolu bir dünyadan uzaklaştırmış, kötülüklerden, karamsarlıklardan, ümitsizlikten, bitkinlikten hatta psikolojik olarak kalbi ve fikri boşluklara düşmekten kurtarıp Allah'a yönelmiş, hayata bağlamıştır. "İnsanoğlu sabahın erken saatlerinden, günün batışına kadar, karanlık gecelerin kalbinde zaman zaman bazı olayların tekrarına şahit olur. Kendi sıkıntılarında bıkmış ve usanmış halde değişik bir psikoloji sergiler. Varlık gömleği artık onun bedenine dar gelmeye başlamıştır. Dünya değerlerinin dışına çıkmak, bilim ve aklın sınırları ötesine yönelmek, yokluktan varlığa, olumsuzluktan olumlu bir sonuca, kölelikten, özgürlüğe kavuşma arzusu ve isteği taşır insan bu ayda"⁹⁶. Hayatımızda bu kadar ehemmiyet arzeden Ramazan ayı bir çok müslüman ülkelerde: "Oruç Ayı, Dua Ayı, İbadet Ayı, Gufran Ayı, bazı yerlerde de Cömertlik Ayı" olarak nitelendirilir. Bu ayda yapılan ibadet: "Savm, sıyam, ruze, oruç adlarıyla tanınmasına rağmen bizde: Oruç olarak iltifat ve kabul görmüştür. Ramazan ismi, diğerlerine tercih edilmiştir". Bu aya müslümanlar arasında (diğerlerinden ayrılarak, üstünlüğünü belirtmek amacıyla) "Onbir ayın sultanı" sıfatı verilmiştir. Ramazan ayı, müslümanların (hem gündüz, hem gece) hayatlarında yaptığı değişiklikler dolayısıyla edebi alanda da önemli bir yer tutar"⁹⁷. Yılın on iki ayının sultanı gelince, müslümanların bütün yaşantısında bir değişme görülür. Bu ayda rahmet kapıları açılır. Diğer aylarda ibadet etmeyenler, bu ayda sofu kesilir, başını secdeden kaldırmaz. Orucunu tutar, beş vakit namazını kılar, hayır ve hasenatta bulunur. Topluma barış ve huzur gelmiştir"⁹⁸. Bir bakıma, ramazanlar huzur kaynağıdır. Dünden bu güne değişen çok şey olmuştur. Fakat ramazanın ilahi huzuru hâlâ evlerimize, gönüllerimize misafir olmaktadır. Bu haliyle Ramazan, kültürümüzün, kimliğimizin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir". Belki kadrini tam bilemiyoruz bu güzel günlerin. Yine de Ramazan, kültürümüzün, kimliğimizin bir parçasıdır. Bu günkü haliyle bile Türk toplumunun sosyolojik yapısı üzerine tahliller yapmak için önemli bir unsurdur. Ramazanlaşan insanları, Ramazanlaşan toplumu anlamadan inancın gücünü sezmemek, toplum üzerindeki etkisini tesbit etmek imkansızdır"⁹⁹. Öyleyse: Ramazanın topluma kültür olarak etkilerini ve kültür değerlerini safha safha kısaca gözlemek gerekir.

⁹⁶ Şakir Diclehan, İslami Edebiyat, Devre 2/4, 1990.

⁹⁷ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Milli Kültür, 1977, Ank. s. 38.

⁹⁸ Agah Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, s. 269.

⁹⁹ Halil Zenciroğlu, Zaman Gazetesi, 24 Şubat 1995.

2.1.1. HİLALİ GÖZLEMELER, YEVM-İ ŞEKK VE RAMAZANIN İLANI

Osmanlı Devleti sosyal hayatta üç ayrı takvim kullanmıştır. Devlet işlerini yürütmede: Rumi tavimi, Devletlerarası ilişkilerde: Miladi takvimi, Dini ve sosyal hayatta: Hicri takvimi uygulamıştır. Ramazan'ın tesbiti, tedviri Hicri takvime göre olduğundan, hazırlanmış bir takvimle uygulamaya konulmazdı. Ramazan ayının başlangıcı takvim ile tesbit edilmediği için, her yıl ilanı (başlı başına) bir merasimle olurdu. Hilal gözetlenecek, gören kişi veya kişiler, gördüklerini (en az) iki şahitle hakim (kadı) huzurunda belgeleyerek dava konusu etmek yoluyla isbat edecektir. Hakim de elindeki belgelere (şahidlere) dayanarak Ramazanın ilanını yapacaktır. Böylece Ramazan (resmen) başlamış olacaktır¹⁰⁰. Gözleme dayalı bu iş hem zor hem de (bazan) problemdir. Hava muhalefeti sebebiyle hilali görmek mümkün olmayabilir. Bu sebeple ortaya büyük bir tartışma konusu çıkar. Acaba ramazan mı, değil mi? İşte böylesi bir zamana: -"Yevm-i Şekk" denir. Yani, şüpheli gün demektir. Bu günün önemini şöyle özetleyebiliriz: Bütün müslümanlar oruç tuttuğuna göre, o gün oruç tutulacak mı, tutulmayacak mı? Eğer ramazan değilse ve ramazan zannedilerek oruç ilan edilmişse, herkes boşuna oruç tutmuştur; Çünkü ramazan değildir. Durum tam aksi de olabilir: Hilal görülmediği için ramazan ilan edilmemişse (hava muhalefeti buna sebep olmuşsa) zaman, ramazan olduğu halde oruç tutulmamış olur. Tabii tahminle veya "ya ramazansa" ihtimaliyle de oruç tutmak İslam Dini'nce yasaklanmıştır. Bu sebepten, toplumda ciddi münakaşalar olmuştur. Günümüzde bile bu konu zaman zaman gündeme gelmekte, toplumu olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Öyle zamanlar olmuş ki, günün öğlen vakti, ramazan olduğu ilan edilmiş, herkes ağzını yıkamış, niyet edip, oruca başlamıştır. Hatta gece geç vakit hilal tesbit yapılmış, ramazan ilan edilmiş, yatıp uyumuş olan müslümanlar kalkıp, abdes alıp, camiye koşup, teravih namazı kılmışlardır.

Ramazanın ilanı da ayrı bir merasimdir. "... İlk ramazan akşamı mahallelerde "Bekçi Baba"nın davulu gümbürdemeye başlayınca, herkeste (had safhada) bir heyecan. "Rü'yet-i Hilal" deyimini, ayın görüldüğünü ispatlar. Ay görülmüştür; Ramazan başlamıştır. Bu şenlik dalga dalga şehre yayılır. Bekçi Baba'nın davulu gümbürdeyerek geçtiği her sokakta kapılar açılır, her yaştan çocuklar davulun arkasına takılarak bu eğlenceli dolaşmaya eşlik eder. İslam ülkeleri için ne büyük bir mutluluktur bu olay. Bütün halk ve bütün ülke coşkuyla ramazanı karşılar, samimiyetle yaşamaya çalışır. Hayat adeta yenilenmiş, değişmiş, Allah'a

¹⁰⁰ Sedit Yüksel, Eski Edebiyatımızda Ramazaniyeler, Türkoloji Der., C. 7, 1977.

yönelmiştir. Tevbeler artmış, suçlar azalmıştır. Toplum yeniden yapılanmaya çalışır bir tutum içine girmiştir¹⁰¹. Bu heyecan ramazan boyu sürüp gider.

Ramazan hilali görülmekle kalmayıp, göremeyenlere, habersizlere bu haberin ulaştırılması gerekir. Bazan hızlı giden ulaklarla, bazan da daha hızlı ulaşan "haberci güvercin"lerle istenilen yerlere ramazan geldi, "hilal görüldü" haberi ulaştırılır. Koca Ragıp Paşa'nın İftariye'sinde: Hacı Bektaş-ı Veli'den kuş uçurarak haber beklendiği görülür. Halk arasında buna: "Kuş uçurmak" deyiimi kullanılır. Güvercinlerin haberci olarak eğitilmesi ve ramazan münasebetiyle de kullanılması Türk kültürünün bir parçası olarak yerini alır.

Ramazanın ilanında ikinci planda bir kahraman vardır ki, o da Gece Bekçileri'dir. Bunlar: "İsimlerinden de anlaşacağı gibi eski mahalle bekçilerimiz; halk geleneği içinde yetişmiş halis bir halk adamı olmakla beraber, hitab ettikleri okumuş, şehirli zümrenin dilinden ve kültüründen haberdar olduklarını görüyoruz. Ramazanın ilanını yaptığı gibi halkı sahura (davul ve maniler eşliğinde) kaldıran bekçilerin söyledikleri maniler birer nükte, mizah (şaka ile karışık) sevgi ve saygı kaynağıdır. Konu dil, kültür ve sanatla ilgilidir. Bu sebeble manilerle ilgili detayları Edebiyat bölümünde inceleyeceğiz. Sadece hilalin görülmesiyle ilgili bir kıtayı sunmayı uygun gördük:

Duy bu şadayı bu gece
Et merhabayı bu gece
Benim devletli efendim
Gördüler ayı bu gece

Anonim¹⁰²

Ramazanın gelir-gelmez nasıl bir heyecanla karşılandığını Divan tarzı da şu şekilde ifade eder:

Geldi ol mäh-ı ramzân merhabâ
Cümle gönül oldu handân merhabâ

Süzî, Ğ. 1/1

Ramazan gelince şair kesilen mahalle bekçisi hem sosyal bir görevi yerine getirir, hem de alacağı bahşişlerle ekonomik durumunu düzeltmiş olur. Bu arada, manilerle kültür hizmetlerinde bulunur, örf ve adetlerimizden örnekler sunar, cami

¹⁰¹ Halit Fahri Ozansoy, Zaman Gazetesi, 11 Şubat 1995.

¹⁰² İskender Pala, Diyanet Der., Şubat 1995.

ve benzeri yerleri tanıtım görevini yaparlar. Ramazanda camilerin özelliklerini anlatan güzel maniler vardır¹⁰³.

Eyleyelim vaşfi her an
Ne hûb câmi' Eyyüb Sulţân
Anda yatan saĥâbeniñ
Rûĥuna biz olur ħurbân

Anonim

Ramazanın tesbiti, ilanı, halka duyurulması çok önemli bir sosyal hizmettir. Bu da ramazanla doğrudan ilgilidir. Bu sebeble buraya almak gereğini duyduk.

2.1.2. RAMAZANDA GÜNLÜK HAYAT, SOSYAL YAŞANTIDAKİ FARKLILIKLAR

Gündüzleri oruçlu olan müslümanların işe geliş-gidiş zamanları değişmiştir. Gündüz lokantalar, kahvehaneler, aşevleri, daha önemlisi meyhaneler kapalıdır. Oruç tutan müslümanlar öğle zamanı iş yerlerine gelirler. Müslüman olmayan halk daha erken gelir ve işyerini açar. Bunlar günlük yaşantılarında, özellikle müslümanları rahatsız etmeyecek bir hayat tarzına özen gösterirler; içki içmezler, açıktan yemek yemez-içmezler. Sanki, herkes oruç tutuyor gibi bir kanaat oluşturur. Her insan bu ayda toplumu incitici, üzücü, rahatsız edici hareketlerden özellikle kaçınır. Bu tutum baskıcı bir hayatın değil, barışçı bir toplumun ürünü ve meyvesidir.

Ramazanın hazırlığı O, gelmeden başlar. Bir aileye birkaç ay yetecek yiyecek, içecek (toptan) alınır; hiç bir şey esirgenmez. Hele büyüklerin (devlet adamlarının, zenginlerin) evlerinde birkaç sofraya birden kurulur¹⁰⁴.

İkindiye doğru camilere gidilir. Camilerde hafızlar mukabele okur. Vaizler halka (onları aydınlatıcı ve eğitici) vaazlar yaparlar¹⁰⁵. Günümüzde okunan mukabeleler ikindi ve sabah namazlarından önce okunmaktadır. Bu adet dünden bugüne devam etmektedir. O dönemde öğlen ve ikindi namazlarından sonra mukabele okunduğunu, namaz sonrası fakirlere sadaka dağıtıldığını öğreniyoruz¹⁰⁶. Osmanlı Devleti süresince: Ramazan boyu Ayasofya'da, Topkapı'da, Hırka-i Şerif

¹⁰³ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Milli Kültür, 1977, s. 38.

¹⁰⁴ Agah Sırrı Levend, Divan Ed., s. 268.

¹⁰⁵ Agah Sırrı Levend, Ümmet Çağı Türk Ed., s. 60.

¹⁰⁶ Halit Fahri Ozansoy, Eski Ramazanlar, Zaman Gazetesi, 11 Şubat 1995.

Camii'nde kırk(40) hafız tarafından her gün (bir) hatim okunarak tamamlanmış¹⁰⁷.

Camilerin avluları bir panayır yeri gibi satıcılar tarafından adeta parsellenmiştir. Sergiler kurulmuş, getirilen mallar, şekerler, çörekler, çeşitli ihtiyaç maddeleri alıcılara sunulmuştur. Cami avlusu mahşeri bir kalabalık halini alır¹⁰⁸. Artık eve dönme zamanı gelmiştir. Kalabalık halk, karşılıklı olarak bir sel gibi akar... Herkeste iftardan önce eve ulaşma telaşı vardır¹⁰⁹.

İftar için eve giden müslümanlar fırınlardan iftar simitlerini, halkalarını, pidelerini almayı ihmal etmezler¹¹⁰.

III. Mustafa Han döneminde Osmanlı Sarayı'nda yeni bir geleneğin temeli atılır. Bu "Huzur Dersleri" adıyla anılacaktır. Ramazan ayında mahsus bu derslerde alimler, Kadı Beydavi Tefsiri'ni esas almak üzere dersler verirdi. Huzurda bulunanlar sorular sorar, cevaplar alırdı.

2.1.3. İFTAR FASLI VE ÖZELLİKLERİ

İftar zamanı herkesin sofrası türlü türlü iftarlıklarla ve yiyeceklerle doldurulmuştur. Birçoklarının (zenginlerin, beylerin, paşaların) sofraları herkese açıktır¹¹¹. Onsekiz saat aç kalmış bir insanın sofrasında (acılı-ekşili) tatlısı ve tuzlusuyla her çeşit yiyeceğin süslediği sofrada dururken, oruçlu (iftar vakti girmediği için) hiç birinden almaya çalışmaz; O birkaç dakikanın geçmesini bekler. Bu hal müslümanın sabır sınavıdır. Ramazan, müslüman ülkelerin her birinde değişik örf ve adetlerle, hazırlıklarla karşılanır. Çeşit çeşit adetlerin türemesine sebep olmuştur. Ramazana mahsus yiyecekleri, güllaç, tarhana, börekler, tatlılar, kavurma, turşular, çeşitli baharat, şekerleme ve reçelleri hazırlamak Türk Halkı'nın zevki olmuştur¹¹². İftar vaktine yaklaşınca mutfaklardan: "Beyefendi soğuk köfteyi sever; Tatar Böreği unutulmasın; Hoşafın tadı yerinde olsun, üzümün sapları önceden ayıklansın" sözlerini işitmek mümkündür¹¹³. İftar zamanı bir telaştır, gider...

¹⁰⁷ Haksess Mecmuası, Şubat 1995.

¹⁰⁸ Tablo 2'ye bak. s. 425.

¹⁰⁹ Agah Sırrı Levend, Divan Ed., s. 268.

¹¹⁰ Halil Zenciroğlu, Zaman Gazetesi, 24 Şubat 1995.

¹¹¹ Agah Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, s. 268.

¹¹² Zaman Gazetesi, Şubat 1995.

¹¹³ Ercüment Ekrem Talu, Zaman Gazetesi, Ramazan Hatıraları, 13 Şubat 1995.

İftar vermek adeti, İslamiyet kadar eski bir adettir. Türk toplumunda bu adet fertten, devlete, fakirden zengine her seviyede var olan bir sosyal uygulamadır. Devlet seviyesinde bir gelenek haline getirilmiştir. 1908 İnkılabına kadar vükela ve ricalin (Devlet adamlarının ve zenginlerin) konaklarında iftar yapılması, her akşam gelecek misafirlerin yedirilip, içirilmesi, ayrıca "Diş Kirası" namıyla biraz para verilmesi de adetti. İftarla (yiyerek) yorulanlara ücret anlamına gelmektedir. Özellikle memurların, amirlerinin iftarına gitmesi de gerekli (bir nevi mecburi) idi. Bu davetler yarı resmi bir mahiyet arzeder. Bu davetlere gitmemek adem-i tenezül sayılıp, amirlerinin ilgi ve iltifatını kaybetmeye sebep olabilir¹¹⁴. Bu konuda bir husus daha var ki: Sultan ve Paşaların dinlenmek ve iftar yemeklerini vermek için "İftar Köşkü" adıyla köşkler yaptırmış olmalarıdır. Ramazan yeni bir tür köşk yapısı kazandırmıştır¹¹⁵. Bu köşklerin kapısı, gelen herkese açık olur, kimlik sormadan ikram yapılır. Pisboğazların, oburların bu imkandan fazlasıyla istifade ettiği de bir gerçektir. Tanısın, tanımasın konakların kapısını çalar, kurulan sofranın başına kurulurlar¹¹⁶. Kimsesizler, yolcular yoksullar da bu sofralardan istifade ederler. Tabii bu durum sosyal bir yarayı yapıcı olarak etkilemiş, bir ölçüde hizmet vermiştir.

İftar edilir ve oruç açılır, kısa bir ara verilir. Sigaralar, kahveler içilerek tiryakilerin krizi atlatılmaya çalışılır. Akşam Namazı topluca kılınır, sonra tekrar sofraya oturulur ve doyuncaya dek yenir, içilir. Son olarak iftar duası yapılır. Bu dua çok önemli ve makbul kabul edilir. Bu duanın kabul olacağı hakkında Hadis-i Şerif vardır¹¹⁷.

Halk arasında: "Her orucun bir iftarı vardır" sözünü, şair bir beyitle ispatlamaya çalışır:

Mâh-ı 'îd kim mest-i câm-ı hasret-i huşyâr eder

'Âşıkân şavm-ı visâle cümleten iftâr eder

Sâlim, K. 1/1

2.1.4. TERAVİH NAMAZI VE CAMİ ZİYARETLERİ

Teravih namazı ramazana ait bir ibadet olup yirmi rekatlık bir namazdır. Dini kaynağı "sünnet" olarak kabul edilir. Evlerde, konaklarda veya camilerde,

¹¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tar. Deyimler ve Ter. Söz., C. 11, s. 37.

¹¹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. 11, s. 38.

¹¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. 11, s. 38.

¹¹⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. 11, s. 38.

tekkelerde kılınabilir. En fazla rağbet camilere olmuştur. Türklerde bu ibadet yatsı namazından hemen sonra imamla birlikte eda edilir. İmamlığa ehil kişilerce ev ve konaklarda kıldırılmıştır. Evde icra edilenle, camide eda edilen sosyal hareket olarak farklılıklar gösterir. Kısaca göz atalım konaklardaki teravihe:

İftar faslından sonra Teravih kılınacak salona geçilir. Güzel sesli, usul ve makam bilir ehil imam ve müezzinler tarafından şekl-i mahsusu üzere Salat-ı Ümmiye'ler, Tekbir'ler, İlahi'ler, Kaside'ler Na't ve Münacat'larla zevk ve huşu ile (gönül rahatlığı içinde) Yatsı Namazı ve Teravih kılınır. Namazdan sonra çeşit çeşit serin ve leziz şuruplar, şerbetler içilerek hararet giderilir. Sonra "diş kirası" dağıtılırdı. Eğer sohbet faslı Karagöz ve benzeri türden eğlence varsa, divan odasına geçilir; istirahat edilirdi¹¹⁸. Bu ibadetin bir de cami faslı vardır. Akşam Namazı'nı aceleyle evde kıldıktan sonra (bir büyüğün rehberliğinde) elde (işkembe) fener zevkle, şakalaşarak Salatin Camiler'e gidilir. Halide Edib, (bir gece) teravihe gidişi şu şekilde özetler: Süleymaniye'ye teravih namazı kılmak için gittik. Sokaklar hareket halinde yüzlerce fenerle doluydu. Kalabalık bir ateş böceği kafilesi halinde hareket ediyordu. Minarelerden "Allahü Ekber, Allahü Ekber" nidaları bütün semayı dolduruyordu. Camide kadınlar yukarda arkada idiler. "Sallü 'alâ Muhammed" nidası oturan müslümanları (namaz için) ayağa kaldırdı. Bir tek ses, imanın sesi her hareketi idare ediyor. Her hareket muazzam ve karışık bir ahenkle tek falso yapmadan bir hareket senfonisi halinde birbirini izlemektedir. Mütemadi bir ışıltı bu insan kütesinin kalktığını, eğildiğini, alınlarının seccadeye kapandığını görüyor ve işitiyoruz. Nihayet her şey sukut ediyor¹¹⁹... Ramazanla ve teravihle ilgili birçok mizah ve fıkralar vardır. Bunların o milletlerle ve kültürleriyle doğrudan ilgisi vardır. Biz Türklerde teravih namazı (ara vermeksizin) bir çırpıda eda edilir. İran kültüründe teravih namazı yoktur¹²⁰. Arap kültüründe ise aralıklı, dinlenerek ikişer rekatlik fasılalarla eda edilen bir namaz görüntüsü verir. Bizde bu namaz iki, dört, altı ve sekiz rekatlik guruplar halinde (toplamı yirmi rekat) eda edilir. Araplarda dinlenerek kılınan teravih, Türklerde mümkün olduğunca hızlı kılınana rağbet edilmiş, hızlı teravih kıldırın imamlar ve camileri tercih edilmiştir. Bu camilerin cemaatleri, diğerlerine rağmen daha kalabalık bir cemaata sahiptir. Teravihe yetişmek, teravihte imama yetişmek kadar zordur ve enerji ister. Bu konu halk arasında birçok fıkraların söylenmesine, doğmasına sebep olmuştur. Yaşanmış bir fikrayı nakletmek, konuyu doğru algılamamız

¹¹⁸ Mustafa Uzun, Nesil Der., Ağustos 1979.

¹¹⁹ Halide Edib Adivar, Ramazan Hatıraları, Zaman Gazetesi, 13 Şubat 1995.

¹²⁰ Ali Milani, İst. Üniv. Arap-Fars Emekli Görevlisi, Sözlü beyanları.

açısından önemli olabilir. Bu fıkra İzzet Molla'ya atfedilmektedir. İzzet Molla iriyarı, oldukça şişman bir yapıya sahiptir. Bir ramazan gecesi, teravih namazında Fatih Camiinde imiş. İmam oldukça hızlı (namaz) kıldırmakta imiş. İzzet Molla da imama yetişmekte zorlanıyormuş. Namazın sonuna doğru, elinde işkembe feneri ile içeriye bir kişi girmiş ve kendi kendine: "Acaba yetişebildik mi?" diye söylenmiş. O anda namazda selam vermişler. Bu sözleri duyan İzzet Molla adama hitaben: "Efendi, biz içerde olduğumuz halde yetişemiyoruz; sen nasıl yetişebilirsin?" diye cevabı verivermiş¹²¹.

İftar yapan müslümanlar, iftardan sonra camilere çıkarlar. Bu bir ibadet olduğu kadar gezme, dolaşma, ziyaret özelliğini taşır. Gençler, cami cami dolaşır, eş-dost birbirini görme imkanını bulurlar. Şairler için sevgiliyi görme, güzelleri seyretme şansı doğar. Bu arzuyla bir çok gençler camileri dolaşma arzusunu duyarlar. Bunu şairce ifade edince, ifade daha da cazibeli olur:

Dilberân seyri için ol da cevâmi' de gezer

Añı da kıldı heveskâr-ı cemâ'at ramazân

Sürürî, K. 1/17

Günümüzde bu adet yokolmuştur. Bazı müslümanlar teravihleri başka camilerde kılmak için dolaştıklarına şahit oluyoruz. Gece cami sefaletleri yerini şehirlerarası cami, türbe ziyaretlerine bırakmıştır. Özellikle büyük ve tarihi camileri ve türbeleri görmeye gitmektedirler¹²².

2.1.5. CAMİ SÜSLEMESİ MAHYALAR VE KANDİLER

Gece camiler mahyalarla donanır¹²³. Halide Edib'in gözüyle mahya şu şekilde anlatılıyor: "Bu akşam ilk defa mahya denilen şeyi gördüm. Minareden minareye havadan uzanan ışıktan yazılar; mavi kubbede ne garip ve tabiat üstü bir nur tecellisi... Ramazanı karşılayan bu nurdan yazılar beni belki Belşazar'ın duvarda gördüğü yazılar kadar şaşırttı. Karanlık ve esrarlı dar sokakların içinde sallanarak hareket eden ışıkları, o kalabalığın en boylu adamının omuzundan seyrediyorum. Nihayet yine Süleymaniye'ye ulaştık.

Şimdi gündüzün kurşuniye kaçan hava altın yaldızlı. Havada titreyen bu yüzlerce kandilin altında muazzam bir kalabalık diz çökmüş oturuyor. Bir tek boş

¹²¹ Mustafa Uzun, Edebiyatımızda Ramazan, Nesil Der., Ağustos 1979.

¹²² Zaman Gazetesi, 25 Şubat 1995.

¹²³ Agah Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, s. 268.

yer yok. Bu adeta üzerine her çeşit renk, yaş, kıyafet ve cins insanlardan örülmüş bir halıya benziyor"¹²⁴.

Mahya, Türk Milleti'nin dünya kültürüne kazandırdığı bir üründür. Kısaca tarihçesi şöyledir: "Minarelerde kandil yakma geleneği ilk defa İstanbul Kocamustafapaşa'daki Sünbüllü Tekkesi Şeyhi Hasan Necmeddin Efendi tarafından başlatılmıştır. Fakat O, kandilleri sadece Mevlid (Peygamberimizin doğum) gecelerinde yaktırıyordu. Sultan I. Ahmed bunu gördü ve hoşuna gitti. Bundan sonra mübarek gecelerde bütün minarelerde yapılmasını ve yakılmasını emretti. İşte bu başlangıç günümüze kadar bütün canlılığıyla devam etmektedir.

Mahyalar göz zevkini, inanç zenginliğine ilmik ilmik, gergef gergef işleyen bir yıldız topluluğudur. Bu keşif Türk Milletinde var olan ruh zenginliğinin ince bir tezahürüdür. İman coşkunu, gecenin karanlıklarında minare aralarında parlatmak... Ne güzel bir buluş, ne güzel bir zevk ve zeka mahsulü..."¹²⁵. Mahyalar iki minare arasına asılan bir bez ya da Işıklı levha üzerine yazılan gönül alıcı, sevgi tazeleyici güzel sözlerdir. Bazan da: Ay-Yıldız, Cami, Lale, Kuş gibi ilgi çekici şekiller mahya olarak kullanılmıştır. Mahyalarda yer alan güzel sözlerden bazıları şunlardır:

- "- On bir ayın sultanı.
- Oruç tut, sıhhat bul.
- Oruç sıhhattir.
- Ya Allah.
- Ya Ğafur.
- Ya Kerim.
- Ya Rahim.
- Elhamdü Li'llah.
- Şefaat Ya Rasulallah.
- Hoş geldin mübarek Ramazan
- Müminler kardeştir.
- Bu ayın kıymetini bil.
- El veda ey Ramazan v.b. "

¹²⁴ Halide Edib Adivar, Zaman Gazetesi, Edebi Sohbetler, 13 Şubat 1995.

¹²⁵ Gaffar Tetik, Diyanet Der., Şubat 1995, s. 13.

Mahya kültürü belkide bu gün gece şehir aydınlatma ve süsleme fikrinin başlangıç noktasıdır. Bir çok firmanın reklam ve aydınlatma çabası mahyadan gerekli dersi almıştır, diyebiliriz.

2.1.6. RAMAZANDA GECE HAYATI

Ramazanda günün ibadet ve perhiz yüklü hayatı, müslümanların eğlenmesine mani değildir. Teravih namazından sonra halk camilerden çıkınca muhtelif semtlere dağılır. Herkes kendi zevk ve itiyadına göre: kahveye, karagöze, orta oyununa veya diğer eğlence yerlerine giderler¹²⁶. Gece evlerde hususi sohbetler yapılır. Büyük-küçük herkes bu ay içinde vaktini ibadetle, huzurla ve şevkle bir eğlence coşkusuyla geçirecek vesileler bulur¹²⁷. Ramazan gecelerinde çeşit çeşit sohbetler olur. İlimi, ahlaki, edebi ve muhabbet sohbetleri yapılır. Ramazanla ilgili, yemekle ilgili olanlar en revaçta olanlarıdır. İmamlar, vaizler, beктаşiler, aç gözlüler, oburlar, tüfeyliler bu gecelerde anlatılan fıkraların baş oyuncularındır. Bunlarla ilgili fıkralar hem edebi, hem siyasi hem de kültürel özellikleri içermektedir. Tiryakilerin ve beктаşilerin hayat ve espirileri en çok anlatılanlar arasındadır. Bunlar hicvi, mizahi ve sosyal nitelikleri birlikte sunar, çaresi üzerinde hem güldürür, hem düşündürür. Burada bir Bektaşî fıkrası olarak sunulan şu hikayeyi özetlemek ramazan hikayelerinden güzel bir örnek teşkil edecektir: Bektaşî meşrepli bir fakir ramazanda midesine bayram ettirmek niyetiyle bir konağa iftar yemeğine misafir olur. İftar yapılır. Biraz sonra namaza kalkılır. Fakir istemiyerek te olsa diğerleriyle birlikte namaza kalkar. Akşam namazından sonra ikramlar yeniden sunulmaya başlanır. Biraz sohbet yapıldıktan sonra tekrar (teravihe) namaza davet edilir. İkrâm beklerken yeniden namaza davet edilen gariban mecburen kalkar ve namaza iştirak eder. Bilmez ki teravih namazı (o konakta) hatimle kılınmaktadır. Yani bir gecede bir cüz Kur'an-ı Kerim okunmaktadır. Bunu bilmeyen Bektaşî de diğerleriyle birlikte namaza başlar. Ona göre, bu bitmez tükenmez namaza nasıl düştüğünü bilememenin şaşkınlığını yaşamaktadır. Bakar ki, bu namaz bitmeyecek, ayakkabısını kaptığı gibi nefesi dışarda alır. Bu şaşkınlık içinde yolda giderken, bir dervişin yanındaki arkadaşına, geçen günlerde bir akşam teravih namazını kaçırdığını, kılamadığını, nasıl telafi edeceği hususundaki konuşmaya şahit olur. Gariban Bektaşî dayanamaz atılır ve der ki: "Efendi, senin geçen gün kaçırdığın teravih bu gece beni yakaladı; elinden zor kurtuldum" diyerek, bize gerçek bir mizahı ve fıkrayı kazandırmış olur¹²⁸.

¹²⁶ Agah Sırrı Levend, *Divan Ed.*, s. 269.

¹²⁷ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 269.

¹²⁸ Ahmet Rasim, *Ramazân Sohbetleri*, İst. 1967.

Ramazan gecelerinde topluca eğlence yerleri de yok değildir. Karagöz, Meddah, Ortaoyunu ramazan gecelerinin kültür mahsulü olduğunu görüyoruz. Özellikle kiraathanelerde toplanan halk, buraya gelen sanat ve kültür adamlarının anlattıklarını dinler, hem eğlenir, hem öğrenirler. Sözlü edebiyat veya kültür ürünü olan destanları, hikayeleri dinler ve öğrenirler. Bir geceyi de en güzel şekilde değerlendirmiş olurlar¹²⁹.

Geçen yüzyılda Avrupa'dan gelen etkiyle tiyatro hayatında bir canlanma görüldü. Ramazan geceleri halkı eğlendirmek için piyesler yazıldı. Halka hitap ettiği için Karagöz ve Ortaoyunlarda sade bir dil kullanılmaya çalışılmıştır¹³⁰.

Ramazanda gece hayatında bazı oyun ve davranışların İslam Diniyle kesinlikle bağdaşmadığını, bazı çevrelerin (ki bunlar menfaat çevreleridir) bu konuda bilinçli bir şekilde bu davranışları yaptıkları, sessiz bir inatla toplumun ve ramazanın aksine davrandıkları bir gerçektir. Bunlardan birincisi: Ramazan gecelerinde Tombala Oyunu'dur. Bu oyun bir tür kumardır. Bir başka deyişle şans oyunudur. İslam Dini'nde her türlü şans oyunu yasaktır. Üstelik kumar veya şans oyunları kontrole tabi iken, ramazanda birçok şehirlerin kahvehanelerinde (geceleri ve denetimsiz, vergilendirilmeksizin) aleni olarak oynatılmakta, mahali ilgililer de teşvik veya sükut etmektedir. Bazı belediyelerin, akşamları hangi kahvehanelerde tombala çekildiğini anons ederek yardımcı oldukları da bilinen bir gerçektir¹³¹. Tombala milli kültürümüzde yoktur. Bu oyun bize yakın tarihlerde, batıdan gelmiştir. Dini inancı ve davranışı zedelemekte, aynı zamanda ters düşmektedir. İkinci husus: Ramazan gecelerinde (Direklerarasında oynanan) Kanto Oyunudur. Bu oyun ne dini, ne de millidir. Hem dinimize, hem de milli kültürümüze uyum sağlamayan bu oyunu ramazan gecelerine hasretmek keyfi ve ideolojiktir. Üstelik bu oyunları Ramazan gecelerinde: "Ramazan Eğlenceleri" adı altında sunanların bu konu ile (ramazanla ve oruçla) alakalı olmadıkları kendi tutum ve davranışlarından açıkça belli etmektedir. Eğer gerçekçi olunur ve o dönemin sanatçılarını araştırırsak, bunların: gayr-ı müslim oldukları tek tek ortaya çıkmaktadır. Müslüman kadınların sahneye çıkmadıkları, onların yerine kadın kılığında erkeklerin çıktığını, Namık Kemal'in tiyatrolarının sahnelenmesinde görmemiz mümkündür. Bazı grupların (adı bile yabancı olan) Kanto Oyunu'nu zorla millileştirme çabaları, Milli Kültürümüzü bozmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Kültür insanlarının bu konuda dikkatli ve hassas olması gerekir.

¹²⁹ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Milli Kültür, 1977, s. 38.

¹³⁰ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Milli Kültür, Ank. 1977.

¹³¹ Ramazanlarda Edirne Belediyesi bu anonsları (Edirnespor yararına diyerek) yapmaktadır.

Müslümanların gece hayatı sahura kadar zikir, şükür, fikir ve (İslami esaslara uygun) eğlencelerle geçer. Bu gecelerde "Temcid Yemeği" yemeleri adettendir¹³².

2.1.7. RAZAMANDA SAHUR FASLI

Ramazan gecelerinde (davranış bakımından) farklılıklar görülür. Kimileri (daha önce anlattığımız gibi) sahura kadar gezer, eğlenir, ibadet yapar. Kendine göre zamanını değerlendirerek sahura kadar bekler, sahur yemeğini yer, namazını kılar ve yatar. Gençler, çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve iş durumu müsait olmayanlar teravihten sonra yatarlar sahura kadar. Bu durumda onları sahura kaldırmak konusu gündeme gelir. İşte burada, "Mahalle Bekçisi" baş oyuncu olarak karşımıza çıkar. Bütün yıl mahallenin asayişinden, emniyetinden, huzurundan sorumlu olan bekçi efendi, şimdi de sahurumuzdan sorumlu olur. O tam bir sanatçıdır. Ya şairdir veya bir antoloji dolduracak kadar "Ramazan-name" bilen bir kültür adamıdır. Hangi evin önünde neyi okuyacağını bilen bir halk adamıdır. Her kesime hitab edecek tecrübeye sahiptir. Halkın, zamanında kalkıp, sahur yemeğini hazırlaması için, en uygun zamanda kalkar, davulunu boynuna asar, çomağını eline alır, gecenin ahengine uygun bir tempo ile ve kalpleri ısındıracak bir üslubla davulunu çalarak sokak sokak dolaşır. En uygun yerde durup "ramazan-name"lerini söylemeye başlar:

Sahur, iftar, teravihler
Kur'an, mevlit, ilahiler
Sevinir, coşar gönüller
Hoş geldin mübarek ramazan.

Anonim

Kur'an-ı Kerim seslerinin geldiği evin önünde durur ve onlara hitaben şu dörtlüğü okur:

Kur'an okuyan diller
Söyler ramazan için,
Lale ile sümbüller
Güller ramazan için.

Anonim

¹³² Sedik Yüksel, Sabit'in Ramazaniyesi hk. Makale, Türkoloji Der., C. 7, 1977.

Bakarsınız bir pencere veya kapı açılır, mendile sarılı birkaç kuruş hediye ile bekçinin gönlü alınmaya çalışılır. Bu ikram ve cömertlik karşılıksız kalmaz, hemen cevabını aynı zerafetle verir:

İmansız ölmeyesin
Dert bela görmeyesin
Dilerim cennetlik ol
Ateşe girmeyesin

Anonim

Bu zerafet ve tazelik, sahur boyu devam eder, gider. Ayrıca sahur vaktinin başladığını ve bittiğini (kuru-sıkı) top atışları ilan eder. Sahur vaktinin bittiğini, imsak vaktinin (orucun başlama zamanının) geldiğini Ezanla ilan eder. İmsak zamanı gelince, minarelerdeki "Mahya"ların söndürülmesi, sahur vaktinin bittiğini belirlemek için önemli bir işaret olarak görev yapmıştır. Başka bazı müslüman ülkelerde sahura kaldırış adeti farklıdır. İranda: evlerin damlarına çıkarak veya minarelerden kasideler, gazeller okuyarak kaldırıldığını¹³³, Tunus'ta: sahur vakti müezzin üç defa Ezan okumuş. Bunlardan birincisi sahura ikaz için, ikincisi (vakit yaklaşıyor diye) tenbih için, üçüncüsü ise: İmsak vaktinin geldiğini haber vermek içinmiş. Somali, Filipin, Endonezya'da bu görevi çocukların üstlendiğini görüyoruz: Çocuklar ellerinde fanuslar taşıyarak mahalli nağmelerle, uyuyanları sahura kaldırdıklarını öğreniyoruz¹³⁴. İslamiyetin ilk devirlerinde müslümanlar sahur ve iftar için tahsis edilen müezzinleri dinleyerek vaktin geldiğini öğreniyorlarmış. Hicri 238, Miladi 1162 yılında Mısır'da vali olan Menbese bin İshak, sahur vakti karargahından (eve doğru) yola koyulmuş. Amr b. El-As Camii'ne giderken evlerinde uyuyanlara sahur vaktinin geldiğini ikaz edermiş. Yemen'de (bir görevli tarafından): "Kalkınız, sahurunuzu yiyiniz" diye bağırlır, kapılar çalınmış. Endülüste (sahura) minarelerden boru sesleriyle uyandırılır, sahur yenilir, boru yedi defa üflenilerek imsak vaktinin girdiği ilan edilirmiş. İftar vakti de boru beş defa üflenilerek duyurulmuş¹³⁵.

Çocuklar sahura kalkmaya çok istekli olurlar. Anne ve babalarına yalvarıp, kendilerini sahura kaldırmalarını isterler. Tabii çoğu zaman dayanamaz ve uyurlar.

¹³³ Ali Milani, a.g. şahıs, İst. Üniv. Emekli Öğretim Görevlisi.

¹³⁴ Prof. Dr. Ahmet Suphi Furat, Arap Edebiyatında Ramazan, İslami Edebiyat Der., 2/4, s. 13.

¹³⁵ Prof. Dr. Ahmet Suphi Furat, a.g.e., 2/4, s. 13.

Sahurdan sonra, veya namazdan sonra yatılır. Öğleye kadar uyunur. Hele bu konuda hadis-i şerif de varsa, o artık nas haline gelir. "Oruçlunun uykusu ibadet sayılır" şeklindeki hadis herkesi etkiler ve şaire bu konuyu anlatma, yorumlama fırsatı verir:

Şüre-hāk olsa mekânı bâliş-i seng-i siyâh
Hâb-gâhî rûze-dârîñ Ravza-i Rızvân olur
Nazîm, K.

Devlet daireleri ve okullar öğleden sonra açılmış¹³⁶. Çocuklar için bu hal ayrı bir zevk ve eğlencedir.

2.1.8. RAMAZANDA SOFULAR VE RAMAZAN SOFULARI

Ramazana herkes tabi olur. Şeytanın şerrinden kurtulmanın en garantili yolu oruç tutmaktır. Bu ayda herkes daha dikkatlice davranır, ibadetine özen gösterir. Bu konuda samimi olduğunu iddia edenlerin daha titiz oldukları gözlenir. Hele iftar vakti yaklaşınca sınırlar gerilir, tahammüller azalır, sabırlar daralır. Ramazanda sofuların titiz oldukları dikkati çeker. Sofular ramazanda her anlarını ibadetle geçirmeye çalışırlar ve tavizsiz bir tutum sergilerler. Bir de Ramazan Sofuları vardır. Bunlar ramazan dışında nefis ve arzularına hakim olamayan, samimi fakat kusurlu müslümanlardır. Ramazanı büyük bir fırsat bilip, yapmış oldukları günahlardan kurtulmak ve affolunmak için bu ayda ibadete sarılanlardır. Sarhoşu, ayyaşı, tiryakisi, afyonkeşi, ihmalkarı v.b. hepsi "Hükm-i Kaza'ya" teslim olurlar. Senenin 11 ayı başları secdeye değmeyen bu adamların talihleri dönmüş, ellerini ve ayaklarını içki meclisinden çekmişlerdir. Artık onlar: "Ramazan Sofuları"ndandır. Beş vakit namazlarını kılarlar; oruçlarını tutarlar; Kur'an okur, tevbe etmeye çalışırlar¹³⁷. Sosyal hayatta olumsuzlukların asgariye indiğini görmek olağandır. Bu hal hiç kimsenin dikkatinden kaçmaz. Günümüzde moda olan: "Temiz Toplum" ifadesi, ramazanda müslüman ülkelerde hayata kavuşur. Suçlar azalmış, kötülükler terkedilmiştir. Her kul bu zamanı itaat ve ibadetle geçirmeye çalışır.

Ramazanın gelişyle, boğazına ve rahatına düşkün olanların, içki mübtelalarının (bir çoklarının) keyiflerinin kaçışı, oruca bir türlü ısınamayışları, meyhanelerin boşalıp, camilerin adam almaz hale gelişleri, toplumda ortak "mizah" öğeleri olarak kullanılagelmiştir¹³⁸. "İftar zamanı yaklaşınca sofunun, tiryakinin

¹³⁶ Agah Sırrı Levent, Divan Edb., s. 60.

¹³⁷ Mustafa Uzun, Edebiyatımızda Ramazan ve Ramazaniyeler, Nesil Der., Ağustos 1979.

¹³⁸ Sedit Yüksel, Koca Ragıp Paşa'nın Ramazaniyesi, Türkoloji Der., C. 7, 1977.

yanına varılmaz. Oruç başına vurmuştur. Elde tesbih, dalgın ve sinirli olarak iftar zamanını bekleyen"leri her yerde görmek mümkündür¹³⁹. Bu konuyla ilgili olarak bir sosyal hususu da belirtmeden geçmeyeceğiz. Daha önceleri kahvehanelerde, meyhanelerde yapılan sohbet, kurulan dostluk, yerini camilere bırakmıştır. Artık meyhaneler ve benzeri yerler, şair'in dediği gibi: "Susuz Değirmen"e dönmüştür. Dostluk ve muhabbet camilere kaymıştır:

Şimdi germiyyet ü ülfet de cevâmi' de olur
Döndü tahüne-i bî-âbâ hārâbât-ı zihâm¹⁴⁰

Akşam iftar yaklaştıkça ibadetin zorlukları, oruçluların yüzünden okunur hale gelir. Bu konuda en çok etkilenenler (elbette) tiryakilerdir. "Saatler ilerledikçe, akşama doğru, orucun etkisiyle sersemleşen tiryakilerin bir ıstırap duymaya başladıkları da belli olurdu. Hele günaha gireceklerini düşünmeden, yoldan geçerken hafifçe koluna dokunanlara bile kızıp bağırانları görmüşüzdür. Diğer taraftan oruçlu olduğunu unutup da birden mesela cebindeki fıstık kesesinden ağzına bir fıstık atar atmaz sapsarı kesilenlere: "Eyvah, orucun yandı!" diyenlerin yüzlerine ya dik dik veya melul melul bakanlara rastlarız"¹⁴¹.

Ramazanın günlük yaşayışı böylece devr-i daim eyler. Bu hayat ramazan boyunca tekrarlanır.

2.1.9. RAMAZANDA HIRKA-İ ŞERİF ZİYARETİ

Ramazanın başlamasıyla insanlar akın akın mukaddes emanetlere koşarlar. İstanbul gibi bir kutlu şehirde Peygamberimizin yakın dostu, büyük sahabe Eba Eyyub El-Ensari'nin türbesinin bulunması ne kadar önemli ise Yüce Peygamber'in (s.a.s.) Veysel Karani Hz.'ne hediye ettiği Hırkasının da İstanbul'da bulunması o kadar önemlidir. Hırka-i Şerif Camii'nde ziyaretçilere gösterilmesi de o ölçüde kutlu bir olaydır. Ramazanın onbeşinden itibaren "Hırka-i Şerif" ziyarete açılır. Eğer ramazanın onbeşi Cuma gününe rastlarsa bizzat padişah tarafından ve merasimle açılış yapılır. Önce Cuma Namazı Ayasofya'da eda edilir. Cuma Selamlığı orada icra edildikten sonra Hırka-i Şerif ziyareti yapılır. Muhtelif yılların 15 Ramazan İkdâm Gazete'lerine bakıldığında bu husus daha detaylı bir şekilde ve haber olarak yer alır. Haberleri bir kıt'a ile de ölümsüzleştirirdi. Mesela onlardan biri:

¹³⁹ Agah Sırrı Levent, Divan Edb., s. 268.

¹⁴⁰ Sedit Yüksel, Eski Edebiyatımızda Ramazaniyeler, Türkoloji Der., C. 7, 1977.

¹⁴¹ Halit Fahri Ozansoy, Zaman Gazetesi, 11 Şubat 1995.

Hırka-i Hâzret-i Fahr-ı Rüsüle
Atlas-ı çarh olamaz pây-ı endâz
Yüz sürüp zeyline takbîl ederek
Kıl şefi'-i ümeme 'arz-ı niyâz

Lâ edrî

Hız. Muhammed'e ait bir küçük eşya karşısında bile yürekleri titreyen müminler eşsiz bir sevginin, benzersiz bir bağlılığın örneğini verirler böylece. Günler, Kadir Gecesi'nin bereketli, feyizli iklimine doğru kanatlandıkça, vicdanlar da o oruçtan ayrılmanın elemi hisseder. Böyle Hırka-i Şerif manevi bir telaşa sahne olur. Bu ayda ve Hırka-i Şerif ziyaretinden sonra (ordudaki) askerlere yemekten sonra baklava ikram edilmesi de ayrıca bir sosyal olay ve kültürdür¹⁴².

2.1.10. İTİKAF GİRMEK

Bu konuda edebi eserlerimizin dışında (halka malolmuş) itikafa ilgili sosyal hususlara fazla rastlamamaktayız. Belki de konumuz dışı bir ibadet olduğu için burada rastladıklarımız yetersiz kalmaktadır. Bu konu (dini açıdan) gerektiği gibi incelenmesi hususu "İslam Dini'nde Ramazan" maddesinde ele alınacaktır. Geçmişte az rastlanılan bu ibadet, şimdilerde hemen hemen rastlanmaz denecek kadar az yapılmaktadır. Ramazanın son on gününde bir camiye kapanıp, geceli-gündüzlü orada kalıp, tevbe istiğfar etmek, zamanını ibadetle geçirmektir. Etrafını bir örtüyle örten ve kapalı bir bölmede kalan kişiye "mutekif" denir.

2.1.11. KADİR GECESİ

Bu gece en mutlu, en kutlu en önemli gecedir. Bu gecenin değerini edebi hiç bir dil, mübalağa sanatını istediği kadar ölçsüz kullansın yine de anlatmada aciz kalacaktır. Biz de bunu anlatmak yerine, 2. Bölüm'de Kadir Gecesi hususunu dini açıdan, 4. Bölüm'de de edebi açıdan ele alacak, hangi özelliklere sahip olduğunu belirlemeye çalışacağız. Ayrıca bu bölümün ikinci kısmında da kısaca değineceğiz. Bilinen şudur ki: Hicri takvime göre Ramazan'ın 27. gecesi (büyük bir ekseriyetle) Kadir Gecesi kabul edilmiştir. Bu gecede camilerde müslümanlar sabahlara kadar bir kutlama ve bayram şenliği içinde huşu ve coşkuyla ibadet yapar. Her müslüman, bu gecenin, kendisine verilmiş son fırsat olduğunu bilir. Bunu en iyi şekilde değerlendirmeye çalışır. Kadir Gecesi, dini ve edebi incelemede (oralarda yer almayan) bir husus daha vardır. Bu gecede Hz. Muhammed'in Sakal-ı Şerifi

¹⁴² Zaman Gazetesi, 22 Şubat 1995.

ziyarete açılır. Müslümanlar bu gecede O'nu ziyaret eder, görmeye çalışırlar. Bu konu, nedense şair ve ediplerimizin ilgisini çekmemiş veya bunu dile getirmemişlerdir. Kadir gecesini duaların en büyüğü yapılır. O akşamki iftarlar, ikramlar, bağışlanan sadakalar istisnaidir. En bol ikram bu geceye ayrılmıştır. Müslümanlar ayrıca bu gece birbirlerinin kandilini tebrik ederler. Bayram gibi bir kutlama faslı yaşanır.

2.1.12. RAMAZAN BAYRAMI VE BAYRAM NAMAZI

Ramazani ayı yerini Şevval ayına bırakır. Şevval ayının ilk günü sabah namazından sonra "Bayram Namazı" adıyla iki rekatlik bir namaz kılınır. Bir de Bayram Hutbesi okunur. Bu, bayramın ilk müjdesidir. Bayram başlar başlamaz zenginler fitre sadakalarını fakirlere dağıtırlar. Şevval ayının bu ilk üç günü Ramazan Bayramıdır. İslami literatüre göre "İd-i Fıtr" olarak adlandırılmıştır. Bütün müslümanlar bu bayramı: "Ramazan Bayramı" olarak bilmekte ve tanımaktadır. Bayram namazı kılındıktan sonra herkes bayramlaşır ve tebrikleşir. Dost, akraba, komşu, hasta ziyaretleri yapılır, kabirlere gidilir. Kur'an okunur ve dualar yapılır. Gelen misafirlere ikramlarda bulunulur. Bu gün için özel yemekler yapan yörelerimiz vardır. Güney-doğu illerimizde (mesela Şanlıurfa'da) iç pilav, üzlemeli pilav ve zerde (tatlısı) yapılır. Bu yemekler (birarada) yalnız düğünlerde ve bayramlarda yapılmaktadır. Harabat ehli artık çok keyiflidir. Ramazan gitmiş, meyhaneler açılmıştır. Hafızlar, cerre çıkanlar bir ay boyunca toplandıği dünyalığın sevinci içinde evlerine, köylerine, kasabalarına dönerler¹⁴³. Bazıları daha şimdiden Ramazan'a olan hasretini dile getirmeye başlamıştır. "Ramazan: Ey Allah'ın zamana akseden lutfu... Ey bizi Allah'a götüren günler... 30 gün... Otuzbin defa kalplerimizin yıkandığı mübarek ay... Yine gel..."¹⁴⁴. Ramazan hasreti, ramazan özlemi bambaşka bir duygu.

Ramazani bayramının eğlence şekli de farklıdır. Bayram yerleri kurulur, herkes oralarda dolaşır ve eğlenir. Salıncaklar bağlanmış, ücret karşılığında arzu edenler sallanırlar. Renga-renk giysilerle bayram yeri bir renk ve ahenk kuşağı oluşturur. Bayram yerleri çocuklar ve gençlere hitab eder. Seyrana çıkmak bu işin bir parçasıdır. Hayat eski yoğunluğuna kavuşmaktadır. Aşıklar da bu fırsattan nasibini alanlardandır:

¹⁴³ Agah Sırrı Levend, Ümmet Çağı Türk Edb., s. 60, 64.

¹⁴⁴ Osman Yüksel Serdengeçti, Serdengeçti Der., 22, 24 sayılarının özeti, Zaman, 25 Şubat 1995.

Bî karar oldı salıncağ gibi kalb-i 'uşşāk

'Īd-gehde salınub seyer çıkınca hūbān

Sāmī, K. 1/5

Bayram geçince hayat normale döner. Diğer bir deyişle herkes nasıl bir hayat sürmek eğiliminde ise ona yönelir. Tabii cami trafiği oldukça seyrelmiştir. Buna rağmen yapılan ibadetler elbette belirli ölçüde etkili olmuştur. Bu konuda görüş ve düşünceleri, edebiyatta Ramazan bölümünde vereceğiz. Bayram kültür ve sosyal bir olgu olarak: Hazırlık, fakirlere yardım, ziyaretler, özel yemekler, bayram tebrikleri ve bayram gezileri olarak hafızalardan silinmez.

2.2. RAMAZANIN EDEBİYATIMIZA ETKİLERİ

Edebiyat, her millet için aynı değerde hayati önem taşıyan, bir deyişle göre, hayat damarındır. Geçmişten geleceğe gidelen yoldur. Acısı, kederi, elemi, ıstırabı, hazzı, huzuru, mutluluğu, bugün önemli görülmesi de yarınlarda değer ve belge görevi yapan her ürünü, yarına bırakılan en önemli mirasıdır. Hayat ve hatıra onunla geleceğe ulaşır. Edebiyatı sanat, tecrübe, düşünce, kültürle, dinle, adetle birleşerek ayrılmaz bir bütünü oluşturur. Hayaller onunla hayat bulur. Düşünceleri gerçeğe taşımanın yoludur edebiyat. Bu sebeplerle her kültür kendi coğrafyasına uygun edebiyatını geliştirir, yüceltir, millileştirir. O artık milletin malıdır. O, millete ait en hassas konuları, en önemli konuları içine alır. Millet için hangi konular önemli ise, önemi ölçüsünde onu edebiyat alanına aktarır. Nasıl, hayat: vazgeçilmez, devredilmez, ihmale gelmez bir gerçekse, edebiyatda aynı özelliklere sahiptir; vazgeçilmez, devredilmez, ihmal edilemez. Dil ve edebiyat temsil ettiği toplumun o anki değerini ve seviyesini gösteren en iyi ölçüdür.

İnsanlar tanıştıkları medeniyetlerin etkisi altında kalırlar. O medeniyetler, ilgilendikleri, ciddiye aldıkları ölçüde edebiyatlarına yansır. Türkler İslam Medeniyeti ile tanışınca O'ndan etkilenmiştir. Bu etki toplumun her kesiminde rahatlıkla görülmüştür. İslamiyeti hayat tarzı olarak benimseyen Türkler, İslam Dini'nin değerlerini edebiyatımıza aktarmaya başlamışlardır. Tevhidler, Müncatlar, Na'tlar, Ramazaniyeler işte bu kabilden (başlıbaşına) eserler olarak edebi hayatımıza girmiştir. Geneli değerlendirirken diyebiliriz ki: "İslam Medeniyetinin belli başlı tesirlerin biri edebiyatımız üzerinde olmuştur. Bu gün genel olarak "Eski Türk Edebiyatı" diye adlandırılan saha bu etki altında meydana gelmiştir. "Ümmet Çağı Edebiyatı" ifadesi, Türklerin Müslüman omalarından başlayarak Batı medeniyeti tesiriyle Tanzimata, hatta daha sonrasına kadar uzanan bu devrede

İslamiyetin sadece edebiyata değil, cemiyete, hayata, değerlere hakim ve müessir bir esas unsur olduğunu göstermektedir"¹⁴⁵. İslamiyetle tanışan Türk Milletlerinin edebi hayatında "Ümmet Çağı Türk Edebiyatı" devri başlamış oldu. Ümmet Çağı Türk Edebiyatı döneminde, özellikle "Dini" konuların işlendiği eserler ve onlara uygun türler meydana gelmiştir. Bu türde dini ve tasavvufi unsur ve motifler çokça kullanıldığından: "Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı" sahası teşekkül etmiştir. Bu sahada iki karakterde eserler gurubu karşımıza çıkmıştır. Bunlardan birincisi, sanat endişesi olmayan, bilgi aktarmayı hedef alan belirli ölçüde didaktik eserlerdir. Mevlidler, Garip-nameler, Siyerler, Müzekkin-nüfuslar, Muhammediyeler, Ahmediyeler gibi eserleri bunlara örnek olarak gösterebiliriz. İkinci karakterdeki eserlerde sanat tarafı ağır basmaktadır. Bunlar da (elbette) dini muhtevalı eserlerdir. Bunları (yineleyerek) Tevhidler, Na'tler, Münacatlar, Ramazaniyeler veya İlahiler, Nefesler olarak çoğaltabilir ve isimlendiririz. Bunlar da ikinci bölümü teşkil eder. Biz bunların bütünü: "Dini-Tasavvufi Edebiyat" türü içinde mütalaa ediyoruz¹⁴⁶.

Biz bu çalışmada "Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatında" diğer bir deyişle: Divan Edebiyatı'nda yer alan Ramazaniyeler üzerinde detaylı bir çalışma yapmak düşüncesinden hareket ettik. Karşımıza bu büyük çalışma sahası çıktı. Biz de bu sahayı gücümüz ölçüsünde tarayarak ve inceleyerek (kısa da olsa) tahlil ederek bir sonuca varmayı hedefledik. Bulduğumuz metinlerin ve onlar içinde yer alan hususların konularına göre incelenmesinden önce, Ramazaniyeleri tanımayı, tanımlamayı, bunların doğuş sebeplerini tesbit ve tahlil etmeyi, bulduğumuz malzemelerin fiziki ve manevi farklılıklarını belirlemeyi uygun bulduk. Ancak böylece iç ve dış yapı olarak Ramazaniyeleri ve Ramazanla ilgili bölümleri doğru değerlendirme imkanını buluruz. Ramazaniyelerin edebiyattaki etkilerini oldukça özet geçeceğiz. Çünkü: metinler ve tahliller bölümünde bu konular üzerinde duracağımızdan (mümkün olduğu kadar) tekrarı önlemeye çalışacağız. Böylece çalışmadaki kabarmayı da önlemiş olacağız.

2.2.1. DİVAN EDEBİYATINDA RAMAZANİYELERİN YER ALIŞ SEBEBİ

Türk-İslam kültür hayatında bazı kutsal zamanlar, günler, geceler ve aylar var. Bu önemli zamanlar, düşünce hayatına yansırarak konunun önemine ve hassasiyetine göre, lirik ve didaktik eserler ortaya çıkmaya başladı. Bu eserler hem

¹⁴⁵ Mustafa Uzun, Nesil Der., Ağustos 1979, S. 11.

¹⁴⁶ a.g.e., İst. 1979.

nesir türünde hem de nazım türünde olduğu görülmüştür. Özellikle Ramazaniyeler nazım türünde büyük bir rağbet görmüştür. Başta kaside türü olmak üzere (ilerde sıralayacağımız gibi) diğer türler sırasıyla yer almıştır¹⁴⁷. Türk Halkı Ramazan ayını bir (beklenen) misafiri karşılar gibi, bir dostu, bir sevgiliyi özler gibi bekler ve karşılar. Yemek-içmekte, iyilik ve ihsanda, ibadet ve taatda, sükunda ve huzurda adeta birbiriyle yarışır. Bunların izleri dilde, edebiyatta, kültürde, sanatta rahatlıkla görülür. İşte ramazan böylesi sıcak bir ilgiyle karşımıza çıktığını görüyoruz. Şairler de onu, bu açıdan ilgi çekici ve önemli bulurlar. Şairler bu kutsal ay vesilesiyle Ramazan'ı konu olarak işlerken bu arada başka bazı hususlara da değinme fırsatı bulurlar. Dini duyguların gelişmesine, ibadetlere önem verilmesine, Allah ve Hz. Muhammed aşkının coşkulu bir şekilde gönüllere yerleşmesine sebep olacak Ramazaniyeler yazmışlardır. Ramazan gelince toplumda sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler, olumlu gelişmeler gözle görülecek şekilde belirginleşir.

Ramazaniyeler ve benzeri manzumeler İslam dünyasının ortak kültür mirasının dini-edebi belgeleri arasında yer alır. Bunlar yazıldıkları yüzyılların müslüman halkının dini ve belli bir zamanki yaşantılarının safhalarını, bazı sosyal ve kültürel davranışları, bazı olayların belli bir ölçüde akislerini tesbite yarayacak işaretler bulunur¹⁴⁸. Ramazaniyeleri doğru tanımak ve doğru değerlendirmek gerekir. Ramazaniyelerin büyük bir kısmı yerli malzemeye ve kültüre dayalı şekilde kaleme alınmıştır. Ramazan dolayısıyla değişen günlük hayat tüm yönleriyle ele alınmış buna bağlı olarak zengin bir halk folklorü sergilenmiştir. Zaman zaman şairler karakteristik tipler çizmişler. Bu durum onların farklı yanlarını ortaya koymak açısından çok önemlidir. Ramazanın ve dinin dışında olanları, olan biteni eleştirici bir gözle inceler, ilgi çekici neticeler ortaya çıkarır. Hele tiplerin ele alınış tarzı bakımından mizahi, hatta hicvi bir üslub sergilerler. Bazan da tenkidler dozunu kaçıır.

Usta ve sanatkarlık gücüne sahip şair ve mütefekkirler ramazanı öylesine renklendirmiş, süslemiş ve zenginleştirmişlerdir ki, ders, neşe ve feyz almak isteyenler bu muhteşem eserler karşısında adeta büyülenmişlerdir. Şairlerimiz ramazaniyelerle kelime, söz ve deyimler dağarcığını daha da genişletmiş, zenginleştirmiş ve kendi dehasıyla da birleştirerek engin bir kültür, coşkulu ve heyecanlı bir söyleyişle mükemmel bir kavrayışla, zarif ve nükteli bir hayal gücüyle birleşerek yer yer mizah kapılarının aralandığını görmek mümkün olmuştur. Şairlerimiz, Ramazaniyelerinde Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şeriflerden alıntılar

¹⁴⁷ Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Diyanet Der., Edebiyatımızda Ramazan, C. 26/2, 1990.

¹⁴⁸ Şakir Diclehan, İslami Edebiyat Der., 2/4 Devre s. 13, 1990.

yaptıklarına tanık oluyoruz. Şairler, dini naslarla şiirlerini süsler; tezlerini kuvvetlendirir, ifadesini zenginleştirir ve bunların yardımıyla nükteler, mizahlar, özdeyişler, deyimler birbirini takib eder. Tabii asıl önemli olan: Ramazanın önemini, faziletini, değerini, faydalarını sevabını daha da önemlisi Kadir Gecesi'nin toplumumuzdaki yerini, kıymetini anlatmaya çalışır. Muhatabını maddi ve manevi hayata teşvik eder, hatta bir ölçüde onları yönlendirmeye çalışır.

Ramazaniyeler yazıldığı devrin ramazan aylarını aksettirirler. Şairler, oruçlu insanların halini, mevsimin oruçlu insanlara nasıl etki ettiğini, oruç tutmayanları, özrü sebebiyle tutamayanları, meyhaneleri, meyhane müdavimlerini inceler ve gözlemler. Ramazan münasebetiyle meyhane-câmi arasında kalanları, bu ayda camilerin gördüğü rağbeti ve sebeplerini tahlil etmeye çalışır. Oburların ve tiryakilerin sıkıntılarını en güzel ve en çarpıcı biçimde ele alır ve anlatır. Bunları yaparken detayları gözden kaçırmaz¹⁴⁹. Ramazanın hayata yansımalarını konu olarak alır. Bir editör gibi hayatı safha safha inceler. Dinin yaşanmasını, tatbikatını bu aydaki tavır ve davranışları tek tek ve özenle dile getirmeye çalışır şairler. Manevi hayattaki olgular edebiyatla birleşerek uygun yorumlarla anlatılmaya çalışılır. Şairler, ramazaniyeleriyle her kesime iner, onları fotoğraf makinaları gibi objektif olarak tesbit ederken onların ruh ve manevi dünyalarını hissetmeye, yakalamaya ve yansıtmaya çalışır. Bu özellikleriyle de Ramazaniyeler birer takvim olmaktan veya her yıl (bir önceki yıldan) tekrar olmaktan çıkar, o günün obje görüntüsünün, ruh haletinin, iç dünyasının, sosyal meselelerinin, problemlerinin neler olduğunu, nasıl çözüldüğünü, hangi açıdan bakıldığını tesbit eder. Halka ilgi ve inanç, ramazaniyeleri teşvik etmiştir. Bu konunun bir de şair boyutu vardır. Şairin Ramazaniyeye teşvik boyutu. Şimdi bu konuyu ele almamız uygun olacaktır.

2.2.2. DİVAN ŞAIRLERİ VE RAMAZANİYE YAZMA SEBEBLERİ

Divan Edebiyatında bir şairin, şiir yazması için bazı durumlar etken olabilir. Bu etkileri bir, iki sebebe bağlamak elbette, yanlış olacaktır. Şairin hayat politikasında önemli olan, değerli olan, gündemde ve geçerli olanlar önem sırasına göre yerini alacaktır. Hayattaki (sosyal, siyasal) yerini koruyup, kollayabilmesi de önemli olanların arasında yer alır. İltifat ve ikrama boğulmayı herkes ister. İhtiyaç gibi bir zaruretle birleşirse iltifat ve ikram, işte o zaman şairin, şiir için harekete geçmesi, etkilenmesi ve etkilemesi çok daha kolay olur. Divan Şairleri'ni (şiir yazmada) caize gibi bir gerekçeyle sınırlamak hem haksızlık, hem de yanlış olur.

¹⁴⁹ Musa Aşık, Konevi Dergisi, s. 31.

Caizeyle birlikte sevgi, hürmet, ilgi, ihtiyaç, inanç, iltifat birbirini tamamlayan etkenlerdir. Toplumun eğitimi, onları rehberlikle yönlendirme çok önemli sebeplerdir. Sevilen kişiye bunu belli etmek, bir şiirle belgelemek oldukça geçerli bir sebeptir. Bu, bir çeşit duyguları yenilemek ve yinelemektir. İlim ve irfan ehlinin iltifatına nail olmak da büyük bir merhaledir. Hele ilahi lutfu mazhariyet ideal olanıdır. İşte bu sebeplerle şair önemli bulduğu konuları şiire dönüştürür. Ortaya çıkan böylesi güzel eserleri, günün önemli şahsiyetlerine atfederek hem onları onurlandırmış, hem de onlardan alacağı yardımlarla siyasi, iktisadi durumunu düzeltmiş olacaktır. Bu çok yönlü denklemde elbette her üç taraf da (şair, memduhu, toplum) karlı çıkmaktadır. En kârlı çıkan da bizleriz. Çünkü 13. asırdan bugüne yazılmış olan ramazaniyeleri veya ramazanla ilgili şiirleri bizlere armağan ederken bir tarih, kültür ve sanat kaynağını da bizlere bırakmışlardır. Bunlarda: örf, adet, ananeler; buluşlar, düşünceler, gelişmeler resm-i geçit yapmaktadır. O günün insanı ile bugün arasında aynı konuda birbirini takib eden, asır asır gelişmeleri içeren, değişimleri belgeleyen (sosyal hayata malolmuş) bir başka eserler zincirini göstermek oldukça zordur. Ramazaniyelerde işte biz bunları görme şansına sahibiz. Ramazaniye şairlerinden bahsedilirken (genelde) üç-beş şairden bahsedilmiştir. Bunlar doğru olduğu kadar da eksik değerlendirmelerdir. Zira bizim bu sınırlı araştırmamızda karşımıza, altmış civarında şair ve binlerce beyitten meydana gelen ramazaniyeler çıkmıştır. Yunus Emre'den günümüze o kadar çok şairle karşılaştık ki, biz dahi hayrete düştük. Bunların içinde birbirinden güzel gazellere, kasidelere, murabbalara, Tasavvuf Edebiyatı ürünü sayabileceğimiz ilahilere rastladık. Kimileri şekil yönünden (kalıp ve nazım türü yönünden) kimileri muhteva yönünden enfes eserlerdir. Elbette bazıları çok hoş gitmiş ve onlara nazireler yazılmıştır. Mesela Kâmi'nin, Nedim'in, Sabit'in, Nazim'in, Koca Ragıp Paşa'nın Ramazaniyeleri bu kabildendir. Biri diğerini etkilemiş, etkileyene nazireler yazılmıştır. Bütünü göz önüne alırsak bu hususta dönemin sosyal ve siyasal etkilerinin de olduğu görülür. Halbuki, bunların dışında gerçekten çok güzel ramazaniyeler vardır. Haşmet'in, Şeyh Galib'in, Hz. Üftade'nin, Aziz Mahmud Hüdayi'nin, Enderunlu Fazıl'ın, Yusuf Nabi'nin, İsmail Hakkı Bursavi'nin hatta Süruri'nin çok güzel ramazaniyeleri vardır. Tabii biz bunların bütünü bu çalışmaya dahil ettik. Hangi şairlerin ramazaniyelerinin bulunduğunu göstermek için (ölüm tarihlerine göre) kronolojik sırayla Bibliyografya 1. bölümünde vermiş bulunmaktayız.

Şairlerin, ramazaniye yazma sebeplerini dini açıdan da ele alabiliriz. Elbette bu en etkili olan husustur. Belkide başka hususları ramazaniye şemsiyesi altında

sunarak amacına varmada daha rahat bir yol bulur. Zamanın devlet ve ülfet adamlarından, ihtiyacı olanı elde etmek, dikkati çekmek en kısa yoldur¹⁵⁰. Ayrıca: Ramazan Ayı'nın feyzinden meydana gelecek maddi ve manevi değişiklikleri dile getirmek, Ayet ve Hadis'lerin etkisinden yararlanmak, bunları kaynak göstererek, öğüt ve tavsiyelerde bulunmak, bu ayın manevi atmosferinden daha çok istifade etmenin yollarını gösterir. Burada şair, "bilge" bir kişilik sergilemektedir. Bazı şairler ise: Hoca, Alim, Şeyh'tirler. Bu işi yapmak zaten onların asli görevidir. Ramazaniye yazan şairlerimiz incelendiğinde yarıya yakını bu kabilden insanlardır. Çevrelerindeki insanları coşturarak, daha samimi, daha verimli olmalarını sağlarlar. Çevrelerini aydınlatır, dine olan sevgilerini, ilgilerini artırır. Hz. Üftade, Aziz Mahmud Hüdayi, Şeyh Ahmed Müslim, Niyazi Mısri, Yunus Emre, Seyyid Vehbi, Şeyh Hasan Sezayi, Füzuli bunlara (akla ilk gelen) örnekler olarak sayılabilir¹⁵¹. Ramazan Ayı'nın rahmet ve bağış ayı olması sebebiyle bu hususu dile getiren şairler, bu durumdan yararlanarak kendi dileklerini arzetme fırsatını yakalarlar. Kemah'lı İbrahim Hakkı'nın, Mehmed Emin Refi' Kâlâyi'nin, Nedim'in, Sâmî'nin, Enderunlu Fâzıl ve Vâsıf'ın şiirlerinde bu hususu rahatlıkla görebiliriz¹⁵².

Ramazaniyelerimizde sosyal hayat, dini inaçlarla birleştirilerek yepyeni bir yol ortaya konur. Bu yolda lirizm didaktiklik mizahla birleşerek edebi bir tür ortaya çıkarır. Hiciv vardır, mizah vardır, kültür ve inanç esasları vardır. Bir de bunların hayata yansımaları vardır. Bu konuda huzur, güven, mutluluk, sağlık ve sıhhat konularını işleyerek tezini kuvvetlendirmeye çalışır. Eğitim ve öğretim ön plana çıkar. Toplumun bu konudaki ihtiyacını karşılamış, boşluğu doldurmuştur. Ramazaniyeler bir tür elden ele, dilden dile dolaşan eğitim ve moral aracı olmuştur.

2.2.3. RAMAZANİYELERİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Ramazaniyeler, zannedildiği gibi şekil yönüyle sadece kasidelerden oluşmamıştır. Türk Nazım Türleri'nin hemen her türünde ramazaniyeye ve ya ramazanı konu edinmiş manzumelere rastlamaktayız. Bizim bu çalışmamızda: Kaside, Gazel, Murabba, Mesnevi, ilahi, Tarih, Mahlas-name, Mukatta'at, Tüyuğ, Rûba'î ve Müfred türlerine rastlayabiliyoruz. Hatta Kaside içinde birer tür olarak yer alan Terkiib-i Bend ve Teci'i Bend türlerinin varlığı dikkatden kaçmamaktadır.

¹⁵⁰ Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, a.g.e.

¹⁵¹ Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, a.g.e.

¹⁵² Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, a.g.e.

Ramazaniyelerin biçim özelliklerinde kullanılan ölçü genelde "Aruz" veznidir. Çok az da olsa hece veznine rastlanmaktadır. Divan Edebiyatı'nın asıl ölçüsü de aruzdur. Zaten aruzun hakimiyeti hemen göze çarpar.

Ramazaniyeleri şekil yönüyle bir başka açıdan da değerlendirmemiz mümkündür. Bunları dört grupta sıralarsak mantıklı bir ayırım yapmış oluruz. Bu ayırım hemen hemen her ramazaniye için de geçerlidir.

1. Manzumenin tamâmı doğrudan doğruya ramazanı konu edinmiştir.

2. Manzumenin (kasidelerde olduğu gibi) teşbib veya nesib bölümünde ramazandan bahseder; bu konu ile şiiri başlatır.

3. Tür gözetilmeksizin ve isim verilmeksizin yer yer ramazandan bahsedilir.

4. Şiirin bir bölümünde ramazan, oruç, Kadir gecesi, Ramazan Bayramı, iftar, sahur, imsak ve benzeri, ramazanla ilgili motiflere yer verilir. Bu tür manzumelere kasideden, müfrede kadar her türde rastlamak mümkündür. Bazan da başka konudaki bir şiirin içinde yer aldığı görülür. Mesela: Bosnalı Alaattin Sabit'in Ramazaniyeyi, Na't-ı Şerif'le birlikte ele aldığına şahit oluyoruz. Ramazaniyeleri şekil olarak incelerken, onların iç yapısıyla da bir bütünü oluşturduğunun farkına vardık. Ramazaniyeleri bu yönüyle ayrı ayrı (kısaca) incelememiz gerekmektedir.

2.2.3.1. MÜNFERİD RAMAZANİYELER

Ramazanla ilgili şiirler arasında ilahiler, maniler, bu ayla ilgili bağımsız, münferid şiirler oldukça geniş bir yer tutar. Bunlar kaside, gazel, murabba tarzındadır. Her kesimden şairlerin bu şekilde şiirleri vardır. Bu şiirlerde başından sonuna ramazan konu edilir. Onun faziletinden, özelliklerinden, getirdiklerinden ve götürdüklerinden dem vurulur. Amacı, (şu veya bu yolla) ramazanı anlatmak, tanıtmak, sevdirmek ve yaşatmaktır. Şeyh Ahmed Suzi'nin, Şeref Hanım'ın ramazaniyeleri bu kabildendir.

2.2.3.2. TASAVVUF EDEBİYATINDA RAMAZANİYELER

Tekkelerde, zaviyelerde, dergahlarda okunmak üzere yazılmış ramazaniyelerdir. Bunlara: özel konulu manzumeler de denir. Bu şiirler bestelenmeye uygun eserlerdir. Halkın kolay öğrenmesini, unutmamasını, okurken bestenin kazandırdığı liriklikle arzu edilen heyecanı duymasını sağlar. Çünkü, bestelenmiş

eserlere iltifat çok olur, iştıyakla okunur. Bu tür şiirlerin güftelerinde ramazan, af, bağışlama, mutluluk ana temadır. Bu ayda her türlü günahların affedileceğine dair ifadeler yer alır. Bir özlem halinde ramazan hasreti işlenir. Tekrar kavuşmanın duaları yapılır. Bu şiirler, insanı tabiattan hayata, hayattan ahirete bağlar. İbadetten marifete, günahattan sevaba yol bulur. dinin bütün umdelerini içine almaya çalışır. Bu tür eserler: değişmez, yıpranmaz, tükenmez hatta tartışılmaz özelliklere sahiptir. Bu konularda önemli bir kaynağı vücuda getirir¹⁵³.

Ramazanı ve benzeri dini konuları içine alan tasavvufi eserlere genel deyim olarak: "İlahi", farklı özelliklere sahip olduğu için "Nefes" adı verilir. Hz. Üftade'nin, Yunus Emre'nin, Aziz Mahmud Hüdayi'nin, Niyazi Mısrî v.b.'nin eserleri olan ramazaniyeleri örnek verebiliriz. Bu besteler halk arasında çeşitli dini merasimlerde de okunur. Bunlarla Allah'ın lutfuna mazhar olunmaya çalışılır. Tasavvuf Edebiyatı, Divan Edebiyatının ayrılmaz bir parçası olup belkide doğrudan manevi yöne el atmakla vücudun ruh bölümünü teşkil etmektedir.

2.2.3.3. RAMAZANİYELERDE KASİDELERİN ÖZELLİKLERİ

Elimizde bulunan kaside türündeki Ramazaniyeleri şekil ve muhteva olarak incelediğimizde üç ayrı yapıda olduklarını görürüz:

1. Doğrudan ramazanı hedef alan, konu olarak belirleyen kasidelerdir. Ana tema ramazandır. Kaside baştan sona ramazanı konu olarak işler. Klasik kaside özelliğini göremeyiz. Görsek bile diğerleri kadar açık değildir. Teşbibi, girizgahı, fahriyesi, dua faslı diğer kasidelerden farklıdır. Mesela: Edirne'li Kami'nin, Adana'lı Süruri'nin, Bosna'lı Alaaddin Sabit'in, Enderunlu Vasıf'ın Ramazaniyeleri bu kabilden kasidelerdir. Burada örnekleri tek tek sayabilirdik. 3. Bölümde sunacağımız için (bütün metinleri) burada tekrarlamaya gerek duymadık.

2. Ramazanı aracı (bahane) olarak kullanıp yazılan kasidelerdir. Yani, ramazan münasebetiyle istenilene ulaşmak amacını güden kasidelerdir. Bu türde, klasik kaside özelliklerini görmemiz mümkündür. Bu kasideler genelde: "Ramazaniye der hakkı..." veya "Kaside-i ramazaniye Bera-yı..." gibi benzeri ifadelerle başlar. Diğer kasidelerde olduğu gibi ramazaniyeler farsça olarak isimlendirilmiştir. Bu tür kasidelerin bir bölümünde (genellikle teşbib veya nesibinde) yer alır. Tabii Ramazan'ın özelliklerinden bahseder ve muhatabının kalbini yumuşatmaya çalışır. Biraz da O'nun methiyelerini yaparak caizeye, iltifata

¹⁵³ Şakir Diclehan, İslami Edebiyat Der., Devre 2/4, 1990.

nail olmayı bekler şairimiz. Mustafa Sami'nin, Enderunlu Fazıl'ın, Vasıf'ın, Nedim'in, Haşmet'in kasideleri bu kabildendir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

3. Kasidelerin herhangi bir bölümünde veya birkaç beytinde ramazanla ilgili ifadeler, sözcükler yer alır. Bazan da yorumlar, değerlendirmeler yapılır. Ali Şir Neva'i'nin, Hayali Beg'in, Haşmet'in, Enderunlu Fazıl'ın kasidelerinde olduğu gibi. Bu türde yer alan (ramazanla ilgili) kelimeler bazan da ramazan ve orucun dışında başka anlamlarda kullanılmıştır. "Aşk orucunu tutmak", "muhabbetle iftar etmek", "hasretle itikâfa girmek" gibi. Bu türe bir başka kaside şeklini dahil edebiliriz; o da: yaklaşık konuları işlerken, Ramazandan bahsetmek gibi bir yol izlemektir. Bosnalı Ala'addin Sabit'in: "Ramazaniyye Na't-ı Şerif"ini örnek olarak gösterebiliriz.

2.2.3.4. RAMAZANİYELERDE GAZELLERİN ÖZELLİKLERİ

Gazel tarzında ramazaniye, şimdiye kadar söylenilenin aksine bir hayli fazladır. Önceleri, ramazaniyeler hep kaside tarzında düşünülmüş, gazelerde gerekli araştırmalar yapılmamıştır. Ramazaniyelerle ilgili yazı ve araştırmalarda ya kasideler üzerinde veya tekke edebiyatı üzerinde durulmuştur. Ağırlık kaside tarzında olmuştur. Yapmış olduğumuz araştırmada gazel türünün kasideden sonra ikinci derecede ekseriyeti teşkil ettiğini gördük. Türünde tek gazel: Koca Ragıp Paşa'nın İftariye'sini gösterebiliriz. Konu ramazan olmakla birlikte başlık ve hedef İftar'dır. Gazelleri, konu ve ilgimiz açısından iki gruba ayırıyoruz:

1. Gurup, doğrudan ve tamamiyle ramazanı konu olan ve inceleyen gazellerdir. Gazel tarzının klasik yapısının biraz dışına çıkar. Çünkü; bu manzumelerde beyit müstakillliği yoktur. Bir bütünün parçalarını tamamlar niteliktedir. Edirneli Muhammed Nazim'in, Fuzuli'nin, Hasan Sezayi'nin, Neş'et Efendi'nin, Şeyh Ahmet Suzi'nin, Şeref Hanım'ın, İbrahim Hakkı Kemahi'nin Rif'at Efendi'nin, Ahmet Remzi Dede'nin gazelleri bunlara birer örnek olabilir.

2. Gurup: Ramazan konusunu daha geniş bir perspektif içerisinde, başka motiflerle birlikte (bayram v.b.) ele alan, beraber işleyen gazellerdir. Bunlar, bir gazelin bütününe ihtiva edebildiği gibi birkaç beytle de sınırlı olabilir. Asıl önemli olan husus gazel formunda (ramazan temasının) yer almış olmasıdır. Mesela: Zati'nin, Şeyh Galib'in, Yahya Beg'in, Sabri-i Şakir'in, Salim'in, Ahmed Müslim'in, Belig'in, Şem'inin, Türabi'nin Bağdatlı Ruhi'nin bütünüyle, Rumelili Za'ifi'nin, Ahmed Paşa'nın, Seyyid Nesimi'nin gazellerini birkaç beyitle karşımızda buluyoruz.

Gazelerde şair doğrudan hedefe yönelir. Ramazanın önemini, halkın temiz inancına tercüman olarak ifade etmek ister. Bununla birlikte sevap kazanmak, ün sahibi olmak, gönlündeki duyguları dile getirmek istekler arasındadır¹⁵⁴.

2.2.3.5. RAMAZANİYELERDE MURABBALARIN ÖZELLİKLERİ

Ramazaniyelerin, Murabba tarzında, hece ve aruz vezniyle yazılmış olduğuna şahit olduk. Özellikle Tasavvuf Edebiyatı salikleri daha çok Murabba tarzını tercih etmişler. Bu eserler öncelikle didaktik eserleri, lirik bir üslupla sunmaya çalışmışlardır. Bu tür Ramazaniyelerin şairleri tasavvuf büyükleri olan kişilerdir. Derviş Yunus'un, Hz. Üftade'nin, Aziz Mahmud Hüdayi'nin, Bolulu Himmet'in, Niyazi Mısri'nin, İsmail Hakkı Bursavi'nin, Aşık Dertli'nin, Mehmed Niyazi Efendi'nin (murabba) Ramazaniyeleri bize güzel birer örnektir. Bunların çoğu ilahi formunda olup, birçokları (Yunus'un, Hz. Üftade'nin, Aziz Mahmud Hüdayi'nin, Abdü'l Ehad Nuri Efendi'ninki gibi) bestelenmiştir.

Murabba Ramazaniyeleri konuyu işleyiş biçimine göre üç yapıda görüyoruz.

1. Ramazanı karşılama, selamlama, hoşgeldin türü ramazaniyeler.
2. Ramazanın özelliklerini anlatan, faziletini açıklayan ramazaniyeler; medh ü sena türü.
3. Ramazana veda; güle güle git, yine gel faslını konu alır.

Bazı şairlerimiz her üç tarzda da şiirler yazarak ramazanı bütün boyutlarıyla kutlama amacını güder. Hz. Üftade gibi.

2.2.3.6. RAMAZANİYELERDE MESNEVİ TARZI (MESNEVİLER)

Yapmış olduğumuz bu çalışmada mesnevilere yönelmiş değiliz. Çünkü bu araştırmamıza (sayıları) binleri bulan mesnevileri dahil etmemiz maddi açıdan mümkün olmadığı gibi, kapsam olarak da imkansızdır. Ancak incelediğimiz (mürettep) divanların içinde yer alan mesneviler vardı. Biz bunları atlamayıp, divan muhtevasındanmış gibi onları da inceledik. Bu divanların içinde yalnız Nâbi'nin "Hayriye-i Nabi" adlı küçük mesnevisinde "Der Şeref-i Şehr-i Sıyâm" başlıklı bir Ramazaniyeye rastlıyoruz. Oğlu Hayrullah'a öğüt olarak yazılış bu eserde ramazanın faziletini konu edinmiştir. Biz de bunu çalışmamıza dahil ettik. Sultan

¹⁵⁴ Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*

Veled'in Mesnevi tarzında ve Farsça bir Ramazaniyesine rastladık. Farsça eserleri incelememize dahil etmediğimiz için bu eseri de almadık. Giriş bölümünde değinmek kaydıyla, örnek aldık. Birçok kaynaklarda İzzet Molla'nın Ramazaniyesi olduğuna dair bilgiler olduğu halde (çok hacimli olan) Divanı'nda bulamadık. Makalelere konu edildiği için bulmak gayesiyle araştırma yaptığımızda, bahsedilen Manzume'nin ve diğerlerinin "Mihnet-keşan" adlı (Keşan'a sürgününü konu alan) Mesnevisi'nde olduğunu tesbit ettik. Bu çalışmaya (bir eksiklik olmasın diye) dahil ettik. Bunlarda biraz mizah, biraz da didaktiklik özelliği vardı. Nabi'nin mesnevisi ise çok güzeldi. İzzet Molla'nın bu eserinin, diğer bölümlerinde de ramazanla ilgili terminolojilere rastladık ve o bölümleri parçalar halinde aldık.

2.2.3.7. MÜFRED VE MUKATTA'AT RAMAZANİYELER

Çok az da olsa Müfred beytlere (ramazan konulu olmak üzere) rastladık. Divanları tamamen incelediğimiz için ne bulduysak ve nerede bulduysak aldık. Konu bizi ilgilendirdiği için ve türüyle de örnek teşkil ettiği için, bizce önemli olduğundan buraya aldık. Hayali Beg'in, Azmi-zade Haleti'nin müfredleri bu sebeble yer aldı. Bu manzumelerde (elbette) konu ve şekil orijinalliyi vardır.

2.2.3.8. TARİH VE MAHLAS-NAMELERDE RAMAZANİYELER

Ramazan konusunu en az işleyen türler Tarihler ve Mahlas-nameler olarak karşımıza çıkıyor. Taradığımız eserlerde hiç bir ihtimali gözardı etmediğimiz için her bölümü tek tek taradık. Bir Mahlas-namede ramazanın yer aldığını görünce ilgi çekici bulup aldık. Şair Fıtnat Hanım'ın Divanı'nın Tevarih bölümünde: "Hibetü'llah Sultan'ın doğum gününe yazılmış tarihte (ramazana rastladığı için) ramazan konusunu gördük ve buraya aldık. Önemi ve başarısı hakkında da birşeyler söylememiz mümkün değildir. Örnek olması açısından önemlidir.

2.2.3.9. RAMAZANİYELERDE NAZİRELER

Divan Edebiyatındaki birçok şairler -ister kendilerinden önce yaşamış, isterse muasırları oldukları- örnek aldıkları şairlerin şiirlerine (benzer şiirler) nazireler yazmışlardır. Nazire olan şiirler, benzetildikleri şiirlerin vezin ve kafiyelerini kullanmak, hatta daha güzel olmak mecburiyetindedirler. Tazir edilen şiirden daha güzel olması, şairinin değerini, şairliğini ortaya koyması açısından çok önemlidir. En azından, bu şiirler sanat iddiası olan eserlerdir. Bunun bir başka anlamı da: şair kendisini, muhatabının seviyesinde görmesidir.

Güzel kasidelere ve gazellere, üstad şairlere nazireler yazılması (Divan Edebiyatı'nda) adet haline gelmiştir. Zati'nin, Baki'nin, Nabi'nin, Nedim'in, Şeyh Galib'in birçok şiirlerine nazireler yazılmıştır. Bazı şairler, bazı türlerde üstad kabul edilmişlerdir. Kanumuz Ramazaniyeler olduğu için, Ramazaniyelerdeki nazireleri kısaca vermekte fayda görüyoruz. Ramazaniyelerde: Kami'nin, Nedim'in, Sabit'in, Haşmet'in, Edirneli Nazmi'nin ramazaniyelerine nazireler yazılmıştır. Hatta bu şairler sırayla birbirlerinin ramazaniyelerine nazire yazmışlardır. Mesela: Şair Nedim, Ramazaniyesini, Kami'nin Ramazaniyesine nazire olarak yazmıştır. Koca Ragıp Paşa da Ramazaniyesini, Nedim'in ramazaniyesine nazire olarak yazmıştır. İşte örneği:

Bagteten sābit olup ğurre firāşında imām
 Hāb için yatmış iken itdi terāvihe kıyām
 Nedim, K. 1/1

Oturuşdu tek ü pūy-ı ney ü meyden rindān
 Zahidan eylediler şimdi terāvihe kıyām
 K. R. Paşa, K. 1/5

Bu nazireleri, hatta ramazaniyeleri kronolojik sırayla vermemizin bir sebebi de kimin kimden hangi ölçüde etkilendiğini rahatlıkla görebilmek içindir. Böylece tam bir nazire olmasa da asırlara göre nasıl bir etkilenme olduğunu anlamak ve analizini yapmak mümkün olacaktır.

Nazire, Ramazaniyelerin başlığından bu tanzirin kimin, hangi şiirine yapıldığını anlamamız mümkündür. Mesela Sümbül-zade Vehbi, Bosnalı Alaaddin Sabit'in Ramazaniyesini tanzir etmiştir. İşte nazire olarak yazılan ramazaniyenin başlığı: "Nazire Be Ramazaniye-i Şābit Der Sıtāyişkār-ı Müşārün İleyh" şeklinde açıkça ifade edildiği görülür.

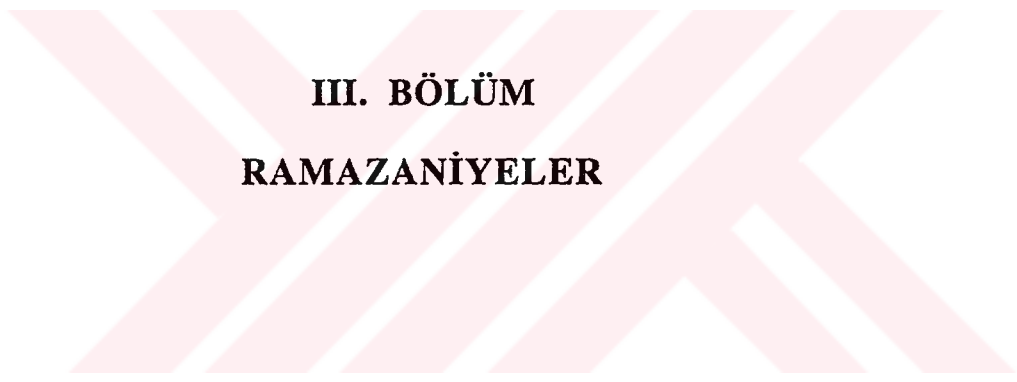
2.2.3.10. DİĞER LEHÇELERDE RAMAZANİYELER

Konumuz Divan Edebiyatı ile sınırlı idi. Yalnız Osmanlı Türk Kültüründe Çağatay Lehçesi'nin önemli bir yeri vardır. Özellikle bir Çağatay Şairi olmakla beraber bir Divan Şairi itibarı ve ilgisi gören bilge Şair Ali Şir Neva'i'yi yabancı saymamıştır. Çoğu Edebiyat Tarihçileri 1. sınıf şairler arasında saymış ve şiirlerinden örnekler sunmuştur. Bu sebeble bu büyük Şair'in (çok hacimli olan) divanlarını taradık; olgunluk dönemindeki divanlarında iki gazelde dört beyti, bir kasidede de üç beyti ramazanla ilgili bulunca, bu çalışmaya dahil etmek üzere aldık.

Ayrıca, gençlik dönemindeki "Ėaribü's-Sigar" adlı divanında da üç beyte rastladık. Böylece toplam on beyti bir çeşni ve kanaat olsun diye alıverdik. Elbette diğer lehçelerdeki eserleri tarama imkanımız ve şansımız yoktu. Bu lehçeler üzerinde çalışacak arkadaşların böylesi bir çalışma (elbette) çok kutlu bir hizmeti oluşturacaktır.

Ramazanın, Ediplerimiz tarafından hangi ölçüde doğru anlaşıldığını, hangi hassasiyetle hareket ettiklerini, tavır ve davranışlarında haklılık derecelerini belirleyebilmemiz için Ramazanın ne olup olmadığını, kendi kanunlarına bakarak tesbit edebiliriz. Bu sebeble "İslam Dinine Göre Ramazan"ın ne olduğunu bilmemiz gerekiyordu. Hangi esaslara dayandığını, nasların kuvvetlilik derecelerini ortaya koyduğumuz zaman, elimizde değişmez bir ölçü bulunmuş olur. Tabii, Şairlerimizi de bu ölçülere uydukları nisbette (bu konuda) önemli ve değerli addedebiliriz. Bu çalışmanın 1. bölümünü, tezimize temel teşkil etmesi için hazırlayıp sunduk.

III. BÖLÜM
RAMAZANİYELER

YUNUS
YUNUS EMRE (1241?-1321?)¹⁵⁵

1. Müştak olup özlediğim
Şehr-i ramazân merhabâ
(Mâh-1 mübârek merhabâ)
Baķıp yolun gözlediğim
Şehr-i ramazân merhabâ
(Mâh-1 mübârek merhabâ)
2. Safâ geldin 'izzet ile
Dağı 'azîm ni'met ile
Mü'minlere rahmet ile
Şehr-i ramazân merhabâ
3. Mü'minlerin bayramıdır
On bir ayın sultânıdır
Haķķ'ın bize fermânıdır
Şehr-i ramazân merhabâ
4. On bir aylık yoldan gelir
Bir ay bize mihmân olur
Müzniblere gufrân olur
Şehr-i ramazân merhabâ
5. Derviş Yûnus sever özden
Kanlı yaşı döker gözden
Hoşnûd olsun cümlemizden
Şehr-i ramazân merhabâ¹⁵⁶

¹⁵⁵ Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Ed. Tarihi, C. I, s. 325.

¹⁵⁶ S. Gürer, Yûnus Emre Bestelenmiş Şiirleri, s. 56 (Not: Bu metin Prof. Dr. Mustafa Uzun tarafından temin edilmiştir).

NESİMİ
SEYYİD ÖMER İMADEDDİN NESİMİ
(Diyarbakir ? - Halep ? 1404)¹⁵⁷

I

Ġazel

.....
Sākıyā mäh-ı şıyām oldu tamām
Gel beri sun sāgar-ı mey ve's-selām¹⁵⁸
.....

II

Ġazel

.....
Sıyāmıñ ayıdır yüzün saçın Qadr uşta Hax tanıq
Gel ey vaħyī bilen 'arif ki Qur'an aşkār oldı¹⁵⁹
.....

III

Ġazel

.....
Her gecesi her günü Qadr ile bayrām olur
Vaslıña her kim qarib oldu ba'id olmadı¹⁶⁰
.....

IV

Ġazel

.....
Cennet-i 'adn imiş yüzüñ uşta lebinde Kevşeri
Qadr ü berāt imiş şaçın hāl ü haññ melekleri¹⁶¹
.....

¹⁵⁷ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, s. 245, Meral Yayınları, İst. 1972.

¹⁵⁸ Nesimi Divanı, Akçağ Yayınları, Gazel 279/8, Dr. Hüseyin Ayan Ank. 1990.

¹⁵⁹ Nesimi Divanı, Gazel 414/2, s. 331.

¹⁶⁰ Nesimi Divanı, Gazel 416/8, s. 331.

¹⁶¹ Nesimi Divanı, Gazel 419/1, s. 331.

V

Gazel

.....
 Gel gel berû ki savm u salâtın kazâsı var
 Sensiz geçen zamân-ı hayâtın kazâsı yok¹⁶²

I

TUYUĞ¹⁶³

27

1. Kim ki oldu tâl'-i Hâkdan sa'îd
 Olmadı şeytân kimi adı mürîd
 Kim ki nefsin bilmedi Hâktan ba'îd
 Gündüz ü akşâmı oldu Qard ü 'iyd

II

TUYUĞ¹⁶⁴

66

2. Saçların Qadr ü Berâtın leylidir
 'Âşıkın Mecnûn ü hüsnün Leylidir
 Hem-demin dâ'im hayâlin haylidir
 Süretin şavm ü şalâtın Leylidir

III

TUYUĞ¹⁶⁵

235

3. Perdeden mâh-ı şıyâm oldu tamâm
 Qıble-i Beytü'l-ğarâm oldu tamâm
 Zühd imiş sevdâ-yı hâm oldu tamâm
 Süfiye mey ver ki câm oldu tamâm

¹⁶² Nesimi Divanı, Gazel numarasız, s. 331.

¹⁶³ Nesimi Divanı, Tuyuğlar, s. 389.

¹⁶⁴ Nesimi Divanı, Tuyuğlar, s. 395.

¹⁶⁵ Nesimi Divanı, Tuyuğlar, s. 423.

IV

TUYUĞ¹⁶⁶

309

4. Hâk şıyâm ayı bize 'ıyd eyledi
Her ne kim Hâk eyledi cîd eyledi
Kim ki Hâk dîd ü vâ-dîd eyledi
Adını Hâk ehl-i tevhîd eyledi

AHMED PAŞA

(Edirne, Bursa ? - Bursa 1496)¹⁶⁷

I

Ġazel¹⁶⁸

-¹⁶⁹
4. Cemâlüni gören kullar nicesi rûze-dâr olsun
Bu rûz-ı 'idde rûze harâm olmaz mı şulţânım
.....¹⁷⁰

II

Ġazel¹⁷¹

-¹⁷²
6. Didüm arturdı gamun hânını hecrün gicesi
Didi ni'met çok olur çünkü şeb-i rûze gele
.....¹⁷³

¹⁶⁶ Nesimi Divanı, Tuyuğlar, s. 435.

¹⁶⁷ Saadettin Nüzhet, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 137.

¹⁶⁸ Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, İst. Üniv. Yay. Dr. Harun Tolasa, İst. Divan, s. 208, Gazel 186.

¹⁶⁹ Bu kısımların ramazanla ilgisi yoktur.

¹⁷⁰ Bu kısımların ramazanla ilgisi yoktur.

¹⁷¹ Divan, s. 258, Gazel 288.

¹⁷² Bu kısımların ramazanla ilgisi yoktur.

¹⁷³ Bu kısımların ramazanla ilgisi yoktur.

III

Ġazel¹⁷⁴

-¹⁷⁵
8. Çekdüm firaķun řavmıñı irdüm cemālün ‘idine
Aç leblerün meyħanesin ney gibi nālān it beñi
.....¹⁷⁶

NEVĀĪ

ALĪ ŐĪR NEVĀ’Ī
(Herat 1441/Herat 1501)

I

Ġazel¹⁷⁷

-¹⁷⁸
6. Őām-ı şavm iftārıĝa ay Őeyħ Őerbetñi nitey
Eylesem bir Şüh ilgidin Őabühī mül heves
.....¹⁷⁹

II

Ġazel¹⁸⁰

1. Rūzede leb teŐnelıĝdın kıldı za’f ol māh-rū
Cān birür min la’lıĝa tā bolĝusı canımda su
.....¹⁸¹
6. Rindlıĝın zāhid-ħuŐk öldi ol ay rūzede
Gerçi zūhd ehlin ĝarābat iĝre kıldı kū be kū

174 Divan, s. 270, Ġazel 317.

175 Bu kısımların ramazanla ilgisi yoktur.

176 Bu kısımların ramazanla ilgisi yoktur.

177 Divan, Ġazel, Varak 60. Süleymaniye Kütp. Ayasofya Bl. 3981.

178 Bu bölümlerin ramazanla ilgisi yoktur.

179 Bu bölümlerin ramazanla ilgisi yoktur.

180 Divan, Ġazel, Varak 130/b.

181 Bu bölümlerin ramazanla ilgisi yoktur.

7. Ey Nevāyī her dem ol ay za'f din bī-ḥāl irür
Hiç bilmen kim ni kılgay min 'aceb ḥāl oldu bu

I

KASİDE¹⁸²

-¹⁸³
90. Hüsrevā zatıñgnı vaşf itmek Nevāyī haddi yok
Evli ol kim zāhir itkey bī-nevālar 'ādetin
91. Tā ki bayram şām-ı şavm ehl-i taleb kılgay hilāl
Rūze niyyet eylemey kılgay mey içmek niyyetin
92. Her kününğ bayram bolup cāmıñg hilāl olsun müdām
Körme-gil bi-'ayş ömrüng müddetī bir sâ'atīñ¹⁸⁴
.....¹⁸⁵

ĠARĀ'İBÜ'Ş-ŞİGAR'dan

III

Ġazel¹⁸⁶

1. Pārsā yārim sağınmas mescid ü seccādedin
Ni üçün kim tā mey içmiş baş kötermes bādedin
2. Bakmasa tesbīh ü Muşhaf hattığa yok 'ayb kim
Farığ irmes dāne-i nuql ü ḥarīf-i sādedin
3. Rūzesin sī rūze mey kılsa ni tañg kim sa'b irür
Nesye ummīdiğa kiçmek 'işret-i āmādedin
.....¹⁸⁷

¹⁸² Divan, Kaside, Varak 172/b.

¹⁸³ Bu bölümlerin ramazanla ilgisi yoktur.

¹⁸⁴ Bu metinlerin tashihini Sayın Prof. Dr. Kemal Eraslan Hoca'mız yapmıştır.

¹⁸⁵ Bu bölümlerin ramazanla ilgisi yoktur.

¹⁸⁶ Ali Şir Neva'i, Türkçe Divanları, Agah Sırrı Levent, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1966.
Ġara'ibü's-Sigar'dan alınmıştır, s. 42/9, 10, 11.

¹⁸⁷ Şiirin devamı ramazanla ilgili değildir.

ZATİ

‘İVAZ

(Balıkesir 1471 - İstanbul 1547)

I

Ġazel¹⁸⁸

1. Saķi Ramazān geldi yine aldı ayağım
Ma‘lum degül bayrama dek sağ kalacağım
2. Ben Mest-i mey-i ‘aşķa çıkıbdur yine soĥbet
Def sine vü ney nāle tolu iki ķabađım
3. Can naķdini çaldurdıđımı ańdı međer yār
Yüzüm kızuben çıńladı def gibi ķulađım
4. Gün gibi ‘ayān ideli mihrüm sańa ey meh
Odlara yaķubdur beni sinemdeki dağım
5. Yanar dün-ü-gün Şem‘-sıfat suĥte Zātı
Rüşen nazar eyle ańa ey çeŐm-i çerāđım

NAZMİ

(Edirne - ? / -1554)

I

Ġazel¹⁸⁹

1. Geldigince ķutluluđla her oruc
Her müselmān Şen olub tıtar oruc
2. Ol ki gerçekden müselmān olmıya
Teńgri saķlasun o her gün yir oruc

¹⁸⁸ Divan, Ġazel, s. 94. Ali Nihad Tarlan, İst. Ün. Yay. Ġazeller C. I-II-III ve Mehmet Çavuşoğlu.

¹⁸⁹ Divan (Türki-i Basit), Ġazel, s. 13. İst. Ün. Küt. Nu/553.

3. Tatlu yimek yimek olur aş hemân
Özge bir emdir be ardaşlar oruc
4. Urulur zencire albızlar amu
utluluğla her açan irer oruc
5. Nazmi her gerek müselmân olanın
Gecesin şenlikle adr eyler oruc

II

azel¹⁹⁰

-¹⁹¹
2. Kişiyे yâr yakınlığıdır özge bayram
Dağı yâr ayrılığı hem olur ol yüzden uruc
.....¹⁹²

¹⁹⁰ a.g.e., Gazel, s. 13, 31 numaralı Gazel'den.

¹⁹¹ Bu kısım ramazanla ve oruçla ilgili değildir.

¹⁹² Bu kısım ramazanla ve oruçla ilgili değildir.

FUZŪLİ
MEHMED
(Hille ? - Kerbela 1556)

Ġazel¹⁹³

1. Ramazān oldu ŧāhid-i mey perdeye rŪ
Ney iin eng dutup ta'ziye adī gīsŪ
2. Bildi mutrip ki nedŪr hāl gŵtŪrdŪ opuzī
Bezmden ekti ayađın sŪrahī vŪ sebŪ
3. Bezm anŪnī bozuldu ne iin engile def
Yıđılıp itmeyeler hākim iŧiđinde gŪlŪ
4. Ramazān āyı gerek āıla Cennet apŪsī
Ne revā kim ola mey-hāne apŪsī bađlŪ
5. Feth-i mey-hāne iin oğıyalım Fātihalar
Ola kim yŪzŪmŪze āıla bir bađlı apu
6. Āfitāb-ı adeh itmez ramazān āyı tŪlŪ'
Ne belādır bize yā Rab ne ara gŪndŪr bu
7. İntizār-ı gŪlgŪn-ı mey ile bayrām ayına¹⁹⁴
Bađa bađa inecedŪr gŵzŪmŪze ara sŪ
8. Ramazān oldu budır vehmi FŪzŪlī'niñ kim
Nice gŪn imeye mey zŪhd ile nā-geh duta hŪ

¹⁹³ Ali Nihat Tarlan, Fuz,li'nin Gazelleri, Cilt 2, s. 81. KŪltŪr Bak. Yay. 1985.

¹⁹⁴ İntizar-ı mey-i gŪl-reng ile bayram ayına (Ali Nihad Tarlan nŪshası).

ḤAYĀLĪ BEG
(Vardar-Yenice ? - Edirne 1556)¹⁹⁵

1. ‘Aynısın lâmuñ otuz gün olduğuna rüzenün
Yâ feleklerḥin nün-ı dāmen-i Raḥman mısın
2. Olduğumçün Ramazānım ğam-ı ‘aşkında ‘alil
Buyurupdur seni baña yemege Rabb-i Celil

¹⁹⁵ Divan, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Akçağ Yay. Ankara 1992.

ÜFTÂDE
MEHMED MUHYİDDİN
(Bursa 1489 - Bursa 1580)

I

1. ‘Âşıklara idüñ salâ¹⁹⁶
 Oruç ayı geldi yine
 Raḥmet deñizi cus edüb
 ‘Âlemlere ııoldı yine
2. Kır’an’da Allah ögdüğü
 Cümle Nebiler sevdiği
 Ümmete Allāh verdiği
 Oruç ayı geldi yine
3. Cümle aya sultān olan
 Derdlülere dermān olan
 Hakk’dan bize iḥsān olan
 Oruç ayı geldi yine
4. Dostdan ‘atāsın getiren
 Zulmetleri hep götüren
 Canlarda ‘irfān bitüren
 Oruç ayı geldi yine
5. Saliklere kuvvet olan
 ‘Āriflere ‘izzet olan
 Mü’minlere Cennet olan
 Oruç ayı geldi yine
6. Aydın iden göñülleri
 Mesrūr iden mü’minleri
 Ma‘mūr iden mescidleri
 Oruç ayı geldi yine

¹⁹⁶ Divan, Murabba, s. 19. Necm-i İstikbal Mat. İst. 1328. Mehmet Emin Ertan, Özel Kütüp.

7. Üftade'niñ cānı sever
Oruç ayın dā'im öger
Dost iline idün sefer
Oruç ayı geldi yine

II

1. Şükür Allāh'a ey dostlar
Eriştik oruç ayına
Ki mü'mine hidāyettir
Eriştik oruç ayına
2. Günahların hep silinir
Anadan toğma olursun
Seni dost iline verir
Eriştik oruç ayına
3. Güzel hilālını gördük
Sevindiler kudümuna
Şükürler etdiler Hakk'a
Eriştik oruç ayına
4. Umarız ol ganī Allāh
Cemālin göstere bize
Şenālar edevüz Hakk'a
Eriştik oruç ayına
5. Habībī hürmetine Hakk
Bize verdi oruç ayıñ
Gördük luṭfını Allāh'ıñ
Eriştik oruç ayına
6. Ğarib Üftāde'ye yā Rab
Cemi'-i ehl-i imanla
Orucuñ nūruni virgil
Eriştik oruç ayına

III

1. Şalâdır mü'mine gelsün
Terâviḥ sünnetin kılsun
Orucun kadrinî bilsün
Cemâlin isteyüb Hâk'dan
2. Duruşub tâ'ate dâ'im
Gecelerde olub kâ'im
Olub gündüzlerin sâ'im
Cemâlin isteyüb Hâk'dan
3. Cemâlıdır murâd olan
Ki Qur'ânda müfâd olan
Bu 'âşıklar ki şâd olan
Cemâlin isteyüb Hâk'dan
4. Oruç yoldur Cemâlına
Erişince kemâlına
Nazar eyle me'âlına
Cemâlin isteyüb Hâk'dan
5. Gözet âdâbını şavmîñ
Bağışlana kamû cürmüñ
Geçür tesbîhile yevmîñ
Cemâlin isteyüb Hâk'dan
6. Ğarîb Üftâde'niñ derdi
Cemâlin istemek virdi
Bu yolda muntazır derdi
Cemâlin isteyüb Hâk'dan

IV

1. Ey dostlarım ağlaşalım
Oruç ayı gitdi yine
Hasret edüb inleşelim
Oruç ayı gitdi yine

2. Bir nūr idi Hāḡ'dan gelüb
Göklere nūrī ṭolub
Şādıḡlarıñ elin alub
Oruç ayı gitdi yine
3. Zālimleriñ yollarıñı
Kesmişidi elleriñi
Yıḡmışidi illeriñi
Oruç ayı gitdi yine
4. Vermişidi cāna şafā
Etmişidi 'aḡde vefā
Olmuşidi derde şifā
Oruç ayı gitdi yine
5. Lezzet veren terāviḡe
İşrāḡ iden mesābiḡe
'İzzet veren mesācīde
Oruç ayı gitdi yine
6. Te'sir dürür Hāḡ'dan gelen
'Āşıḡlara zāhir olan
Göñlünde nūrī ṭolan
Oruç ayı gitdi yine
7. Üftāde'yi şād eyleyen
Mü'minleri yād eyleyen
Ḳaygudan āzād eyleyen
Oruç ayı gitdi yine

YAHYA
(TAŞLICALI) YAHYA BEG "DÜKAKİN-ZÂDE"
(Arnavutluk-İzvornik 1582)¹⁹⁷

I

KAŞİDE-İ NA'T-I RAŞÛL'den¹⁹⁸

-¹⁹⁹
- 27 Çün Tûr-ı niyâz içre mübârek gözin açdı
 Göründi o lahza aña envâr-ı tecellâ
- 28 Mâh-ı ramazân gibi cihân kadre irişdi
 Evkât-ı şerefde dem-i mi'râc ile maḥzâ
- 29 Bu 'avn ü 'inâyetle zihî luḥf-ı İlâhî
 Bu keşf ü kerâmetle zihî 'izzet-i kübrâ
²⁰⁰

I

Ġazel²⁰¹

- 1 Yanuma geldi uyurken gice ol bedr-i tamâm
 Şanasın meyyit namâzın kıлмаğa oldu imâm
- 2 Ölmiş idüm ol kıyâmet eyledi ihyâ beni
 Ya 'nî uyarken uyandurdu idüp fetḥ-i kelâm
- 3 Afitâb ile kırân itdi nücûm-ı devletüm
 Dün gice kadre irişdüm nitekim mâh-ı şıyâm
- 4 Fırkatinün derdi çok ammâ zamânı az olur
 Bir ḥayâl-i ḥâba beñzer 'âlem-i vuşlat tamâm

¹⁹⁷ Mehmed Çavuşoğlu, Yahya Bey ve Divanından Örnekler, İst. Üniv. Yay. 1977.

¹⁹⁸ Kasaid, s. 19.

¹⁹⁹ Ramazanla ilgili olmadığından alınmamıştır.

²⁰⁰ Ramazanla ilgili olmadığından alınmamıştır.

²⁰¹ a.g.e., Ġazeliyat, s. 441.

- 5 ‘Ayn-ı cānı hāb-ı ğafletden açuĭ tut dāyimā
Tā ki ey Yaĥyā saña luĭf ide Ĥayy-i lā-yenām

II

Ėazel²⁰²

- 1 ‘Azm-i sefer itdüm yine cānān ile gitdüm
Bir mūr-ı za‘ifem ki Süleymān ile gitdüm
- 2 Şādam aña kim oldu ğicem ĩadr ü ğünüm ‘id
Şarĭ illerine bir meh-i tābān ile gitdüm
.....²⁰³

III

Ėazel²⁰⁴

- 1 Aĥiret yolu gibi ğurbete tenhā gitdüm
Gitdüm ammā ki ‘aceb vālih ü şeydā gitdüm
- 2 Rāh-ı küyuñ gibi boynumı burup ĥasret ile
AĞlayu ağlayu sensüz yine cānā gitdüm
- 3 Seni cānum gibi ĥoş tutmadum ey māh-ı şıyām
Bilmedüm ĩadrüñi ĥayfā vü dirĖā gitdüm
- 4 Ne ğöñül ĩaldı ne ‘aĖl u ne firāset ne ĩarār
Eyledüm kendümi bir zālime yağma gitdüm
- 5 Āre yok şabra elümden ne gelir ey Yaĥyā
Emr-i tağdir-i Ĥudā ĩıldı taĖzā gitdüm

²⁰² a.g.e., Gazeliyat, s. 444.

²⁰³ Devamı ramazanla ilgili değildir.

²⁰⁴ a.g.e., Gazeliyat, s. 445.

I

MUĞATTA‘AT²⁰⁵

- 1 Kişi fenninde pehlevān olıcağ
Nerede oturursa şadr olur ol
- 2 Ėadri günden güne ziyāde olup
Leyletü'l-Ėadr içinde bedr olur ol

I

MURABBA‘²⁰⁶

IV

- 1 Māh-rūlar ne cefā Ėaldı bize Ėılmadılar
Ramazān ayı gibi Ėadrümüzü bilmediler
- 2 Dest-i luť ile gözümüz yaşını silmediler
Meded eyvāy meded hey meded eyvāy meded

²⁰⁵ a.g.e., Muğattaat, s. 598.

²⁰⁶ a.g.e., Murabba‘, s. 627.

BAĞDADLI OSMAN RUĞİ
(Bağdat - ? / Şam 1605)

Ėazel²⁰⁷

I

- 1 Şavmdan görsen neler çekdi dil-i nevmīdimiz
Anma şōfi şavmımız gibi geçerse ‘īdimiz
- 2 Gitdi māh-ı ruze ‘iř u nūşe ruřsattır hemān
Ālet-i bezm-i müheyya eylesün ĥurřīdimiz
- 3 Geçdi iş rüsvāyılıđdan sākīya mey sun ki biz
‘Ālem-i taĥķīķa erdik ħalmadı taķlīdimiz
- 4 Teşnelik kār eylemiştir cāna ‘ayb itmen eger
Bāde teklifinde olsa sākīyā te’kīdimiz
- 5 Muţlaka ‘īd ermeden gelmez teselli ĥāţıra
Olmayınca ĥāsıl ol bī-raĥmdan ümmīdimiz
- 6 Geh elin öpmek ümidin eylerüz geh āyađın
Geçmişiz her ħayđudan řimdī odır terdīdimiz
- 7 Ķā’il olduđ miĥnet-i řavma ne çāre Rūĥi’yā
Tek heman bir İki gün zevk ile geçsin ‘īdimiz

Ėazel²⁰⁸

II

- 1 Şama meyden ramazān irmekile nevmīdiz
Rūz ü řeb munţazır-ı cām-ı hilāl-i ‘īdiz
- 2 Māh-ı nev gibi gice caha urub guşumızı
Subĥadek müstemi’-i zenzeme-i nāĥīdiz

²⁰⁷ Divan, İst. 1287. Matbaa kaydı yok. M. Emin Ertan Özel Kütp.

²⁰⁸ Divan, a.g.e.

- 3 Meş'al-i mehle gice devr ederiz dünyâyı
Gündüzin sâye-nişîn-i 'âlem-i urşîdiz
- 4 KılmıŖız 'âlemi 'İsî-i mücerred gibi terk
Yücedir mertebemiz mürtefi-i tecrîdiz
- 5 Ālet-i bezm-i müheyyâ idüben ey Rûhî
Rûz ü Ŗeb muntaẓır-ı cām-ı hilâl-i 'îdiz

HÜDAYİ
SEYYİD AZİZ MAHMUT HÜDAYİ
 (İst. 1541 - İst. 1628)²⁰⁹

MURABBA²¹⁰

I

- 1 Erişdi hicrânın demî
 Ey Mâh-ı ğufrân elvedâ'
 Ağlatmasın mî âdemî
 Ey Mâh-ı ğufrân elvedâ
- 2 Elden çıkârdık mâhımız
 Eflâke çıksın âhımız
 Raḥm eylesin Allâh'ımız
 Ey Mâh-ı ğufrân elvedâ'
- 3 Her şeb terâvih tâ'atî
 Dîne verirdi zîneti
 Müşkil değil mî fûrķatî
 Ey Mâh-ı ğufrân elvedâ'
- 4 Ol ey Hüdâyî subḥ ü şâm
 Zikr-i Hudâ'da ber-devâm
 Gitdi meded şehr-i şıyâm
 Ey Mâh-ı ğufrân elvedâ'

²⁰⁹ Dr. H. Kâmil Yılmaz, Aziz Mahmut Hüdayi ve Celvetiye Tarikati.

²¹⁰ Divanı, s. 83. Ziver Tezeren Kült. Bak. Yay.-Külliyat-ı Hüdayi, İst. Haşim Mustafa Mat. 1252, M. Emin Ertan Kütüp.

MURABBA²¹¹

II

- 1 Nūr ile doldu yine kevn ü mekân
Geldi lūtf ile mübârek ramazân
Zeyn olub açıldı ebvâb-ı cinân
Geldi hoş lūtf ile şehri ramazân
- 2 Zikr ü tehlili vü tesbîhi güzel
Şavm ü ta'âtî terāvîhi güzel
Hem kanādîl ü mesâbihi güzel
Geldi lūtf ile mübârek ramazân
- 3 Ānda Qur'an-ı 'azîm etdi nüzûl
Şehr-i rahmet buyurur ānâ Resûl
Tâlib-i Hakk'a naşib ola vuşûl
Geldi hoş lūtf ile şehri ramazân
- 4 Şer'i pâki bâşa hoş tâc edelim
Sünnet-i Aḥmedi minhâc edelim
'Ālem-i ma'nâya mi'râc edelim
Geldi lūtf ile mübârek ramazân
- 5 Mâ-sivâ ḥubbunî ārâdan süregör
Zât-ı bî-çüne Hüdâyî eregör
Bezm-i vaḥdetde şafâlar süregör
Geldi lūtf ile mübârek ramazân

211 Divanı, s. 113.

HĀLETĪ
(‘AZMĪ-ZĀDE MUŞTAFĀ HĀLETĪ)
(İstanbul 1569 / İstanbul 1631)²¹²

I

1. almadı yāranla her-giz ümid-i ictimā‘
 Biz dedik māh-ı şıyāmıñ evvelinde elvedā²¹³

II

2. Rūze am ekerim deyu idermiş tek ü pū
 Ac da‘avacılığın eylesün turma ‘adū²¹⁴

²¹² Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, Esam, s. 286.

²¹³ Divan, Müfred, Varak 150/a. İst. Üniv. Kütüp. El Yazma Nu: 1795.

²¹⁴ Divan, Müfred, Varak 150/b.

ATA'ULLAH
NEV'İ ZADE ATA'İ
(İst. 1583 / ? - 1635)

Ġazel²¹⁵

- 1 Ġurre'i ġarrā-yı ebrūsı yeter yarın baña
Saña Őimdi ey meh-i rűze ırakdan merħaba
- 2 Reşk-i İskender degil mi devriñ ey mäh-ı Őıyām
Oldı bir meyl űzere yűz āyine-i 'ālinűmā
- 3 La'l-i rahŐānile her naħl-i muraşŞa' Şandılar
Her minārı Őu'le-i ħandil edince pűr ziyā
- 4 Yā meger bir kerrűbā dalub ħazān evrākını
RaħŐ eder Şeb tā Őeħer menzilgeh-i evc-i semā
- 5 Gűrűnűr mermer műŐebbek olmagın aħkerleriñ
Her mināre űstűne bir micmer almıŐ ġűyiyā
- 6 Nesne geÇmez Şimdi anın boġazından ħāŐılı
Őāhid-i ... műŐtāk-ı yārān-ı Őafā²¹⁶
- 7 Ey 'Atāyī bűse-i la'lin temennā eyledim
Nāz ile aġzım műhűrlűdűr dedi ol dilberā

Ġazel²¹⁷

-²¹⁸
- 2 Şavm-ı hicre nice bir dilberī da'vet ħılalım
Geliñiz cem' olalım bir yere bayram edelim
.....²¹⁹

²¹⁵ Divan, Gazeliyat, Varak 16. Sűleymaniye Kűtűp. El Yazma.

²¹⁶ Mu mısradaki bir kelime okunamamıştır.

²¹⁷ Divan, Gazeliyat, Varak 31.

²¹⁸ Bu beytler ramazanla ilgili deġildir.

²¹⁹ Bu beytler ramazanla ilgili deġildir.

ŞABRÎ-İ ŞÂKİR
MEHMED ŞERİF ÇELEBİ
 (Edirne ? / İst. 1645)

Ġazel²²⁰

- 1 Ol Őehlevend-nāzı bu gűn da'vet eylediű
 Revnaĳ-ŧarāz bezm-geh-i vuŧlat eylediű
- 2 Pestān ű la'lin emdin o pākize duĳterin
 Sakız turuncu ile yine 'iŧret eyledin
- 3 Ġisű-yi 'aĳdedārını çözdűn o āfetiű
 Feth-i tılsım-ı vaŧla hele cűr'et eylediű
- 4 Çıksun meh-i ŧıyām oluruz bűs la'lini
 Nűŧ-ı ŧerāb-ı nābe yine niyyet eylediű
- 5 Şabri 'aceb mi semt-i vatan yāda gelmese
 Ġurbetde bir peri ile űnsiyet eylediű

²²⁰ Divan, Ġazeliyat, s. 53. Elcevaib Mat. 1296, İst. M. Emin Ertan Őzel Kűttip.

NURİ
ABDÜ'L-EHAD NURİ SİVASİ
(Sivas 1594 - Sivas 1650)²²¹

MURABBA

I

- 1 Geldi sa'âdetle yine
Şehr-i şıyâm mâh-ı kıyâm
Envâr-ı ni'metle yine
Şehr-i şıyâm mah-ı kıyâm²²²
- 2 Hürrem kılub 'âbidleri
Nûr eyledi mescidleri
Kayd eyledi mâh-ruları
Şehr-i şıyâm mâh-ı kıyâm
- 3 Mü'minler anda şâd olur
Çok suçlular âzâd olur
'Uqbaya hayrû'l-zâd olur
Şehr-i şıyam mâh-ı kıyâm
- 4 Tesbîh ü tevhîdî güzel
Kandîl ü mescîdî güzel
Kadrî güzel 'îdî güzel
Şehr-i şıyâm mâh-ı kıyâm
- 5 'Âşıklarî mesrûr ider
Cân ü dilî ma'mûr ider
Bu Nuri'yi pür nûr ider
Şehr-i şıyâm mâh-ı kıyam

²²¹ Türk Divan Edebiyatı Antolojisi, C. 7, s. 84.

²²² *Divan-ı Nuri*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef. Bl. El Yaz. 3484, v. 25.

II

- 1 Geldin geru gider misin
Elvedâ' yâ şehri ramazân
Bizi ğarib ider misin
Elvedâ' yâ şehri ramazân²²³
- 2 Varub dergâha ağlama
Derdli yüregim dağlama
Bizden Şikâyet eyleme
Elvedâ' yâ şehri ramazân
- 3 Nürî eder bilemedik
Saña 'izzet kılamadık
Tez gittiĝin duyamadık
Elvedâ' yâ şehri ramazân²²⁴

²²³ Adı geen divanda bu murabbaya rastlanmamıŐtır. Bu metin Prof. Dr. Mustafa Uzun'dan temin edilmiştir.

²²⁴ Dini Türk Musikisi Antolojisi, Sadettin Nüzhet Ergun, C. 1, s. 103, 11. s. 688.

İSMETİ
(? /? 1665)²²⁵

MUĞATTA'ĀT
Kıt'a

- 1 Ramazān-ı ŧer'if gitdi deyü
Dide-i sūfiyān pākidür
- 2 Bir iki op ki atılır ŧeb-i 'id
Felegüñ āh-ı ŧu'le-nākidür

²²⁵ İsmeti Divan, Atatürk Ün. Yay. Ank. 1974, Haluk İpekten, Edisyon Kritik, s. 115.

BOLULU HİMMET
(Bolu ? - İstanbul 1684)

Ėazel

- 1 Mü'minler yanar yakılır²²⁶
Elvedā' yā şehri's-şiyām
Melekler 'arşa çekülür
Elvedā' yā şehri's-şiyām
- 2 Tesbiḥ okuyān dillerüñ
Ötmez oldı bülbüllerüñ
Yanmaz oldı kandillerüñ
Elvedā' yā şehri's-şiyām
- 3 Heb mü'minler maḥzun oldı
Gözleri yāş ile töldi
Mescidler karanlık oldı
Elvedā' yā şehri's-şiyām
- 4 Ḥazret-i Ḥaḳḳ'a varınca
Dergāhına yüz sürince
Ḥoşnüd olasin şorınca
Elvedā' yā şehri's-şiyām
- 5 Ümmete Ḥaḳḳuñ rahmeti
Senden umāruz şefḳati
Yā Rabb unutma Himmeti
Elvedā' yā şehri's-şiyām

²²⁶ Divan, Murabba', Varak 7/b. Topkapı Sarayı Kütp. El Yazma Haşim Paşa Bl. 181/2.

NİYAZI-İ MISRİ
(Malatya 1618 - Limni 1694)

- 1 Yine firqat nārına yandı cihān
 Ҳasretā gitti mübārek ramazān
 Nūriyle bulmuşdu ‘ālem yeñi cān
 Firqatā gitdi mübārek ramazān²²⁷
- 2 İndi Ҷur‘ān sende ey nūrı güzel
 Leyle-i Ҷadriñde ey қadri güzel
 Gitdi ey tehlil ü tekbiri güzel
 Elvedā‘ gitdi mübārek ramazān
- 3 Gāh tesbīh ü şenā vü zikrile
 Gāh taḥmīd ü du‘ā vü şükriile
 Cān bulurdı mürde diller nūrile
 Ҳasretā gitdi mübārek ramazān
- 4 Bu ay içre bağlanur dedi Resūl
 Cinn ü Şeyṭān etmeye aşla füzül
 Hep du‘ālar bunda olurdı қabūl
 Firqata gitdi mübārek ramazān
- 5 Cem‘ olub Ҳaққ'a münācāt edelim
 Nūr-ı Ҷur‘ān ile toғrı gidelim
 Bilmedin қadrin Niyāzī nedelim
 Dirīgā gitdi mübārek ramazān

²²⁷ Divan, Murabba, s. 102. İst. Maarif Mat. Tarihsiz. M. Emin Ertan Özel Kütüp.

YUSUF NABİ
(Urfa 1640 - İstanbul 1712)

DER BEYÂN-I ŞEREF-İ ŞEHR-İ ŞİYÂM²²⁸

- 1 Ey behîn-i meyve-i bâğ-ı pederî
Şadef-i baħr-ı hayâtın güherî
- 2 Bî maraž tâ ola cisminde tüvân
Eyleme fevt-i şıyâm-ı ramazân
- 3 Şavmdır ҡullarıña luṫf-ı Hüdâ
Şavme bi'zzât eder Allâh cezâ
- 4 Şavm bir mâ'ide-i raħmettir
Nürdan sâ'ime bir ħil'attir
- 5 Şavmdır ҡâbil-i ketm-i iħfâ
Daħle fırşât bûlamaz şavme riyâ
- 6 Sırr-ı pâk-ı Şamediyettir şavm
İttişâf-ı melekiyyettir şavm
- 7 Nefes-i sâ'im içün dedi Resûl
Müşkden piş-i Hüdâ'da maḳbûl
- 8 Rehnümâ-i ni'am-ı Cennet olur
Terk-i ni'met sebab-i raħmet olur
- 9 Tâ siyâhi-i şeb olunca medîd
Müħr urur aғzına faşş-ı ħurşîd
- 10 Tâ dıraħşân ola nür-ı zâtîñ
Zulmet-i leyle ҡala zul(u) mâtîñ
- 11 Ne sa'âdet olasın leb-beste
Olasın daғdağadan vâreste

²²⁸ Divan ve Külliyyatı, Mesnevi, s. 1. Şeyh Yahya Mat. İst. 1292 M. Emin Ertan Özel Kütüphanesi.

- 12 Bend urub rāh-ı güzār-ı deheniñ
Ola āsūde diyār-ı bedenin
- 13 Silesin jenginī kandil-i diliñ
Āçasın āyīnesin āb ü gülün
- 14 Ola zātında kesāfet nā-yāb
Bula envār-ı leṭāfet tef ü tāb
- 15 Hāne-i dil ola zūlmetden dūr
Māh-ı rūzeveş olasin meşhūr

I

ĠAZEL²²⁹

-²³⁰
- 5 Kaldı ümid gurre-i Şevvāle Nābiyā
Ol māh-ı gurre ramazān oldu gelmedi

I

KİT‘A²³¹

- 1 Feyz-i şehir-i şavmda ālüde-gān-ı ma‘siyet
Şüst ü şuy cāme-i çirk ile tebdil oldular
- 2 Bezmlerde devr eden peymāne-i minā gibi
Şem‘-i māh-ı rüzeyi gördükte kandil oldular
.....²³²

²²⁹ Divān, Ġazeliyat, s. 768. Külliyyat-ı Sabit, Doç. Dr. Turgut Karacan, Sivas 1991.

²³⁰ Aradaki beyitlerin ramazanla ilgisi yoktur.

²³¹ Divān, Muḳatta‘at, s. 6.

²³² Aradaki beyitlerin ramazanla ilgisi yoktur.

ŞĀBĪT
BOSNALI ALAATDĪN SABĪT
(Bosna, Uziçe ? - İstanbul 1712)

I

KAŞĪDE
RAMAZĀNĪYYE NA'T-I ŞERĪF²³³

- 1 Ḳuruldı urdu-yı sultān-ı şavm 'ale't-ta'cīl
 Göründi mehce-i a'lāmı şehrden bir mīl
- 2 Müşerref itdi kudūmiyle şehri nūrü'd-dīn
 Kim eylemez ya mübārek rikābını taḳbīl
- 3 Göründi bir tarāfı gice na'l-i sīminūñ
 İdince āb-ı şeh-i rūze ayagın ḳandīl
- 4 Meh-i nev-i Ramazān çekdi selḥ-i Şa'bāna
 Rikāb-ı sīm ile bir bād-pā semend-i raḥīl
- 5 'Aceb mi ḳaldura tabanı ḥāce-i Şa'bān
 Eritdi bedrecigin şehrdede ne ḳāl ü ne ḳīl
- 6 Muvāḳḳıt-ı felegūñ aylı günli sâ'atıdur
 Kenār-ı şehri zuhūr itdi māh olup tebdīl
- 7 Ḳumāşınıñ n'ola gösterse telli Ülkerin ol
 Ḳarāc ider aluruz Müşterisiyüz her yıl
- 8 O sīm-sorgucınıñ ḳadr ü kıymetin bilene
 Ḳarāc-ı Rūm deger ber-tarıḳa-i temşīl
- 9 Ziyāfet eylemege niyyet eyledi şehri
 Bu gice ḡurresi itmezse rā'yini taḥvīl
- 10 Mişāl-i nāme-i Fārūḳ 'ayn-i raḥmet olup
 Aḳıtdı Mısr-ı sipihr üzre kehkeşāndan Nīl

²³³ Divan, Kasaid, s. 165.

- 11 H̄ayāl gördi bu ūeb m̄āh-ı r̄uze ğurresini
Hilālî parmağile gösterüp ider tehlîl
- 12 ūu‘a’-ı ğurre degüldür zebānesi görünür
Derūn-ı cāmî‘-i eflāke yağdılar ğandîl
- 13 ūeb-i Berātda ğonmuş idi ūem‘adāna bütün
Yanup o ūem‘-i fūrüzende ğaldı ūe‘y-i ğalîl
- 14 Çığardı tabla-i hāleyle nıūfın iftāra
Bağıyye ğalkayı imsāke çekdi çarğ-ı bağîl
- 15 Döküldi nuğl-ı futūrı zarîf-i devrānuñ
Elinde ğulpı ğalup oldu ser-nigün zenbîl
- 16 Bir üstühānçe-i pehlusı ğaldı cirminden
H̄ilāla döndi ideliden ğıdāsı tağlîl
- 17 Futūra itdi ne zağmetle h̄uūe-çin-i felek
O ğıūr-i h̄uūğ ile bir bağla pāresîn tağūîl
- 18 ‘Aceb mi ūırma ucın gösterürse ūehrî-i dehr
ūarındı rind-ūıfat ūeb-külāhına mendîl
- 19 Hemān balığ diyi bir ğabza ğaldı h̄āricde
Sipihre ūapına dek girdi n’ola bükse fitîl
- 20 Kenār-ı bāma ğomuş ğurde-pāre-i ūabūn
Çalup nezāket ile bu siyāh-zāğ-ı rezîl
- 21 Rükū‘a vardı terāvîhe eyleyüp niyyet
N’ola edebler ile ğılsa rüknini ta‘dîl
- 22 Bu ūevğ ü ūafvet-i āyine ile bedr olsa
Olurdu türbe-i ūāh-ı risālete ğandîl
- 23 İmām-ı cum‘a-ı dîn ūeyğ-i kürsî-i te‘vîl
Medār-ı vağyi mübîn ūāh-ı mesned-i tenzîl
- 24 Delîl-i ğayr-i sübül mazğar-ı muṫahhar-ı kül
ūerîf-i ğayl-i rüsül seyyid-i ‘arığ ü aūîl

- 25 Naķib-i genc-i ŧefā'at emir-i ŧadr-ı ķabul
 ŧabib-i renc-i ŧenā'et ħabib-i Rabb-i celil
- 26 Na'im-i cennete bādī reh-i hidāya delil
 ŧarık-i devlete hādī viŧāl-i Ħaķķa vesil
- 27 'Uŧāt-ı müflise naķd-i ŧefā'ate zamin
 'Aħā vü mevħibe-i kenz-i bī-niyāza kefil
- 28 Kerim-menķabe peygamber-i ra'uf-ı raħim
 'Azim-mertebe meb'üş-ı küll nebiy-yi nebil
- 29 Resul-ı ekrem ü efdal Muħammed-i mürsel
 Me'al-i cevher-i evvel netice-i tafsil
- 30 O zāt-ı pāk-i mükerrem ki ŧānına yokdur
 Ne ibtidāda mümāŧil ne intihāda 'adil
- 31 O vāye-baħŧ-i ni'am-ħāne-i kerāmet kim
 Emin-i maħbaħ-ı iħsānidur cenāb-ı Ħalil
- 32 Geceydi ħayyiz-i ħüsn-i ķabüle ķurbānı
 Fedā idi yolına kebs-i cān-ı İsmā'il
- 33 Cebin-i Nūħda fānūs yaķmasa nürü
 Sefine bulmaz idi sāħil-i necāta sebil
- 34 Virürdi Yūsufını bu 'Aziz-i Mıŧır-ı dilün
 Baķaydı ħüsnine alur göz ile İsrā'il
- 35 Ğam-ı zülāl-i lebi ķurd olup derünında
 Maħabbet eyledi Eyyübi bī-mecāl ü 'alil
- 36 ŧehid-i 'iŧķuñ olur nabz-ı cān-ı minŧarı
 'Acebdür Zekerıyyā yolında olsa ķatil
- 37 Cenāb-ı Ħıżr ki ibrik-dār-ı Ħazretdür
 İfāza aldı olup māye-dār-ı 'ömr-i ŧavil
- 38 Reg-i maħabbeti nābız olup da cān viriyor
 Ki ola dürd-keŧ-i 'iŧķı ŧāħibü'l-İncil

- 39 N'ola o silke şeref-bağış olursa zāhirdür
İmāmesiyle bulur subḥa rütbe-i tekmil
- 40 Olup şahife-i vaḥyile āsümān-pervāz
Anuñ ḳanādı ile ḥāşılı uçar Cibril
- 41 Edib-i medrese-i vaḥye ümmidür dinmek
Meger ki keşf-i ilāhile olına te'vil
- 42 Vücudı kīse-i naḳdīne-i maḥabbetdür
Ki kendü mühri ile ḥıfz ider Ḥudā-yı celil
- 43 Sarāy-ı ḳadrine bir ḥışt olamaz ḥôrşid
Külāh-ı cāhına cevherlik idemez ikil
- 44 Toḳuz ḳat olsa rikābında şatırı olamaz
O ḫās başı felek ḳan ayaklı çarḫ-ı kelil
- 45 Hümā-yı ḳudsi şikār itdi kebg-i çeşmi olup
Siyāh sürme-i mā-zāğ-ı vaşfi ile kaḫil
- 46 Ne buḳ'a vardı ne cüz' lik ḥāce-i aḳdes
İderdi ḥöd-beḫöd āyāt-ı vaşfını tertil
- 47 Sicill-i maḫkeme-i ḳudse cümleden aḳdem
Ḳılınmış idi berāt-ı risāleti tescil
- 48 Derün-ı maḫfaza-i ünse ber-ḫarīḳ-i ehemm
Rü'üsü ḳayd olunup oldı mücib-i tafzil
- 49 Fezā-yı ḫulde neḫş-vār gibi nefir be-kef
Ḥurur ḳapunda ser-i mehterānuñ İsrāfil
- 50 Recāsı itmese sebḳat bu cürm ile çoḳdan
'Usāt-ı ümmeti eylerdi ḫışm-ı Ḥaḳḳ tenkil
- 51 Resül-i muḫteremā melce-i meded-baḫşā
Eyā peyember-i zī-şān-ı bī-ḳarīn ü 'adil
- 52 Feza-ı ḫulde neḫş-vār gibi nefir be-kef
Ḥurur ḳapuñda ser-i mehterānuñ İsrāfil

- 53 Yedekciyân-ı harîm-i behişt-i şaf-der-şaf
Licâm ü zeyn ile turur birer Burâk-ı cemîl
- 54 Tarâ'if-i hulel-i 'adn ile efâzıl-ı kıuds
Teveccüh itdi der-i lutfuñâ kabîl kabîl
- 55 Hezâr 'izzet-i ta'zîm ile emâsil-i ins
Giyürdi fark-ı felek-sâye nürdan iklîl
- 56 Zerîne tās-be-ser şâtırân-ı hâzret ile
N'ola rikâb-ı hümâyûna düşse mikâ'il
- 57 Alup e'azîm-ı ervâh-ı kıudsi 'izzet ile
Hulûd-ı mansıbı tebrike geldi 'Azrâ'il
- 58 Tarîk-i hulud-ı berîn üzre 'asker-i melekût
Selâma turdı olup şaf-keşide-i tebcîl
- 59 Bütün ekâbir-i divân-hâne-i Ceberût
Rikâbuña yapışup dâmenüñ ider taqbîl
- 60 Çemensitân-ı cinânüñ şu yolcısı Rıdvân
Sarây-ı hâşşuna Kevşer başından aldı sebîl
- 61 Tamâm zîb ile zînet-tırâz olup ğılmân
Döşendi şadr-ı çemen-şoffa-ı rebî'-i naḥîl
- 62 Kumâşını döşeyüp pây-ı 'arş-ı a'lâya
Bırakdı devḥa-ı Tübâ behişte zıll-ı zalîl
- 63 Buyur ziyâfet-i dârü'n-na'im-i 'uzmâya
Vişâle şiftedür hür-ı 'ıyn ider ta'cîl
- 64 Buyur serir-i refi'-i maḳâm-ı Maḥmuda
Melâ'ik eyledi envâ'-ı zîb ile tesvîl
- 65 Buyur sa'âdet ile bâr-gâh-ı ma'bûda
Cemâl-i pâküñe müştâkdur Hudâ-yı cemîl
- 66 Buyur delâlet-i 'ışk ile küy-ı cânâna
Egerçi kim görinen köye istemezse delîl

- 67 Girüp alay ile nüzhet-serây-ı Rıdvâna
Olnca mâ'ide-i luţf-ı Kibriyâda nezil
- 68 'Uşât-ı ümmete naqd-i şefâ'atüñ olıcağ
Rızâ-yı Hâzret-i Bâriye mâye-i tevsil
- 69 Bırağma vağfada hâcı günâh-ı şümü gibi
Fakîri mavkıf-i maşşerde hâr ü zâr ü zelil
- 70 Hâmîr-pâre-i feyz-i şefâ'at ihşân it
Vücüdı darb-ı 'amüd ile olmadın pestil
- 71 Şafağ-veş iki clüm kande ise de umarum
Beyâz-ı şubh-ı şefâ'atle idesin tecmil
- 72 Recim-i hâ'ib ü hâsır yanında sultânım
Günâh-ı şermi yeter itme tard ile tağcıl
- 73 Hezâr cürmün ile kıl o kâfire rağmen
Civâr-ı rahmet-i gufrâna mültecî vü dağil
- 74 Semend-i bî-meded-i rûha tağlar çekemez
Hevâ-yı nefis ile itdüm vebâller tağmil
- 75 Havâle her yaña iblis-i hân-ı imâna
Tuşeyl-i hâş tama' gibi oldı şakıl
- 76 Zamân-ı kârda sũ'-i qarîn belâsından
Vebâl kesbine şarf oldı mevsim-i tağşil
- 77 Ne dest-mâye-i tâ'at ne iktisâb-ı rızâ
Tamâm eyledüm eyyâm-ı 'ömrümi ta'til
- 78 Şikâr-gâh-ı hevâ vü hevesde nefis-i hariş
Yeler gezer yine uñmaz netice-püye-i dil
- 79 Dil-i figâra biraz neş'e vü neşât virür
Hâmîr-i mâye-i tevhid ü hubb-ı âl-i nesil
- 80 Teşebbüş eylemişüm dâmen-i şefâ'atüñe
Ya kaç'-ı dest ya hâşâ şikâf-i zeyl-i sedil

- 81 Şarāb-ı vaşf-ı cemilūn ki keyfim olmuşdur
Virür ḥalāvet-i tesbih ü lezzet-i tehlil
- 82 Şimār-ı ma'nī-i na't-ı şerife şart itdüm
İdüp ḥadīka-i endişemi bu gün tesbīl
- 83 Egerçi şāhid-i evşāfuña degül lāyık
O ḳadd-i dil-keş ile böyle bir ḳabā-yı bezīl
- 84 Kifāyet eylese eylerdi ṭab'-ı zer-dūzum
Ḳumāş-pāre-i cān-ı 'aziz ile tezyīl
- 85 Me'ālī ḳıldan alur Şābit 'ārif-i āgāh
Daḳık-i fikret ile itme ḳışşayı taṭvīl
- 86 Niteki şayd için usḳumrı-ı hilāli ḳazā
Ḳura bu baḫr-ı siyāha nücūmdan tesbīl
- 87 'Abir ü müşg-i şalāt ü selām ile şeb ü rüz
Türāb-ı ravzaña heft āsūmān ola ḡırbīl
- 88 O ḫāk-i pāke fuyūzāt-ı ḳuds olup nāzil
Megāk-ı düşmene düşsün ḫicāre-i siccīl
- 89 Ḳaṭār-ı üştür-i raḫmetle şaḫb ü āle dūrūd
Ser-i 'adūya da sermāye-i sihep-ḳüş-i fīl
- 90 Ḥasūd-ı 'itret-i āl-i 'Abāya şad nefrīn
Muḫibb-i şāf-derūna hezār ecr-i cezīl

KASİDE

II

İDİYYE'den²³⁴

.....²³⁵

- 2 İftara niyyet etse n'ola za'fı var biraz
Bozmuş mizāc-ı savmı bu gün iştiha-yı 'id

²³⁴ Divan, Kasaid, s. 178.

²³⁵ Ramazanla ilgisi olmayan bölümler çıkarılmıştır.

- 3 Encüm sabağ için giceden hazır eylemiş
Yaran-ı ehl-i keyfe varaklı gıda-yı 'id
- 4 Çıkmış kenâr-ı şehri temâşâya mâh-ı nev
Yek-sâle rahdan geliyor dil-rüba-yı 'id
- 5 Minnet cenab-ı Hakk'a ki imsak-ı ruzenün
Bozdı tılsımını yed-i cüd ü sehâ-yı 'id
- 6 Tenhada bulsa yerdi heman mâh-ı rüzeyi
Pek eskidür mübârek ile macerâ-yı 'id
- 7 Dâm-ı sipihre dane döker her gece nücüm
Düşmez şebîke-i ramazâna Hüma-yı 'id
- 8 Dün çıkdı çille-i ramazândan aceb midür
Lagar görünse mâh-ı nahafet-nümâ-yı 'id
- 9 Görsen likâ-yı va'iz-i şehriñ kıyafetiñ
Dönmiş cemâl-i rüzeye ol âşina-yı 'id
- 10 Rindün safâ-yı işareti öldürdü zahidi
Her güçeden gelür nağamat-ı şafa-yı 'id
.....²³⁶

İDİYYE'den

- 1 'İd geldi 'alem-ârâ kim cihânı şâd eder
Rûze-dârân-ı gamı endühden âzâd eder
- 2 Geldi ol devr-i ferah-rîz-i neşât-engiz kim
Rind-i şavm-endiş-i gamdan miñnet-i ib'âd eder
.....²³⁷

²³⁶ Ramazanla ilgisi olmayan bölümler çıkarılmıştır.

²³⁷ Ramazanla ilgisi olmayan bölümler çıkarılmıştır.

KASİDE

III

RAMAZÂNİYYE BERĀY-I BALŦACI MEĞMED PAŞA²³⁸

- 1 Yevm-i ŧekk ŧoĖbetin ŧıra sıkarken yārān
ŧık boğaz itdi baŧup ŧaĖne-i ŧehr-i ramazān
- 2 Ŧaldurup keffe-i mizānını nūn-ı ŧeytān
İktisāb emrine bidā' itdi mūbārek ramazān
- 3 Ŧilleye vesevesesiz girdi ŧapandı zāhid
Ėabs olur ta ramazān āĖir olunca ŧeytān
- 4 Dehen ü destini mey-Ėāre yudı ŧahbādan
Kūze-i bādeyi ibriĖ vuzu' itdi hemān
- 5 Döndi bağtı gibi levnī yine 'ayyāŧlaruñ
ŧimdi tevĖide giren ŧeyĖlerüñdür devrān
- 6 āteŧ-i Ėardal-ı teŧyī'ı virüp rind-i meyüñ
İĞdügi bādeyi burnından iderler rīzān
- 7 Yılduzı düŧdi siyeh-kāre-i mīnā-nūŧuñ
ŧanma ŧandil uÇurur ŧayyum-ı seyyāre-feŧān
- 8 Alınur mı ramazān ŧôfilerinden MuŧĖaf
RaĖlenüñ nevbetini beklemeyince insān
- 9 İtdi māhiyye berāt-ı Ėasenātı tezĖib
ŧıĖanup girdi zer-efŧānluĖa ŧandilciyān
- 10 Ŧubbe ŧandilleridür dā'ire-i Ėal-kārī
Zav-ı kāŧāne-i tā'ate zer-endüde tavān
- 11 Oldı her cāmī'-i zībende birer Ėırmen-i nūr
ŧilme mikyāl-i ŧanādili zücāc-ı raĖŧān
- 12 Ŧalb-i mü'min gibi mescid mütesellī ma'mūr
Dil-i fāsıĖ gibi meyĖāne Ėarāb ü vīrān

²³⁸ Divan, Kasaid, s. 302.

- 13 Tonanup āl 'aķideyle Şeker tablaları
İtdi her gūŐe-i İstanbull sūķ-ı Mercān
- 14 Cān virür rāhet-i hulķuma esir-i helvā
Gelse efsürdegī-i Şavm ile hulķumına cān
- 15 Biri rindüñ mütevazżāda ķamıŐ helvāsın
Őāh-ı misvāka bedel eyledi idhāl-i dehān
- 16 Elde iŐkenbe fener arķada zenbīl-i Őaħur
Gice faşlında Şikem-ħārelerüñdür seyrān
- 17 Vaķt-i imsākdaki micmere-i 'anberden
Hoşdur ālüfteye iftārda bir lüle düħān
- 18 Kadeħ-i raťl-ı girān mertebesini neŐ'e virür
Kāhve-āŐāma ağır kāhve ile bir fincān
- 19 Her maķām üstine iftārda terciħ olunur
Nağme-i nerm ile āheng-i dü-gāh-ı dendān
- 20 Bu da bu Şehr-i 'azimüñ berekātındandır
Fuķarāsında da ārāste-ħān-ı elvān
- 21 Maťbāħ-ı rüzeyi miftāħ-ı 'aķideyle aķar
Feth-i rüziye baķan ağızı mühürlü yārān
- 22 Bu ķadar Şevket-i islāmı görüp Şem'-i künişt
İtmede mescide imān getirüp ref'-i benān
- 23 Her menār oldu birer Őāťır-ı zerrīne-kemer
Şadr-ı 'ālīnüñ ola tā ki terāvīħe revān
- 24 Kible-i ķubbe-niŐinān Meħemmed Paşa
Leyletü'l-Ķadr-i kerem 'id-i Őabāħ-ı iħsān
- 25 'Aħdinüñ gündizidür mevsim-i 'id-i ekber
Gününüñ her gicesidür Şeb-i Ķadr-i Ramazān
.....²³⁹

²³⁹ Ramazanla ilgisi olmayan bölümler çıkarılmıştır.

- 36 Hoş kumâş-ı suheni zîver-i bâzâr idelüm
 Hiç söz şatmağa girmez ele bir böyle zamân
²⁴⁰
- 42 Kaşd-ı cer ile seni şâ'im iken medh itdüm
 Şevklendürdi derûnuñdaki nûr ü imân
²⁴¹
- 66 Sâbitâ şimdi mübârek ramazân günleridür
 Aç da'vâcı gibi eyleme feryâd ü fiğân
- 67 Rûze-i faqr-'aķibinde gelür 'id-i ğınâ
 Fıtra-ı vâcibe-i himmete yok mı imkân
- 68 Nitekim her sene ziynetle gelüp mâh-ı şıyâm
 İde her gûşe-i dünyâyı çerâĝân-ı cinân
- 69 Şadr-ı 'âlî-i kerem-kâruñ ola hem-vâre
 Güni 'id ü gicesi Leyle-i Kadr-i ramazân
- 70 Kendü her fıtr ü her azhâda selâmetde olup
 Düşmeni var ise çoç başına olsun kurbân

²⁴⁰ Ramazanla ilgisi olmayan bölümler çıkarılmıştır.

²⁴¹ Ramazanla ilgisi olmayan bölümler çıkarılmıştır.

KĀMÎ
EDİRNE'LÎ KĀMÎ MUHAMMED EFENDÎ
 (Edirne ? - İstanbul 1723)

KASİDE
 I

- 1 Yevm- şek deyu boğaz cengin ederken rindân²⁴²
Zâhir oldu 'âlem-i nuşret-i şehri ramazân
- 2 Āb-ı gufrân ile sirâb olacak demlerdür
Rûz ü şeb olmadadır altun oluğdan rîzân
- 3 Ta yed-i mağfiretin kûşe-i ebrûsudur ol
Semt-i tâ'ata işâretle olur da'vet-ğân
- 4 Hâzır ol kim yine yağma-yı ni'amdır oldu
Zer-kilid-i der-i gencine-i rahmet rahşân
- 5 Harf-ı âherle olur çünkü rümûzât eflâk
Kilk-i feyz oldu nüvisende-i levni gufrân
- 6 Fârisü'l hayl-ı spihrin hüner-i mu'cizidür
Güy-ı hürşidi çalub tig ile kıldı çevgan
- 7 Dâmen-i hil'at-i zer-târın ararken 'âlem
Tavğ-ı zerrin-i giribânına düş oldu heman
- 8 Al dibâyı şafağ oldu ana pây-endâz
Kişver-i ahtere geldi o mübârek mihmân
- 9 Pişgâhında firûzan olarak meş'al-i mihr
Şanki şevketle terâvihe gider şâh-ı cihân
- 10 Rûze-dârâna edüb semt-i tilâvet ta'lîm
Etdi ol rahle-i simpâre-i zerrini 'ayân

²⁴² Divân, Kaside, Varak 14-15. Başlık yoktur. Süleymaniye Kütüp. El Yazma Yahya Tevfik Bl.
Nu: 1603/303.

- 11 Çekdi ye' cüc-ı me'âşiye sed-i zül' karneyn
Ta hülüs ile 'ibaret edeler tâ'atıyân
- 12 Kâfi tahşile meger mağribe gitmişdür mihr
Cevheri etdi nühâs-ı kamer içre seyrân
- 13 Ol degül yazmaq için hilye-i mâhı gerdün
Ay resmin çizüb altunile gösterdi 'ayân
- 14 Ol degil 'ayn-ı 'Ali vefk-ı şerîfin yazdı
Hırz-ı ikbâli için âşaf-ı dehr-i devrân
- 15 Nice âşaf o melek-şîme 'Ali sîret kim
Cebhe-i enverî pür feyz-i şabâh-ı 'irfân
- 16 Tal'at-ı lem'a dürür âyet-i nür-ı takvâ
Nuftı hem-şaşıyyet-i ebr-i maţar-ı Nisan
- 17 Fâzıl-ı 'aşr ebu'n nasr 'Ali Paşa kim
Oldı ikramıla damad-ı şehinşâh-ı cihân
- 18 Hâmi-i dîn-i mübîn oldığının âsarı
Buldı 'ahdinde şerî'at o kadar şevket ü şân
- 19 Fi'l meşel bula halil rûze-i nâhid eger
Eyle âzâd eline girdigi demde keyvân
- 20 Tehî ol mertebe kâğıd uçuranlar evvel
Şimdi enva'ı riyâsetle eder tayarân
- 21 Ne şerefdür bu şeref kim ola bir gün yerine
Sâ'ir eyyâm-ı cezâ sırr-ı masâmi' şehrân
- 22 Şol kadar buldı kanâdil ile revnağ 'âlem
Gündüzü giceye tedricile katdı mizân
- 23 Bî müdâni güher-i âşaf-ı 'âli-kağre
Ey olan re'y-i zerini sebab-i emn ü amân
- 24 Nice yıllar ramazân ile şeref-yâb olasın
Hall-i 'ağdın ola ber-vefk-i rızâ-yı sübhân

- 25 Devletin 'āli ola adrini H ede füzūn
Ta ki adr-ı ramazān ola cihan ire nihān
- 26 Kami'yā sıdile ol āaf-ı vālā-cāha
Devlet ü 'izzetine eyle tazarru' her an

KASİDE

II

-²⁴³
- 17 Olur peyveste bu germiyyet-i bāzār-ı 'i ü nū²⁴⁴
Meger terīf-i eyyām-ı ıyām ile kesād olsun
- 18 Besāt-ı rezm-i piide veli eyyām-ı tā'atdır
Biraz da leker-i nefis ü hevā ile cihād olsun
- 19 Eger her heftesi nefsin yanında heft-hān olsun
Dayanır himmet-i tā'ate ger seb'-i neād olsun
- 20 Doyulmaz ehl-i keyfiñ sā'imāne vaz'ına amma
Berāy-ı hūsn-i zan tatyīb-i hātır i'timād olsun
- 21 Kefen-pū olsa dārī vü ıdasıdır bu ne hātlar
N'ola imdād ederse kāse-i avma küād olsun
.....²⁴⁵
- 23 ıyāmın rabetin kim arturur gör sū-ı 'alemde
Hele zev ü afā berdū-ı dellāl-i mezād olsun
- 24 o tadı'i yeter vat-ı dü'adır Kami'yā imdi
Ne asr olsun kelāmında ne teksir-i sevād olsun
.....²⁴⁶
- 27 Mübarek ede H ehr-i ıyām-ı tā'at-'ünvānı
Hulūs üzre 'ibādet zād-ı eh-rāh-ı mezād olsun

²⁴³ Bu bölümlerdeki iirler ramazanla ilgili deildir.

²⁴⁴ Divān, Kaside, Varak 27/b. Balık yoktur.

²⁴⁵ Bu bölümlerdeki iirler ramazanla ilgili deildir.

²⁴⁶ Bu bölümlerdeki iirler ramazanla ilgili deildir.

KASİDE III

- 1 Şad müjde gelen 'āleme 'īd-i ramazāndır²⁴⁷
'īd-i ramazān eşref-i eyyām-ı cihāndır
- 2 Ser-sām-ı meh-i rüzedir erbāb-ı ħarābat
Taḥsīl-i dimāğ eyleye dem bu zamandır
- 3 Sīrūze geçen derd-i serin çāresi ancak
Rū-māl-i der-i meygede-i pīr-i muğandır
- 4 Zīrā ne demektir bu ki sīrūze mey-āşān
Cemden beri eglencesi cama nigerāndır
- 5 Müşkil bu ki mu'tādı ola cām-ı şabūhı
Vaḳti gelicek necm-i seher lem'a feşāndır
- 6 Şimdengeru rindāna şaladır ne tururlar
Vaḳt-ı tarāb-ı 'āşık-ı şūrīde-dilāndır
- 7 Rindān-ı ħarābāt eger olsa da hüşyār
Bir lahzası taḥkīki bu kim 'ömri ziyāndır
- 8 Bu demde zinet-i bāzār-ı ħarābāt
Ednāsī o peymāneleriñ rıtl-ı girāndır
- 9 Dest ü bağalin ziveridür cām ü sürāhi
İştekte sebū dest-res-i dürd-keşāndır
- 10 Bil ḳadrını bu demlerin ey rind-i zemāne
Vakt-i nıgeh-i merḫamet-i sīmberāndır
- 27 Emsālī şerefyāb ede devletle vücūdun
Ta dīde-i 'īd-i şerif-i baḫş-ı cihāndır

²⁴⁷ Divān, Kaside, Varak 28. Başlık yoktur.

KASİDE

IV

- 1 'Älemde meh-i rûze ki revnağdih-i dîndur²⁴⁸
'Älemde şafâ feyzi ile muğtenemîndür
- 2 Gahi seretân gahi cediyy devre-i eflâk
Bâ emr-i Hüdâ gahi çünân gahi çünîndür
- 3 Düşdi bir uzun boylu güzel tâli'a şimdi
Ayinede 'âşık nefesi nâr-ı mübindür²⁴⁹
- 4 Ağyar ile iftâra gider bağa o meh-rû
Hicrân ile şimdi işimiz ah ü enîndür
- 5 Kâğıd uçurub çarğa hilâlî dedi âgâh
Bu rûze dedi etvel-i eyyâma qarîndür
- 6 Ya dâhil-i halvet-gede-i şavm-ı visâl ol
Ya reh-rev-i eyyâm-ı sefer re'y-i rezîndür
- 7 Yok yok turalım hayli ziyâfet imiş amma
Nefsinde ne zencir bozan şîr-i ğazîndur²⁵⁰
- 8 Ser-tâ be-ğadem nûr edelim kalb-i siyahi
Niyyet edelim sıdķıle Allâh mu'îndür
- 9 Bir gün yerine vâcib ola rûze-i şehrin
Bünyâd-ı esâsı bozulur mı ne rasîndür
- 10 Kâmî ede ziyafet meger Allah²⁵¹
Yoğsa 'amel-i rûze husûsunda metîndür
- 11 Ol âşaf-ı dânadân olan da'vet-i iftâr
Güş-ı dile bir müjde-i firdevs-i berîndür
- 12 Düstür-ı felek-mertebe kim zât-ı şerîfi
Ārâyış-i divân-ı şeh-i rûy-ı zemîndür

²⁴⁸ Kaside, Varak 34/b. Başlık yoktur.

²⁴⁹ Bu beyitlerde ifade ve kalıp uyumsuzluğu vardır.

²⁵⁰ Bu beyitlerde ifade ve kalıp uyumsuzluğu vardır.

²⁵¹ Bu beyitlerde ifade ve kalıp uyumsuzluğu vardır.

İSMAİL HAKKI BURSAVİ
(Aydes ? - Bursa 1724)²⁵²

RAMAZANIYE²⁵³

I

- 1 Gül gibi dil-şād olıñ ey ‘āşıkān
 Geldi mäh-ı rahmet-i Hakk ramazān
 Bülbül-āsā zār ediñ ey şādıkān
 Geldi mäh-ı rahmet-i Hakk ramazān
- 2 Geldi Hakk'dan halka bir mihmān-ı hoş
 Eyledi deryā-yı dil zevkile cüş
 İde-gör şahbā-yı zātī sen de nüş
 Geldi mäh-ı rahmet-i Hakk ramazān
- 3 Geldi ol mäh-ı mübārek kim gider
 Anda mü'minler derünundan keder
 Dā'imā Hakk'dan nesim-i feyz eser
 Geldi mäh-ı rahmet-i Hakk ramazān
- 4 Geldi ol şehr-i şafā mäh-ı vefā
 Hamdü'li'llāh çeşm-i cān buldı cilā
 Mağfiret-cū ol Hüdā'dan Hakkı'ya
 Geldi mäh-ı rahmet-i Hakk ramazān

RAMAZANIYE²⁵⁴

II

- 1 Sāye şaldı ehl-i imān üstüne
 Hamdü'li'llāh geldi mäh-ı ramazān
 Toğdı ol nūr ehl-i 'irfān üstüne
 Hamdü'li'llāh geldi mäh-ı ramazān

²⁵² Osmanlı Müellifleri, C. 1, s. 120.

²⁵³ Divan, Gazel, s. 59. Çemberlitaş Vezir-hanende Mat. H. 1288 İst. M. Emin Ertan Özel Kütüp.

²⁵⁴ Divan, Gazel, s. 59.

- 2 Bağlayup Őeytānı bende urdular
Cümleten ağyar-ı Haęę'ı sürdüler
Ehl-i Haęę ol ayda Haęę'ı gördüler
Hamdü'li'llāh geldi māh-ı ramazān
- 3 Ehl-i cürmüñ Haęę gözü yaşın siler
Ağhyanlar Őād olur dā'im güler
Şerbet-i gufrān iğerler 'āşiler
Hamdü'li'llāh geldi māh-ı ramazān
- 4 Kıl terāvihī Őafālar bula-gör
Et tesābihī vefālar bula-gör
Zikr ü tā'at nūrī ile tola-gör
Hamdü'li'llāh geldi māh-ı ramazān
- 5 Kālbi jeng-i māsivādan eyle āę
Bu vücūdıñ zenbin andan kıl ferāę
Haęęi'yā nūr-ı Hüdā'dan yak çerāę
Hamdü'li'llāh geldi māh-ı ramazān

YAHYA NAZİM
(İstanbul 1649 - İstanbul 1726)²⁵⁵

KAŞİDE²⁵⁶

I

- 1 Maṭla'ından kim hilāl-i rûze nûr-efşân olur
Hen şabâh ü şâmı Qadr ü 'id ins ü cân olur
- 2 Şâm-ı iftârı meserret baḡş-ı cân-ı rûze-dâr
Şubḡ-ı imsâkinde heb ins ü melek yeksân olur
- 3 Şehr-i rahmet mâh-ı ümmet kim seḡer-gâh-ı ḡisâb
Vezn-i cürme şubḡ ü şâmî keffe-i mizân olur
- 4 Müjdeler ey mağfîret-cüyân ki feyz-i şavmla
Sâ'imîn her cürmî bir âbisten-i ḡufrân olur
- 5 Azmâyiş eylese tîr-i niyâz-ı rûze-dâr
Aña âmâc-ı icâbet ṭabla-i meydân olur
- 6 Dîdesinden sâ'imîn her ḡatre kim rîzân olur
Aḡger-i dâḡ-ı derûnu âteş-i nîrân olur
- 7 Şûre-ḡaḡ olsa mekânı bâlişi seng-i siyah
ḡâb-gâh-ı rûze-dârîñ Ravza-i Rîzvân olur
- 8 Dîde-i şeb-zinde-dârî dem be dem bî dârdır
Şubḡadek iḡyâ edüb dil-ḡurrem ü şādân olur
- 9 Lâle-zâr dîn-i çerâḡânî kıyâs eyler gören
Her minâr üzre şaf-ı ḡandil kim süzân olur
- 10 Pür sûtûn-ı nürdür kim her minâre ta seḡer
Şu'le-i ḡandil-i berḡ-efşânla raḡşân olur

²⁵⁵ Agah Sırrı Levent, Edebiyat Tarihi Dersleri, Kanaat Kitapları, İst. 1941.

²⁵⁶ Dîvân, Kaşâ'id, s. 54. Yahya Nazım Divanı Maarif Kütüp. İst. 1257. M. Emin Ertan Özel Kütüp. İst. Bayezıt Devlet Kütüp.

- 11 ubbesi her cāmi'in bir āsmān-ı feyz olub
Aña andil-i firūzān encūm-i tābān olur
- 12 Byle Őebde adre irmek istese bir rūze-dār
Vāsıl-ı hān-ı nevāl-i hān-ı gālib-Őān olur
- 13 urŐ-ı mūhre-kerde-i māha tenezzūl eylemez
Bir gedā kim Şofra-i iftārına mihmān olur
- 14 Dürre intāc-ı selātın kim kitāb-ı medhiniñ
Her sevād-ı Őafħası bir defter-i destān olur
- 15 urretü'l 'ayn-ı mülūk ol Őeh ki hāk-i mademi
Tütüyā-yı nūr-ı baħŐ-ı dīde-i devrān olur

.....²⁵⁷

- 45 Derd-i nūŐān-ı fenādır mest-i Őahbā-yı bea
Cān veren lā-būd Nazīm'ā vāsıl-ı cānān olur
- 46 Vaktidir başla dü'āya etme taŐvīl-i kelām
Her szün bir 'ömr-i Nūħ olsa aña pāyān olur
- 47 Tā hilāl-i rūze bedr iken yine olub hilāl
Rūze-dārānıñ gözünden zā'il ü pinhān olur
- 48 adr ü 'id olsun Őeb-i rūzī o 'ālī ħazretin
Ehl-i İslāma Őıyām ü 'id kim fermān olur

ASİDE²⁵⁸

II

- 1 Gedi Őad rūze vü 'id oldu nice 'id-ı Őıyām
Rūze-i 'id-i muħabbet daħī bulmaz itmām
- 2 Nice rūze ki anıñ rüz ü Őebī adr ile 'id
Nice rūze ki ola 'idī anıñ Őubħile Őām
- 3 Nice rūze ki fedā mūjde-i iftārına 'id
Nice rūze ki dem-i 'idī seher-gāh-ı ıyām

²⁵⁷ Aradaki beyitler ramazanla ilgili olmadığı için buraya alınmamıştır.

²⁵⁸ Divan, Kasa'id, s. 226.

- 4 Nice rûze ki eder mâem-i 'îd-i şādî
Nice rûze ki verir 'îd-i şafâdan peygâm
- 5 Hâbbezâ rûze-i didâr zihî 'îd cemâl
Ki dutan rûzesinî etmededir 'îd müdâm
- 6 Perde-i rûzeden açıldı cemâl-i meh-i 'îd
Rûzemiz 'îd-i sa'îd etdi 'alîm ü 'allâm
- 7 Rûze vü 'îd bize qadrile nevrûz oldu
Rûze vü 'îd olalı revnaq-ı ehl-i İslâm
- 8 İbtida rûze dutan 'âkıbetî 'îd eyler
Rûze âgâzına zîra ki olur 'îd encâm
- 9 Rûze-dârânın eder 'îd ile şirin-dimâğ
Rûze-i micmere-i 'îde eden 'anber-ğâm
- 10 Rûze-dâr ğam-ı ebrüyî görüb eyler 'îd
Ki olur rûze hilâl-i meh-i 'îdile temâm
- 11 Rûze-dâr olmuş o tâbında meh-i 'îd-i cemâl
Rûze vü 'îdine qurbân olayım ben nâkâm
- 12 Rûze-i hicri bilür 'îd ü vişâlî bilmez
Rûze-dârân-ı ğama 'îd-i neşat oldu ğarâm
- 13 Rûze-dâr nice demdir ne 'aceb 'îd etsek
Ki eder rûze dutan 'îd ile def'-i âlâm
- 14 Rûze-i 'îd-i muhabbet dutan elbette olur
Rûze vü 'îd gibi pür şeref ü pür ikrâm
- 15 Cânile rûze dutub 'îdile dil-ğurrem olur
Rûze-i 'îd-i muhabbetde eden gûşîş-i tâm
- 16 Rûze-dârân-ı ğam-ı 'aşkın olur her günü 'îd
Rûze-i 'aşk ü muhabbet dutan eyler bayram
- 17 Rûze vü 'îd ile mağv oldu sūdâ' ğam-ı dil
Ki gül-i rûze ile 'idde yok buy-ı zekâm

- 18 Nefḥa-i rûze olub buy-ı neşat-âver-i 'îd
Rûze-dar ḥalkı eden 'idile ta'tîr meşâm
- 19 Rûze-dârân-ı ğam eylerse n'ola 'id-i sürür
Âḥır-ı rûze olur 'id-i ḥuceste-fercâm
- 20 Subḥa-i rûze-i 'îd olsa imâma ne 'aceb
Silk-i eyyâm bulur rûze vü 'id ile nizâm
- 21 Rûze teşrîfî nola eylerse 'îdi tebşîr
Rûzedir dehre eden müjde-i 'îdi i'lâm
- 22 Şâm-ı rûze seher-i 'îd ile ḥatm olsa n'ola
Rûz-ı rûze şeb-i 'îd ile olur müşğ-i ḥitam
- 23 Rûze-i madihinin rûz-ı şebîn 'îd eyler
Rûze-i 'îd-i şena-yı şeh-i "Levlâk" maḳam
- 24 Rûze-i 'îd-i nü'ûtu baña oldî rûzî
Ruze-i 'îdi dile kısmet edelden ḳasâm
- 25 Şâḥib-i rûze vü 'îd Aḥmed-i Muḥtâr O kim
Rûze vü 'îdine ḳurban ola ervâḥ-ı kirâm
- 26 O Peygamber ki eden rûze-i 'aşḳın tekmîl
Ḥaşredek şâm-ı seḥer eyleye heb 'îd devâm
- 27 O Şeh'iñ şâ'im olan rûze-i hicrânında
Ḥidmet-i 'îd-i vişâlında olur istiḥdâm
- 28 O Şeh'iñ rûze-i didâr-ı şerîfin düḫanıñ
Meh-i 'îd olsa revâ meclis-i iftârına câm
- 29 O Şeh'iñ rûze-i dürdün dutub iftâr edene
Tâ ḥaşir şubḥ ü mesâ 'îd ola vaḳt-i hengâm
- 30 Şa'im-i rûze-i didârı O faḥr-ı Rasul'üñ
Eyleye 'îd-gâh-i saḥn-ı tecellâda ḥarâm
- 31 Ḥâdim-i rûze-i derdi o şehiñ ins ü peri
'İd-geḥ-i ğam 'aşḳında melâ'ik ḥuddâm

- 32 Zāt-ı vālā güheridir şeref-i rûze-i vaḥyî
Tab‘-ı ḥikmet eşeridir meh-i ‘îd-i ilhâm
- 33 Ḥasret-i rûze-i didârî şanâdid-i ‘arab
Vâlih-i ‘îd-i cemâlî küremâ-yı a‘câm
- 34 Rûze-dâr kerem ü ‘âtıfetî ‘âmîle ḥaş
Sâ’il-i ‘îd-geh-i cûdî ḥavâsile ‘avâm
- 35 Rûze-dâr idi ğamîle göreli teşrîfin
Etmede ‘îd dem â dem felek-i mînâ fâm
- 36 Rûze-dârân-ı ğam-ı ‘aşkı olan ‘uşşâka
‘Îd ola cümle leyâlî vü sezâ ser-eyyâm
- 37 Rûze-i vaşfını taḥrîr edenin kilki olur
Ḥutbe-i ‘îd-i şenâ-kâr-ı zâtında ḥüsâm
- 38 Ruze-i midḥatiniñ heb dem-i iftârında
‘Îd eder çâr-rükün şeş-cihet ü heft-ecrâm
- 39 Rûze-i şer‘-i şerîfin dutan ehl-i teslim
Pister-i ‘arşî şeb-i ‘îdde ede cây-ı menâm
- 40 Rûzeyeye ḥasret-i dâĝ urdı degildir ḳandil
‘Îdedek yanmadadır sūzişile her aḥşâm
- 41 Rûze-i mihrinî cânile dutan ‘uşşâkıñ
Ḥalkadır ğuş-ı derinde meh-i ‘îd ola ğulâm
- 42 Rûze-i derdi dûtâ eyleyen âvâresine
Ḳaddini mâh-ı nev-i ‘îd ede ta‘zîmile lâm
- 43 Rûze-dârân-ı kemâl-i kerem ü şefḳatinüñ
Ola ârâmgehî maştaba-i ‘îd-i merâm
- 44 Rûze-dâr-ı ğamî baḥr olsa mürekkeb yazamaz
‘Îd-i evşâfinî eşcârdan etse aḳlâm
- 45 Şâhib-i rûze şehâ ‘arş-ı berîn ‘îd-gehâ
Ey olan rûze vü ‘îd ile şeref-baḥş-ı enâm

- 46 Sensin ol kim ğam-ı mührüñle seniñ rûze dûtan
Eyleye ‘îd-geh-i ehl-i rızâda ârâm
- 47 Rûze-dârân-ı firâķın ola erbâb-ı dilin
Merħabâ eyleye ‘îdinde sürüşân-ı ‘izâm
- 48 Rûze ħaķķî kerem et eyle Nażîm-i zârî
Maħfel-i ‘îd-i nü‘ûtuñda ser-efrâz-ı benâm
- 49 Rûze vü ‘îd ki tâ rûz-ı ħâşr ede güzâr
Eylerim vaşfına her rûze vü her ‘îd iķdâm
- 50 Tâ-be-key zemzeme-i rûze vü ‘îd ey ħâme
Rûze vü ‘îd beyânında yeter best-i kelâm
- 51 Tâ ki her sal olub ħalka şadâ-yı rûze
‘îd ile şad ede Ħaķķ ehl-i şıyâmî mādâm
- 52 Rûze-dâr ğamınıñ ‘îdî mübârek olsun
Düşmen rûze vü ‘îdî ola ħâr ü ser-sâm
- 53 Eyledikce ümemî rûze vü ‘îd ol Şâh'a
Nice bin rûze vü ‘îd ola teĥıyyât ü selâm

NEDİM
(İstanbul 1680 - İstanbul 1730)

RAMAZÂNİYE DER SİTÂYİŞ-İ ŞADR-I A'ZAM
İBRÂHİM PÂŞÂ²⁵⁹

I

- 1 Baġteten şābit olub ġurre firāşında imām
Hāb için yatmış iken etdi terāvīhe kıyām
- 2 Baş ħaldırmadılar ögleyedek uyġudan
Yevm-i şekk zevġına ħāzırlanan aġbāb-ı kirām
- 3 Serdi-i faşlı bahār etmiş iken tab'a eşer
'Atş-ı rūze añā ħıldı mükāfat tamām
- 4 Şu şovuk ġünde de bir pāre ışındırdı bizī
Bir ġün evvel erişüb geldi hele māh-ı şıyām
- 5 Pās-bān verdi ħudūmiyle cevāb eyleyene
Ramazān geldimi āyā diyerek istifham
- 6 Çeşm-i Zerġā-i Yemāmeyle mi yakdı bilmem
Nazār-ı şāhide aġsentü zihī diġkat-i nām
- 7 Bilemem bendeki şāhidde mi taġvīmde mi
Hele bir kizb var ortada budır şıdġ-ı kelām
- 8 Ehl-i keyfiñ birisi der ki be hey sultānım
Aydın ay bellü ħisāb olmadı Şa'bān tamām
- 9 Bir iki meblaġ-ı berşile urub öldüreceġ
Geldiler eylediler böyle cihānı sersām
- 10 Olacak oldu hemen çāre ne şimden sonra
Edelim ħükm-ı ħazā destine teslīm-i zimām

²⁵⁹ Divan, Kaside, s. 26. Vezir Hanende Mat. İst. 1291, M. Emin Ertan Özel Kütüphanesi.

- 11 Şevkımız şimdi aña düştü ki inşâ-Allâh
Ola sıhhatle selâmetle meh-i rûze tamâm
- 12 Kıla erbâb-ı dilî âb-ı hayâta sir-âb
Erişüb Hızır gibi âh o mübârek bayrâm
- 13 İptida 'id-i gün icrâ-yı merâsimle geçüb
Gecesi dañı olub maşlahat-ı hâb tamâm
- 14 Çün ikinci gün ola böylece 'ahdeylemişim
Ki ne şabreyleyim ol gün ne direng ü ârâm
- 15 Çekdirip pek seherî toğruca Sa'dâbâda
Tutayım zinde iken Cennet-i A'lâda maķâm
- 16 Varayım hâk-ı tarab-nâkine yüzler süreyim
Bir gün olsun alayım bâri Felekten bir kâm
- 17 Havzdan Kevşer-i Pâkizeyi nüş eyleyeyim
Kaşrdan büy-ı cinânı ideyim istişmâm
- 18 'id ola faşl-ı bahâr ola da Sa'dâbâdîñ
Zevķını eylemeyim sıhhat olur baña ħarâm
- 19 Hurrem-âbâda varınca gideyim zevraķ ile
Bî-kuşür eyliyeyim seyr-i kuşürî itmâm
- 20 Bir münasibce refiķ ile girersek kayıĝa
Şevķile kullanıruz ĝayri bizimdir eyyâm
- 21 Şonra havzîñ öte yânına çıkıb zevrâktan
Bir dıraht altına ferş eyleyeyim bir iħrâm
- 22 Gec edüb küşe-i destârimî rindâne geçüb
Oturub eyliyeyim bir iki sâ'at ârâm
- 23 Şoñra alub elime ney-şeker-i kilk-i terî
Olayım vaşf-ı cihân-dâver ile şirin kâm
- 24 Ya'nî hem nâm-ı şeref-za-yı Hâlil İbrâhim
Ki cihân buldî anuñ luķfi ile zînet-i tâm

- 25 Āsmān-pāye hümā-sāye vezīr-i A‘zam
Şahib-i seyf-i kalem mālīk-i feyz ü ibrām
.....
.....²⁶⁰
- 39 İşte geldi der-i iclālīne rû-māl iderek
Ramazāniyye kasīdeyle Nedīm-i nā-kām
- 40 Ger kuşūrı vār ise ‘afv kıl ey kân-ı kerem
Tāzedir nazmī eger olsa da bī reng ü nizām
- 41 Hoş gelür tab'a husūsa ramazān ayında
Bāde-i nev ne kadar olsa da nāpuhte vü hām
- 42 Hakk Te‘ālā ide iqbāl ü celālīñ efvün
Emrine rām ola dā'im felek-i bī ārām
- 43 Gece gündüz geçe āsāyişile evkātīñ
Her şebīñ Qadr seniñ her gününñ olsun bayrām

GAZEL²⁶¹

I

- 1 Heves-i ‘iyd-i vişāle düşüp encāmında
Oldı dil bir mehe Şa‘bān Ramazānı nāmında
- 2 Ğurre-i rüzeyi gördüm felegin bāmında
Bir kenārī güzele beñzer oruç nāmında
- 3 Yine bir pençe-i hurşīde esir oldum ki
Egilib aña bakar ğurre felek bāmında
- 4 Seher-i ‘iyd-i celī maşrıq-ı ruhsārında
Leyle-i Qadr-ı hafī zülf-ı siyeh-fāmında
- 5 Mu‘tekif perde-i zülfünde gönül halı gibi
Rû-be mihrāb dü ebrü seher ü şāmında

²⁶⁰ 13 beyit İbrahim Paşa'ya övgü olduğundan çıkarılmıştır.

²⁶¹ Divan, Kaside, s. 124.

- 6 Şunmadan saġarī sāķī dūşerim ayāġına
Hasretim bādeden efzūn iken ibrāmında
- 7 Cān-şikārım nice bend olmayım ol kāfire kim
Gerdiş-i çeşm-i perī halka olur dāmında
- 8 Bu tutumla diyemem naķd-i sevāb-ı rūze
Harc-ı yek rūzeye daġi ola bayrāmında
- 9 Bulamam beng ü bahārın gül ü bādāmında
Bulduğum feyzī ruh ü çeşm-i siyeh-fāmında
- 10 Ramazāndan kim ederdı gele vaķt olsa eger
Azacıķ soġbete ol māh ile aġşāmında
- 11 Baña baġışla begenmezseñ o şuhuñ nesi var
Kadı kūteh mi tenāsüb mü yok endāmında
- 12 İ'timād eyler idim tevbesine rindānın
Ramazānıñ meh-i 'id olmasa encāmında
- 13 Āh efendim seni gördüm de Nedim-i zārıñ
Şimdi bildim ki ne vardır dil-i nā-kāmında

SĀMĪ
MUSTAFA SĀMĪ
 (? - İstanbul 1733)

KAŞĪDE-İ TEBRİK-İ 'ĪD-İ RAMAŻĀN DER
MĪDHĀT-İ ŐEHĪD 'ALĪ PĀŐĀ²⁶²

I

- 1 Yine 'īd-i ramazān oldu Şeref-baĥş-i cihān
Etdi imā-yı besāta meh-i nev ref'-i benān
- 2 Lem'a pāş etdi giribān-ı Őabāĥ-ı 'īdī
Tekme-i necmī çözüb pençe-i mihr-i raĥşān
- 3 Yusufistāne dönüb 'īd-geh-i İstānbul
Dilberān oldılar ārāyiş keff-i mizān
.....²⁶³
- 5 Bīĥarār oldu Őalıncaĥ gibi ĥalb-i 'uŐşāĥ
'Īd-gehde Şalınub seyre çıkınca ĥübān
.....²⁶⁴
- 9 Va'de-i būseye nūn-ı ni'am oldu Őimdi
Şekli lā olmuşiken ĥurre-i Şehr-i ramazān
.....²⁶⁵
- 11 Oldı ebrū-ı benān ile nezāketde hilāl
Őīne ber Őīne vü āĥūŐ-ı der āĥūŐ-ı ĥırān
- 12 Rūze etmiŐdi Őeb-i 'iŐi muĥaddem tesvīd
Őeĥer-i 'īd añı kim çekdi beyāza el'an
- 13 Ziver-i ĥançe-i Őubĥ oldu 'adīm olmuşiken
Rūzda pāre-i nān hem-çü hilāl-i ramazān

²⁶² Divan, Kasaid, s. 60. Mısır, Bulak Mat. 1253. M. Emin Ertan Özel Kütüphanesi.

²⁶³ Bu bölümdeki kısımlar razamanla ilgili deĥildir.

²⁶⁴ Bu bölümdeki kısımlar razamanla ilgili deĥildir.

²⁶⁵ Bu bölümdeki kısımlar razamanla ilgili deĥildir.

- 14 İmtināna dili bitdi felegin ğurre degil
‘İd etdikde telāfi-i hilāl-i ramazān
- 15 ‘Anber-i feyz-i terāviḥ şıyām eyledi ‘ūd
Būy-ı ‘ūd eyleye teraviḥ-i meşām dil ü cān
- 16 Rūzeeye ermedi ölçüb döküb ‘iyşe desti
Buldi ḳulpun göricek mäh-ı sebūnıñ rindān
- 17 Āferin mäh-ı nev-i ‘ide tehī kāse iken
Ser te ser ‘āleme baş eyledi ḥān-ı elvān
- 18 Işık olmuş idi ol meh ramazān babaya
Elde keçkül-i şikesteyle tehī ber-enbān
.....²⁶⁶
- 23 Seḫer-i ḥānde kün-i çehre-i evkār-ı şıyām
Pençe-i mihr ile münḫal göre mihr-i dehān
- 24 Olub āḫır meh-i nev ḳufl-i küşā-yı ümmid
Sabr-ı miftāḫ-ı ferc oldığını etdi ‘ayān
- 25 Rūze-dārāna meh-i ‘id açub āġūşıñ
Eder ikrāmıla iclās-ı serir-i gufrān
.....²⁶⁷
- 92 Tā ki her sāl edüb seyr-i burūc-ı menzil
Birbirin ede ta‘kib meh-i ‘id ü ramazān
.....²⁶⁸

RAMAZĀNİYE DER SİTĀYİŞ-İ İBRĀHİM PĀŞĀ²⁶⁹

II

- 1 Kadrinī bilen görse hilāl-i ramazānı
Mihrāb idünür secde-i şükr itmege ānı

²⁶⁶ Bu bölümdeki kısımlar razamanla ilgili değildir.

²⁶⁷ Bu bölümdeki kısımlar razamanla ilgili değildir.

²⁶⁸ Bu bölümdeki kısımlar razamanla ilgili değildir.

²⁶⁹ Divan, Kaside, s. 86.

- 2 Aḥsente zihī māh-ı mübârek ki tülû'î
Pür behcet ü şevk etdi dil-i tã'atıyânı
- 3 Cürm oldi fitil-i siyeh-i şu'le-i gufrân
Geldikde çerâğı maha nür-ı Şamedânı
- 4 Çün pîr-i riyâzetkeş-i nürâni-i tevhîd
Ḥam-geştedir iksâr-ı perestişle meyânı
- 5 Boğmaq için 'ifrît-i siyeh-gerden-i nefsi
Olmuş müteheyi' âçub âğuş-ı benânı
- 6 Zannetme tehî çeşm-i başiretle kıl im'an
Pürdür ni'am-i rahmetik kâse-i hânı
- 7 'Ayniyle gümüş mekheledir sürmesi müşkîn
Etmekde cilâ-yâfte çeşm-i nigerânı
- 8 Ya'nî o Veliyyü'nni'am-i âlemiyân kim
Besler zer-i ihsânî 'aķideyle cihânı
- 9 Ol gurre-i beyzâyi mükerrerem ki çü beyzâ
Tuğrâ-yı Sa'âdetdür anıñ nâm ü nişânı
- 10 İ'câzıdır elhak bu ki bir lü'lü-i bârik
Ser-sâr-ı huruş-ı yem-i nür ide cihânı
- 11 Sîmîni-i pül cedvel-i nîli-i felekdir
Kim şavmın eder ceyš-i şevâbi güzerânı
- 12 Kad hamşüze meh eyledi bázü-yı kabûli
Aḥze tuhaf-i dest-i dü'â-yı dil ü cânı
- 13 Ol tuhfe-i da'avât ki efvâc-ı melâ'ik
Elden ele tâ'arşadek işâl ider ânı
- 14 Ol da'vet-i maķbûle kim iftârda eyler
Şıdkıyle velîni'metiniñ menķabe-ḥânı
- 15 Şimden geru hiç gam yemesün gürsine çeşmân
İtsün şeker-i şükrile pür dürc-i dehânı

- 16 Seyr eyledi zirā o keremkār-ı cevādīñ
Ser-tā-ser-i āfākī nevāl-i ser-i hānī
- 17 Nūr-ı bereketle çu meh-i rüze serişte
Ser sofrā-i cūdındakī her pāre-i nānī
- 18 Ol mün'im-i bī-minnet-i şāhib Yed-i 'Ülyā
Kim zir-i nigīn etdi kefi baħrile kānī
- 19 Ne baħr ü ne kān noħta gibi kıldī ihāta
Perkār-ı yed-i himmetī bu kevn ü mekānī
- 20 Feyz ālsa eger baħr-ı muħiṭ kereminden
Eyyām-ı bahārīñ şecer-i raşħa - feşānī
- 21 Bir ħatre ki gūlzāre ṭerāvet vire minba'd
Seylāb-ı nümā-ħāne ħarāb ide ħazānī
- 22 Şebnemleridir berkī zümürürd gül olub la'l
Reşħ itdire hūsn-i çemene bağ-ı cinānī
- 23 Manende-i seylāb olıcağ menba'-i inşāf
Şemşir-i kefi kilik-i seri'ül cereyānī
- 24 Şaf oldı ruħ-ı āyeneveş sāħa-i devlet
Maħv eyledi ħar ü ħas-ı aşüb-ı zemānī
- 25 Ṭab'ıdır o üstād-ı nesic-bāf-ı 'adālet
Kim māha eder hāle gibī cāme ketānī
- 26 Rengīne-i vaşfiyle eder cuşış-ı ma'na
Fevvāre-i Abişhōr-ı ya'kūt-ı zebānī
- 27 Mizāb olub āb-ı güher-i midħate ħāme
Bu nev'a ider bağ-ı süħande seyelānī
- 28 Memdūħ-ı cihān Āşaf-ı yektā-yı zemān kim
Dünyāda bulunmaz āñā bir vechile şānī
- 29 Sernāme-i ta'bırde maħsūs olayazdı
Elfāzdan evvel ser-i ħāmemde me'ānī

- 30 Sadrü'l-Vüzerā revnağ-ı dīvān-ı mu'allā
Pür cūd u seğā-dāver-i bī şibh ü medānī
- 31 Edhem-şiyem ol Āsaf-i A'zam ki vücūdi
Olmağda cihānıñ sebeb-i emn ü emānı
.....
.....²⁷⁰
- 56 Sāmī idelim penc namāzıñ 'ağabinde
Meşğül-i du'a penc havās-ı dil ü cānī
- 57 Her sālda ere bāb-ı dil ihlāşla tā kim
Mihrāb-ı niyāz ide hilāl-i ramāzānı
- 58 Mağfūz idüb afatden Allāh vücūdın
Emsāl-i keşiriyle müşerref ide ānī

²⁷⁰ 24 Beyit İbrahim Paşa'ya övgü olduğundan çıkarılmıştır.

VEHBİ
SEYYİD HÜSEYİN VEHBİ EFENDİ
 (İstanbul ? / İstanbul 1736)²⁷¹

DER VASF-I KERDEN SULTÂN AĞMED ĖĖAN BERĖ-YI
TEŞRİF-İ ĖADEM-İ ŞEHR-İ RAMAZĖN²⁷²

I

- 1 Māh-ı rŭze ‘aleme feyz-i nŭmāyān eyledi
Şŭret-i imsākde luğf etdi iĖsān eyledi
- 2 Bender-i rağmetden etdi on bir aylık rāh-ı tay
‘Āleme neşr-i metā‘-ı ‘afv ũ Ėufrān eyledi
- 3 Etdi hengām-ı fŭtŭrŭ rŭz-ı bāzārŭ ‘ŭşāt
Nağd-ı rağmetle Ėarŭd cins-i ‘isyān eyledi
- 4 Her zaman ol māha olsa Ėayr-ı mağdem ger nola
Mŭjde teşrifini peyk-i bahārān eyledi
- 5 Reh-gŭzār-ı ferş-i dŭbā-yı Ėemen-zār etmege
Emr-i ĖaĖĖ nevrŭzŭ olunca Ŗitābān eyledi
- 6 Mağdem-i Ŗāh-ı Ŗŭhŭra etmege mŭm Ŗenligi
Gŭlşene peyk-i Ŗabā teblig-i fermān eyledi
- 7 Nağl-i sŭri gibi her gŭl deste-zĭnet bağladı
Her mināre ya‘nŭ Ėandiliñ firŭzān eyledi
- 8 Ser-nŭmā olub kemin-gāh-ı zemĭnden lāleler
Gŭl Ėaranfil ŖavĖŭle Ėāk-i girŭbān eyledi
- 9 Lāle resmin eyleyŭb māhiye bāzān ba‘dezĭn
Lāle zŭrā kendŭyŭ Ėandil-i sŭzān eyledi

²⁷¹ Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, s. 28.

²⁷² Divan, Kaside, Varak 24. Sŭleymaniye Kŭtp. El Yazma, Miğrişah Bl. Nu: 369, H. 1149.

- 10 Tabla-i naql-i fütûra direndi lâle 'uğdesin
Hân-ı elvân-ı ni'metî feyz-i Hakk erzân eyledi
- 11 Mevsim-i nev-rûz-ı sultâniyî ta'kîb eyleyib
Rûzemiz 'idse rûze kesb-i Raḥmân eyledi
- 12 Âb-ı gevherle su virdi ebr-i nisan 'âleme
Sun'-ı Yezdân gülşenî kân-ı bedaḥşân eyledi
- 13 Eyleyüb faşl-ı çerâgâna teşâdüf bâ ḥuşûş
Nükte-i nûr-ı 'alâ nurî nümâyân eyledi
- 14 Tâb-ı reşkile Ya'ḳub Allâhü a'lem bi's-şavâb
Mevsim-i 'idi felek faşl-ı ḥarizân eyledi
- 15 Şöyle rûşen oldı şikem ki nisbetle
Rûz-ı 'idiñ subḥını şâm-ı ğarîban eyledi
- 16 Âsman pür kevâkibden zemîn fark olmayub
Çeşm-i çarḥî pertevî kandil ḥayrân eyledi

.....²⁷³

**KAŞİDE-İ 'İDIYE DER SITÂYİŞ-İ ŞEH-İ CEM-CÂH-I
HÂN AḤMED-İ ŞALİŞ BERÂ-YI FETH...²⁷⁴**

II

- 1 Yasağ-ı rûze gitdi 'iş-ı nûş-ı deverânî
Kilid-i ğurre-i 'id açdı bâb-ı sük-ı rindânî
- 46 Meh-i rûze gibi kim bilmez ise ḳadr ü vâlâsın
Ḥarâm olsun şıyâm-ı 'id gibi aña iḥsânî
- 47 'Ayandır saña yâ Rabb sıdḳ-ı ihlaş-ı dil-i Vehbî
Dü'âsın câ vü dildendür ḳabul et ölse de cânî
- 48 Güni 'id ü şebi Ḳadr ü meh-i iḳbâlî bedr olsun
Umûrın ḥayra tevfiḳ eylesün te'yide sübhânî

²⁷³ Bu kasidenin devamı ramazanla ilgili olmadığı için buraya alınmamıştır.

²⁷⁴ Divan, Kaside, Varak s. 26.

**KAŞİDE-İ 'İDIYE BERĀ-YI VAŞF-KERDEN-İ
İBRĀHİM PĀŞĀ DĀMĀD-I CEM-CĀH SULTĀN
AĦMED ĦAN-I ŞĀLİŞ²⁷⁵**

III

- 1 El minnetü Li'llāh ki 'id-i ramazāndır
Güyā ki zemān-ı ferāḥ-ābād-ı cināndır

**KAŞİDE-İ RAMAZĀNİYE DER SITĀYİŞ-İ
DÜSTÜRÜ'R-REM İBRĀHİM PĀŞĀ²⁷⁶**

IV

- 1 Ḥurde-ḥābī şeb-i rüz eyledi rindāne ḥerām
Gıceyi gündüze katub geldi mäh-ı şıyām
- 2 Şimdi her mastaba bir şavmi'a-i zühd oldı
Sofralar eyledi seccādeye teslim-i maḳām
- 3 Alınur mı ramazān sofularından cāmi'
Kimi maḥfelde mü'ezzin kimi miḥrāba imām
- 4 Ben neşin-i ḥam-ı meyḥāne olan rinde yeter
Ayasofıyyedeki küb dibi cā-yi ārām
- 5 Etdiler penbe-i mīnā-yı fitil-i ḳandil
Oldı rügan ḳoyacak zarf-ı tehi cām
- 6 Bilemem sāḳi-i gerdun gül efsün etdi
Nim peymāne ile eyledi dünyāyı tamam
- 7 Tāḳatim kesdi benim ḥāme tırāş-ı ḡurre
Tutalım eyler imiş ḥakk-i raḳūm-ı şām
- 8 Yılıımız bükmeḡi gösterdi hilal-i rüze
Egilüp ḥāl-i delile vericek ḥalka selām

²⁷⁵ Divan, Kaside, Varak s. 47.

²⁷⁶ Divan, Kaside, Varak s. 55.

- 9 Māh-ı rûze geleli mihr nazardan düşdi
Şarkdan ğarba varınca verüb imsākile nām
- 10 Sāhil-i çerħde keşti-i hilāl-i ramazān
Toldurub yelkeninī buldı müsā'id eyyām
- 11 Qarasın bulamadı baħr-ı sefid-i ruzıñ
Oldı merdüm gibi nādide şeb-i miski fām
- 12 'Ataş u cū'ile aħşama taħassür çekdik
Döndük ol reh-zeven-i zāde gavla aħşam
- 13 Qanķı gün var k'anın olmaya şebī derler idi
Gördün ol günleri kim yok aña güyā encām
- 14 Kimse yād etmez idi 'ākibet-i isrāfi
Kise-i halka geridi berekāt-ı eyyām
- 15 Rüz-ı rûze qadar 'ömr olsa idi halka nasib
Eylemez idi Sıkender heves-i mülk-i zalām
- 16 Şürbi kalb eyleyelim berşe ānındır devrān
Qahve fincānları dönsün bedel-i gerdiş-i cām
- 17 Vaqt-i imsākda da misvāka bedel ağızımdan
Düşmeyüb çüb-ı düħān yok bu kelāmımda riyām
- 18 El vedā' resmini evvel giceden eylerdim
Hele māhiyye qanādiline olsam ressām
- 19 Şaşırır 'id namāzında dahī tekbirin
Ola-gör bir müte'aşşıb o terāvihe imām
- 20 Tesliyyet-güne ü dā'iyye meger maħfelde
Bir ilāhi okuya güfte-i Hāci Bayrām
- 21 Kendiden gitme gibi bir sefer-i dūr olmaz
Mezheb-i rinde de bestür bu qadar 'özr-ı şıyām
- 22 Şavımdan şekva idüb kāğıd uçurduķ añsuz
Bir gün evvel gelüb imdāda yetişsün bayrām

- 23 İdebilsün yine tecdîd-i berât-ı 'îdî
Harcınî etse velî şadr-ı felek-ıadr en'âm
.....²⁷⁷
- 64 Hıyret-i rûze benî etmişiken dem-beste
Yogıken tâb-ı suhan tâkat-i tertîb-i kelâm
- 65 Dut ki gördün şeref-i luğf-ı hitâba lâyığ
Farğ-ı şavkıle baña rûzeyi kıldın bayrâm
.....²⁷⁸
- 74 Hezeyândır bilürem 'afvüne mağrurlıgın
Kâtı pek örseledi bendeñi hummâ-yı şıyâm
- 75 Vağt-i iftârda tâ ki suhan-i hâbîde
Vehbi'yâ aç dü'âya elin erdi ağşâm
- 76 Her sene tâ ki ola gurre-i mâh-ı rûze
Âşiyân-sâhte bâm-ı felek hem çü hamâm
- 77 Böyle mi eyler o zât-ı şerifîñ seyret
Nıyyetin çokdır efendim hele gelsün bayrâm
- 78 İde ol sadr-ı kerem-perveri âfetden emîn
Dâ'ima 'izzet ü iğbâlile Rabb-ı 'Allâm

RAMAZÂNİYE²⁷⁹

V

- 1 Gurre-i rûzeyi gördüm felegen bâmında
Bir kenâri güzele benzer oruç nâmında
- 2 Rûzenin gerçi kesel yok degil eyyâmında
Lîk feyz-i seher-i 'îd vâre ağşâmında
- 3 Perde-i Ka'beye benzer ki konur mihrâba
Perde-i şeb der-i tâ'atiñe bayramında

²⁷⁷ Alınmamış olan bu kısımlar ramazanla ilgili değildir.

²⁷⁸ Alınmamış olan bu kısımlar ramazanla ilgili değildir.

²⁷⁹ Divan, Kaside, Varak s. 63.

- 4 Nokta-i mihr olıcağ şafha-i gerdūndan Hakk
Zahmeti derc olunur rahmetiñ akşamında
- 5 Sa'y idüb kesb-i şafā eyleseler tā'atden
Göresin Ka'be sevābı bulunur kāmında
- 6 Gündüzü himye fütür şebī tedbīr-i devā
Bire birdir güneh ü ma'siyet-i isķāmında
- 7 Çık teravihte de gör rāhatī seyret zevķi
Bağ ne hengāmeler olur gice hengāmında
- 8 Yetürübler yine mīnā-yı fitil-i kandil
Şimdi rūga konulur mey-gedenin cāmında
- 9 Merhabālar okuyub ol giceden dedi gören
Be ne san'at varimiş māhiye ressamında
- 10 Her mināre tonānub oldı cev-i naħl-i sūrī
Erguvān hāleti var zīnet-i endāmında
- 11 Oldı cami'lerin āvizeleri nūr-ı tobī
Döndü mihr-i felege kubbeler ecrāmında
- 12 Verdi revnağ hele şehri ramazān 'id-i Qadr
Şadr-ı Cem kadr-ı felek rütbenin eyyāmında
.....280
- 20 Gitseler hāhiş-i iftār ile Sa'dābāde
Mā hāzar naκlini emreylese aħşāmında
- 21 Şafağın atlas alı mı felek fark idemez
Kırmızı sofra mıdır tabla-i 'akkāmında
- 22 Āsafā merhamet āyīn-i cerā'im bahşā
Bir kılın mı var idi Vehbī Hüseyn nāmında
.....281

280 Buraya alınmamış kısımlar ramazanla ilgili değildir.

281 Buraya alınmamış kısımlar ramazanla ilgili değildir.

- 25 Olalı mu'tekif-i perde-i zühd-ü 'iffet
Rû be mihrâb-1 dü'adır seher ü şâmında
- 26 Ta kıyâmet olasin şadr-1 vezâretde muķim
Şâh-1 Cem mertebe Hân Ahmed'in eyyâmında

‘İDİYYE²⁸²

VI

- 1 Hilal şanma olan çeşm-i kâ'inata bedid
Selâm verdi olub kad hamide şâhid-i 'id
- 2 İden bulur meşelin yâhüd etdi çerh icrâ
Hilâl-i rûze gibi bezm-i âher oldı kadid
.....²⁸³
- 21 Mekârimî gibi Mevlâ füzün idüb kadrin
Zemân-1 devletini halka ide mevsim-i 'id

RAMAZÂNİYE DER SİTÂYİŞ-İ DÂMÂD-ZÂDE BÂB-I TANZİR-İ RAMAZÂNİYE-İ ŞÂBİT EFENDİ²⁸⁴

VII

- 1 Geldi çatdı yine keşti-i hilâl-i ramazân
Sûķ-1 rahmetde ucuzlatdı metâ'-1 gufrân
- 2 Haber-i rûze ile kâğid uçurdu gerdün
Ėurre zannetme kebüterdir olan perr-i cinân
- 3 Nişf-1 Şa'bânda müverrih beredât-1 gamla
Çekdi tevkî'i-i divân kadar sim-i nişân
- 4 Halka-i çinî hilâlî felek-i tabla-bedüş
Halka tatlu şatayım deyu ider rayb-i dükân

²⁸² Divan, Kaside, Varak s. 65.

²⁸³ Bu bölümlerin ramazanla ilgisi yoktur.

²⁸⁴ Divan, Kaside, Varak 81/a.

- 5 Ğurre ŧanma eline penbe fitil almıŧ ider
 ayyim-i erh-i anādil nūcūmī sūzān
- 6 Zūr-ı badeyle ŧikest etdi sebūyī tevbe
 Aña sīmīn kenār urdı hilāl-i ramażān
- 7 Necm-i raħŧāna olur ħande-zen-i istihzā
 Felek-i ubbe-i cāmī'de sirāc-ı tābān
- 8 Rūze-dār aĝzı gibi ŧimdi mūhūrlūdūr heb
 apanub mey-gede apūsī ū baħt-ı mestān
- 9 Etse taħsīm-i ni'am velvele-i deff-i saħāf
 Naĝme-i rāħatū'l ervāh gelüb ŧavt-ı ezān
- 10 Ĥāb-ı āsāyiŧi amma uurur yaz gibi
 Pāsbān ŧablına imsāke olub zaħm-ı zenān
- 11 Kūbedek dūŧdi Ayāsofiyedeki ħum dibine
 Ramażān sofisi bī tāb nice bāde-keŧān
- 12 Cām derdest gazel-ħānlı iden meygedede
 ŧimdi tesbiħ be-kef mescide olmuŧ cūz-ħān
- 13 Sūre-i Mā'ide vū Kevŧer our ħırsından
 Vā'iz-i ĝürsine etdikce tilāvet ur'an
- 14 Tütünü ĝöge ıar lüle-i tebnāĝū-veŧ
 Ehl-i keyfin biri ĝūŧ eylese āyāt-ı duħān
- 15 Sāĝar-ı hoa-i ma'cūna mūbeddel etdi
 ŧūrbī alb eylediler berŧe żarūrī rindān
- 16 Rīŧini mey-gede ārūnī iden rind-i 'atı
 Deyr-i ma'mūr-ı ħarābāta olanlar ruhbān
- 17 ua ayyim ħoca ŧeklinde ĝörüb mescidde
 Cāmī andil idüb ibrik-i mey-i ruĝandān
- 18 Biŧtemāl belde ŧū'āle elinde ŧimdi
 urma māhiyye anādilinī eyler sūzān

- 19 Men'-i isrāfa dili ... iderken vā'iz
Vaqt-i iftār "Külū" āyetini vird-i zebān
- 20 Balsa eylerdi diyār-ı 'adem-ābāde sefer
Zād-reh yerine şavmınî yimek için ci'ān
- 21 Karz-ı hürşide el irseydi eger yirler idi
Aña mümsik deyu pek diş bileyor gürsine-gān
- 22 ısmet-i rıza tehālükle girirler her şeb
Biribiriyle boğaz cengine şaf-ı dendān
- 23 Herkese ni'met-i feyz-i bereket şāmil iken
Bulunur yine hüzüvde nice sofrā urulan
- 24 Def-i seyli hür-ı muṭrib adar aheng verir
Ta ta-ı mül'aadan dā'ire sofrā-i hān
- 25 Dest-i müflisde olan vıfa döner hān-ı fütür
Bulunan yerde şikem-hāre iki yaḥnī abān
- 26 Dide rüşen deyu birbirini tebşir eyler
Pertev-i şu'le-i andili gören rüze-keşān
- 27 Şanma imsākte misvāk tutar sā'imler
Fikr-i ferdā ile engüşin eder vaf-ı dehān
- 28 Şaşıır 'id nemāzında daḥi tekbirin
Bir imām-ı müte'aşşıbla teravihi ılān
- 29 Nazar-ı gürsine çeşmān-ı cihān el hāsıl
Felegi sofrā sonur māh-ı nevī ıt'a-i nān
- 30 Vaı'a sofrā-i elvān ni'am-ı rahmetdir
Kāsedir lik ānıñ üstünde hilāl-i ramazān
- 31 arş-ı nilüferi hürşidi erüb 'ārifler
Eyleyüb üstüne kevkepleri hubb-ı rummān
- 32 Maṭbaḥ-ı rahmet-i Hak'dan getirüb her şeb ānı
Şatmaa tuḥfe ider āş berāt-ı gufrān

- 33 Ğurre zannetme felek hāl-ı delile eyler
Sadr-ı Kadr-ägehe tebrık-i kudüm-ı ramazân
.....²⁸⁵
- 38 Ramazân gibi şühür-ı digere nisbetle
Kadri eslâf-ı kirâm üzre celiyyü'r-rüçhân
- 39 Cāmi' kadrinin avizesi kūy-ı hürşid
Tağ-ı iclālına kandil-i hilâl-i rağşân
- 40 Pîşgîr-i şafağ-ı kerd-i ser-i hânende
Mihr sofra silecek münkirî olsa şâyân
.....²⁸⁶
- 51 Ramazân âhiri 'id oldığı gibi elbet
Bir gün eylerse telâfi-i muşibet devrân
- 52 Behce-i Şābite peyrevligi sîr et nic' olur
Şimdi var tab'ımıñ imsākî mişâl-i ramazân
- 53 Sabit'i ye'sileyim şöyle ki münsi kıalsun
Müzħikât-ı suħan-ı hoca 'Ubeyd-i zākân
- 54 Tevsen-i tâb ı yârândırmağičün aç tuturağ
Nice meydân olayım 'idde görsün yārân
- 55 Āherin üşbu'a hâtem gibi bu ebyālîñ
Zeyline maṭla'-ı nevre vereyin hüsni beyân
- 56 Aħir-i rüzeye mey saklaya-görsün yārân
Bunu işrâb ediyor kâse-i nün-ı ramazân
- 57 Vaqt-i iftâr-ı kühen sözlere kıarnım toğdır
Vehbi'yâ aç elini hayr dü'â eyle hemân
- 58 Ğünü Ğünden yeg ola hâṭırî şavkile tola
Revnağ-ı 'id-i mübârek bula kıadr-i ramazân

²⁸⁵ Bu kısımlar ramazanla ilgisi olmadığı için çıkarılmıştır.

²⁸⁶ Bu kısımlar ramazanla ilgisi olmadığı için çıkarılmıştır.

SEZAYİ
ŞEYH HASAN SEZAYİ
(Mora 1669 - İst. 1737)
GAZEL²⁸⁷

I

- 1 Bezm-i 'âlemde nice dem devr idüb cām-ı şıyām
Buldı dest-i Muşafāda āhır encām-ı şıyām
- 2 Sıhhat-i zāhırle nūr-ı bātinī tekmil iden
Ānıñiçün eyledi Hakk halka i'lām-ı şıyām
- 3 'İlet-i nefsine tedbir et devā-yı şavmile
Hük-m-ı taqdır eyle çünki oldı ahkām-ı şıyām
- 4 'İyd-i şubh vaşla āhır irgürür iftār-ı şavm
Tañmıdır 'iyde tekaddüm eylese şām-ı şıyām
- 5 Şanma kandil her mināre şavķile sergerm olub
Dāğlar ile sinesin zeyn itdi hengām-ı şıyām
- 6 Kasdı etmektir haķıķat ni'metinden seni sīr
Lezzet-i kām-ı mūcārī terkidir kār-ı şıyām
- 7 Neş'e-i sırrı Şamedle zevķ-ı ma'nā feyz ider
Gitmesün dilden Sezāyī bir nefes nām-ı şıyām

²⁸⁷ Divan, Gazel, İst. Üniv. Edeb. Fak. Kütüp. Nu: 3883, Süleymaniye Kütüp. Darü'l-Mesnevi
Bl. Nu: 400/1.

SĀLĪM
MİRZA-ZADE MEHMED SALĪM EFENDİ
(İSTANBUL 1688 - İst. 1743)

28

Der-sitāyiş-i Şadr-ı A'zam Mehmed Paşa²⁸⁸

I

- 1 Māh-ı 'id kim mest-i cam-ı ḥasreti ḥuşyār eder
 'Āşıkān şavm-ı vişāle cümleten iftār eder
- 2 Māh-ı 'id kim cümle ḥalk-ı 'ālemi mesrūr edip
 Leyle-i zulmāda dehri maḳdemi nüvvār eder
- 3 Māh-ı 'id kim kāle-i şevḳın revācın artırır
 Tālibān-ı zevḳ için her yerde biñ bāzār eder
- 4 Māh-ı 'id kim cām-ı şahbā-yı neşāt-ı çarḥ olub
 Cümleye āyin ü resm-i ülfeti der-kār eder
- 5 Māh-ı 'id kim ḥayme-i ḥazrā-i vālā-menzilin
 Şan miyānı içre sīmīn ḥançerin izhār eder
- 6 Māh-ı 'id kim şā'imānı da'vet-i ḥāş eyleyip
 Encümü simin ṭabaḳla nuḳl için ihzār eder
²⁸⁹

²⁸⁸ Salim Divanı, kâsaid, s. 144. Dr. Adnan İnce Yök. Mat. 1994 Ank.

²⁸⁹ Devamının ramazanla ilgisi yoktur.

MÜSLİM
EBÜ'L-VEFA AĞMED MÜSLİM EFENDİ
 (Belgrad - ? / Edirne - 1752)²⁹⁰
ĖAZEL²⁹¹

- 1 Yevm-i Şek keyfine ma'cün çıkarırken yārān
Meblağ-ı Őimini tutdırdı hilāl-i ramazān
- 2 Oldığından meŐelā Ėilķat-i imsāk üzre
Şehride ķoz ķabına ķoymaĖa az ķaldı hemān
- 3 Gör o hercāyi tehī kāseyi kim bī-pervā
Őarķ ü Ėarbi Ėezüb oldıķta Őühūda mihmān
- 4 Bir ķubuk ķarflı fincān ile hemŐehrileriñ
AĞzını tutdığı oldı hele meŐhūr-ı cihān
- 5 Oldı ķandil-i minārāt Ėamir-i Minā
Hem neŐidān daği ķürsi dibini ķıldı meķān
- 6 Ėalk edüb cā-Ėāci Bayrām-ı Velī ķürsisin
Cümlesi dedi nedāmetle aman yā Rab aman

²⁹⁰ Osmanlı Müellifleri, c. 1, s. 155.

²⁹¹ Divan, Gazel, Süleymaniye Kütüp. Ebü'l-Vefa Bl. Nu: 1116.

BELİĞ
MEHMET EMİN BELİĞ
 (Yenişehir ? - Eski Zağra 1758)²⁹²
GAZEL²⁹³

- 1 Ramazānda giyer ol ğonca-dehān al cāme
Ġayrı hūbān bu kesimle çıkamaz bayrāmā
- 2 Ne ‘aceb beklese hengām-ı hātîñ ‘āşık-ı zār
İntizār üzre olur şāim olan aḥşāma
- 3 Uğramaz keşmekeş-i duzāḥa ehl-i rūze
Şāimi girmeğe kim da‘vet eder ḥamāma
- 4 Mağfired ḥil‘atini giyse nola ehl-i şıyām
Ḥidme şāhibi ‘iydiye virir ḥüddāme
- 5 ‘İdde şōfi kanādil şoyub mescidden
Giydirir duḥt-ı reze cam göbeği bir cāme
- 6 Rūze eyyāmıderünımda ḥarāretle Belig
Böyle şirin şuḥanı yabdı yoğurdı ḥāme

²⁹² *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 58.

²⁹³ *Divan, Gazel*, Doç. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Kült. Bak. Yay.

KOCA RAĞIB PAŞA
(? 1699 - İst. 1763)

3

RAMAZANİYE DER-SİTÂYİŞ-İ VĀLİ-İ BAĞDAD
AĞMED PĀŞĀ²⁹⁴

I

- 1 Ne ‘aceb sūr‘at ile geldi bu yıl mĀh-ı şıyām
Çekdi bir baş gelüb belde-i Bağdāda licām
- 2 Giceyi gündüze katmış ne şitāb ile gelür
Müjde-i ‘ıyde ider sanki mübārek ikdām
- 3 Şöyle bir ğaflet ile basdı ki ta‘bir edemem
Güiyā bezmi basan şahne gibi bi-hengām
- 4 Kesdiler meygededen bāde-perestān ayağı
Görüb el virmedigin ‘ālem-i āba eyyām
- 5 Oturuşdu tek u pūy-ı ney ü meyden rindān
Zāhidān eylediler şimdi terāvihe kıyām
- 6 Ramazān ĥurmetine arkası mihrābdadır
Cümleye itse tasaddur yiri varışmadı imām
- 7 Cāme-i nev keser erbāb-ı tabi‘at ‘ıyde
Şikem aşhābı da iftāra keserler endām
- 8 Ehl-i keyfiñ kem olur ĥāhişi şavma zirā
Viremez tab‘-ı seĥā pişesi imsāke nizām
- 9 Müşgil olsa ne ‘aceb farkı meikle beşeriñ
Za‘f-ı imsākle hep buldu letāfet ecsām
- 10 Hōş gelür dilber-i billüriden vaşlından
Vaqt-ı iftāra gelen nārgil-i sim-endām

²⁹⁴ Kasaid, s. 57. Trakya Üniversitesi Sos. Bilimler Enst. Mastur Tezi.

- 11 Neş'e-i sufra-i bezmi veriyor hân-ı fütür
Şerbet-i kâse olub cām-ı şarâb-ı gül fām
- 12 Şimdi germiyyet ü ülfet de cevāmi'de olur
Döndü t̄ahūne-i bī-āba h̄arābāt-ı zūhām
- 13 Sanma māh-ı nev-i rūze felek ihdā edecek
‘İd için tevsen-i iqbālīne bir sim-licam
- 14 ‘İlm-i nuşretine ya ede bir zer-i mehçe
Ya ola şâtırına h̄ançer-i zerrin niyām
.....²⁹⁵
- 29 Žu‘afā var mı nevāli ile hep kuvvetlü
İde bi-tāb meger ādemi idmān şıyām
- 31 Lik hengāmı degil ‘arz ideyim tafşilin
İderim hazrete inhā hele gelsün bayrām
.....
- 36 İtme itnāb ile taşdi‘-i vaqt nāzıñdan
Rāgıbā şimdi ki hengām-ı du‘ādır hengām
- 37 Rūzı nev-rūz u şebi qadr u sabāhı ola ‘ıyd
Ta te‘ākub ide ‘ālemde şuhūrua‘vām

ĠAZEL
İFTARİYYE²⁹⁶

I

- 1 Rūze-dār-ı şeh-i hāver idüp ihzāriyye
Virdi her şehre nüvid h̄aber izhāriyye
- 2 Rūz-ı evvelde kebūterle uçurduq kāğıd
H̄acı Bayrām-ı Veliden gelüp ihbāriyye
- 3 Qani ārāyiş-i takvādan eşer zāhidde
Yevm-i şekdür deyü tutmaz ider inkāriyye

²⁹⁵ a.g.e., Aradaki beytlerin - ramazanla ilgisi yoktur.

²⁹⁶ a.g.e., Gazeliyat, s. 152.

- 4 Hacle-i tab'ına gelmezdi 'arūs-ı rüze
Direm-i eşk-i terim eylesem İşāriyye
- 5 Hāḡ budur şimdi bu rüziyeye taklid olmaz
Şu'arā cem-'i ġafir etseler ikbāriyye
- 6 Āferin tab'ına hem-rüzelik ile Rāġib
Söyledin bir ġazel-i şî'r-i ter iftāriyye

HAŞMET
HAŞMET BİN ABBAS
(? - Rodos 1768)

ŞADR-I A'ZAM MUŞTAFÂ PAŞA HAZRETLERİNİN
HENÜZ ŞADĀRET-İ 'UZMĀYI TEŞRİFLERİ
EŞNĀLARINDA SELEFLERİ DÜZTABAN MUHAMMED
PAŞA'DAN Fİ'L-CÜMLE ŞİKĀYETİ MUTAZAMMIN
'ARZ OLUNAN KAŞĪDE-İ 'İDĪYYEDİR²⁹⁷

I

- 1 Rū-nümā olduḡda şevvālīñ meh-i rūşen-geri
Çerḡ-i 'idiyye taḡındı bir müzerkeş ḡançeri
- 2 Maḡdem-i ferruḡ-dem-i teşrifi ilbās eyledi
Rūze-dārāna ser-ā-ser şevb-i zib ü ziveri
- 3 Şöyle pertev-baḡş-ı sūr oldu cihāna 'id kim
Dehri etdi zulmet-i şām-ı küdüretten berī
- 4 Bāde-nüşān eyledi tertib bezm-i 'işreti
Destine sākī-i gül-ruḡsār aldı sāḡarı
.....²⁹⁸

MESNED-ṬIRĀZ-I ŞADR-I VĀLĀ-YI FETVĀ
CENĀB-I CENNET-MEKĀN MERḤŪM U MAḠFŪR
ŞEYḤU'L-İSLĀM-I FEZĀ'İL-İHTİŞĀM SA'DŪ'I-ENĀM-I
MEKĀRİM-İLTİZĀM ES'AD EFENDİMİZ HAZRETLERİ
ŞADR-I İFTĀYI TEŞRİFLERİ EŞNĀLARINDA 'ARZ
ETDİKLERİ KAŞĪDE-İ RAMAZĀNĪYYEDİR Kİ ŞİLE VŪ
CĀ'İZESİ MUKĀBİLİDE ḤĀRİC RU'ŪSUNU İHSĀN
BUYURMUŞLARDIR. LĀKİN MEDḤİYESİ ZĀYİ'
OLMAḒLA DEST-RES OLUNDUḒDA TEZYİL OLUNA.
OL GİRİZ-GĀH-I KAŞĪDE BUDUR²⁹⁹

II

- 1 Ğurre-i şehri şıyām etdi yine 'arz-ı cemāl
Rūze-dārānīñ eder ḡaddini hem-şekl-i hilāl

²⁹⁷ Haşmet Külliyyatı, Kasaid, s. 120. Dr. Mehmed Arslan, İ. Hakkı Aksoyak, Sivas Cum. Üniv. 1994.

²⁹⁸ Devamı ramazanla ilgili deḡildir.

²⁹⁹ Haşmet Külliyyatı, Kasaid, s. 136.

- 2 Kıatı pek saht kemandır ki şaladır çekene
Hey'et-i mäh-ı neviden olunur istidläl
- 3 Tevbe-şad-tevbe o bir şehr-i mübarekdir kim
Vahy-i Hâk oldu o dem levha-tırâz-ı inzäl
- 4 Şu 'le-endâz-ı şebistân-ı cihân oldukça
Şeb-i târike verir pertev-i şubh-ı iqbäl
- 5 Şem'a-i püf-zede-i şarşar-ı 'işyânı eder
Meş'al-i mağfiret-efrüz-ı tarîk-ı a'mâl
- 6 Pertevi şa'ika-i hırmen-i 'işyân u kuşûr
Gurresi mincel-i şad-mezra'a-ı berr ü nevâl
- 7 Böyle bir mah-ı şafa-perver olur mu şeb ü rüz
Ufuk-ârâ-yı tulü' olmada hürşid-i vişâl
- 8 Gezip envâr-ı kanâdil ile hürşid-ruhân
Oldu reşk-âver-i eyyâm-ı çerâgân-ı leyâl
- 9 Ekser-i serv-şadân Câmî'-i Fâtiḥ'de gezer
Havlınıñ her tarafı dilber ile mäl-â-mäl
- 10 Kimi 'uşşâkına hem-dest olub gezmekde
Kimi zen-dostluk edip almış ele bir gül-i âl
- 11 Naqd-i ümmid-i vişâl-âver-i 'âşık ber-kef
Kâle-i vaşl-ı bütân zîb-i yed-i istibdäl
- 12 Sü-be-sü mive-fürüşân terâzû der-dest
Yalvarıp derler efendim be-meded benden al
- 13 Allâh Allah nedir ol âmed ü reft-i hübân
Ki temâşâ ile dil oldu perişân-ahvâl
- 14 Ben de bir serv-şadin pâyına yüz sürmek için
Aña dünbâle-dih-i hâhiş olup sâye-mişâl
- 15 Beni de etdi heves-kâr-ı hılâf-ı 'âde
'Azm-i gül-geşti-i seyrâna bu tab'-ı meyyâl
- 16 Şu gibi gönlüm akıp pâyına bir serv-şaddiñ
Aña dünbâle-rev-i hâhiş olup sâye-mişâl
- 17 Ya'nî ardınca topuk çalmağa âgâz etdim
Oldu pây-ı hevesim âbile-dâr-ı âmâl

- 18 Țavr-ı ŧ"riŧ-fiken-i addine aat mi gelir
Bağrımñ yağın eritdi benim ol yāl ile bāl
- 19 El-amān āh amān ol büt-i nāzende beni
Etdi bin nāz ile ser-mest-i mey-i ğunc u delāl
- 20 Dedim ey āfet-i cān 'idde mi būs u kinār
Dedi ey aŧmet-i āŧüfte vü sencide-maāl
- 21 'İd-i ekber bu sene oldu ŧıyāma der-piŧ
Ne ise hāhiŧ-i dil eyleme bir an ihmāl
- 22 Țali'-i es'adı bir zāt-ı felek-kevkebeniñ
Verdi dūnyāya bu dem pertev-i 'id-i ibāl
- 23 Eŧ'adı'l-mille nesak-bend-i umürü'd-devle
ŧāhibü'ŧ-ŧavle mühim-sāz-ı pesendide-fi'āl

AŧİDE-İ RAMAZĀNIYYE BERĀY-İ NAZİRE-İ
MERHŪM U MAĠFŪRUN-LEH VEHBİ EFENDİ. HEN-
GĀM-İ HEVES-KĀRİDE İBTİDĀ İNŧĀ BUYURDULARI
AŧİDEDİR Kİ ŧEYHŪ'L-İSLĀM HĀZRETLERİNE 'ARZ
ETDİKLERİNDE ŧİĠĀR-I SİNLERİNE BİNĀ'EN
KENDİLERİNE İSTİKŧĀR VE HEZĀR TAHSİN Ü
ĀFERİN İLE CĀ'İZE-BAHŧĀ-Yİ İ'TİBĀR BUYURUP
MALA'-I ĀFİTĀB-I İŧTİHĀRLARI OLAN ĀŧĀRLARIN-
DANDIR Kİ HER VECH İLE NAZİRESİNE ĠALEBE VE
TEFEVVUU ZĀHİR Ü ĀŧİKĀR VE VEHBİ EFENDİ
MERHŪMUÑ MALA'-İ AŧİDESİNDEN MĀ-'ADĀ BU
AŧİDE-İ ĠARRĀ İLE HEM-UMĀŧ OLUR BİR BEYTİ
OLMADIĠI DİAT-İ MŪĀLA'ADA BEDİDĀR OLUR.
MEDHİYYESİ ZĀYİ'A OLMAĠLA ĠİRİZ-GĀH-İ Aŧ
İDEYE DAĠİ BA'DEHU DEST-RES OLUNUP ZEYL-İ
AŧĀ'İDE ŧEBT OLUNDU

III

- 1 Pertev-endāz olıca ğurre-i ŧehr-i Ramazān
Yadı andil-i dili ŧu'le-i ŧem'-i Ġufrān
- 2 Geceler döndü tecellī-kede-i envāra
ande-zen mala'-ı ħurŧide leyālī-i cihān

- 3 Oldu her cāmi'-i vālā cebel-i Nūr'a nazır
Her mināre şecer-i Ẓūr gibi şu'le-feşān
- 4 Māh-ı nev şanma görüp ğurre-i şehir-i şavmı
Cāmi'-i mağfirete bir 'alem-i vālā-şān
- 5 Bildirir şekl-i hilāl olduğunu rûze-keşe
Nāhun-ı 'afv-ı Hüdā 'uğde-küşā-yı 'işyān
- 6 Reşm-i zibendesi bir medde-i Bismillāhī
K'oldu ser-sûre-i āyāt-ı Hüdāvend-i cihān
- 7 Beñzese bir mehiñ ebrûsu o zibā resme
Ol büt-i şöhre-i şehre olur 'ālem Şa'bān
- 8 Encüm-āsā bu kanādil-i fūrüzān-ı şehir
Eyledi kûbbe-i cāmi'leri gerdün-'unvān
- 9 Zinet-i hāke giribān-ı felek çāk-endāz
Pertev-i arzā zebûn pençe-i mihr-i rahşān
- 10 Her şebi rûz gibi matlā'-ı envār-ı şafā
Her günü 'id gibi şevk-res-i rûze-keşān
- 11 Ekl ü şürbü unudur şehri temāşāsından
Toyamaz zevkine cāmi'leriniñ şā'im olan
- 12 Yokdur ikbāli oruç yemede halkıñ ammā
Bir göz ile bakarak geşt ü güzār etse bütān
- 13 Bā-ħuşuş hālet-i şavm ile ğürisne-çeşme
Turş-rüyān görünür hüsn ile ħurşid-ruhān
- 14 Nice hālāt-ı şafā-bahşı olur bu şavmıñ
Kimi rûhen kimi cismen olarak feyz-resān
- 15 Rüşen etdikde meh-i rûze şeb-i eyyāmı
Yaşamaz oldu kanādil-i neşātı mestān
- 16 Bekleriz biz de Ayaşofya'da küp dibini
Pāy-ı ħumdan geçemez cāmi'e varsa rindān

- 17 Elde tesbîh ile sâ'ati şayar tiryākî
Dâne-i habbe-i afyonu eder vird-i zebân
- 18 Ehl-i keyfîñ şaşırır vaqt-i ğurûb tekbîrin
Sûre-i Şems'i tilâvet ile ahşamı kılan
- 19 Buldu her bir kişi bir şûret-i zîbâ-yı şalâh
Döndü âyine-i gufrâna cebîn,i 'işyân
- 20 Seng-i tevbeyle kırıp şişe-i şahbâyı bütün
Şimdi tesbîh çeker câma bedel hep rindân
- 21 Bir veliyyü'n-ni'am-ı kıble-geh-i ihsânîñ
Vird-i ezkâr-ı cemîliyle olur sübhâ-keşân
- 22 Ziver-i şadr-ı kerem mesned-i vâlâ-yı himem
Müftî-i devr-i zamân mâ-şaşal-ı kevn ü mekân
- 23 Menba'u'ş-şıdk-ı vefâ mevrîd-ı enhâr-ı 'atâ
Kilki mizâb-ı sehâ hoşkası havz-ı ihsân

FITNAT HANIM
 (Trabzon ? 1711 - İst. 1780)
TARİH-İ VELÂDET-İ HİBETÜ'LLÂH SULTÂN³⁰⁰

I

.....³⁰¹

- 8 Gelmedi dehre nazîri her giz
 Görmedi mişlini çeşm-i devrân
- 9 'Ahdiniñ her günü'îd-i nevrüz
 Şebî hem rütbe-i Kâdr-ı ramazân
³⁰²
- 22 Cümle ol şulb-ı Şehin-Şâhî'den
 Geldi dehre "Hibetü'llâh Sultân

HAĞĞI
ERZURUMLU İBRAHİM HAĞĞI
 (Erzurum, Hasankale 1703 / Tillo 1780)

RÛBÂ'Î

I

Âh şavm ile bağlasam dehâni hani
 'Aql okusa nüshâ-yı cihâni hani
 Dil bilse o ma'nâ-yı nihâni hani
 Can bulsa o cân-ı câni hani³⁰³
 İ. Hağğı, R. s. 126/3

³⁰⁰ Dîvân, Tevârih, s. 14. İst. Üniv. Edebiyat Fak. Kütüp. Nu: 6990.

³⁰¹ Ramazanla ilgili olmayan kısımlar alınmamıştır.

³⁰² Ramazanla ilgili olmayan kısımlar alınmamıştır.

³⁰³ İ. Hağğı Erzurumlu, Prof. Dr. Amil Çelebioğlu, Kült. Bak. Ank. 1988. Mısır, Bulak Mat. H. 1252. İst. devlet Kütüp. Veliyüddin Ef. Nu: 3667/1.

**ŞEYH ĞĀLĪB
MEHMED
(İstanbul 1757 - İstanbul 1799)**

GAZEL³⁰⁴

I

- 1 Ağzına vā'iz-i şehriñ yaraşı vaşf-ı ta'ām
Lik cū' āyeti tefsirini tutdırdı şıyām
- 2 Şeyh bir bal yidi kim Kāzi-i Sirūzımız
Ehl-i keyfe şekeri kıldı bu günlerde harām
- 3 Sā'ati sā'ata uymaz bize toğrı gelmez
Bozdırır niyetimiz havfım odır ol hūd-gām
- 4 Harf almaz dehen-i pākına perhizinden
Şanma kim 'āşıkā itmez o perī başş-ı selām
- 5 Kāmilān feyz-i riyāzetle irirler Kadr'e
Ramazān ayına fikreyle nedendir ikrām
- 6 Her zaman bir meh-i nev-ḥat ile aḥşam eyler
Hāşılı Ğālib-i divāneye her gün bayram

³⁰⁴ Divan, Gazel, #1510, Babak. Mat. #.1252. İst. Bayındır Devlet Kütüp. Nu 3667/1

HOCA NEŞ'ET
SÜLEYMAN NEŞ'ET EFENDİ
 (İst. ? - İst. 1807)

ĠAZEL³⁰⁵

I

- 1 Cānım ramazān addini bīhūde am eyler
Sā'imleri rindāne cevāmi'de rem eyler
- 2 Sa'yi nice meşķūr olur ol tā'if-i beytiñ
Şayyād-ı āhū-yı müfid-i arem eyler
- 3 Mihrāb-ı der ebrū-yı bütān kıble-i 'ālem
Nāzik pūserān cāmi'-i beytü'l-şanem eyler
- 4 Gündüz ıkarır zevķını rindān ramazāniñ
İftār sefāsın dahī ehl-i şikem eyler
- 5 Neş'et bu isābı odılar rūz-ı şümāra
Kim fikret-i ferdāyi bu gün nad-i ğam eyler

ĠAZEL³⁰⁶

II

- 1 Bu şeblerde 'aceb kim eşmine ābī arām etmez
Meger ayd-ı 'ayāl-ı fikret-i 'id-i şıyām etmez
- 2 Bu māh ire ederken cümleten ehl-i kerem imsāk
Şu maşraf kāfiri āyā nedendir kim şıyām etmez
- 3 Ola her ūşesi simyān-ı zer maşşūl-ı dihķāni
Yine tūmār-ı mey verdim bu kimse iltizām etmez
- 4 'Alem efrāz cümle 'ālem oldu kāfir-i zūlfün
Nice şām ü seher şōfi ayāl-i 'azm-ı şām etmez

³⁰⁵ Divan, Gazeliyat, s. 13. Mısır, Bulak Mat. H. 1252. M. Emin Ertavı Özel Kütüp.

³⁰⁶ Gazeliyat, s. 18.

- 5 Ne çäre zür ü kudret za'f-ı bāzū-yı irādetde
Hüsül-ı kāmına kimdir ki sa'y ü ihtimām etmez
- 6 Beni mecnūn ü deşt ü vādi-i derd ü ğamı idüb
Niçün Leyli nigāhı ārzū-yı nīk-nām etmez
- 7 Mücerrebdır yine etsem teveccüh şūmi-i bahtım
Vuķū'ı yok ki anın kārını āhir tam etmez
- 8 Bu baht-ı dūn ile iklimine 'azm etdigim Neş'et
Meger bilmez ola mesķū ki havf-ı inhizām etmez

MAĖLAŞNĀME-İ CENĀB-I VAĞYİ'L-HĀC
SÜLEYMĀN EFENDİ'den³⁰⁷

I

Yek ŗebi ez rŗz ŗ ŗeb-i rŗzgār
Leyle-i Ŗadr-i Ramazān-ı bahar
.....³⁰⁸

MAĖLASNĀME-İ ŖEYĖ ES'AD ĖĀLİB EFENDİ'den³⁰⁹

II

.....³¹⁰
Rindāne hemīn bezm-i fenā ŗerm-i vedā'ı
Hemreng-i ŗeb-i 'ıd-i sa'ıd-i ramazāndır
.....³¹¹

³⁰⁷ MaĖlasnāme, s. 37.

³⁰⁸ Aradaki beytlerin ramazanla ilgisi olmadığından alınmamıŗtır.

³⁰⁹ MaĖlasnāme, s. 39.

³¹⁰ Aradaki beytlerin ramazanla ilgisi olmadığından alınmamıŗtır.

³¹¹ Aradaki beytlerin ramazanla ilgisi olmadığından alınmamıŗtır.

VEHBİ
MEHMED SÜNBU'L-ZADE VEHBİ
 (Maraş 1718 (?) - İstanbul 1809)³¹²

NAZİRE BE RAMAZÂNİYE-İ ŞÂBİT DER
SİTÂYİŞKÂR-I MÜŞÂRÜN İLEYH³¹³

I

- 1 Ham-ı ebrü-yı nigârî gözedirken yârân
Cünbüşe başladı ebrü-yı hilâl-i ramazân
- 2 Dil nazarbâz-ı hilâl oldu geçüb ebrüdan
Nerde bir Mahlikâ görse olurken Şa'bân
- 3 Var ise câm-ı hilâliye bedeldir o hilâl
Şimdi tehlil ederek sübhâ çeker bâde-keşân
- 4 Kadeh-i bâde kanâdil-i firüzân olmuş
Âteş-i ter yerine ruğan olur şu'le-feşân
- 5 Çüb-ta key nola misvâk edinürse zâhid
Rind-i meyhareye çokdan bilemişdi dendân
- 6 Ehl-i keyfiñ hele keyfiyyetini hiç şorma
Hâsret-i berşile afyun ile pek hâlî yamân
- 7 Bir şeker-hâbe talub yatdı ki ta'bir edemem
Âçamaz çeşmini guş etmeyicek şavt-ı ezân
- 8 Kimisi Şâm'a kimi Mağrib'e eylerdi sefer
Bir iki hatveye olsaydı eğer tâb ü tüvân
- 9 Tâb-ı germâ ile germiyet-i cû'ile döner
Mürğ-ı dil sinede mânend-i kebâb-ı mürğân
- 10 Kurş-ı hürşidî felek mağribe şaqlar yoḥsa
Yerdi çoktan nazâr-ı gürsine çeşmân-ı cihân

³¹² Yrd. Doç. Dr. Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Sünbülzâde Vehbi, İklim Yay. 1993.

³¹³ Divan, Kaside, s. 88. Mısır, Bulak Mat. H. 1253, Süleymaniye Kütüp. Darü'l-Mesnevi B1. Nu: 422/1.

- 11 Etse bir tebzede Şimdi felege germ-i nigah
Görinür çeşm-i hurŐid aña ‘ayn-i seretân
- 12 Şa‘f-ı ten cism-i laŐife mütebeddil edeli
Cümleten nev‘i melek oldu sanursın insân
- 13 Leyle-i rûze görünmezdi müraccah rûze
Olmasa nûr-ı siyeh perde-i zulmette nihân
- 14 Kişver-i maĝribi aldı sipeh-i encüm ile
Şâh-ı maŐrık eline girdi diyâr-ı Sûdân
- 15 Çıkdı mâhiye temâŐasına bâm-ı felege
Gördi mâhiyetini dün gece mâh-ı tâbân
- 16 Bizi imsâkle taŐyık eder ammâ rûze
Bezl eder kendisi dehre ni‘am-ı bî-pâyân
- 17 Nola zâyende-i ‘iyd olsa sa‘id ismî ile
Şebî âbesten-i Şadr olduĝi gün gibi ‘ayân
- 18 Sâl-ı târihide encüm gibi pür nûr-ı su‘ûd
Menceli Şadr ile âfâka bu mâh-ı ramazân
- 19 Reh-i yeksâleyî tayy etdi heman bir gecede
Peyk-i rûze kerem-i Hakk’a olup müjde-resân
- 20 Geldi tebrike meger Şavm veliyyü'n-ni‘amî
Ferhatân pertev-i rüyında celiyyü'l-leme‘an
- 21 O Veliyyü'n-Ni‘amîñ mâ‘ide-i Őefkatidir
Eyleyin ‘âlemî dil-sîr-i nevâl-i ihsân
- 22 Şeyhü'l-İslâm-ı Őerifü'n-neseb-i vâlâ kim
Faĝr eder zâtî ile devlet-i Âl-i ‘OŐmân
- 23 Murtaâ tînet ü hemnâm-ı Resülü's-Sakaleyn
‘Ömer-i haşlet ü Őiddik-i kerâmet-‘ünvân

.....
.....³¹⁴

³¹⁴ MüŐarün iliyhe övgü olduĝundan çıkarılmıştır.

ENDERUNLU FÄZİL
(Akka 1759 - İstanbul 1810)

KAŞİDE-İ RAMAZÂNİYE BERİKÂB-I
SULTAN SELİM HÂN³¹⁵

I

- 1 Hilâl-i rûze kim bir kavş-ı hallâc âsumân üzre
Ânıfla berfden çok penbe attırdı zemân üzre
- 2 Kudümiyle bu nev mâh-ı şıyâmın berf-i şâfidır
Döşenmiş penbeli kâliçe rûy-i hakidân üzre
- 3 Çemen puğ-beste olmuşır hilâl-i mâha tâ'zime
Su dibâsi meger ferş oldı şahñ-ı gülsitân üzre
- 4 Uzanmış rişte rişte penbe-i berfi semâvâtın
Harîr-i sâdeden püskül âşılmıştır cihân üzre
- 5 Derûn-ı gürr-e mâh-ı şıyâma cemre-i evvel
Şanursın şu'le kônmuş simden bir şem'adân üzre
- 6 Elinde nev hilâl-i rûze bir peymâne-i zerrîn
Tolü yağdırdı sâkî'-i felek kevn ü mekân üzre
- 7 Tolu şanma bu nev mâh-ı şıyâmî eyleyüb tebrîk
Nişâr itdi felek dürdâneler halk-ı cihân üzre
- 8 Ne kâbil zemherîrinden bilinmek vaqt-ı iftârı
Müezzinler tonar çıksa ezâna nerdibân üzre
- 9 Bu serma ile câmi' seyrine cânân zühür itmez
Yatur tennür içinde mâderiyle şöyle yân üzre
- 10 Bu demde âteş-i seyyâle lâzıdır dile ammâ
Hilâl-i rûze bir kufl-i metîn urdı dehân üzre

³¹⁵ Divan, Kaside, s. 2. İst. Üniv. Edb. Fakt. Kütüp. Nu: 1095, Süleymaniye Kütüp. Hüsrev Paşa Bl. Nu: 553/1.

- 11 Tulu‘-ı ğurre’-i bayrāmadek ey rind-i sahbākeş
Gerek sabr ü taḥammül vā‘de-i pīr-i muġān üzre
- 12 Bu bir mäh-ı mükerrem kim sevād-ı leyle-i Ƙadrī
Siyeh bir ḥāl-i zinettir Cemāl-i Ƙudsiyyān üzre
- 13 Gerek şayfā gerek vaqt-i şitāde eylesün teşrif
Ḥüdā’dan ni‘met-i ‘üz mā gürūh-ı müsliman üzre
- 14 Cihāna ḥaşredek mäh-ı şiyām ettikçe āmed-şüd
Ola Ḥaḳān-ı ‘ālem sāye-küster bendegān üzre
- 15 O Ḥaḳān-ı mu‘aẓẓam kim vücūd-ı ‘ālem-ārāsı
‘Aceb mihr-i cihān pirā serir-i ‘izz ü şān üzre

.....³¹⁶

**TERKİB-İ BEND RAMAZĀNİYE BE RİKĀB-I SULTĀN
SELĪM ḤĀN ‘ALEYHİ’R-RAḤMETÜ’L-MENNĀN³¹⁷**

II

1. Bend

- 1 Baḥş eyler iken ehl-i şikem yevmi şek üzre
Ƙondī ṭabaḳ-ı mäh-ı mübārek felek üzre
- 2 Ol mäh ile faḥr eyledi gerdün melek üzre
Bir yafta gümüş dikdi o māvī yelek üzre
- 3 Şeyḫim yetişüb lengerī ḳurmuş yemek üzre
Şaldırmada ol yufḳa ‘aḳıllı yemek üzre
- 4 İster yine bir şıra gele bu emek üzre
Ol cehl ile ol ḳubbe ki ṭaşdan direk üzre
- 5 Fersüde ider liḫyesinī her etek üzre
Āçmış gözini ḥalka mişālī çörek üzre
- 6 Zey-yi ‘ülemā ḥaḳ bu ki cāhil köpek üzre
Yükletme gibi tuḫfe kitābī eşek üzre

³¹⁶ Bu kasidenin devamı ramazanla ilgili değildir.

³¹⁷ Divan, Kaside, s. 19.

2. Bend

- 7 Nev mäh-ı şıyâm açdı dahânın geliyor ây
Aç gözlü misâfirdir eder müflisî rüsvây
- 8 Ardında nücum-ı feleği eylemiş âlây
Keyf ehline gösterdi yine kıamet-i dütäy
- 9 Ol na're-i rindân-ı mây âşâma bedel vây
Kürside ider vâ'iz efendi yeni hây hây
- 10 Takşim-i şevâb eyleyelim geldi şerif ây
Hem şeyh daği va'ize lâkin verelim pây
- 11 Bu mäh degil ğurre'-i Şabânî güzel şây
Zannım ki felek o nıgehî tıre şunar yây
- 12 Ruhsâr-ı dirahşân ile zülf-i şeb-i deycür
Kandil gicesidir yüzî hem zulmet ü hem nür

3. Bend

- 13 'Uşşâka siyeh hâlî Bilâl-i Habeşidir
Ruhsârî şabâh-ı şeb-i 'ıydıñ güneşidir
- 14 Ol yosma eda cümle bütânîñ gelişidir
Yıldız kıadar üftâdeleriñ mäh-ı veşidir
- 15 'Âşıkların iftârı hemân kıanlı yaşdır
Meyhânedede Cami'de bütün nâle-keşidir
- 16 Nevrüz ramazânıñ bu sene sofrâ çeşidir
Müşkil bu ki lik o 'Acemi bu Kureşidir
- 17 Ehl-i ni'ama mâye-i şâdî vü hoşıdır
Evrâd-ı zebânım bu sühan sübh ü 'aşıydir
- 18 Ne tâlib-i nevrüz ne şâd-ı ramazânım
Men bende'-i ân tal'at-i hırşid-i cihânım³¹⁸

³¹⁸ Bu Terkib-i Bendin 4, 5. bendleri (12 beyt) ramazanla alakalı değildir.

6. Bend

- 31 Şa‘bānıyım ol kaşî hilālîñ ‘alima’llāh
‘Arz etdi baña tal‘at-i didārını māh
- 32 Ah etdim o mehpāreyi gördüm yine nāgāh
Bir taze belā geldi dile bir ğam-ı cān-gāh
- 33 Evvel gicesi māh-ı şıyāmūñ bu belā āh
Ġāfil mi bulundıñ ‘acaba ey dil-i āgāh
- 34 Rindāne-edā şofi-reviş tutmuş iki rāh
Sevmek de sevilme de günehdir derimiş vah
- 35 Çün ehl-i riyā gezmede cāmi‘leri her gāh
Bağ derde ki vā‘izlere mecbūr imiş ol şāh
- 36 Kürside aña kaşki ben vā‘iz olaydım
Ya küşe-i cāmi‘de oğur hāfız olaydım

7. Bend

- 37 Ol hüs-n-ı Züleyhā ile ol Yūsuf-ı şānî
Hātem eder engüşte hilāl-i ramazānı
- 38 Bir gün arayub bulmadım ol taze civānı
Mānend-i şeb-i Ġadr-i şerif etdi nihānı
- 39 Gördüm Ayasōfiye‘de ol şu‘le-feşānı
Bir halkada elmas gibi eyler leme‘ānı
- 40 Ta kubbeye vermişdi ziyā pertev-i anı
Dinler idi bir vā‘iz-i işkeste dehānı
- 41 Dedim ki ne dinlersin efendim bu yalanı
Gel benden işit heb haber-i kevn ü mekānı
- 42 Ben ‘uğde küşā-yı sebağ-ı ehl-i cihānım
Hālāl-ı rümüzāt-ı ümür-ı dü cihānım
.....³¹⁹

³¹⁹ 8. Bend ramazanla ilgili olmadığından buraya alınmamıştır.

KAŞİDE'-İ RAMAZÂNİYE BE RİKÂB-İ ŞÂH-İ ENÂM
 HAZRETİ SULTAN SELİM HÂN
 'ALEYHİ'R-RAHMETÜ VE'L-ĞUFRÂN³²⁰

III

- 1 Halka gössterdi hilâlin yine şehr-i ramazân
Dehen-i 'âleme bir aşma kilit oldi 'ayân
- 2 Guyiyâ leşker-i 'iştânî helâk etmeğiçün
Dest-i ğufranda bir hancer-i tiz ü bürrân
- 3 Yoğsa bektâşi gibî âlmüş ele keşkülün
Fitre devşirmeğe çıkmış felek bî sāmân
- 4 Turre-i perçemini yoğsa tararken Zühre
Şānesi düşdi şakın şānme ki mäh-ı rahşān
- 5 Yoğsa bir taqyemî kapmışdı Cem ü Dārādan
Aydan āya felek eyler ānıñ ile 'ünvān
- 6 Yoğsa bir nāhın-ı pür nūr kef-i hur mıdır
Çerh-i 'ayyāremî kapdırdi cināndan Rızvān
- 7 Yoğsa bir cephe-i maħbüb-i ziyā-pāşmıdır
Perde-i ebr ile rüy ü teni olmuş pinhān
- 8 Yoğsa bir köhne gümüş hātemidir devrānıñ
Ki ānı eyledi gerdün-ı deni zib-i benān
- 9 Tābiş-i faşl-i bahār eylediğinden te'sir
Kāse-i hāleye yeħpāre mi koymuş devrān
- 10 Dest-i tiryāki-i düta-yı felekde yāhüt
Kahve-i leyl-i siyāhî ile tolmüş fincān
- 11 Yoğsa bir halka mıdır ya'nî ki gerdün oldi
Bende-i halka-begüş-ı der-i ehl-i 'irfān

³²⁰ Divan, Keside, s. 23.

- 12 Boynına yoḥsa felek tākḏi gümüş gerdānlık
Tıfl meşreb ki ider gāhice taḑlīd-i zenān
- 13 Sīmden yoḥsa ki engüştine zeh-gīr taḑūb
Pehlivān-ı felek eyler heves-i tīr ü kemān
- 14 Yoḥsa sencīdegi-i ecr-i şıyām eyler iken
Düşdi engüş-t-i felekden yere ḡarf-ı mizān
- 15 Kef-i gerdūnda yā saḡar-ı billūr mıdır
Anda ol āteş-i seyyāle midir şu 'le-feşān
- 16 Yoḥsa bir beyza mıdır bāl-i felek altında
Ānī minḑarı ile ḑırmada rüzān ü şebān
- 17 Būte-i hālede yāḥūd bu ki simin bir ḑars
Zerger-i ḑerḑ ānī miḑrāz ile ḑırpar her ān
- 18 Rūzedārān-ı nücūma yāḥud ifḑariye
Donādub ḑıldi felek bir ḑabaḑ-ı sīmi 'ayān
- 19 Bilmek için dem-i imsākī yāḥūd sā'atdır
Ki ānā ḑerḑ-i baḑıl olmada dā'im nigerān
- 20 Bezm-i gerdūnda ya micmere-i simdir ol
'Anber-i şeb mi olur anda hermişe sūzān
- 21 Yoḥsa boḡāzına bir duhl āşūb ḑerḑ-i deni
Bekḑiler gibi gezer derbeder-i ḑalk-ı cihān
- 22 Bilmedin bilmedin ol cirm-i münīrī şad ḑayf
Oldi ey Fāzıl-ı dānā sūhanin heb hezeyān
-³²¹
- 36 Sensin ol vāye-i āsāyiş-i ḑāl-i 'ālem
Sensin ol māye-i ārāyiş-i rū-yı devrān
- 37 Feyz-i nūr aldı vücūdın ile eyyām ü şühūr
Māhlar cümlesi hem ḑālet-i şehr-i gufrān

³²¹ Buradaki 13 beytlik bölüm ramazanla ilgili deḑildir.

- 38 Bu taşaddukla zebân oldu dür-efşân-ı tarâb
Gurre-i şehri-i şıyâm gurre-i mâh-ı Nisan
- 39 Her minâr oldu birer naḥl-i tecellî şanasın
Vâdi-i eymene döndü bu behişt-i büldân
- 40 Her minâr oldu birer şem'-i şeb-ârâta kim
Ola şâyeste-i fânüs dür-i şâh-ı cihân
- 41 Her minâr oldu birer meş'al ederler teftiş
Ne cehennemde nihân oldu bu demler şeytân
- 42 Şekl-i mâhiyede hep sâbit ü seyyâre döner
O kevâkible bu şehri oldu felekle akrân
- 43 Öyle kandil uçurur kayyim-i câmi' güyâ
Âteşin şehper ile tâ'ir kudsi-i cinân
- 44 Zülf-ı cânân ü dil kâfire kaçdı zulmet
Giceyi gündüze katdı yine nür-ı imân
- 45 Canına yetdi yine şeyḥ-i ekülün açlık
Görinür çeşmine ḥurşid gibi her bir nân
- 46 Görse nev mâhı daḥî ḥâş çörek zanneyler
Belki eflâke tutar hırş ile taraf-ı dâmân
- 47 Can atar şevk-ı ta'âmile dem-i iftâra
Bir büyük ḥânedede illa ki olursa mihmân
- 48 Va'iz eder kürside amma ki bütün fikr eyler
Lezzet-i çaşni-i sofrada zevk-ı elvân
- 49 Sure-i Ma'ide'den va'izi bütün baḥs eyler
Heb ".. Külu ve'srebu.." ayetlerin eyler tıbyan
- 50 Karn-ı vüs'atde ki dehşet-fiken "zu'l karneyn"
Loḳma-i sahtı telaş-aver ruh-ı Loḳman
- 51 Sözi barîd ise de mi'desi amma pürdür
Kürside söylediği duzaḥa karşı nîrân

- 52 Derbeder belde fener elde 'aşa vü zenbil
Kenduyu tesmiye eyler daği Hacı Ramazân
- 53 Bu da bu şehir-i 'azimin ne güzel 'âdetidir
Görünür heb ramazân içre nühüfte hübân
- 54 Zikr-i hübân ile bir loğma gazel tarh edeyim
Rûze dârân-ı me'âni açalar ana dehan
- 55 Ramazân mâhî gibî rüyî olınca rahşân
Ay o mehpareye 'âlem nice olmaz Şa'bân
- 56 Elde tesbiğ-i riyâ serde perişân destâr
Rûzeye öyle hîrâm üzre yürür bîdermân
- 57 Fitne-i haṭṭı henüz nesh-i kitâb eyler iken
Elde Muşhaf yine câmi'de oğurmuş Kur'ân
- 58 Kendisi şâ'im ise neyleyim ol gamzeleri
Bir taraftan dil-i 'uşşâkını eyler büryân
- 59 Gerdan altında siyah hâlî o meh-ruhsârîñ
Leyle-i Kâdr-i mübârek ramazân içre nihân
- 60 Fazîlâ gerçi bu açlıkda kâsîden götürür
Şâhidiñ ya'ni çörek pâresi olsa ihsân
-³²²
- 68 Ta ki nev mâh-ı şıyâm kand-i dehân olmak için
Esb-i İslâma ola halka-i sîmîn 'inân
- 69 Şadr-ı evreng-i hilâfetde şeh-i devrânı
Müstedâm eyleye devletle Hüdâ-yı Mennân
- 70 Rûzî 'id vü gicesi Kâdr ola her bir sâlik
Ac du'âcıya budır ed'ıye-i vâkt-i ezân

³²² Aradaki yedi beyt medhiye olduğundan buraya alınmamıştır.

KAŞİDE-İ RAMAZÂNİYE BE RİKÂB-I ŞÂH-I ENÂM
 HÂZRETİ SULTÂN SELİM HÂN İBN-İ
 SULTÂN MUŞTAFÂ HÂN³²³

IV

- 1 Sâkî ayağın çek ki zamân başka zamândır
Sâğar yerine şimdi hilâl-i ramazândır
- 2 Ol mâh-ı fazîlet ki be her rûz-ı şerîfî
Şad mâha bedel olsa dahî 'aynı ziyândır
- 3 Ol mâye-i gufrân ki kudûmunda verirler
Bir sâle günah pîşkeş ü müjde resândır
- 4 Ol mâh-ı mübârek ki melâ'ik kuş uçurmaz
Câmi 'lere şaf şaf düzülür subha keşândır
- 5 Ol mâh-ı mu'azzam ki bu mâh içre şeyâtin
Mü'minler için beste'-i zencir-i girândır
- 6 Şeytân ki berî oldî müselmâna ezâdan
İzlâl edecek şimdi hemân nev'-i bütândır
- 7 Câmi 'lere toldî nice biñ şüh-ı dilâşub
Kim ğamzeleri fitnede 'âlemiyândır
- 8 Her âfet-i nevreste ki şemşir-i nigâhî
Şad perde-şikâf-ı harem-i mu'tekifândır
- 9 Tiryâkileriñ hâbdan açıldı dü çeşmi
Heb hayret ile mâh-ı şiyâma nigerândır
- 10 Benzerse hilâle ne 'aceb kıadd-ı dütâsı
Düşünde hilâl-i ramazân bâr-ı girândır
- 11 Mühiş erişür güşına âvâz-ı müsahhar
Güya ki hemân na'ra urur şir-i jiyândır

³²³ Divan, Kaside, s. 27.

- 12 Şad Cennet-i Firdevsî deger hoşka'-i ma'cun
Biñ mülkü Süleymāna fedā lüle duhāndır
- 13 Evkāt-ı feraḥ-baḥşına söz yok ramazānın
Hengām-ı şubuhisi belī şıklet-i cāndır
- 14 Bu hāl ile biçārelerin şavmī ne kâbil
Biñ niyyet eğer eylese b'illāh yalāndır
- 15 'Ayyāşların hāli kıızıdır hele ammā
Afyon-sem-i kâtil mey ise rûh-i revāndır
- 16 Hecrî mey ile her ne kadar re'şeler etse
Düşmez ki mededkâr-ı dem-i pîr-i muḡāndır
- 17 Şevvāldedir bekrilerin maskaḥ-ı re'si
Şehr-i ramazān içre ḡarībān-ı cihāndır
- 18 Qandilleri sāḡar gibî cāmi'de görünce
Şevk-i mey ile dîdesi hūnābe çegāndır
- 19 Çerḡ-i felege beñzedi her kûbbe'-i cāmi'
Şad şābit ü seyyāre ile şū'le-feşāndır
- 20 Her kûşesi bir ḡarman-i nûr oldi ziyādan
Envār-ı kanādîl ile ḡarḡ-ı lem'āndır
- 21 Hep birbirine sa'd-i kıran etdi kanādîl
İşkeste iden māh-ı şiyāmî o kırāndır
- 22 Eşkāl-ı Süreyyāyi Felek yeknesak üzre
Mahiyyesi her gice bunuñ başka nişāndır
- 23 Burc-ı şerefe irdi bülendi-i mināre
Başında hilālî tāḡınur şāhib-i şāndur
- 24 Başında külāh-ı 'alevî şū'le ber-endāz
Güya ki kıızılbāş-ı diyār-ı Hemedāndır
- 25 Yahud ki şeyāfini helāk itmege şaf şaf
Hep ejder-i āteş-fiken ü şū'le dehāndır

- 26 Yahud o sehî kâmet o zerrîn kemerle
Altun tokalı çengi-i bezm-i ramazândır
- 27 Kândil uçurur kayyim-i seyyâre-keş ammâ
Bir tayr-ı zücâcî ki Hümâ-yı tayarândır
- 28 Yazdıysa eger kayyim-i dâna dişine taş
Hep şeyh-i ekûle söz atâr nâdiredândır
- 29 Ol ehl-i şikem şeyh-i kavî mi'de ki dâ'im
Endişesi âlûde'-i elvân-ı hândır
- 30 Olsa ne kadar câme vü destarî müşekkel
Keşkül yine ferâcesî altında nihândır
- 31 Şehr-i ramazân içre mekândan da münezzeḥ
Kaḡı kapu açıksa mekânı o mekândır
- 32 Bayküş gibi kürsîdeki şeyhî gîce görsek
Ḥuffâş-ı şebânî gibi şâhib-cevelândır
- 33 Limân-ı Kerimâne çeker geşti-i hırşî
Ebvâb-ı yem-i sâilî ânlar kapudândır
- 34 Damen bemeyân elde 'aşâ 'iyde varınca
Heb câme-sitân loḡma-sitân fitre-sitândır
- 35 İster yine zâlim onikî mâh ola rûze
Çün cerr-i menafi' ide ne tuḡfe evândır
- 36 Bu şehr-i fazîl içre çeken zaḡmetî ancak
Fâzîl gibi bîmenba' ü şâhib-cereyândır
- 37 Sâhib-i Ḥarem ü dâire'-i vâsi'a ammâ
Perkâr-şîfat şanma ki ehl-i deverândır
- 38 Hem olmaya bir ḡabbe kadar vech-i ma'âşî
Hem bâb-ı küşâde ola hem sofrâ-keşândır
- 39 Mihmânlar ile şavt-ı mü'ezzin gözedirken
Erbâb-ı düyûn kapuda pür âḡ ü figândır

- 40 Müşkil bu ki ma'lum olamaz sā'at-i iftār
Bu ehl-i düyünüñ sesi yā şavt-ı Ezāndır
- 41 Bî behre-i nāçiz iken işte bu belā kîm
İsmî yedî kişverde fülân ibn-i fülândır
- 42 Ne şāhib-i tîmār ü ne ehl-i kimiyādır
Ne hıdmet ahālisî ne erbāb-ı dükāndır
- 43 Ancağ āñā imdād edecek şubḥ ü mesāda
Dest-i kerem-ı 'ātifet-i şāh-ı cihāndır
- 44 Ol pādîşeh-i ma'delet-ārā ki zemānî
Şöhret-şiken-i debdebe'-i Nüşirevāndır

.....
.....³²⁴

- 56 Sîmun ü mübārek ede Ḥaḳ māh-ı şıyāmîñ
Kim ğançā-i nev çide-i gülzār-ı cināndır
- 57 Bu māh-ı mu'azzamda beli Fāzıl-ı mehcür
Sāğar gibi işkeste dil ü ḥālî yamandır
- 58 Ğavgālarımız vā'iz efendi ile 'afvet
Ben ehl-i beyānım o henüz ehl-i ḥāndır
- 59 İmsāk gibi cānımı sıkdı yine lafı
Endişesi heb loḳma ile pāre-i nāndır
- 60 Kürside mübārek ramazān gitti der ağlar
Feryād ile āvāzesî 'ayyūḳa resāndır
- 61 Ben maḥz-ı ziyā etmede ol fā'ide eyler
Kim derd-i digeḳ bā'is-i feyz-i digeḳrāndır
- 62 Döndürdi hilāle ḳadimi bir meh-i naḥvet
Kim ğurresi sā'implere te'kid-i gümāndır

³²⁴ Sultan Mustafa'ya övgü olduğundan alınmamıştır.

- 63 Şavķ-ı ruķ ü ħāliyle bu vādide ğazeller
Vaşfında hemişe ķalemim nādire-ħāndır
- 64 Ruĥsārı meh-i ‘id gibi nüzhet-i cāndır
Bekler ruĥı üzre şeb-i Ķadr-i ramazāndır
- 65 Cāmi‘de aman ah o mināre gibi ķāmet
Ol şu‘leli ruĥsārıla bir serv-i revāndır
- 66 Her ğamzesi bir āfet cān ü dil-i ‘işve
Her şivesi taķvī-yi şiken müdde‘iyāndır
- 67 Baldırlarına taraf-ı nażar dīne żarārdır
Bazularına nīm-nigeh ‘aķla ziyāndır
- 68 Ol vāyi revişle ol ğazübāne baķışla
Üftādesine çāre heman lafz-ı emāndır
- 69 Etvārı levandāne o şal o yataĝanla
Bir cān alıcı yosma-eda taze civāndır
- 70 Fāzıl gibi üftādesi var ehl-i sūĥanda
Ol çeşm-i sūĥan-sāzı gibi tāze zebāndır
-³²⁵

**ĶASĪDE-İ RAMAZĀNĪYE VÜ BAHĀRĪYE BE RĪKĀB-I
ŞĀH-I ENĀM SULTĀN SELĪM ĦĀN³²⁶**

V

- 1 Zevķ-ı eyyām-ı baharı işidüb mäh-ı şıyām
Dest-i nevrüzı hilāli bu sene eyledi cām
- 2 Bāĝbān-ı çemen ü kayyim-i mescid ne ‘aceb
Her biri mescidine ğülşenine verdi nıżām
- 3 Oldı envār ile ārāste şaĥn-ı mescid
Buldı izĥār ile ğülşen daĥı ārāyiş-i tām

³²⁵ Devamı ramazanla ilgili olmadığından buraya alınmamıştır.

³²⁶ Divan, Kaside, s. 30.

- 4 Her minār oldı birer şu‘le-i cevvēle-i nūr
Oldı her serv-i çemen dilber-i nāzende hıram
- 5 Cāmi‘iñ şu‘le-i māhiyesini taqlide
Ne şukūfe tonadur şāha dıraht-ı bādām
- 6 Mescide yakdı ise rûgan-ı şāfi kandil
Kāse-i lāle gülistāna yıkar ‘anber-hām
- 7 Cāmi‘ envār-ı ziyā-bār ile künc-i meleküt
Gülşen ezhār-ı ferahbaşş ile ferhunde-maķām
- 8 Cāmi‘ ikbāl-i melā‘ikle maħall-i tevbe
Gülşen izlāl-i şeyātin ile cāy-ı evhām
- 9 Bāgbān düzdi Süreyyā gibi zerrin ķadehi
Ķayyim-i mescide kandil uçurur her aħşām
- 10 Serfürü oldı hużü ‘ile fidan-ı nergis
Şaf izhār-ı çemenzāre meger oldı imām
- 11 Hükm-ı şübyānda iken gonça daħi gülşende
Rūze-dārān gibi leb-beste olur ta aħşam
- 12 Jāleden şofra çeker gonçalara dest-i nesim
‘Andelib şekl-i musaħharda gezer bī ārām
- 13 İ‘tikāf eyledi bülbül harem-i gülşende
Berk-i gülden bütün eṭrafına çekmiş ihrām
- 14 Geldi ervāh-ı semevāt ile pir-i ramazān
Ķıldı her mescidi bir harman-ı nūr-ı İslām
- 15 Geldi ebnā-yı zemīn ile hidiv-i nevrüz
Ķıldı her gülşeni bir devħa-i firdevs-aħkām
- 16 Oldı her cāmi‘-i nüzhet-gede bir hāver-i şubħ
Oldı her gülşeni hoş rāyiħa bir cennet-i şām
- 17 Bunda envār-ı Hüdā kılmada tenvīr-i ķulūb
Anda gülbü-yı semen kılmada tayyib-i meşāmm

- 18 Bunda āvāzeler etdikde ḥatīb-i ḥoş-gū
Anda elḥān ile bülbul eder icrā-yı maḳām
- 19 Burası bāriḳa-baḥş dil-i pāk-i şōfi
Orası neş'e dih-i ḥātır-ı rind-i nā kām
- 20 Bilmem gülşene mi cāmi'e mi 'azm edeyim
İkisi cāzibe-kār-ı dil ḥayret-encām
- 21 Şeyh Efendi bu taraftan bizi eyler tehdid
O taraftan dahi bülbul bize eyler ibrām
- 22 Gerçi bu defter-i a'mālden eder maḥv ü zünüb
Dilden ammā ki eder o biri maḥv-ı ālām
- 23 Birisi va'de-i ferdā birisi zevḳ-ı peşin
Ben de bilmem ne yana şavḳile kılsam iḳdām
- 24 Yürü cāmi'lere terk eyle gönül gülzārı
Ta ki evrād edelim ed'ıye-i şāh-ı enām
- 25 Ğurre-i feyz-i Ḥüdā-ḥāver-i envār-ı Ḥüdā
Melce-i şāh ü gedā şāh-ı feridün-ı ḥüddām
- 26 Şeh-i seyyāre ḥaşem çerḫ-i medār-ı 'ālem
Bende-i dergahīdır evc-i felekde Behrām
- 27 Şāh-ı şāhān cihān ḥazret-i Sultān Selīm
Ḥatır-ı enver-i mir'āt-ı şerifi ilhām
- 28 Bāreke'llāh şehinşāh-ı memālik-ārā
Şāne'k-Allāh ne Ḥüdā'vend-i kesirü'l-en'ām
- 29 Mihr-i iḳbāline bir zerre mühimmāt-ı umūr
Baḥr-ı iclāline bir ḳatre selātin-i 'izām
- 30 Revzen-i himmetine cām olamaz mihr ile māh
Dergeh-i ḥaşmetine perde degil heft ecrām
- 31 Fikr-i vālāsī temel verdi esās-ı mülke
Āferin etdi 'ademden añā eslāf-ı kirām

- 32 'Äleme verdi nesim-i keremî şādābı
Oldı eyyām-ı şafā-bahşī bahār-ı eyyām
.....³²⁷
- 40 Ramazāniye-bahāriye demekden 'arzım
Şıdkile ed'ıye-i devleti kılmak itmām
- 41 Ba'dehū südde-i vālāya dü'ā beyninde
Hāl-i nāçizimi ma'zürum edersem i'lām
- 42 Kuliña mäh-ı şıyām eyledi her mähı felek
Beni bir loqma ile eylemedi şirin kām
- 43 Ya'ni her vaqtı baña eyledi vaqt-ı imsāk
Yine laht-ı cigerimden beni eyler it'ām
- 44 Ah ü feryād ile nān-pāre niyāz etdikce
Gösterir mihr ile mähı baña her şubḥ ile şām
- 45 Bir dilim nān yerine kıldı hilāli ihsān
Naqre-i sime bedel yıldızı verdi in'ām
- 46 Neyleyim başına çalsun yedi seyyāresini
Mihr ü mähına bedel verse iki tabla ta'ām
.....³²⁸
- 49 Yevm-i şekk oldı baña gurre-i subḥ-ı ümid
Beni mānend-i hilāl eyledi cevr-i eyyām
.....³²⁹
- 53 Siyyemā vaşf-ı bahar ü ramazānla bu süḥan
Oldı hem mescid ü hem gülşen iki dürlü maqām
.....³³⁰
- 57 Ta ki mäh-ı ramazān eyleye tebdil-i füşül
Ki bahar içre gehi ede şitāde aqdām
.....³³¹

³²⁷ Buradaki 7 beyt medhiye olduğundan alınmamıştır.

³²⁸ Buraya alınmayanların ramazanla ilgisi yoktur.

³²⁹ Buraya alınmayanların ramazanla ilgisi yoktur.

³³⁰ Buraya alınmayanların ramazanla ilgisi yoktur.

³³¹ Buraya alınmayanların ramazanla ilgisi yoktur.

‘İDİYE-İ KAPUDĀN-I DERYĀ HÜSEYİN
PĀŞĀ TERKĪB-İ BEND³³²

VI

- 1 Hamdü li'llāh yine mäh-ı nev-i ‘id oldı ‘ayān
Küfl iken heb dehen-i halka hilāl-i ramazān
- 2 Kırş-ı hırşidden a‘lā görünürken bir nān
Keyif erbābı gözünde tüter iken dühān
- 3 Şavt-ı muṭribden "elez" olmuş iken bang-i Ezān
Zānular tāb-ı terāvih ile heb lerze künān
- 4 Gūşlar ṭabl-ı müsahharden olurken nālān
Halk heb gonça gibi olmuş iken beste-dehān
- 5 Açılıb ‘id ile mānende-i verd-i handān
Çünkü pak etdi günehden bizi şehr-i gufrān

.....³³³

KAŞİDE-İ RAMAZĀNİYE VÜ ŞİTĀ‘İYE DER SITĀYİŞ-İ
ŞADR-I A‘ZAM YŪSUF ZİYĀ PAŞA³³⁴

VII

- 1 Ramazān ayı ki bir gonça-i nūrānıdır
Ehl-i İslām'a ‘aceb tuhfe-i Rabbānıdır
- 2 Niçe bir gonça Hüdā'vend-i ‘azimü’ş-şānıñ
Oldı miftāh-ı kerem hāne-i gufrānıdır
- 3 Niçe miftāh-ı münevver bu ki rüz-ı ferdā
Halka-i bār-geh-i Cennet-i Rızvānıdır
- 4 Habbezā mäh-ı şerif-i ramazān bu kim ānıñ
‘Arş-ı A‘lāda melekler daḫi Şa‘bānıdır

³³² Divan, Terkib-i Bend, s. 63.

³³³ Bu şiirin devamı ramazanla ilgili değildir.

³³⁴ Divan, Kaside, s. 68.

- 5 H̄abbezā m̄ah-ı ziyāfet-keş-i ālem ki cihān
Ni'met alūd sımāt-ı kef-i ihsānıdı
- 6 Öyle bir m̄ah-ı mübārek ki bütün şāh ü gedā
Mā'il-i ŧaŧtana-i sofrā-i elvānıdır
- 7 Öyle bir m̄ah-ı mükerrerem ki H̄üdā-yı zī-şān
Naşş-ı tenzıl-i keriminde şenā-hānıdır
- 8 Öyle bir dilber-i nevrete-i bāğ-ı Firdevs
Leyle-i K̄adr'ī ānıñ zülf-ı şebistānıdır
- 9 Her şebī meş'ale-i nūr-ı siyah-melekūt
Her şabāhī nefes-i 'ālem-i rūhānıdır
- 10 Fazlına yevm-i şek olmaz bu mübārek āyın
Her şebī bi bedel-i 'ömr-i firāvānıdır

.....³³⁵

- 23 Ramazānī nicedir böyle olan memleketiñ
Her şebi 'ārife bir sālē-i h̄usrānıdır

RAMAZĀNĪYE BE KĀTĪB-İ SER ŞEHRĪYĀRĪ
CENĀB-I AĞMED EFENDĪ³³⁶

VIII

- 1 Şehr-i şıyām erişdi gönül bi nişāb iken
H̄alkı yatağda oldu heb-i mest-i h̄ab iken
- 2 Ben h̄üfte-i melāl iken oldu bu vāqı'a
Ma'nāda gördigim daᖓi heb nān ü āb iken
- 3 Bir demde nev-hilālī görüñdi mübāregiñ
Mānend-i hāle dā'iremiz dil-h̄arāb iken
- 4 Nev m̄ah şunma kāsedir çerᖓ-i teşneniñ
Tıtdı bana o kāseyi çeşmim pür āb iken

³³⁵ Aradaki beytler ramazanla ilgili değildir.

³³⁶ Divan, Kaside, s. 74.

- 5 Yoḡ-pāredir felekde şaḡın māh-1 nev degil
Dil tondı ʔal‘atī ile ḡūn-1 mīzāb iken
- 6 Zannetme māh-1 nev bize bir sīḡ-1 āhenīn
Zīrā göründi ḡalka cigerler kebāb iken
- 7 Bilmem niçün ki verdi ‘azāb-1 derūn baña
Ḥāşiyet-i şerīfesī ref‘-i ‘azāb iken
- 8 Burc-1 serāy-1 sīnemiziñ yoḡ küşāyişi
Ehl-i düyūn muntazır-1 feth-i bāb iken
- 9 ‘İd-i ümīde söyleyelim baḡt-1 türeyī
İmsāk-i rūze bā‘iş ref‘-i ḡicāb iken
- 10 Cūy-1 mekārime düşelim baḡr-1 himmete
Tāb-1 şıyām eyledi deryā serāb iken

.....³³⁷

- 28 Vaḡt-1 şerīf-i rūzede Fāzıl nizā‘i ḡo
Ḥayr-1 dü ‘āya başla dü‘ā müstecāb iken

.....³³⁸

**RAMAZĀNIYE BERE'İSÜ'L-KÜTTĀB
MUḤAMMED RĀŞİD EFENDİ**

TERCİ'-İ BEND³³⁹

IX

- 1 Māh-i ramazān itdi bizi bī dil ü peyker
Şun cām-1 meh-i ‘īdi bize çerḡ-1 sitemkar
- 2 Duḡt-i rezī gül şerbetī şandım dem-i ifṡār
Farḡ eylemez oldum ne mü'enneş ne müzekker

³³⁷ Bu kısımlar ramazanla ilgili değildir.

³³⁸ Bu kısımlar ramazanla ilgili değildir.

³³⁹ Divan, Kaside, s. 82.

- 3 Açdım kef-i āgūşumī mizāb-i zemāne
Toldırdı felek dāmen-i āmālīme aḥker
- 4 Bu rüz-ı şeb-i köhne ki yağma-ger-i ‘ālem
Ceng eylemede Rūm ü ‘Arabdan ikī leşker
- 5 Ne şehr-i şiyām ü ne meh-i ‘id ile maḥzūz
Ḥayretgede-i mātem ü şādīde bu çāker
- 6 Ne cāme-i zībā ne zer ü sīm ü ne sūkker
Miḥnet-zederā ‘id buved miḥnet-i diger
- 7 Bu māh-i şiyāmıñ ise aç gözlü hilālī
Kıldı nazārī hāle gibi ḥānemi ḥālī
- 8 Şad şekve saña ey kerem-i ğurre-i Şevvāl
İmsāk-i şiyām itdi bize āh bu ḥālī
- 9 Bir tāze civān kāfī iken ḥāriç ü dāḥil
Ben neyler idim ğā’ile-i ehl ü ‘iyālī
- 10 Erbāb-i diliñ ḥaşmī olān çerḥe zebūn-ter
Şad ḥayf ola kim düşmenimizdir bize vālī
- 11 Çerḥiñ ne şiyāmında ne ‘idinde vefā var
Bir nağmededir gerdiş-i eyyām ü leyālī
- 12 Ne cāme-i zībā ne zerr ü sīm ü ne sūkker
Miḥnet-zederā ‘id buved miḥnet-i diger
.....³⁴⁰
- 23 Bilmem ki nice bu ramazān ü nice bu ‘id
Ne sā‘at ü ne sāl ü ne iḥrām ü ne surre
.....³⁴¹

³⁴⁰ Bu bölümler ramazanla ilgili değildir.

³⁴¹ Bu bölümler ramazanla ilgili değildir.

‘İDİYE-İ KETHÜDA-YI ŞADR-I ‘ALİ
‘ABDULLĀH EFENDİ³⁴²

X

- 1 ‘Ālemi şād eyledi iḥbār-ı ‘id
Ġurre-i Şevvāl imiş tātār-ı ‘id
- 2 Eyledi şehir-i şıyāmī tār ü mār
Maḳdem-i şāh-ı Sipeh-sālār-ı ‘id
- 3 Taḅl ü sūrna ile geldi nāgihān
Taḅt-ı zevḳa oldı istikrār-ı ‘id
- 4 Çāk çāk etdi sitār-ı i ‘tikāf
Tal‘at-ı pür şu‘le-i didār-ı ‘id
- 5 Eylediler Leyletü'l-Ḳadrī zifāf
Yā cenāb-ı şūḅ-ı pür-envār-ı ‘id
- 6 Oldıġından mevsim-i faşl-ı bahar
Ġonça oldı revnaḳ-ı bāzār-ı ‘id
.....³⁴³
- 13 Taḅ‘-ı cūdı sofra-perdāz-ı şıyām
Dest-i iḥsānī mekārīm-kār-ı ‘id
.....³⁴⁴
- 19 Bir taraıdan çarḅ-ı eyyām-ı şıyām
Bir taraıdan maşraf-ı bisyār-ı ‘id
.....³⁴⁵
- 25 Her şebī olsun şeref-endüz-ı Ḳadr
Ola her rüzī meserret-bār-ı ‘d

³⁴² Divan, Kaside, s. 95.

³⁴³ Bu kısımlar ramazanla ilgili deġildir.

³⁴⁴ Bu kısımlar ramazanla ilgili deġildir.

³⁴⁵ Bu kısımlar ramazanla ilgili deġildir.

RAMAZANİYE-İ SADR-I A'ZAM YUSUF ZİYA PAŞA
TERKİB-İ BEND³⁴⁶

XI

- 1 Şehre geldi berekâtiyle mübârek ramazân
Oldı şehbender-i kâlây-i şevâb ü gufrân
- 2 Rayegân oldı cihâna nefehât-ı rahmet
Der-i Firdevs'i meger kıldı küşâde Rızvân
- 3 Toldı âfâka siruşân-ı kirâm-ı melekût
Oldı zillet ile pâ-beste gürûh-ı şeytân
- 4 Nev-ñirâm eyledi amma nice şiytân firîb
Niçe bir şüh-ı peri çehre-i âşüb-ı cihân
- 5 Ramazan mâhî gibi rüyî olunca rahşân
Ay o mehpâreye 'âlem nice olmaz Şa'bân
- 6 Nür toğdı yine erkân-ı Sitanbul üzre
Her taraf buldı şeref hâlet-i maqbûl üzre
- 7 Yine kürsiye şu'üd eyledi vâ'iz amma
Sözi heb lezzet-i meşrûb ile me'kül üzre
- 8 Oldı her zümreniñ esbâb-ı şafâsî hâşıl
Şükr-i Hakk herkese şâyeste bu maşşül üzre
- 9 Hakk bu kim sâye-i destür-ı kerem pîrâde
Ber murâd oldı cihân şüret-i me'mül üzre
- 10 Ya'ni ol âşaf-ı devrân-ı mekârim-pişe
Ki eder merhametî herkese hayr-endişe
- 11 Girdi takvâ ile bir hâlete rind-i sâlûs
İndi câmi'lere envâr-ı şerif-i quddûs
- 12 Her minâr oldı birer nañl-ı tecellî envâr
Tür-ı Sinâ'ya nazîr oldı bu şehri me'nûs

³⁴⁶ Divan, Kaside, s. 99.

- 13 Olmağa şu'lecī rāh-ı Ziyā Pāşā'da
Her minār oldu meger ser-be-ka-dem bir fānūs
- 14 Ol kerem-pişe kerem-kānī ki eyyāmında
Hāndeler eyledi ihsānile her vech-i 'abūs
.....³⁴⁷
- 20 'Arz-ı hāl etmege hem vaqt-ı dü'ā vel'hāşıl
Saña tebrīk-i şıyām işte bahāne Fāzıl
- 21 Ramazānıñ ola āşāf-ı Cem-i cāh-ı sa'id
Her şabağında ola 'āleme devrinde sa'id
- 22 Nitekim māh-ı şıyām eyleye dehrī deverān
Rūz-ı şeb gāh siyāh ola cihān gāh sefid
- 23 Tal'at-ı mihr-i ziyā'ı ola şarka-ğarba
Haşredek nūr ile raşşende mişāl hūrşid
- 24 Devlet ü sıhhat ü tevfiķile bākī olasın
Der-i iķbālınā bir bende ola çerh-i 'anid
- 25 Bu dü'alar ola şayān-ı icābet yā Rāb
'Arz-ı hālīm daħi maķbūl-i şadāret yā Rāb

RAMAZĀNİYE-İ BECENĀB-I MÜŞĀRÜN İLEYH³⁴⁸

XII

- 1 Devletlū mübārek ola māh-ı ramazānıñ
Reşk-āver-i eyyām-ı şühūr ola zamānıñ
- 2 Şad hamd ola devriñde yine şehr-i Sitanbul
Envāriñi baştırdi gülistān-ı cihānıñ
- 3 Her cami'-i tābendesī bir şu'le-i raşşān
Nūr olsun evi kayyim-i seyyāre-feşānıñ

³⁴⁷ Bu bölümler ramazanla ilgili olmadığından alınmamıştır.

³⁴⁸ Divan, Kaside, s. 101.

- 4 Kürsilere yek-pâre hücüm etdi meşâyiğ
Eflâke irişirdi nefesi mev'ize-ğânıñ
- 5 Her nâhiye-i şeh'r birer kıt'a-i Firdevs
Hürî gibi âlâyişi vâ'r anda bütânıñ
- 6 Seyrâne hürâm eyledi şaf şaf yine 'uşşâk
Câmi'de tezâhimleri vâ'r pîr ü civânıñ
- 7 Fâzıl kılınız kaldı heman kûşe-i ğamda
'İlletleri bi ğayedir ol ħâlî yamânıñ
- 8 Mihrâb-ı firâş içre yaţur şıdķile eyler
Rûzân ü şebân miğ-i dü'â vird-i zebânıñ
- 9 Yâ Rab kerem ü luţfıñ ile eyle mü'ebbed
Ol Âşaf-i şâhib-himemiñ devlet-i şânıñ
- 10 Pîrâyede devlet ü dîn Yûsuf-ı Ğâzî
Eyyâmı ânıñ revnaķıdır rûy-i cihânıñ
- 11 Ol şadr-ı felek-rütbe ki elkâb-ı şerîfi
Dîbâce-i rûznâme-i şânı vüzerânıñ
- 12 Çakerleriniñ aĥķarî bu Fâzıl-ı dâ'î
Bu ğüne ider ed'ıye-i zât ü zemânıñ
- 13 Tâ ĥaşradek Allâh ide âvâze-i şıytî
Ĝuş-ı feleğın ŧantana-i şöhret ü şânıñ

**RAMAZÂNİYE-İE CENÂB-I ŞADR-I A'ZAM
ĤÂFİZ İSMA'İL PÂŞÂ³⁴⁹**

XIII

- 1 Hilâl-i mâh-ı şavm ol şadr-ı zîşâna sa'îd olsün
Meserretlerle her rûz-ı şerîfinde sa'îd olsün
- 2 Şüreyyâdan mübârek-bâd yazdı kayyim-i gerdün
Zemîn ü âsumân tebrikle nûr-ı sefid olsün

³⁴⁹ Divan, Kaside, s. 103.

- 3 Felek mäh-1 şiyâmi halka-i sîm eyledi tâ kim
Dehân-1 ehl-i İslâm üzre bir aşma kilid olsün
- 4 Yine cārîce-i Hürî-i Rızvân eyledi şaf şaf
Ki bazar-1 şiyâm içre harâc-1 men yezid olsün
- 5 Felek nev-mâhı ithâf eylesün dergâh-1 Pâşaya
Rikâb-1 eşheb-i ikbâl destür-1 vahid olsün
- 6 Cenâb-1 Şadr-1 A'zam Hâfız İsmâ'il Pâşâ kim
Gülâm-1 âsitân-1 devlet-i çerh-i 'anid olsün

.....³⁵⁰

- 15 Yatağda oladı mäh-1 şiyâm bu 'abd-i bimârî
Meger lutf-1 şifâ-sâzîñ ile her rüz 'id olsun
- 16 Garaz tebrîk-i mäh-1 şavmdan hayr dü'â Fâzıl
Dü'â-yı âşaf-1 endîşe-i 'akl-1 reşid olsun
- 17 İlâhî meymenetle 'id-i Qadr olsun şeb-i rûzeñ
Sana Haqq yar olsun 'ömr ü ikbâlin mezid olsun
- 18 Cihân turduğca dur tevfiķile şadr-1 kerem-kânım
Dü 'alemde meded-kârîñ Hüdâ'vend-i Mecid olsun

**RAMAZÂNİYE-İ BECENÂB-I KETHÜDÂ-YI
ŞADR-I 'ÂLİ ŞERİF EFENDİ³⁵¹**

XIV

- 1 Hâbbezâ mäh-1 dilber-i ramazân
Ki ânâ heb Melâ'ike Şâ'bân
- 2 Bâreke'llâh mäh-1 zü'l-Berekât
Levhaşa'llâh şehr-i zü'l-Güfrân
- 3 Öyle bir mäh kim hilâli ânîñ
Halka-i bâb-1 Cennet-i Rızvân

³⁵⁰ Ramazanla ilgili olmadığı için alınmamıştır.

³⁵¹ Divan, Kaside, s. 104.

- 4 Rūh-ı Hūrīde leyle-i Qadırı
Bir siyeh hāldır ki nūr-efşān
- 5 Nev hilālī için didi vā'iz
'Alem-i kubbeye-i kuşūr-ı cinān
- 6 Māh şanma kalemtrāş-ı ezel
Hak̄k ider cümle defter-i 'isyān
- 7 Bir hevā ile eyledi teşrīf
Kıldı faşl-ı şitā-yı tābistān
- 8 Cemerāt-ı şelāseye bu sene
Nev-hilālī gümüşden āteş-dān
- 9 O leţāfet ki var Şubātında
Faşl-ı Nisānī ettirir nisyān
- 10 'Aleme maḥz-ı rahmet olduğına
İşte şahid bu luḫf-ı bī pāyān
- 11 Rahmet āyi deyu nidā eyler
İşte kürsīde Şeyḫ-i Mev'ize-ḫan
- 12 Bañā ammā ki bilmezem ne 'aceb
Bu sene oldu bā'is-i ḫirmān
- 13 Öyle bir demde bu mübārek māh
Nāgehān oldı ḫāneme mihmān
- 14 Nev-hilālī görindī bir ḫancer
Ki ider kaşd-ı sīne-i 'üryān
- 15 Māh şānma bu kase-i sā'il
Eş̄k-i çeş̄mim için tūtar devrān
- 16 Kimden ümmīd-i feth-i bāb edelim
Oldı der-beste heb kibār-ı cihān
- 17 Meḡer ālāyına amān diyelim
Be cenāb-ı Şerif-i 'Ālişān

.....³⁵²

- 36 Ramazān-ı şerīf ü 'id ü şerīf
Devletle mübārek ola her an
- 37 Gonça-i nev hilāl-i Şevvāle
Ola 'id-i sa'idiñiz ḥandān
- 38 Beni ammā ki bu mübārek ay
Bu sene i'tikāfa koydu hemān
- 39 Beni kıldı mişāl-i Leyle-i Qadr
Ya'nī kim çeşm-i ḥalkdan pinhān

.....³⁵³

- 46 Ta ki her sāl ola bu mäh-ı şıyām
Revnaq-ı kār-ı hāne-i imān
- 47 Ola zāt-ı şerīfiniz dā'im
Evc-i ikbāle bir meh-i tābān
- 48 Dü cihān içre ser-firāz olasın
Dest-girin ola Ḥüdā-yı cihān

**RAMAZĀNİYE-İ BECENĀB-I KETHÜDĀ-YI ḤAZĪNE
ŞĀLİḤ BEĞ EFENDİ³⁵⁴**

XV

- 1 Ramazān mähü ki bir dilber-i şāḥib-i nāmūs
Leyle'-i Qadrı anın ḥaclede bir gizli 'arūs
- 2 Bir hilāl kaşlı kamer çehrelī nūrānī kim
Bilse ḥurşid-perest olmaz idi kavm-i Mecūs
- 3 Nev hilālī eline ḥancer idüb bir āfet
Ḥavfla cami'a kaçdı nice rind-i menḥūs

³⁵² Bu bölümler ramazanla ilgili olmadığı için alınmamıştır.

³⁵³ Bu bölümler ramazanla ilgili olmadığı için alınmamıştır.

³⁵⁴ Divan, Kaside, s. 106.

- 4 Şimdi ehl-i şikemiñ ehl-i riyāniñ devrān
Heb "Külü ve'srebü" söyler yine şeyh-i sālūs
- 5 Mü'min ü kāfire gülbāng-i Ezān viridi huşu
Yine lāl oldu kilisada naķır-i nākūs
- 6 Böyle envārla bu nefħa-i kudsiyye ile
Zabı-ı tārīħe sezā oldı bu māh-ı me'nūs
- 7 Çünki tariħ aña düşdi ramazān-ı şālīh
Didim ol ismi mübārek kime oldu melbūs
- 8 Buldım ol ismi şerīfiyle müsemmə olānı
Şöyle bir zāt-ı zekī nefs-i şeref-baħş-ı nüfūs
- 9 Hazret-i mır-i ħasibe'n-neseb ol SALİH Beg
Kethüdā-yı der-i gencine-i şāh-ı maħrūs

.....³⁵⁵

- 16 Ey kerem-kānı benim mır-i mu'alla-şānım
Ramazān oldu baña dāye-i dāmen-būs
- 17 Şöyle bir demde erişdi bu mübārek ramazān
Ser-i tiryākı gibi kīse-i ħarcım menkūs

.....³⁵⁶

- 20 Fāzıl iftārimız olsun bu şeker-ħand-ı dü'ā
Şubħ-i imsāk gibi olmayalım çehre 'abūs
- 21 Cevhir-i zātını devletlü 'ināyetkārım
Ede gencine-i luţfunda ilāhı maħrūs
- 22 Dā'imā hāle-i māh-ı ramazān mānendi
Şem'-i iķbālīme olsun meded-u Ĥaķķ fānūs

355 Bu kısımlar ramazanla ilgili değildir.

356 Bu kısımlar ramazanla ilgili değildir.

RAMAZÂNİYE-İ BECENÂB-I KETHÛDÂ-YI ŞADR-I
'ÂLİ İBRÂHİM EFENDİ³⁵⁷

XVI

- 1 Bâreka'llâh mübârek ola mâh-ı berekât
Hayr-ı maqdem ola âfâka bu şehr-i hayrât
- 2 Öyle bir şehr-i mübârek ki melekler şaf şaf
Mü'min-i şâ'ime bayramedek eyler şalavât
- 3 Der-i Firdevsî küşâd eyledi Rızvân meğer
Seyr-i gılman Sitanbul'a çıkıb hûriyyât
- 4 Gördü ol âfetin ebrûsını nev mâh şanub
Kıldı Şa'bânı dü şâhid ile Kâdî işbât
- 5 Bizim işbâtımız ihsân-ı veliyyi'n-ni'amî
Ki olur her sene cârî bu mübârek evkât
- 6 Hiç tehlûf mü ider nusşa-i takvim gibi
Şehr-i şavme olamaz böylece şadıq mikât
- 7 Devr-i dâ'im ramazânî kereminden bilürüz
Böyle zâtuñ vire Hakk devlet-i 'ömrün kât kât
- 8 Kethüdâ-yı şefekât pişe-i bâb-ı devlet
Merhamet-kânî kerem-kânî keşirü's-şadaqât
- 9 Ya 'ni İbrâhim efendi ki Hüdâ kılmışdır
Dergeh-i 'âtıfetin kıble-i ehl-i hâcât
.....³⁵⁸
- 15 Böyle mi eyler idim hazretle tebrîk-i şıyâm
Kılmasa nâtıkamî şiddet-i 'illet işkât
.....³⁵⁹

³⁵⁷ Divan, Kaside, s. 107.

³⁵⁸ Ramazanla ilgili olmayan beytler buraya alınmamıştır.

³⁵⁹ Ramazanla ilgili olmayan beytler buraya alınmamıştır.

- 19 Çeşm-i 'âlemde hilâl-i ramazân mânendi
Mâh-ı câhî ola merşûd-ı refi 'ü'd-derecât
- 20 Rûz ü şeb devletine eyledigim hayr dü'â
Ola ihlâşla maqbûl mücibü'd-de'avât

**RAMAZÂNİYE-İ BE CENÂB-I KETHÜDA-YI SADR-I
'ÂLİ İBRAHİM EFENDİ³⁶⁰**

XVII

- 1 Şâhid-i mâh-ı şıyâmıñ baķ hilâl ebrûsına
Destine bir hancer âlmış âferin bâzûsına
- 2 Bilmedim hancer dağil haliş gümüştin bir licâm
Urmağa halka dehân-ı şehvet-i dil cûsına
- 3 Hakk mübarek kılsun emsâliyle ol mehpâreyi
Âfitâb-ı 'izz ü câhın tâli'-i gülrûsına
- 4 A'ni İbrâhim Efendî Kethüdâ-yı âşafi
Heb cihan dildâde olmuş halk 'iyd-i bûsına
- 5 Pençesi fenn-i şehâde ders okıtdı 'âleme
Hâmesi ta'lîm-i meşķ eyler kerem bâzûsına
- 6 Bir du'a-kârî olunca zâtına dem-sâz-ı medh
Hâzırân ikrâr ile heb dem çeker yâhûsına
- 7 Düşmen-i bed-hâhınî ammâ sine çâk-i kahr olur
Uğrasun mirrih-i çerhiñ gamze-i cādûsına
- 8 Eyledi hayr-ı dü'âyı tuhfe Fâzıl bendesî
Geldi tebrik-i şıyâm kâsd ile dâmen-bûsına
- 9 Hakk seni Devletli Sultânım mişâl-i mâh-ı 'iyd
Şu'le bahşâ-yı sürûr etsün cihân fânûsına
- 10 Dâ'ima tevfiķ-ı Hakkla re'yi tedbîrin seniñ
Şâne-sâz olsun 'arûs-ı devletiñ gisûsına

³⁶⁰ Divan, Kaside, s. 108.

RAMAZÂNİYE BE CENĀB-İ MÜŞĀRUN İLEYH³⁶¹

XVIII

- 1 Nev hilāl-i şavm ile baqđım felek qallaşına
‘Ālemiñ gülmekde tiryākisine ‘ayyāsına
- 2 Toğdı bir mehpāre kim māh-i şıyām ismindedir
Zevqden bayrām iderdim girse otüz yāşına
- 3 Nefħa-i hoşbūsı bilmem ol hilāl ebrū neden
Müşğ-i Cennet ‘itr-i şāhiler mi sürdi qāşına
- 4 Neyleyim bir dem ‘ayān oldu mübārek tal‘atı
Baht-i nā hemvārımıñ gamlar birikmiş bāşına
- 5 Ey keremkārān-i ‘ālem āh-i tabbāh-i felek
Fāzıl bī çārenin şu qatdı pişmiş āşına
- 6 Şekve-i imsākinī bir ‘arzuħāl itsem gerek
‘İdgāh-i ‘ālemiñ bāb-ı kerem zer-pāşına
- 7 Nūr-i çeşm-i devlet İbrāhīm Efendi kim odır
Raħm ider biçāregānıñ ahına göz yaşıña
.....³⁶²
- 11 Māh-i şavmıñ ‘ömrü şıhhatle mübārek ede Hāq
Hızr-ı tevfiği muşāhħar eylesün pādāşına

**RAMAZÂNİYE BE REİSÜ'L-KÜTTAB
MUHAMMED ĞALİB EFENDİ**

XIX

- 1 Ramazān māhı gibi halka nümāyān oldı
Āy o mehpāreye ‘ālem nice Şa‘bān oldı

³⁶¹ Divan, Kaside, s. 108.

³⁶² Buradaki beytler ramazanla ilgili olmadığından çıkarılmıştır.

- 2 Receb isminde o şehri güzele kandilim
Leyle-i Kâdr-i visâli bañâ pinhân oldi
- 3 Ne 'aceb geldi bu günlerde mübârek ramazân
Hâk bu kim 'aql-ı ma'âşm buñâ hayrân oldi
- 4 Kise-i maşraf ü kilâr-ı zahîrem hâlî
Şöyle kim mi'de-i şâ'im gibi virân oldi
- 5 Meger illa edelim şekve-dem-i imsâki
Şubh-ı 'iyd-i kereme çünkü dirahşân oldi
- 6 Hayderî-mâye kerem-sâye Muhammed Gâlib
Zâtî envâr-ı riyâset ile tâbân oldi
.....³⁶³
- 11 Berekâtıñla mübârek ola her mâh-ı şıyâm
Bendegâñıñ ki bütün luñfile şadân oldi

**RAMAZÂNİYE BE KETHÜDÂ-YI ŞADR-I
'ÂLİ MUŞTAFÂ REFİK EFENDİ³⁶⁴
XX**

- 1 Ramazânıñ leme'an itdi mübârek mâhî
Kondı deryâyı felek üzre gümüştên mâhî
- 2 Nice mâhî bu yedi başlı bir ejderhâ kim
Toldırır havfile câmi'lere çok gümrâhî
- 3 Nice ejder kefi Merrih'de bir hancerdir
Ta ki şeytânıñ ola dil-şiken-i cângâhî
- 4 Nice hancer bu hemân hasta dil-i pürâhım
Çerha resm eyledi zerrinle medd-i âhî
- 5 Giderek oldi dütâ halka-i ebvâb gibi
Tâ ki âğanıñ ola mu'tekif-i dergâhî
.....³⁶⁵

³⁶³ Aradaki beytler ramazanla ilgili değildir.

³⁶⁴ Divan, Kaside, s. 110.

³⁶⁵ Alınmamış olan bölümlerin ramazanla ilgisi yoktur.

- 9 Ey veliyyü'n-ni 'am-ı mäh-ı şıyāmıñ her sāl
Şöyle āmed şüd ola bir nesek dil-ğāhī
- 10 Şıdķile her gice envār-ı dü 'ā-yı ħāzret
Fāzıl'ıñ şu 'le-i miħrāb-ı 'ibādet-gāhī
- 11 Bir 'aceb meslek-i rindāne bu şıdķ ü ihlāş
Semt-i 'irfān-ı füyüzāta çıkar şehrāhī
- 12 Tekye-i 'ālem-i ma'nide kemāl-āmūzem
Ķalbim erbāb-ı diliñ beyt-i ziyāret-gāhī
- 13 Menem iķlim-i hünerde fużalā sertācī
Menem evreñg-i suħande şü 'arānıñ şāhī
- 14 Çekelim et'ime-i ħayr dü 'ādan sofrā
Ta ki da'vet edelim zümre-i ehlü'llāhī
- 15 Dāima dergeh-i ikbālñ ola sultānım
'Ālemiñ maṭla'-ı āmālī 'ināyet-gāhī
- 16 Böylece ed'ıye-i ħayr veliyyü'n-ni 'amı
Her gice loķma-i iftārim olur v'Allāhī

RAMAZĀNİYE BE CENĀB-I BĪCAN SULTĀN³⁶⁶

XXI

- 1 Ķayr-ı maķdem ile geldi yine şehr-i ğufrān
Ola Sultān-ı Keremkāre mübārek ramazān
- 2 Öyle bir mäh-ı mübārek ki melekler şaf şaf
'İdedek 'aşķla cāmi'leri eyler deverān
- 3 El ele virdi meleklerle gelüb maħfice
Cāmi'iñ seyrine tebdil olarak ħür-ı cinān
- 4 Mü'min-i şā'imi tek eylemesünler iğvā
Cümle pābeste-i kayd oldu ğürüh-ı şeytān

³⁶⁶ Divan, Kaside, s. 111.

- 5 Yağdı cāmi'lere bir lem'a-i nūr-ı bāṭın
Şöyle kim ğarḳa-i nūr oldı heb ehl-i imān
- 6 Zāhiren ḳıldı daḫı ḳayyim-i āteş-perdāz
Cāmi' ü minberī ḳandiller ile şu'le feşān
- 7 Benzedi ḳubbe-i eflāke kevākibler ile
Her minār üzre o māhiye'-i seyyāre nişān
- 8 Her minār oldı birer şem'-i hidāyet gūyā
Her biri meş'ale'-i rāh-ı cinān-ı rızvān
- 9 Her minār üstüne biñ kevkeb-i dürri aşıllur
İncü püsküli 'aceb her biri gūyā cānān
- 10 Olmuş āvize ḳanādıl iki yandan gūyā
Boyun altūni ile şālına bir servi-revān
- 11 Hams-i evḳāt-ı mübārekde mü'ezzīn çağırır
Ey de'ā-pīşe icābet demidir şimdi uyan
- 12 Sıdḳile Ḥazret-i Sultān'a dü'ā ḳıl zirā
Sen dü'ā-kār-ı ḳadımsin bilürüz ḫayli zemān
.....³⁶⁷
- 16 Ey felek-rütbe şeref-kevkebe şevket-kārım
Maḳdem-i mäh-ı şıyāmıñ ola ferḫunde her an
- 17 Ḳaşd-ı tebrik-i şıyām etdi gelüb şekvāya
Bāb-ı iḳbālına bu 'abd-i ḳadim-i nālān
.....³⁶⁸
- 20 Ramazānıñ ola nev mäh-ı şerifi her sāl
Ḥalka-i bāb-ı kerem-baḫş-ı serā-yı zi şān
- 21 'Ömr-i deelet ile biñ yaşa efendim dilerim
Ramazān ḫürmetine ede icābet Yezdān

³⁶⁷ Aradaki beytlerin ramazanla ilgisi olmadığından alınmamıştır.

³⁶⁸ Aradaki beytlerin ramazanla ilgisi olmadığından alınmamıştır.

‘İDİYYE-İ ŞADR-I A‘ZAM ҲALİL ҲAMİD PĀŞĀ³⁶⁹

XXII

- 1 Ҳamdü li’llāh yine erdi Ramazān Bayramı
Bā‘aş-ı şevk ü neşāt oldu yine aқdāmī
- 2 Gūş-ı peymāneye meclisde şurāhi egilüb
Müjde tarzıyla meger söyledi bu peygāmı
- 3 ‘Āķibet sāmi‘a-i rinde erişdi bu ҳaber
Heves-i mey ile ҳün oldu dil-i nākāmī
- 4 Kerem et sen daҳī ey pir-i muğan luṭf eyle
Rindi bir cām ile şād et ki sürür-ı eyyāmī

.....³⁷⁰

- 34 Rūzlar ‘id ü gice Қadr ola devrinde seniñ
Gece gündüz görelim Қadri daҳi bayramı

³⁶⁹ Divan, Kaside, s. 114.

³⁷⁰ Aradaki beyitlerin ramazanla ilgili değildir.

‘ĀRİF (REİSÜ'L-KÜTTAB)

(Kastamonu 1741 - İstanbul 1813)

KAŞİDE-İ RAMAZĀNİYE BERĀ-YI ŞADR-I
ESBAĞ MUHAMMED PAŞA³⁷¹

I

- 1 Bāreke'llāh zihi ğurre-i pür ni'met ü şān
Mazhar-ı mā'ide-i "Ünzile fihi'l-Ḳur'ān"
- 2 Levhaş-Allāh ne fer verdi bu māh-ı mes'ūd
Ḳalb-i mü'min gibi envār ile sīr oldı cihān
- 3 Bağ-ı hūld eyledi her cāmi'-i pür envārī
Nūrdan servi değil mi o menār-ı raḥşān
- 4 Tabla-i şekker-i 'aṭṭār kadar zevḳ verir
Giceler encüm-i raḥşān ile çerh-i gerdān
- 5 Gice ḳandil uçūrub rūzlarī şevḳından
Nōla tenhaca eger kāğıd uçursa yārān
- 6 Nice tenhāda būlub şıḳmaz imiş rūzelerīn
Şiḳilur şire gibi bunda gürūh-ı rindān
- 7 Dāğıdır şanma külef sīne-i pür sūzende
Bir mehe vār ise dildāde geçermiş devrān
- 8 Yevm-i Şekk şüphesiz iftārī şikem-hārelerin
Sā'ir eyyāmda da belki olur şekk ü gümān
- 9 Hān-ı āmālī olur hōşe-i ḥırmān ile pür
Böyle bir ni'met-i 'uzmāya olanlar küfrān
- 10 Demidir kim olar her tācir-i bāzār-ı ümid
Rāyegān naḳd-i niyāzile meta'-ı ğufrān

³⁷¹ Divan, Kasaid, s. 36. Mısır, Bulak, H. 1258, Mehmet Emin Ertan Özel Kütüphanesi.

- 11 İ'tikādında şıyām ecri bulurdı zāhid
 Qavl-i hayibden eger eylese imsāk-i dehān
- 12 Qaşd-ı ecr eyleyerek rağmına zühhādleriñ
 Bir gazel tarh ideyim bāri berā-yı rindān
- 13 Göremem ğurre-i ümidim o mäh-ı tābān
 Ebr-i zülfünde yine ruhlarīn itdi pinhān
- 14 Deşne-i ğamzesi hunhār değil mest değil
 Vār ise ğayrī bıçaq sildi o çeşm-i fettān
- 15 Ne bilür mu'tekifiñ sırrını maħcüb-ı riyā
 Ref'-i estār-ı hafā eylemeyince Yezdān
- 16 Evvela pāk 'akideyle dü'āya 'ĀRİF
 Şeker-i şükr ile iftārda bāz eyle dehān

.....³⁷²

- 26 Gicesi Qadr ü günün 'id-i sa'id ede müdām
 Nice emşāli ile eyleye Mevlā şādān

GAZEL³⁷³

I

- 1 Nola ederse lebin hat nev-i demide leziz
 Şeb-i şıyāmda elbet gelür 'akide leziz

.....³⁷⁴

³⁷² Aradaki beyitler ramazanla ilgili değildir.

³⁷³ Divan, Gazeliyat, s. 10.

³⁷⁴ Aradaki beyitler ramazanla ilgili değildir.

SÜRÜRİ
SEYYİD OSMAN
 Adana 1752 - İstanbul 1814
KAŞİDE-İ RAMAZÂNİYE³⁷⁵

I

- 1 Tutdı halkıñ dehenin geldigi sâ'at ramazân
Yevm-i şekk sohbetin ettirdi ferağat ramazân
- 2 May-kesiñ 'işiñe virdiyse kesel şöfiye de
Renciş-i tã'at ile virmedi râhat ramazân
- 3 Şeyh cem'-i şadaqât itdi faķirim diyerek
Oldı miskine biraz mücib-i şervet ramazân
- 4 Rüz ü şeb mihr-i ğurüşiyile nücüm akçaların
Gösterir şâ'im ü kâ'implere ücret ramazân
- 5 Mürşid-i tekye-i dehr oldı 'ibâdı kıldı
Hem şehir-ħiz ü hem erbâb-ı riyâzat ramazân
- 6 İndirir rüzede perhiz-i enâmî ni'ama
Tâ ki dilħaste-i cürme vire sıhhat ramazân~
- 7 Kıta-i ebr degil rüy-yı hevâda hâlâ
Yapdı seccâde idüb keşf-i kerâmet ramazân
- 8 Her minâreye kanâdilile bir meş'ale ver
Etmege toĝrı yola halkî hidâyet ramazân
- 9 Mâhlar üzre dü şâhid Receb ü Şa'bândır
Her sene eylese da'vâ-yı fazilet ramazân
- 10 Gülsitâni nice eylerse müzeyyen nevrüz
Vermiş ol mertebe İstanbul'a zînet ramazân
- 11 Şâmit oldıķ nitekim sâ'im-i eslâf-ı ümem
Bizleri eyledi dem-beste-i ğayret ramazân

³⁷⁵ Divan, Kasaid, s. 30. Mısır, Bulak, H. 1255. İst. Üniv. Edb. Fak. Kütüp. Nu: 3886.

- 12 Unıdır ziver-i sükî gören ekl ü şürbî
Ademi rûzeve teklife ne hâcet ramazân
- 13 Ramazâniye gâzel söyledim eglence içün
Okı eglen ânî bulınca nihâyet ramazân
- 14 Dedim adıñ ne dedi bâña ol âfet ramazân
Buldı hem nâmımız olmağla şerâfet ramazân
- 15 Tıfıdır olmasun ol mâh-ı talebkâr-ı şıyâm
Kâ'il olmam ki ide aña eziyyet ramazân
- 16 'Âşık-ı dil-şüdeden gayrî yok âvâre bu gün
Cum'ayı eyledi der-kârî 'ibâdet ramazân
- 17 Dilberân seyri içün ol da cevâmi'de gezer
Ânı da kıldı heveskâr-ı cemâ'at ramazân
- 18 Receb irseydi aña bî-şekk olırdı Şa'bân
Tût ki bir dilber-i şâhâne kıyâfet ramazân
- 19 Bâ'ış-i vefret-i erzâk-ı enâm oldıgıçün
Virmiş ol zât-ı keremver gibi şöhret ramazân
- 20 Ya'ni 'ahd-i berekâtında Hâlîl Pâşâ'nıñ
Bulmuş ifrâtle efzâyiş-i ni'met ramazân
- 21 Vaqt-ı iftâr o veliyyü'n-ni'am-i devrânıñ
Ehl-i imsâktir in'âmına nisbet ramazân
- 22 Halka şâmildir anıñ ni'met-i cüdi her bâr
İtmiş ancak şebe taşşışı sehâvet ramazân
- 23 Boş komaz yârî eder ehl-i niyâzi iksâ
Gündüz it'âmına virmez ise ruşsat ramazân
- 24 Nâkısü'r-rızqlara tâm idi evvel keremi
Hâliyâ eyledi icâb-ı ziyâret ramazân
- 25 Şeref ü kadri füzündür bunıñ akrânından
Nice buldıysa şühüd üzre meziyyet ramazân

- 26 'Arz-ı hâl itmege bir ehl-i kerem ister idim
Ki ânîñ kalbine virmiş ola rik̄kat ramazân
- 27 Seyr iderken heme âfâkî ânîñ dergehine
Etti engüşt-i hilâliyle işâret ramazân
- 28 Aşefa tut ki taħammül edeyim layık mı
Halka 'arz eylerken cüd ü semâhat ramazân
- 29 Bir iki loğma saħûr öyle beni sir etmez
Şâ'im olsun deyü eyler yine minnet ramazân
- 30 Yok iken dinde ħarac baña bu teklif nedir
Anlamaz mı meger aħkâm-ı şerî'at ramazân
- 31 Kuliñiz sir-i simât-ı kerem olmazsa eger
Bulamaz anda orüc tutmağa tākāt ramazân
- 32 Halka-i sofra-i erbâb saħûra qoysun
Yâhud etsün kulini 'afv bu nevbet ramazân
- 33 Çok tama' kılmam iki loğmaya kâni' olurum
Eylemez az ile amma ki kanâ'at ramazân
- 34 Anı şâ'im gibi lâyıq degil âc göndermek
Yılda bir kerre misâfir gelür elbet ramazân
- 35 Ac gezerdî kulî evvelde orucdur şimdi
Hakk bu kim kıldı kûdümında işâbet ramazân
- 36 Meded öldürmesün açlık göreyim bayrâmî
Oluyor işte pezîrûfte-i gâyet ramazân
- 37 Zerdî-i çehremî aħbâb görüb anladılar
Cü'ile verdiğini baña ne şüret ramazân
- 38 Dediler taşraya gît şeyhlik et kim olmuş
Tâlîbe mevsim-i taħşîl-i ma'îşet ramazân
- 39 Ben dedim anlara ey küşe-nişinân-ı ferâğ
Gerçi tüllâbî eder ehl-i seyâhat ramazân

- 40 Şā'ir itmiş beni Hakk nāşih-ı nādān olamam
Oldığın bilmiş iken vaqt-i naşihat ramazān
- 41 Sāha-i vaşf-ı kibārī ederdim geşt ü güzār
Kılısun ānıfla beni vāşıl-ı kısmet ramazān
- 42 İzdirābın ne Sürūrī yine bilmem ki saña
'Aleme rahmet iken verdi mi zaḥmet ramazān
- 43 Āç da'vācı gibi inleme şükr-i ni'ām et
Ne revā kim ola bādi-i şikāyet ramazān
- 44 Kıl dü'a sıdkıla Memdūhıña kim olmuşdur
Vaqt-ı teşrif-i sürüşān icābet ramazān
- 45 Vaqt-i iftār irüşüb yine dizildikçe ni'am
Ya'ni şā'implere kıldıkça ziyāfet ramazān
- 46 Nān-ı ihsānī ile sir ola erbāb-ı sühan
Halkı tā kim kıla müstağrağ-ı ni'met ramazān
- 47 Hağ-be-hağğ-ı meh-i şavm ide muvağğar şanın
Dā'imā böyle olındıkça ri'āyet ramazān

KASİDE-İ RAMAZANİYE³⁷⁶

II

- 1 Göricek mäh-ı nevī gürisne-gān-ı ramazān
Şāndılar hırşile nānpāre-i ḥān-ı ramazān
- 2 Nāvđān-ı meh-i nevden aķüb āb-ı rahmet
Māsivādan yudı el tā'atıyān-ı ramazān
- 3 Dergehin bekleyelim kulluķ edüb Mevlāya
Ġurre şeklinde 'iyān oldı nişān-ı ramazān
- 4 Ġurredir şanma ki ķonmuş leb-i bām-ı felege
Görünür küşe-i bāl-i tayarān-ı ramazān

³⁷⁶ Divan, Kasaid, s. 40.

- 5 Ğurre zan etme ki olmuş deheninden birün
'Aţş-ı rüze-i şayf ile zebân-ı ramazân
- 6 Rüz-ı şeb şâ'im ü kâ'implere nazzâre için
Mihr-i mâh oldi dü çeşm-i nigerân-ı ramazân
- 7 Aĥterân şanma çıkardî gicemiz devr-i felek
Tişe-i ğurre ile gevher-i kân-ı ramazân
- 8 Geceyi gündüze katmış gelüb itdi teşhir
Ferhetân müjdesini peyk-i revân-ı ramazân
- 9 Tutmuş âni müte'aşşib bir alay şöfiler
İşte kurtulsın eger vâri ise cân-ı ramazân
- 10 Etse ifrâtle efkârî ağırlaşsa daĥi
Ĥöş gelür âdeme teklif-i girân-ı ramazân
- 11 Aĥşâm olduĥta dönüb tabla şadâsı tabla
Sür ider şâ'im-i ĥasret-keş-i nân-ı ramazân
- 12 Manşib oldum şanur erbâb-ı emel bâbında
Bekçiler olsa gelüb tabl-ı zenân-ı ramazân
- 13 Ni'me-i şubh dem-i 'id-ı Ķadr dinleniyor
Vaĥt-ı maĥribde gelen şavt-ı Ezân-ı ramazân
- 14 Şenliĥi artıyor olmaĥla ĥarim-i câmi'
Taĥt-ĥâĥ-ı şeh-i iklim-i sitân-ı ramazân
- 15 Saĥn-ı câmi'de kanâdıl degil saĥdî şerer
Na'l-ı pay-ı feres-i germ 'inân-ı ramazân
- 16 Ĥidmete şevķile dâmen bi meyândır ĥayyim
Oldi ĥandili yaķub lem'a feşân-ı ramazân
- 17 Yaķmasun yok yere ĥandilciyân şa'âle
Şu'leden kaçmaz imiş şir-i jiyân-ı ramazân
- 18 Tâb-ı mâhiyede mâhi gibi mâhi bu gece
Ĝarķ-ı nür eyledi feyz-i leme'ân-ı ramazân

- 19 Ey Sürûri yâzılıb vaşf-ı re'isü'l-küttâb
Okısa şevklenür menkıbe-hân-ı ramazân
- 20 Hâzreti Feyzî Efendi ki nem-i luţfî ile
Oldı sırâb-ı emel teşne dilân-ı ramazân
- 21 Ol Süleyman-ı serir-i hüner ü ma'rifetiñ
Olsa maĥkûm-ı sezâbâd vezân-ı ramazân
- 22 Defter-i dânişî mânend-i berât-ı Şa'bân
Zât-ı ferhundesı hem Kâdr-i zemân-ı ramazân
- 23 Himmeti sofra-keş-i maştaba-i 'âlemdir
Anda dil-sîr-i kerem rûze-keşân-ı ramazân
- 24 Gerçi müşkiller olur şayfda amma ki gelür
Mazhar-ı lütfına âsân güzerân-ı ramazân
- 25 Hoş tutub niyyetiñi eyle dü'â ey dil aña
Varıcağ olmağa tebrîk-künân-ı ramazân
- 26 Böyle her kes ide ta'zîm o mübârek zâta
Tâ ki şâyeste-i tevķir ola şân-ı ramazân

GAZEL³⁷⁷

I

- 1 Ramazân gitdi gelen 'id neşât-efzâdır
Zahmet-i rûze gibi ğam yine nâ peydâdır
- 2 Ramazân şöfileri 'idgehi kıldı zihâm
Şimdi câmi'de yok erbâb-ı riyâ tenhâdır
- 3 İ'tikâfın bozub aşhâb-ı riyâ şöfi gibi
Gıtdiler 'idgehe anlara çadır çadır
- 4 Dergeh-i meygede açıldı cevâmi' kapanub
'İd bu bâbda zühhâda keder-baĥşâdır

³⁷⁷ Divân, Gazeliyat, s. 39.

- 5 Mevsim sulh iken ehl-i cedele maqdem-i 'id
Sahn-ı meyhānede mestānenin işi gavgādır
- 6 'İd geldikde Sürüri'yle gidüb öpdüğümüz
Dāmen-i 'Ārif Efendi-i hüner pirādır

GAZEL³⁷⁸

II

- 1 Rūze-dārāna yine müjde berā-yı ramazān
Ni'met-i rahmet ile tıldı serā-yı ramazān
- 2 Meh-i nev şanma yine yazdı debir-i gerdün
Laciverd üstine zerhal ile rāy-ı ramazān
- 3 Ğurre şanmañ görünen mehcesidir cünd-ı şürüş
Leb-i bām-ı felege dikdi livā-yı ramazān
- 4 Ramazān şöfileri cami'e cem' olsa nola
Her minār üzre virilmekde şalā-yı ramazān
- 5 Kūbbe-i cāmi'i tıldırdı hurüş-ı vā'iz
Çıkdı evc-i felege şimdi şadā-yı ramazān
- 6 Ramazāna meh-i merzāt dimiş gerçi hekim
Hayf āña kim ola maħrüm-ı şifā-yı ramazān
- 7 Rūzeveş bil ki Sürüri ola maqbül-ı Hüdā
Hoş tutub niyyetiñi eyle dü'ā-yı ramazān
- 8 Sa'd ile eyleye 'iyd Es'ad Efendi-Zāde
Kadr ü şān ile kılub dā'im edā-yı ramazān

GAZEL³⁷⁹

III

- 1 Rūze-i hicri pezir füte-i encām olsun
Öpelim dāmen-i cānāneyi bayram olsun

³⁷⁸ Divān, Gazeliyat, s. 40.

³⁷⁹ Divan, Gazeliyat, s. 40.

- 2 Hıa gelür ni'me-i vuşlatla edersin iftār
Şabret ey sâ'im-i firķat hele aḡşām olsun
- 3 Ecr-i ihyā-yı şeb-i Kādr'i dilerse 'āşık
Gice bīdār-ı ġam-ı zülf ü siyeh-fām olsun
- 4 Ramazāndır yetişür 'işi bıraksun mey-keş
Şunda bayrāma ķadar şōfi-i ḡod-kām olsun
- 5 'İd yaklaşdı Sürüri yine ķaldı 'üryān
Cāme püş-ı kerem-i āşaf-ı mün'ām olsun
- 6 Yazdırıb deftere mektübü efendi ismin
Bir ķat esvāb aña yıllık deyu in'ām olsun

ENDERUNLU VASIF
OSMAN VĀSIF
(İst. ? - İSTANBUL 1824)
KASİDE-İ RAMAZANİYE³⁸⁰

I

- 1 Şad şükr gelen māh-ı şerif ramazāndır
Haķķ'ıñ ni'am-ı rahmeti mebzül-ı cihāndır
- 2 Mebzül olursa nola in'āmı İlähi
Mecmu-'ı cihān ni'met-i Haķķ'a nigerāndır
- 3 İn'ām-ı Hüdā olduġı bu māh-ı şiyāmıñ
Diķķatle nigāh eyleyene günden 'ayāndır
- 4 Rüzü reh-i dilber gibi rüşen-ter ü şeffāf
Şāmü çü ḡam-ı zülf ü siyeh müşk-i feşāndır
- 5 Şıbyān-ı heves ni'met-i şavmile dimekte
Bu şeb beni cānım nine Saḡūra uyāndır
- 6 Bir ni'met-i Haķķ'dır ki vürüd eyledi rüze
Taḡtında hezārān kerem ü luḡf-ı nihāndır

³⁸⁰ Divan, Mısır, Bulak, H. 1257, İst. Takvim-i Vakayi, H. 1257 M. Emin Ertan Özel Kütüp.

- 7 Şanma meh-i nev toğdı pül-ı nürdür andan
Çend şeh-i gufrân-ı İlâhi güzerândır
- 8 Miftâh-ı der-i kenz-i 'atâsıdır İlâhî
Zannetme hilâl-i meh-i rûze leme'ândır
- 9 Açıldı yine mışra'-ı dervâze-i gufrân
Hâkk'dan taleb-i mağfirete vâkt ü zemândır
- 10 Bil kıadrini zirâ ki bu şehriñ şeb-i Kıadrî
Bîşekk sebeb-i mağfiret-i 'âlemiyândır
- 11 Bârân-ı sirişk ile dökülse nola 'işyân
Berk-i güne vü ma'şiyete vâkt-ı hâzândır
- 12 Fevķinde nücüm-ı felek âvihte kıandil
Güyâ ki hilâlî dökülen âb-ı revândır
- 13 Cami'de degil şu'le-i la'lin kıanâdil
Dâğ-ı dil-i hün girye-i mestân-ı zemândır
- 14 Pây-ı hum-ı seng-i Ayaşofiyede şimdi
Meyhâre çü tâk-i rez-i ter girye künândır
- 15 Şanma yed-i zâhidde görüb subħa-i mercân
Heb dide-i rindândan âkan kıatre-i kıandır
- 16 El yumâķ için nüş-ı mey-i ruħ-ı fezâdan
Rindân-ı vâķit râhrev-i şâdırevandır
- 17 Kıalb idelî şürb-i meyi bir şeh gice mestân
Tiryâki-i menħüs gibi menķibe-ħândır
- 18 Etrâfına keyf ehli nola göz kıulaķ olsa
Güş ü nigh-î vâķf-ı minârât-ı Ezândır
- 19 Necm-i felegî görse şanub ħabb-ı mezehheb
Neş'eyle hemân nağme-serâ-yı hezeyândır
- 20 Yaklaşdı yine rûze deyu der seħer-i 'iyd
Keyf ehli tamâm bir sene vâķf-ı helecândır

- 21 Tiryâkiye tâ ki ramazân geldî denilse
Lâ havle künân der emelinden ne zamândır
- 22 Tedkîk-i nazâr eyle şu takvime birâder
Üftâde-i havf etme bizi belki yalândır
- 23 Ammâ yürümüş bu sene sür'atle mübârek
Yâ sâ'y ü yâ sâ'ât-i gurûb-ı ramazândır
- 24 İşlerse ciger-gâhına ğamla nola bu dâğ
İşler yine imsâk-i duhân ile dumândır
- 25 Afyonhór ağırlanmak eħafdır ki ğıdâsî
Bir fincân ağır kahve vü bir lüle dühândır
- 26 Gösterme saķın sofrayî bir şofîye yoħsa
Dilsîr olamaz tâ be pilâv yahni ķapandır
- 27 Balsa yemeĝe niyyetî vârlafz-ı ta'âmî
Ehl-i şikem ol rütbe-gedâ çeşm-i ħarândı
- 28 Ħayrına çıkar sanma minâr üzre mü'ezzîn
Aħşâma ķadar dūd-ı ta'âma nigerândır
- 29 Gördükce hilâl-i felegî gür-sine çeşmân
Ser sofrâ-i çerħ üzre şanur pâre-i nândır
- 30 Ħurs-ı mehe bu diş bileyiş vârliken anda
Mehdir o degül nân diyü gel erseñ inândır
- 31 Fıskiyye şanur encümî encümse felekde
Memdühuma zerrîn tabaķ sine-i ħândır
- 32 Zannetme meh-i nev gice ol zîver-i şadriñ
Şebdîz-i şeref-güsterine sîm-i yalândır
- 33 Mâhiyet-i ķadr-ı felek-i şân ü şerefde
Mânend-i meh-i rûze müşâr ile benândır
- 34 Bir Âşaf-ı Cem-şân ki Dârâtına Dârâ
Biñ reşķ ü ħasedle ser-i engüş-t-i güzândır

- 35 Paşa-yı Ziyâ nâmiña tâb-ı reh-ı re'yi
Envâr-ı mihr gibi Ziyâ-pâş-ı cihândır
.....³⁸¹
- 77 Şa'banım o meh-rûya ki adı ramazândır
Eşk-i terim anınçün üç aylar deverândır
- 78 Çüb-ı müjeye nola tayânsa nigeş-i yâr
Bâ za'f-ı şavm haste-i bitâb ü tüvândır
- 79 Kâfûr gibi ten ile o bâlâ kad-ı nâziñ
Şân kâmet-i şem-'i 'asel-i câmi-'i ândır
- 80 Mânend-i 'akîde lebinî etmeye mi bûs
Şavm-ı emelî söyleyemem mühr-i dehândır
- 81 Ebrûlarî çün mışra-'ı divân-ı hilâlî
Bir beyt-i mu'ayyeldir o da vaşf-ı kemândır
.....³⁸²
- 85 Vâşif yeter itnâb-ı ser-i âgâz dü'â kııl
Zirâ ki dü'â lâzime-i vaqt ü zemândır
- 86 Ta her sene kandil-i nücûm meh-i garrâ
Feyz-i ramazân ile ziyâ-bağş-i cihândır
- 87 Her rûz-i şebin 'iyd ü Qadr eyleye Mevlâ
Mecmu-'ı cihâna bu dü'â vird-i zebândır

**RAMAZÂNİYE DER SİTÂYİŞ-İ HAZRET-İ
HÜDÂVENDİGÂR-İ ESBÂK SULTÂN SELİM HÂN-I
ŞÂLİŞ 'ALEYHİ'R-RAHMETÜ VE'L GUFRÂN³⁸³**

II

- 1 Devr iderken gice meclisde şarâb-ı gülfâm
Der-ı humhâneye mühr urdî gelüb mâh-ı şıyâm

³⁸¹ Ramazanla ilgili olmadığından buraya alınmamıştır.

³⁸² Ramazanla ilgili olmadığından buraya alınmamıştır.

³⁸³ Divan, Kasaid, s. 33.

- 2 Dest-i mi‘mār-ı füyūzāt-ı Ƙadr ile cümle
Yapılıb ehl-i ƒarābāt ‘imāret encām
- 3 El yudī cur‘a-i fişkıyye-i meyden sākı
Āb-ı rüyile vuzū‘ etdī bütün rind-i enām
- 4 El ālub her birī bir mürşid-i feyz-āverden
Mescide toğrı ayaklandı gürüh-ı ser-sām
- 5 Terk idüb cām-ı şabū-yı üdebā-yı rindān
Tevbe-i ‘ahd-ı Naşüh etmege eyler iƒdām
- 6 Kesb idüb her birī bir sūret-i zibā-yı şalāh
Oldılar nāsiye-fersā-yı Hüdā-yı ‘Allām
- 7 Verdi şol rütbe diħ-i şafvet-i mey taħkiki
Ƙalmadı hātır-ı ‘alemde ğumār-ı ālām
- 8 Bāde-i feyz-i Hüdā ile cihān pür-neş’e
Neşve-i cām-ı ğaƒıƒatlu şefāyāb eyyām
- 9 Yaƒılıb püt-gede vü mey-gede āteş-gede hep
Ƙaldı der raħne-i divār ferāmüş eşnām
- 10 Māye-i feyz-i Hüdādır bu şetārat ancak
Ne mey-i cām-ı şabūħi vü ne keyfiyyet-i şām
- 11 Ne şenādīd-i şuver ƒaldı ne büt ‘ālemde
Güyyā oldı sānem-ħāne nüküş-ı evhām
- 12 Ehl-i İslāma ‘ibādet için emmā her sū
Virtiler cāmi‘-i zībendelere istiħkām
- 13 Donadub cümle ƒanādil-i menār ü mescīd
Meş‘al-efrüz-ı merām oldı ‘umümā İslām
- 14 Oldı şol rütbe revnaƒ-dih-i ‘ālem rūze
Rüz-ı firūze döner tā beseħer zulmet-i şām
- 15 Behre-yab-i ni‘am-i mağfiret etdi ğalkı
Şerefine bu meħiñ luƒf-ı Hüdā-yı ‘allām

- 16 Ni‘met-i şavm ile in‘ām-ı Cenāb-ı Hāk‘dan
Kāmiyāb oldu cihān haşılı bir vıfķ-ı merām
- 17 Ba‘d-ezīn biz de bu şevk ile varub yüz sürelim
Harem-i perde-i maḥbūb-ı Hūdā‘ya her şām
- 18 Eşk-i ḥasret dökelim çeşm-i nedāmetlerden
Dergehinde olalım naķd-ı şefā‘atla bekām
- 19 Mağfirethān olalım ḥüznile şeb tā beseher
Edüb ihlāş-ı derūn ile terāvīhe kıyām
- 20 Evvel ihdā edelim şıdķ ile nācizāne
Rūḥ-ı pakine hezāran taḥiyyāt ü selām
- 21 Soñra el kaldıralım bārgēh-i Mevlāya
‘Arz-ı ḥāl eyleyelim maķşadımız bi‘l-itmām
- 22 İdelim ya‘nī ḥulūs ile şeh-i zīşāne
Her dem ed‘iye-i tevfiķ-ı meserret-encām
.....³⁸⁴
- 64 Maḥlaşım Vāşıf-ı dānişver-i ‘aķl-ı evvel
Maķşadım ḥayr dü‘ā-yı şeh-i nuşret-encām
- 65 Ol dü‘ā kim olub āsār-ı icābet maķrūn
Mażhar-ı devlet-i tevfiķ ola bir vıfķ-ı meram
- 66 Tā ki bu ‘ālem-i ekvān-ı şeref pirāye
Gerdiş-i çerh ile her sāl gele çün māh-ı şıyām
- 67 Ede Hākķ ‘ömrünī efzūn cihān tırdıķça
Ola her vechile dil-ḥāh murād ile bekām
- 68 Baht ü iķbāl ile tahtında muķīm oldıķça
Her şebī Leyle-i Kādr ola nehārı bayrām

³⁸⁴ Bu aradaki beytler ramazanla ilgili olmadığı için buraya alınmamıştır.

SİTÂYİŞ-İ MÂH-I ŞİYÂM DER EVŞÂF-I ŞÂH-I ŞEHİD
SULTÂN SELİM HÂN-I ŞÂLİŞ³⁸⁵

III

- 1 Yevm-i Şekdir der iken 'umde-i zühhâd-ı cihân
Toğum işbât-ı kâdem kıldı hilâl-i ramazân
- 2 Meh-i nev şanma semada görünür şekl-i hilâl
Meş'al-i mağfiret lutf-ı Hakk eyler leme'an
- 3 Çekilüb kâfile-i piş-i günahkârâna
Tövbe-kârân-ı 'uşat üzre beşâretler 'ayân
- 4 Şive-i 'afv ü Hüdâ'dır nazar erbâbına bu
Ramazânın ne bilür kadrinî ehl-i 'işyân
- 5 Meyvesi bende-i muğbil şecerî sâ'imler
Ravza-i mağfiret-i hazret-i Hakk'dır ramazân
- 6 Biz o bâğ içre nihâl-i güneş âlûdeleriz
Rağmet-i 'afv ü İlâhî nola etse cereyân
- 7 Bâd-ı gufrân-ı Hüdâ kim seheri esdikçe
Güyyiya berk-i me'âşî dökilür şekl-i hazân
- 8 Böyle bir mâh-ı mübârek ola mı mü'mine hiç
Şem-'i gufrân-ı Hüdâ her şeb olur şu'le-feşân
- 9 Gicelerde per olub cümle kanâdîl-i menâr
Câmi'an olmada reşk-âver-i hürân-ı cinân
- 10 Kûşe-i şavm'aya çekdi yine kendisini
Hilesinden hele seyr-i sipere mu'tekifân
- 11 Dîdeler rüşen efendi ramazân geldî deyü
Ehl-i keyfe biri tâ ki olıcağ müjde-resân
- 12 Dedi yâhû bize bir toğrı cevâb eyle meded
Hâne-i kalbe düşürdüñ yine havf-ı helecân

385 Divan, Kasaid, s. 39.

- 13 'Alima'llahü Te'älâ bu sözüñ şağî sañâ
Gözüñ aç yârın efendî ramazândır ramazân
- 14 Güş edince sühan-ı müjde-res-i mezbürî
Tâhir'in 'aklı başından gide-yazdı o zamân
- 15 Dedi sap sağa birâder nidelim çâresi ne
Tutalım şavmınî ammâ yiyelim gâhi nihân
- 16 Hıbb-ı 'anberse vefâ eylemeyüb keyfimize
Kalmadı firkat-i 'afyonla hiç tâb ü tüvân
- 17 Kırılırdık kanî biz keyfle mânende-i şîr
Kürbe-i küşe-nişin etdi bizî şimdi zemân
- 18 Ben inansam dedi zâhir ki dırügdî bu sözü
Ânı ben öldürürüm şimdi olur ortada kân
- 19 Be meded dün gece yandı daği kandil-i Berât
Allâh Allâh bizedek etmek içündür bu yalân
- 20 Yoksa Şa'bân-i şerifiñ 'adedin bilmem yüz
Elli derdinde değil mi hele Hâcî Ramazân
- 21 İki Menhûs-ı cihân 'arbede-cû tiryâki
Bir uğursuz yola olmuşdı şitâbile revân
-³⁸⁶
- 40 Yeter itnâb-ı sühan vakt-ı dü'adır gayrı
Ki budur hâtime-i kâ'ide-i nükte-verân
- 41 'Alima'llâhü Te'älâ hele Vâşîf kuluññ
Seherî nim-i şebî heb budır evrâd-ı zebân
- 42 Eyle dilhâh-ı şehinşâhî müyesser her dem
Hürmet-i şâh-ı Şefâ'atkâr için yâ Mennân
- 43 Tîr-i maşûdına âmâc ola cângâh-ğadd vü
Ola günden güne hem düşmanıññ kaddî kemân

³⁸⁶ Bu aradaki bölümler konumuzla ilgili olmadığı için buraya alınmamıştır.

- 44 Feraḥ ü zevkle yā Rab āçılıb şekl-i bahār
Gonca-i baḥt-ı saḥī dā'im ola ḥande-künān

TARİH³⁸⁷

BABÜ'S SA'ADE AGALARINA RAMAZANİYE İHSAN TARİHİ

I

.....³⁸⁸

- 5 Emredüb vaḳf-ı hümayünundan ol şāh-ı kerīm
Ḳullarına lüḫf ü iḥsān ḳıldı her şeh-r-i şıyām

.....³⁸⁹

- 11 Bir ziyāde bī bedel tāriḫ yazdım Vāşıf'a
Oldılar Bābü's-Sa'āde ḳulları dil şād ü kām

³⁸⁷ Divan, Tevarih, s. 97.

³⁸⁸ Bu aradaki bölümler konumuzla ilgili olmadığı için buraya alınmamıştır.

³⁸⁹ Bu aradaki bölümler konumuzla ilgili olmadığı için buraya alınmamıştır.

ŞEYH AHMET SUZİ
(SİVAS 1759 - SİVAS 1826)
GAZEL³⁹⁰

I

- 1 Geldi ol mäh-ı ramazân merhabâ
Cümle gönül oldu handân merhabâ
- 2 Giceler Kâdr güñdüzü Bayrâm olur
Bây ü gedâ olur şadân merhabâ
- 3 Cennet kapısı açılır cümleten
Zeyn olur hep hür ü gilmân merhabâ
- 4 Yedi Tamu kapuları kapanur
Söyünür âteş-i nirân merhabâ
- 5 Mü'mine olmaz hisâb ile 'azâb
'Afv olur cürmile nokşân merhabâ
- 6 Ol Kâdr gicesi Bayram günleri
Haqq ider cümleye ihsân merhabâ
- 7 Keşf-i cemâl olur ol dem kullara
Mest olurlar cümle sekrân merhabâ
- 8 SŪZİ daħi ol günü eyler niyâz
Ol dem ile ola hayrân merhabâ

³⁹⁰ Divan, Gazel, s. 46. Hacı Mustafa Mat. İst. H. 1290. Mehmet Emin Ertan Özel Kütüp. Fevzi Halıcı Kült. Bak. Ank. 1982.

ŞEM'İ
AHMET ŞEM'İ
 (Konya 1783 - İst. 1838)
ĞAZEL³⁹¹

I

- 1 'İydiniz olsun mübârek dilberâ bayramlaşîñ
 'Âşık-ı şâdıklarız biz evvelâ bayramlaşîñ
- 2 Kûs olanlar barışır bayram günüdür lâcerem
 Beyniñizden def' olunsun mâcerâ bayramlaşîñ
- 3 Büsbütün gökte melekler birbirine müjdeler
 Kulların 'affetti Mevlâ merhabâ bayramlaşîñ
- 4 Fitresi her dilberin 'âşılara bir busedir
 Virnese şavmî kalur beyne'ssemâ bayramlaşîñ
- 5 Yine bu miskine ver gitmez yabana fitrayî
 Çok du'â kılsun size Şem'î'yâ bayramlaşîñ

³⁹¹ Ğazeliyat, s. 32 - Ramazaniye ve 'İdiyedir.

DERTLİ
ĀŞIK İBRAHİM DERTLİ
 (Gerede 1772 - Ankara 1845)
MURABBA³⁹²

I

- 1 Şanma şöfi bezm-i rüzemiz yokdur
 Ramazân-ı 'aşkıñ şıyâmıyız biz
 Söylenme derûnda derdimiz çokdur
 Derde noxsân degil temyiziyiz biz
- 2 Yokdur hilâfımız 'aşka esiriz
 Memâlik-i 'aşkın şâh-ı miriyiz
 Yetim âyetiniñ müfessiriyiz
 "Hel etâ" dersinin imâmıyız biz
- 3 Derûnda noxsân degil dil-i nâ şādımız
 Ol sebebden DERTLİ dendi adımız
 Kıyâmet haşredek yok âzādımız
 Āl-i Muhammed'in gulâmıyız biz

³⁹² Divan, Murabba, s. 36. İst. Hakkaklar Çarşısı, Şirket-i Hayriye, H. 1298, Mehmet Emin Ertan Özel Kütüp.

LEYLA HANIM
(İst. ? - İst. 1847)³⁹³
KASİDE
RAMAZÂNİYE DER HAĞKI SULTAN
'ABDÜ'L-MECİD HAN³⁹⁴

I

- 1 Tâli' oldu neyyir-i burc-ı sa'âdet nagihân
Toğdı necm-i tâli'-i âfâk bî şekk ü gümân
 - 2 Sâha-i dünyâyı hemreñg-ı behişt etdi yine
Şalınub seyrâna çıkdı sū-be-sū hūrî vü şân
 - 3 Söz bir etdi vâ'iz ü zâhid bu günlerde meger
Başların pek hırkaya çekmekde rindân-ı zaman
 - 4 Her minâre şeb-çerâg efrüz olub i'lân eder
Lem'a-rîz oldu deyü feyz-i cenâb-ı müste'ân
 - 5 Hâzret-i 'Abdü'l-Mecîd Hân'ın nevâl-i luţfunuñ
Mâh-ı rûze şükrünî tekrâr eder rûz-ı şebân
 - 6 'Ahd-ı 'adl-i devletiniñ her şebî Kıadr-ı sa'id
Rûz-ı firûz-ı hümâyün himmeti 'id-i cihân
-³⁹⁵

³⁹³ Agah Sırrı Levent, *Türk Ed. Tarihi*, s. 392.

³⁹⁴ Divan, Kasaid, s. 17. Mısır, Bulak, H. 1260 M. Emin Ertan Özel Kütüp.

³⁹⁵ Bu kasidenin devamı ramazanla ilgili değildir.

ŞEREF HANIM
İstanbul 1809 - İstanbul 1858 (?)³⁹⁶
GAZEL³⁹⁷

I

- 1 N'ola eylerse gönül fikr ü hayâl-i ramazân
Resm-i ebrû-yı benân oldu hilâl-i ramazân
- 2 Yemez içmez bir oruç nâmına şuşa tutulub
Neye müncer olacak za'file hâl-i ramazân
- 3 Vardır ol mertebe akrânına rüçhânına yok
Hiç bir vechile ey mâh-ı mişâl-i ramazân
- 4 Gündüzü rahmet-i Bâriyle ider sîr gice
'Âleme olmada mebzûl-ı neval-i ramazân
- 5 Bozdu imsâk-ı firâkı gelüb iftâr-ı vişâl
Kâdr ü iydi oldu görüldükte cemâl-i ramazân
- 6 Kesme cûdından ümidin ki dem-i Maşşerde
Şeref itmez seni maşşerüm-ı hisâl-i ramazân

³⁹⁶ Ölüm tarihi Agah Sırrı Levent'e göre 1847'dir. Bu tarih ise Osmanlı Müelliflerine göre tanzim edilmiştir.

³⁹⁷ Divan, Gazel, İst. Devlet Kütüp. Nu: 27067, Mehmet Emin Ertan Özel Kütüp.

KEÇECİ-ZÂDE 'İZZET MOLLA
 (İstanbul 1772 - Sivas 1859)
ÂMEDEN MÂH-I ŞİYÂM Ü BA'Z-I VAĞÂYİ'-İ
DER ÂN ZEMÂN³⁹⁸

I

- 1 İşâret edüb kaç ucuyla hilâl
Kılın emr-i Hakk'a didi imtişâl
 - 2 İrüb şehri-gufrân-ı rahmet nüvid
Baña mâh-ı rûze bu yıl geldi 'id
 - 3 Geçüb vaqt-i gam neş'e-i şavm ile
Birazı mürür eyledi nevm ile
 - 4 Mazemmetden olmuşdi hâlî lisân
Yok anda bizim mefsedet piş-gah
 - 5 Cemâ'atle 'aşri ederdim edâ
Biraz dinleyüb hâfız-ı hoş-sedâ
-³⁹⁹

RÛBÂ 'İ

- 13 Yârân-ı Keşan'a soralım şimdiden
Yağlıca çörek yoksa yutulmaz ramazân
 - 14 Elbetde birinden birini ekl ederim
Bu rûze-i hicr ile tutilmaz ramazân
-⁴⁰⁰

³⁹⁸ Mihnet-keşân, Meşnevi, s. 88.

³⁹⁹ Ramazanla ilgisi olmayan kısımlar alınmamıştır.

⁴⁰⁰ Ramazanla ilgisi olmayan kısımlar alınmamıştır.

ŞIFAT-I PĀSBĀN-I BED MANZAR Ü BED ELĤĀN⁴⁰¹

II

- 1 Faķaķ giceler vardı bir pāsbān
Bed elĤān ü bed Őuret ü bed zebān
- 2 ‘Aceb bekci kim pāsbān-ı felek
Şadāsın iŐitdikce ögmek gerek
- 3 Verir naĝmesi savme bilkim zarar
Sezā ermeni zangocı olsa gerek

.....⁴⁰²

FIĶRA-İ DĪGERİŐ⁴⁰³

III

- 1 Kim eylerse kendinden eksik ta‘ām
Aña ‘uzv eder idi ekl-i Őıyām
- 2 Demiş kim efendi oruĝ tutmuyor
Bizimle bōrek baķlava yutmuyor
- 3 Yedim bir iki gūn riyā-i faķir
Ne mūmkūn aña olma Őibh ü nazir
- 4 Ćekib mi‘desinden āniñ iztirāb
Yanardı baña ĥāl-i zārñ kebāb

.....⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Miĥnet-keŐān, Meşnevi, s. 90.

⁴⁰² Ramazanla ilgisi ve baĝlantısı olmayan kısımlar alınmamıştır.

⁴⁰³ Miĥnet-keŐān, Meşnevi, s. 94.

⁴⁰⁴ Ramazanla ilgisi ve baĝlantısı olmayan kısımlar alınmamıştır.

TEBDİL-İ MEKÂN EZ HARÂRET-İ KEŞÂN⁴⁰⁵

IV

.....⁴⁰⁶

- 9 O gündü meh-i rûzenin onbeşi
Söyündü dil-i zârımıñ ateşi

.....⁴⁰⁷VÜRÜD-I MEKTÛB-I MEBRÛ ÂŞAF-I
EMİNE'LLÂHÛ 'AN'İL 'AVÂŞİF⁴⁰⁸

V

.....⁴⁰⁹

- 8 Meh-i rûzede geldi bir nâmesi
Tutuşmuş konağı gibi hâmesi
- 9 Mezâmin ihrâkî yazmış tamam
O bir gün tutuşdı leb-i ihtirâm

.....⁴¹⁰

- 15 O takribile nâme girdi ele
Meh-i rûzede vâşıl oldu hele⁴¹¹

405 A.g.e., Mesnevi, s. 94.

406 Ramazanla ilgisi ve bağlantısı olmayan kısımlar alınmamıştır.

407 Ramazanla ilgisi ve bağlantısı olmayan kısımlar alınmamıştır.

408 Miñnet-keşân, Meşnevi, s. 95.

409 Ramazanla ilgisi ve bağlantısı olmayan kısımlar alınmamıştır.

410 Ramazanla ilgisi ve bağlantısı olmayan kısımlar alınmamıştır.

411 Miñnet-keşân, Mesnevi, s. 102.

REFTEN-İ MĀH-I MAĞFİRET Ü İKRĀR-I
ENVĀ'-I MA'ŞİYET⁴¹²

VI

- 1 Gel ey hāme kıl hamd-ı Rabb-ı Kerīm
Degil gerçi kārīñ o emr-i 'azīm
- 2 "Kemā yenbağī" hamd-i Mevlā-yı Muḥal
Ki var bizde noḵsān anda Kemāl
- 3 Niyāzī budır nākısı Kāmil'e
Nazar etmeye diḵkat-i tamile
- 4 Şafā-yı derūn ile Rabb-ı Mecīd
Meh-i rüzeyi etdi pāyān resīd
- 5 Tolu cām-ı ğufrān idi cürm-i māh
Anı cırsa ḵalınca etdiñ tebāh
- 6 Geçüb giceler soḫbet-i şavmile
Mürür etdi gündüzleri nevmile
- 7 'Azāzil-i Şa'ban'da tedris edüb
Şeyātīn-i insānī İblis edüb
- 8 Ḵapar ḵoyverir her birin bir yere
Uzaḵdan nigeḫbān olur anlara
- 9 Reh-i ma'siyetden 'ubūr etdirir
'İbādāt-ı Ḥaḵ'da ḵusūr etdirir
- 10 Olur münhemik ekl ü şürbe 'ibād
Gelür şehvete rüzede izdiyād
- 11 Ğaraza kesr-i şehvet iken şavmdan
Ḥayālāt baş ḵaldırır nevmden
- 12 Uyub nefsi emmāreye 'ākıbet
Olurlar refiḵ-ı reh-i ma'siyet

⁴¹² Miḫnet-keşān, Mesnevi, s. 102.

- 13 İrüb bî meşübât-ı hengām-ı 'id
O demde gelür fikre yevm-i va 'id
- 14 İlähi birisi benim anlarıñ
O insân kıyâfetli şeytânlarıñ
- 15 Fesâd öğredüb nefs-i emmâreye
Yüzüni benim boyayan kareye
- 16 Benim şol ki şeytâna yok hacetim
'Azâzili izlâle var kudretim
- 17 Kerîm ü kerem-kâr bildim Sen'î
Çeh-i ma'siyetde bırakma beni
- 18 Bu mâh-ı mübârek dañi gitdi ah
Degil 'afv ü gufrân kazandım günâh
- 19 İdüb sînemi kūs-ı riñlet dirîğ
Nefirin çalub gitdi devlet dırîğ
- 20 Hümâ-yı sa'âdet idi bilmedim
Uçurdum ne devlet idi bilmedim
- 21 Döküb dâne-i eşki kayd etmedim
Ānı dām-ı tesbîhe şayd etmedim
- 22 İdüb bezm iftârını vaqt-ı keyf
Kaçırdım düñhân ile ol murğî hayf
- 23 Börek baklava sandım ol ni'metî
Düğün farz olunmuşdı cem'iyeti
- 24 Verüb ecrini buzlu hoş āba hayf
Değişdim meşübâtını hāba hayf
- 25 Dırîğa dırîğa dırîğa dırîğ
Zunüb oldu çerğ-i meşübâta miğ
- 26 Gelüb geçdi ol mâh-ı gufrân penâh
Bu biçâreye etmedi bir nigâh

27 Olub perde-keş zulmet-i ma'sıyyet
Bükā vermedi yüzüme mağfired

28 çeküb hasretin ta be sāl-i diğer
N'ola firkatile yanarsa ciger

ĀMEDEN-İ 'İD-İ SA'İD⁴¹³

VII

.....⁴¹⁴

8 Tef ü táb-ı rûze yetüb cānına
Şu serper şanurlardı қаftānına

.....⁴¹⁵

9 Felekden bunu kimse etmez ümid
Benimçün buka eylese rüz-ı 'id

⁴¹³ Mihnet-keşan, Mesnevi, s. 104.

⁴¹⁴ Ramazanla ilgili olmayan bölümler ve beytler alınmamıştır.

⁴¹⁵ Ramazanla ilgili olmayan bölümler ve beytler alınmamıştır.

MEHMET EMİN REFİ' KĀLĀYĪ
 (? - Girit 1861 ?)
RAMAŻĀNĪYE DER SĪTĀYĪŞ-İ HAZRET-İ
VELĪYYÜ'D-DĪN EFENDĪ-ZĀDE LEṬĀYĪF-İ KEVN⁴¹⁶

I

- 1 Her seher rıtlı girān ile çekerken şıket
Rind-i maḥmūrī görñ şavmile gelmiş ḥiffet
- 2 Māni'-i rü'yet olur tîregî-i nefis ü hevā
Göremez şöfiye gelmezse hevādān şafvet
- 3 Nola parmaqları işbāta şehādet etse
Beş ḥisābınca diler Ḥaḳ'dan o yārın ru'yet
- 4 Döndi hep ḳubbe-i eflāke cevāmi' güyā
Bulub envā'-ı meşābiḥ ile anlar zînet
- 5 Oldı hep ḳubbe ḳanādilî şevābit anda
Māhiye seyriñe seyyāre şıfat bir hey'et
- 6 Gösterir mäh-ı şıyāmıñ bize māhiyyetini
Yazsa ta'lik ile māhiyyeci lafz-ı Raḥmet
- 7 Encüm-i sa'd-ı cemā'attır o māhiye deme
Nur-ı şevḳ ile gelür mü'mine rüḥāniyyet
- 8 Şem'-i miḥrāba desem nola Ḳur'ān-ı sa'dın
Anın aḥkāmı yazar Ḥaḳḳ'a hemen ḳurbiyyet
- 9 Şimdi gök ḳandili hep sönmede meyḥāneleriñ
Göremezse nola ayıḳ yolun ehl-i 'işret
- 10 Tıpası atdı varil-veş yine meyhorların
Yevm-i Şek gicesi itdikde hilāli ru'yet

⁴¹⁶ Divan, Kasaid, s. 16. Fatih Mat. İst. H. 1284. Mehmet Emin Ertan Özel Kütüp.

- 11 Fikri encām ile cāmī birağ elden çelebī
Ramazāndır mey-i maḥbūb ile olmaz ūlfet
- 12 Ḳalbiñi tevbe ile jeng-i günehinden pāk et
Sildirir toğrı yürüsün diyen ādam sā'at
- 13 Dese şatır şatır olma çocuğa müşteriñim
Gece bāzārī bozarsın pederinle elbet
- 14 Mü'mine tuḥfe-i Ḥaḳ'dır meh-i rūze her yıl
Ḳadrinī bil ki dü'āñ ola ḳabul-i ḥazret
- 15 Nice iḥya edelim bā'isi iḥyāmız o kim
Elf şehr olmadı ol yek şeb-i Ḳadre nisbet
- 16 Oldı āzāde yarın nār-ı Cehennemden o ḳul
Bunda iḥlāsile olmuşdır esir-i tā'at
- 17 Emr-i "Şümū"da "teşuḥḥū" saña ikrām oldı
İmtişāl et ki vere Ḥaḳḳ saña dā'im şıḥḥat
- 18 Der peder gezme çeküb el evine rızḳınī kim
Der-i Ḥaḳ'da ṭuranın pāyına düşdü ḳismet
- 19 Dikilür yaḳana bir dāyeniñ olmasında
Dökme key çigiye ilik gibi alursın lezzet
- 20 Ekmeği küle baṭır isterisen kül-baştı
Laḥm-ı zā'idide ḳaşşāba be gel etme minnet
- 21 Fikr-i baḳḳal ile hep rişini yer ba'de'l-'iyyd
Tel ḳatayifle verin şofraya her şeb zinet
- 22 Bu riyā üzre gecüb kürsī dibinde otırır
Ramazān şöfileri seyrine var ḳıl diḳḳat
- 23 Şeyh-i maḳsūd idüb tatlı yeri pek taṭvil
Şöyle kim baḳlavacı şeyḫa okıttı rahmet
- 24 Kimi de vā'izī dinler gice taḳlidi için
O gürūh-ı süfehā güşına girmez şoḥbet

- 25 Halkıñ ‘aybın arar ol bey‘ için akşam birine
Kendi sermāyesi şeytāna o etmez minnet
- 26 Viresi cāme ile koltuk oşurtup geziyor
Kuşdırırdı yakasın şahibi tutsa kat kat
- 27 Anıñ üstine yazın sade biçerken terzi
Etmiş endāzeye bî çāre kazā-i hācet
- 28 Şanma kim kösnegi kırmış ramazānda İblis
Ki yeter Ademe bākideki şeytāniyet
- 29 Fıkr-i İblisi ile rişini yolsaydı nola
Kıl ile kālî bulur şimdi o necd-i haşlet
- 30 Biriniñ bir gice iftārına da‘vetli idik
Hānı deryā-yı firāvānına boğdı gāyet
- 31 Lik diğkatle nazar kıldım anı gördüm kim
Geşti Nūha mişāl anda olan cem‘iyyet
- 32 Başta yer yoksa dümende bize çok yer bākî
Temur atdık ki telātum ide baħr-i ni‘met
- 33 Var mı şāyeste-i ülfet deyu ol mecma‘da
Şöyle gözden geçürüb anlara etdim diğkat
- 34 Kimi cins-i hār idi kimisi cins-i āħir
Biz de bel bel baħar idik ola def-i vahşet
- 35 Ehl-i keyf imiş anıñ biri uyuşmuş oturır
Benzer ol māra çöreklenmiş o gūya kat kat
- 36 Nāfesi üzre şerî dönmüş okurum⁴¹⁷
Olmuş a‘zāsı tokuz boğum anıñ geçme-sıfāt
- 37 Gözleri kandil-i imsāke bedel hiç ferî yok
Eşer-i keyf ile gahice edermiş hareket
- 38 Nola kuşlukda da kandil uçurursa tenhā
Ki o zāhid gibi hiç uçmağa etmez minnet

⁴¹⁷ Buradaki kelime okunamamıştır.

- 39 İnfî 'âl ile geçermiş kem ü keyfi bilmez
O ma'kûle ki heyûlâsî silinmiş şûret
- 40 İştihâsı da o denlu ki ta'âma anda
İki fincan böregi ekline etmiş niyyet
- 41 Birini yerse eger ol birini elde tutar
Bağar afyonu kazub mi'deye gelsün kuvvet
- 42 Şeker olsa yiyemez kaymağı da bol bulamaz
N'ola biçâreye geldiyse kemâl-i hayret
.....⁴¹⁸
- 69 Gûyiyâ ağızı mühürlü o bir ayran fıçısı
Serd-i şab'ına bekmezle gelür germiyyet
- 71 Salı-vermez imiş leyle-i Cum'a evden
Bir çehârşenbe karısı ile etmiş ülfet
- 72 Çıkarır sofraya bağan kedinin gözlerini
Bulsa ol körkedi bir kör kedi eyler rağbet
- 73 Suhan-i bî-mezesi sanki soğan tolmasıdır
Şöyle tatlu sanıyor kim şanur 'âlem hasret
.....⁴¹⁹
- 104 Bendeganıñ nice taħrîr ede hâmem bir bir
Var mı ta'dâd bu bendende o denlu tağat
- 105 Mağşadım saña dü'âdır ramazâniyemden
Ki bu taşdı'a kuluñ etdi bu denlu cür'et
- 106 Kâdr-ı şânıñı bula tâb-ı şerefle 'âli
Eyledikçe senede bir meh-i rûze 'avdet
- 107 Câme-i 'ömriñiñ 'âlemde olub zeyli tavil
'İd-i sıhhatle aña Hakk vere hep sa'diyet
- 108 Şimdi er-mağlab-ı 'âlemde Rafi'in ancak
Seni var eyleye devletle Hüdâ çok müddet

⁴¹⁸ Aradaki beytlerin ramazanla ilgisi yoktur.

⁴¹⁹ Aradaki beytlerin ramazanla ilgisi yoktur.

TÜRABİ
 (? - Kırşehir 1868)⁴²⁰
GAZEL⁴²¹

I

- 1 Sâkiyâ sun bâdeyi def' et derûnımdan melâl
 Qalmasıñ göñlümde aşlâ nâm ü ğamden bir hayâl
- 2 Biz harâbât ehliyüz sūd-ı ziyândan geçmişüz
 Destinî qat' eyledi bizden ğün be ğün ceng-i cidâl
- 3 Pür kılub câm-ı muşaffâ ver baña nüş eyleyim
 Rûze girdi bend olur meyhâne bâbı ihtimâl
- 4 Sâye şaldı üstüme mâh-ı şıyâm bir ebr-veş
 Bezm-i mey etdi huzûrumdan nihâyet intikâl
- 5 Şehr-i 'idi beklerüz şâm ü seher etsün tülû'
 Çekmeden bâd-ı şıyâmı olmışız şöyle hilâl
- 6 Nây-ı tambûrî kemân muṭrib daḡı oldu nihân
 Düşmişiz rûz-ı sevâda yâ İlâhî bu ne hâl
- 7 Zühd-ı ḡalişîñ üftâde-i seccâde tesbih virdile
 Râh-ı 'aşkı tut Tûrâbî bu ne bir çok iştiğâl

⁴²⁰ Saadettin Nüzhet, Türk Edebiyatı Tarihi, Suhulet Kitabevi, 1931 İst.

⁴²¹ Divan, Gazeliyat, s. 60. Matba'a-i Tophane-i Amire, İst. H. 1294. İst. Bayezit Devlet Kütüp.
 Nu: 82781 - Mehmet Emin Ertan Özel Kütüp.

MEHMET NİYAZİ
(AFYON ? - İSTANBUL 1872)
RAMAZÂNİYE⁴²²

I

- 1 Ey penâh-ı âb-ı rû-yı ehl-i imân merhabâ
 Vey meded-kârî-i ümmet şehri-i gufrân merhabâ
 Rûy-ı ebrû-yı hilâliñ gösterüb mü' minlere
 'Arz-ı didârıñla kıldın şâd ü handân merhabâ
- 2 Mağdemle sū-be sū çalındı tabl-ı mağfiret
 Rûz-ı rahmet her şebîñ Cennet Mu'allâ mes'adet
 Ser-resîd olsun icâbetgâha şükr-i mâh medet
 Ey Hüdâdan ni'met ü bahşîş ü ihsân merhabâ
- 3 Ğurre-i Qur'ân ile evvel sen oldın dîde-sîr
 Pertev-i nûr ile cümle 'âlemi kıldıñ münir
 Qadrın etdi Leyle-i Qadriyle kâdr-i müstenîr
 Ser-te ser ey tâc ser mihmân-ı Yezdân merhabâ
- 4 Şan verdi şanıña Hağdan hitâb-ı beyyinât
 Menba'ı nûr-ı Hüdâ'sıñ oldı rûşen kâ'inat
 Muntazır bâb-ı şefa'atde Niyâzi'le 'üsât
 Hoş geldin ey merâhım kâni Rahmân merhâba

⁴²² Divan, Murabba, İst. Edb. Fak. Özel Kütüp. Nu: 5741, Not: Bu divanın numarası değişmiş ve kaybolmuştur. Bu nüsha önce tesbitte elde edilmiş bulunmaktadır.

EŞREF PAŞA
 (Bursa 1819 - İstanbul 1894)
KAŞİDE-İ RAMAZÂNİYE DER SİTÂYİŞ-İ RE'İSÜ'D-
DÂRÜ'SŞÜRÂ MEHMET REŞİD PÂŞÂ⁴²³

I

- 1 Hâbbezâ cebhe-nümâ oldı yine mâhı şıyâm
Sofra-i mihrine gerdün verir elbette nizâm
- 2 Râhı yeksâleden ol mâh ederek seyrü sefer
Bu ziyâfet-gede-i kevnde etdi ârâm
- 3 Meh degil bârika-i eyemen-i 'afv ü gufrân
Meh degil şârika-i rahmet-i şubh-i in'âm
- 4 Meh degil 'aks-i kef-i luḫfî ol âsaf-şânın
Yâ eder seyfinî taḫlid-i sipihr-i ressâm
.....⁴²⁴
- 16 Rûz ü şeb şofra-i elṫâfî küşâd ü mebsuṫ
Rûze-dârân-ı şafâ eylesün ifṫâr müdâm
.....⁴²⁵
- 39 Ni'met-i maḫmidetindir hele ifṫâriyyem
Şehr-i mes'ûd ü şerif-i ramazânda her şâm
.....⁴²⁶
- 52 'Atş-i rûze-i hicrânî iderdim nisyan
Olsam ol muḡbeçeniñ 'iyd-i visâliyle bekâm

⁴²³ Divan, Kasaid, s. 58. Matbaa-i Tophane-i Amire. İst. H. 1278. Mehmet Emin Ertan Özel Kütüp.

⁴²⁴ Bu bölümler ramazanla ilgili olmadığı için alınmamıştır.

⁴²⁵ Bu bölümler ramazanla ilgili olmadığı için alınmamıştır.

⁴²⁶ Bu bölümler ramazanla ilgili olmadığı için alınmamıştır.

- 53 Kavsı ebruları ‘ayniyle hilâli Şevvâl
Zâhid itmez mi görünce o mehî terki şiyâm
- 54 Ramazân geldi cevâmi‘de gezer mahveşân
Heves-i ‘ıyd ne lâzım bize her gün bayrâm
- 55 ‘İyd bir ‘iyd ederim külbe-i aḫzânıma âh
Gelse iftâr için ol gül dehenim bir aḫşâm
- 56 Yeter itnâb-ı süḫan başla dü‘âya EŞREF
Çün ḫasâ’idde budır râsime-i ḫüsn-i ḫitâm
- 57 Tâki her sâl ola tâbende hilâl-i ramazân
Tâki ‘âlemde ola nâm-ı şühûr u a‘vâm
.....⁴²⁷
- 58 Ḥaḫ o destûra verüb ‘ömr ü şükûh-ı sermed
Âsitânî ola şer-tâc-ı e‘âli-i kirâm
- 59 Her şebîn Ḳadr’e bedel her güninî‘id ḫılub
Mîhr-i iḫbâlinî rahşende ḫıla Rabb-ı enâm

⁴²⁷ Bu bölümler ramazanla ilgili olmadığı için alınmamıştır.

RIF'AT EFENDİ
19. Asır
(?)⁴²⁸
'İDİYYE⁴²⁹

I

- 1 Şehr-i gufrân erişdi pâyâne
Etdi teşrif rûz-ı 'id-i sa'id
- 2 Ehl-i imsâka müjdeler yine
Erdi Şevvâl etdi bezl-i mezîd
- 3 Bâm-ı çerh üzre şanma kim meh-i nev
Leb-i şahbâ-yı rahmet oldu bedîd
- 4 Yağ komuş tās-ı çerha bād-ı şabâ
Dil-i maḥrūrî etmege tebrid
- 5 Dehr-i engüştini şehâdet için
Kaldırub Ḥâlîk'î eder tevḥîd
- 6 Hiç degil ehl-i şavmî tebşîre
Geldi zerrin külahlı peyk ü berid
- 7 Ya 'üsâtîñ kusûrû defterine
Nûr-ı gufrân ile çekildi resid

.....⁴³⁰

⁴²⁸ Abdulmecid ve Abdülaziz Han devrinde yaşadığı halde hangi Rif'at olduğunu tesbit edemedik.

⁴²⁹ Divan, Kasaid, s. 42. Mısır, Bulak Mat. H. 1254. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bl. Nu: 5158/2.

⁴³⁰ Kasidenin devamı ramazanla ilgili değildir.

ĠAZEL⁴³¹

I

.....⁴³²

- 4 Müheyyâ bezm ü şahbâ her taraf aġyârdan tenhâ
Begim âyîn-i cem icrâ kılalım kim zamânıdır
- 5 Görünce kûy-ı dilberde müdârâ eyle aġyâre
Mağallinde temellük külbe ġüsn-ı zindigânıdır
- 6 Şabaġ-ı 'îd-i vuşlat rûzedâr-ı hicrine rûyın
Hilâl ebrûlarî ġalkıñ müşâr-ı bi'l-benânıdır
- 7 Degil ruşsârî üzre zülfî ol meh-ţal'atıñ Rif'at
Çıkan kânun-ı dilde ruz ü şeb âhım düġânıdır

ĠAZEL⁴³³

II

.....⁴³⁴

- 4 Rûze-i hicrle hilâl oldum
Sen tamam eyledin beni ey mâh
- 5 Cevreder 'aşıka sevâb deyu
Yokdır iġsân gibi yanında günah
- 6 Rif'at'a çâresiz marâzdır 'aşķ
Ede dermân meġer cenâb-ı İlâh

431 Divan, Gazeliyat, s. 4.

432 Ramazanla ilgisi olmayan bölümleri almadık.

433 Divan, Gazeliyat, s. 21.

434 Ramazanla ilgisi olmayan bölümleri almadık.

ZİHNİ ÇERMİKİ
(Çermik ? - Kilis ?)⁴³⁵
KAŞİDE
DER HAĞKI KĀ'İMMAKAM KİLİS⁴³⁶

I

- 1 Bāreke'llāh tūlū' etdi mübārek ramazān
Nūr-ı fer baḡş-ı dil ü dīde-i ehl-i ĩmān
- 2 Ne hilāl eyledi tertib añı mi'mār-ı ezel
Yed-i ḡudret ile mihrāb ne bāzār-ı kān
- 3 Ne hilāl-i merḡamet-i luḡf-ü Hūdā etdi küşād
Ümmet-i mücrim ü 'āsilere bāb-ı ḡufrān
- 4 Ne hilāl tiḡ-i yed-i 'afv cenāb-ı Haḡḡ'dır
Cürm cürm-ı güneḡi etmede bin pāre hemān
- 5 Muḡyi-i mürde dilandır ki bu māh-ı rūze
Hürmetiyçün olur iḡyā-yı Receb'le Şa'bān
- 6 Sāde bir rūze-i ḡüşkile muḡayyed şanma
Zāhidān mihr-i 'ibādetle olur beste dehān
- 7 Rūzedārānıñ eder ḡalbini pür nūr-ı şafā
Ki ḡanādil-i mināre olıcaḡ şu'le-feşān
- 8 Sā'im-i rūḡ-ı perest muntazır-ı 'īd olmaz
Aña çün 'īd olur her dem-i rūze güzerān
- 9 Ne mübārek meh-i ḡayr-ı berekāt-efzādır
Şeb-i rüzī ki eder bay ü gedāyı şādān

⁴³⁵ Doğum ve ölüm tarihi tesbit edilemedi. Divan basımdan 18. asır sonu, 19. asır başı olarak tesbit edildi. Divanı 1876 basılmıştır.

⁴³⁶ Divan, Kasaid, s. 16. Divitçiyān Mat. İst. H. 1291 İst. Üniv. Edb. Fak. Nu: 3869, Mehmet Emin Ertan Özel Kütüphanesi.

- 10 Gicesi Kadr ü Berât güdüzi bir 'id-i sa'id
Şerbet-i şofra-i iftârî çü nesim-i cinân
- 11 Zevk-ı rûzeyle gelüb tab'ıma bir şavk-ı cedid
Eyledim vâdi-i eş'âra güzâr-ı seyerân
- 12 Kıldı pür sâhil-i elfâzı dür-i ma'nâdan
Mâye-i şî'r ki derya gibi oldu cüşân
- 13 Gevher-i tab'ım ol mir-i kerem ârânî
Eyledim pâyına isârı be de'bi iz'ân
- 14 Mîr ammâ ki henüz görmedi eyyâm-ı felek
Böyle dâna-dil ü şâhib-nazar-ı kıymet-dân
- 15 Hâmi-i şehri-i Kilis hazret-i Sa'dullâh Beg
Takvîyet-i bahş-ı emân Kâ'immakâm-ı zi-şân

.....⁴³⁷

ĞAZEL⁴³⁸

I

- 1 Tâkat mı gelür rûze-i mâh-ı ramazâna
Maḥfice gelin cân atalım gizli mekâna
- 2 Teşrîfî muşammım olıcağ mâh-ı şıyâmîñ
Dişdi yine bir gülgüle rindân-ı cihâna
- 3 Câmi'deki 'âlem yığıla meclis-i vâ'iz
Biz cem olalım encümen-i pir ü muğâna
- 4 Zühhâd yesün ḥurdîñi vaqt-i saḥûrî
Biz nüş edelim bâde rengin-i şebâne
- 5 Oldıkca firüzân-ı ḳanâdil-i minâre
Biz şem'-i muḥabbet yaḳalım tekye-i cânâ

⁴³⁷ Kasidenin devamı ramazanla ilgili olmadığından buraya alınmamıştır.

⁴³⁸ Divan, Gazeliyat, s. 85.

- 6 Avāz ile temcidi okudukça mü'ezzin
Biz hem kılalım çeng-i çeğānile terāne
- 7 Her cāyide etdikce terāvihi edā halk
Biz baş egelim kūşe-i ebrū-yı bütāne
- 8 Teklif edelim ehl-i harābatlarī heb
Da'vetler olınınca fülān ibn-i fülāne
- 9 Meyhānede ol mu'tekif ey Zihnī şebān-rūz
Cerrār gibi gezme saşın hāne be-hāne

ĠAZEL⁴³⁹

II

- 1 'Īd erüb dilden ğam-ı eyyāmī teb'īd eyledi
'Ālemi heb nā'il-i ihsān-ı ümmīd eyledi
- 2 Bir şükū zevk-i keset etmiş ki 'işret-ğāh-ı 'īd
Bir sıfāl köhne ta'n-ı cām-ı Cemşid eyledi
- 3 Muṭrib-i nāzik edālar nağme-i pür şavķ ile
Nay ü 'ūdī ğıbtā-sāz-ı ceng-i nāhid eyledi
- 4 Zā'il oldu cümleden hālince āşār-ı keder
Geldi ancak derdimi bu 'id tecdid eyledi
- 5 Rūze-i hicrānını bin ğamla ben çekdim yine
Ġayrile ol meh neşāt-ı meclis-i 'id eyledi
- 6 Renc ü miḥnet derd-i firķat ah-ı ḥasret dāğ-ı dil
Heb gelüb birbirini tebrik ü tes'īd eyledi
- 7 Baḥşış-i 'idiyye-i cānāniye mażhar olan
İşte ol kāmınca Zihnī'id-i cāvid eyledi

⁴³⁹ Divan, Gazeliyat, s. 88. İst. Üniv. Kütüp. Not: Katalog numarası deĝiştirilmiş olduğundan tesbit edemedik.

EBÜ'L KEMÂL KEMÂHÎ (İBRAHİM HAKKI)
 (Erzurum-Kemah ? / 1896 ?)
 TEBRİK-İ RAMAZAN⁴⁴⁰

I

- 1 Bârek' ALLÂH şehri zî şöhret nevâl-i bî şümâr
Mağdemiñle oldı rüşen dideler devlet medâr
- 2 Fe'l-yeşum fermân-ı Raḥmâni sañâ tarğib eder
Ey menâbî'-i melaḥat tühfe-i perverdigâr
- 3 Mâh-ı Nisan-veş iner selvâ-yı menn ü mâ'ide
Sende ey mâh-ı meḥek keşşâf-ı sırr-ı kirdigâr
- 4 Buy-ı dılcüyîñ şabâveş 'âlemi ihyâ edüb
Yağdı mehtâb-ı meserret cümle dindâr-ı diyâr
- 5 Bir şebî şâmiñla yevm-i şehri-şıyâm meymenet
Dedi biñ aydan ḥayırlı Ḥalîk-ı leyl ü nehâr
- 6 Öyle bir 'ıyd-i sa'idi mültezim ki mâh-ı mâ
Reşkeder bî-şek aña hep hür-ı ğilmân âşikâr
- 7 Bu Kemâhi bü'l-Kemâl kim ki Kemâhi iktinâh
Eylesün medḥile meşğul şâh-ı mâzâğal başâr

⁴⁴⁰ Divan, Gazel.

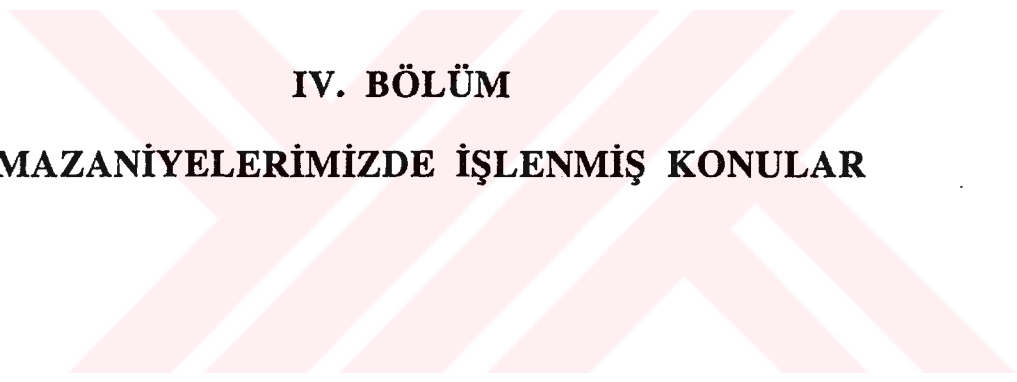
AHMET REMZİ DEDE⁴⁴¹
(Kayseri 1872 - İstanbul 1944)

ĞAZEL
MĀH-I GUFRĀN

I

- 1 Müjde mü'minler size ihsân-ı rahmândı gelen
Şanıña ta'zim için bu mah'ı gufrandır gelen
- 2 Andadır feyz-i hidâyet, andadır 'afv-ü kerem
Kadrini bil, mevsimi inzâl-ı Kur'andır gelen
- 3 'İyd-i ekber her günü kadr-i mübârek her gece
Ehl-i imâna ne mutlu lütfu subhândır gelen
- 4 Zülmet ü kâsvetten âzâd etmeye sâ'imleri,
Nür-u İslâm, nür-u imân, nür-u 'irfândır gelen
- 5 Hâne-i kalbi temizle hoşça istikbâl için
Ni'meti mebzül bir mihmân-ı zîşândır gelen
- 6 Elhazer senden, şikâyet etmesin yarın aman
Ruhu mahşer şefi'-i aşhab-ı 'isyândır gelen
- 7 Rahmet-ü gufrân hedâyâsiyle cennet bahşeder,
Derde dermân, vaşl-i cânân, ıtq-ı nîrândır gelen
- 8 Mâsivâdan sâ'im ol Remzî, dilersen vaşl-ı hak
Râh-ı 'aşkı kullara tâ'lîm-i Yezdândır gelen

⁴⁴¹ Diyanet Dergisi (Nisan, Mayıs, Haziran 1990, Cilt 26/2, s. 95.

IV. BÖLÜM
RAMAZANİYELERİMİZDE İŞLENMİŞ KONULAR

IV. BÖLÜM

RAMAZANİYELERİMİZDE İŞLENMİŞ KONULAR

4.1. ÜÇAYLAR (Recep, Şa'ban, Ramazan)

Üçaylar, kutsal sayılan aylara verilen genel addır. Birbirini takib eden üç aydan oluşur. İlki Recep, ikincisi Şa'ban, üçüncüsü de (içinde bin aydan daha hayırlı bir geceyi bulunduran) Ramazan ayıdır. Recep ve Şa'ban ayları müslümanları Ramazan'a ulaştırdığı ve kavuşturduğu için çok önemli olup edebiyatımızda (Ramazaniyelerde) yerini almıştır. Bunları tarih ve takvim sırasına göre sunuyoruz:

Receb isminde o şehri güzele kandilim
Leyle-i Kadr-i visâli baña pinhân oldı
Fâzıl, K. 12/2

Mâhlar üzre dü şâhid Receb ü Şa'bandır
Her sene eylese da'vâ-yı fazîlet ramazân
Sürûri, K. 1/9

Receb irseydi aña bi-şek olurdu Şa'bân
Tut ki bir dilber-i şâhâne kıyâfet ramazân
Sürûri, K. 1/8

Muhyi-i mürde dilandır ki bu mâh-ı rûze
Hürmetiyçün olur ihyâ-yı Receble Şa'bân
Zihni, K. 1/5

Meh-i nev-i Ramazân çekdi selh-i Şa'bâna
Rikâb-ı sîm ile bir bād-pâ semend-i raḥîl
Şâbit, K. 1/4

'Aceb mi kaldura tabanı ḥâce-i Şa'bân
Eritdi bedrecigin şehride ne ḳâl ü ne ḳîl
Şâbit, K. 1/5

Heves-i 'îd-i vişâle düşüb encâmında
Oldı dil bir mehe Şa'bân Ramazân nâmında
Nedim, Ğ. 1/1

Bu mäh değil gurre-i Şa'bânı güzel şây
Zannım ki felek o nigeñi tire şunar yây

Fâzıl, Trk. B. 2/5

Ramazân mähı gibi rüyî olunca raşşân
Ay o mehpäreye 'âlem nice olmaz Şa'bân

Fâzıl, K. 2/55

Ĥabbezâ mäh-ı şerif ramazân bu kim ânîñ
'Arş-ı a'lâda melekler dañi Şa'bânıdır

Fâzıl, K. 4/4

Şa'bânıym ol kaşı hilâlin 'alim 'Allâh
'Arz etdi baña tal'at-i didârını ol mäh

Fâzıl, Trk. B. 6/1

Gördü ol âfetin ebrüsini nev mäh şanub
Kıldı Şa'bânı dü şahid ile Kâzı işbât

Fâzıl, K. 16/4

Ramazân mähı gibi halka nümâyân oldu
Ay o mehpäreye 'âlem nice Şa'bân oldu

Fâzıl, K. 19/1

Şa'banım o meh-rüya ki adı ramazândır
Eşk-i terim ânîñçün üç aylar deverândır

Vâşif, K. 1/77

Yoksa Şa'bân-ı şerifiñ 'adedin bilmem yüz
Elli derdinde değil mi hele Ĥacî Ramazân

Vâşif, K. 3/20

Recep ile Şaban iki güzeli temsil edip, ramazanın gelişine şahit olarak gösterildiği de vakidir.

4.2. YEVM-İ ŞEK (Şüpheli Gün)

Kameri takvimlerde aylar hilalin doğuş ve batışıyla tesbit edilir. Eğer ayın doğuşu gözleendiği halde (hava muhalefeti sebebiyle) görülemezse bir önceki ay (Şaban ayı) otuza tamamlanır. Şaban ayının son günü bulutlu olup da hilal

görülmezse bu güne (şüpheli gün) "Yevm-i Şek" denir. Yevm-i şekte oruç tutmak yasaktır. Bu sebeble müslümanlar için önemli bir durum ortaya çıkar. Çünkü, ibadette şüphe olmaz. Bu durum sosyal bir olgu olarak edebiyatımızda yerini almış ve hassasiyetini belirtmeye çalışmıştır. Sırayla sunuyoruz:

Yevm-i şekk şoḥbetin şıra sıkarken yārān
Şık boğaz etdi başub saḥne-i şehri ramazān
Sabit, K. 4/1

Yevm-i şekk deyu boğaz cengin ederken rindān
Zāhir oldu 'ālem-i nuşret-i şehri ramazān
E. Kāmi, K. 1/1

Baş ḳaldırmadılar öğleyedek uyḥudan
Yevm-i şekk zevḳına ḥazırlanan aḥbāb-ı kirām
Nedīm, K. 1/2

Çeşm-i zerḳa-i yemāmeyle mi yaḳdı bilmem
Nazar-ı şāhide aḥsentü zihī diḳḳat-i nām
Nedīm, K. 1/6

Bilmem bendeki şāhidde mi taḳvimde mi
Hele bir kizb var ortada budur sıdḳ-ı kelām
Nedīm, K. 1/7

Ehl-i keyfin birisi der ki be hey sulṫānım
Aydın ay bellü ḥisāb olmadı Şa'bān tamam
Nedīm, K. 1/8

Yevm-i şek keyfine ma'cūn çıkarırken yārān
Meblaḡ-ı sīmīni tutdırdı hilāl-i ramazān
A. Müslim, Ğ. 1/1

Ḳanı ārāyiş-i taḳvādan eşer zāhidde
Yevm-i Şekdür deyu tutmaz eder inkāriyye
K. R. Paşa, Ğ. 1/3

Baḥseyler iken ehl-i şikem yevm-i şekk üzere
Ḳondı ṫabaḳ-ı māh-ı mübārek felek üzere
Fazıl, Trk. B. 2/1

Şeyhim yetişüb lengeri kırmış yemek üzre
Saldırmada ol yufka 'akıllı yemek üzre

Fâzıl, Trk. B. 2/3

Yevm-i şekk oldı baña ğurre-i subh-ı ümîd
Beni mânend-i hilâl eyledi cevri-eyyâm

Fâzıl, K. 5/49

Görülüyor ki, oruç tutmak istemeyen, ramazan henüz gelmemiş diyen kişiler, o günün Şaban olduğunu iddia etmektedirler. Tabii bu iddiaya tiryakiler, içkiciler, ehl-i keyifler de katılmaktadırlar. Yevm-i şekk'in ümid olmasını, görünen ay kaybettirir.

Fazlına yevm-i şekk olmaz bu mübarek ayın
Her şebî bî bedel 'ömr-i firâvânıdır

Fâzıl, K. 7/10

Yevm-i şekk şüphesiz iftârî şikem-hârelerin
Sâ'ir eyyâmda da belki olur şekk ü gümân

'Ârif, K. 1/8

İttıdî hâlkın deheniñ geldiği sâ'at ramazân
Yevm-i şekk sohbetin ettirdi ferâgat ramazân

Sürürî, K. 1/1

Tedkik-i nazar eyle şu taqvîme birâder
Üftâde-i havf etme bizi belki yalandır

Vâşîf, K. 1/22

Yevm-i şekkdir der iken 'umde-i zühhâd-ı cihân
Toğub işbât-ı kâdem kıldı hilâl-i ramazân

Vâşîf, K. 3/1

Şairlerimizin görüşlerindeki ortak nokta, hilalin görülmesiyle Yevm-i Şekk istismarı da ortadan kalkmış olur. Bu konu günümüzde de gündemini korumaktadır. Giriş bölümünde bu konuya yer verildiği için tekrarına lüzum görmemekteyiz.

4.3. RÜ'YETÜ'L-HİLAL (Ayın Görülmesi, Gözlenmesi)

Şa'ban Ayı'nın son günlerinde (yeni ay) Ramazan hilalinin doğup doğmadığı gözlenir. Zira Ramazan'ın başlaması görülmeye bağlıdır. Kameri ay gözleme dayandığı için kesinlik yoktur. Ayrıca her ay otuz gün olmayıp bazı ayların yirmidokuz çekmesi bu konudaki hassasiyeti artırır. Ayın gözlendiği ve görüldüğü şahitlerle tesbit edilmelidir. Hilalin görüldüğü, ayrıca (şahitlerle birlikte) Kadı (hakim) huzurunda teyid edilerek, resmileştirilmeli, ramazanın başladığına dair fetva (dini emir) çıkarılmalıdır. Bu konu dini ve sosyalliğiyle edebiyatçıları, özellikle Ramazaniye yazar şairleri çok ilgilendirmiştir. İşte ispatı:

Müştağ olub özlediğim
Şehr-i ramazân merhâba
Mâh-ı mübârek merhâba
Bakıb yolun gözlediğim
Şehr-i ramazân merhâba

Yunus, Mur. 1/1

Perdeden mâh-ı şıyâm oldu tamâm
Kıble-i Beytü'l-Ĥaram oldu tamâm
Zühd imiş sevdâ-yı hâm oldu tamâm
Sufiye mey ver ki câm oldu tamâm

Nesîmî, Tuy. 235

Bezm kânunî bozuldı ne için çeng ile def
Yıgılub itmiyeler hâkim eşiginde gülü

Fuzûlî, Ğ. 232/3

Fuzûli'nin bu beytinde olduğu gibi ayın görüldüğüne, hakim huzuruna gidilerek belgelendiğine, fetvayla ilan edildiğine şahit oluyoruz.

Güzel hilâlini gördük
Sevindiler kudûmına
Şükürler etdiler Ĥaqq'a
Eriştik oruç ayına

Üftâde, Mur. 2/3

Kurıldı urdu-yı sulţān-ı şavm 'alet-ta'cīl
 Göründü mehce-i a'lāmı şehrdan bir mil
 Şābit, K. 1/1

Göründi bir şarāfı gice na'l-ı sīminūñ
 İdince āb-ı şeh-i rūze ayagın şandil
 Şābit, K. 1/3

Muvakkıt-ı felegün aylı günli sā'atidur
 Kenār şehri zühür itdi mäh olup tebdil
 Şābit, K. 1/6

Hayāl gördi bu şeb mäh-ı rūze guresini
 Hilāli parmağıle gösterüp ider tehli
 Şābit, K. 1/10

Çıkmış kenār-ı şehri temāşaya mäh-ı nev
 Yek-sāle rāhdan geliyor dil-rübā-yı 'id
 Şābit, K. 2/4

Halkın şehir kenarına çıkarak hilali gözlemesi bazan bir merasim veya seyirlik, eğlencelik bir hal alır. Son beytte bunu rahatça görebiliyoruz.

Matla'ından kim hilāl-i rūze nūr-efşān olur
 Her sabāh ü şāmı Kādr ü 'id ins ü cān olur
 Nazım, K. 1/1

Kādr ü 'id olsun şeb-i rüzī o 'ālī hāzretiñ
 Ehl-i İslām'a şıyām ü 'id kim fermān olur
 Nazım, K. 1/48

Nazım bu beytinde ramazanın ve bayramın fermanla ilan edildiğine dikkati çeker.

Bağteten şābit olub gurre firāşında imām
 Hāb için yatmış iken etdi teravihe kıyām
 Nedīm, K. 1/1

Yine bir pençe-i hürşide esir oldum ki
Egilib aña bakar ğurre felek bāmında

Nedīm, Ğ. 1/3

Her zaman insanlar hilali gözleyip ona bakarken, burada: Ay eğilip güneşe (sevgiliye) bakar. Harekette bir tezatlık vardır.

Oldu ebrū-yı benānile nezāketde hilāl
Sine ber sine vü āġūş-ı der āġūş-ı kırān

Sami, K. 1/11

Ķadrini bilen görse hilāl-i ramazāni
Mihrāb idinür secde-i şükr itmege āni

Sāmi, K. 2/1

Her sene tā ki ola ğurre-i māh-ı rūze
Āşiyān-sāhte bām-ı felek hem çü hamām

Sey. Vehbi, K. 4/76

Ķurre-i rūzeyi gördüm felegin bāmında
Bir kenāri güzele benzer oruç nāmında

Sey. Vehbi, K. 5/1

Ķurre-i şehri şiyām etdi yine ‘arz-ı cemāl
Rūze-dārāniñ eder Ķaddini hem şekli-i hilāl

Haşmet, K. 1/1

Ey penāh-ı āb-ı rü-yı ehl-i imān merħabā
V'ey meded kāri-i ümmet şehri ğufrān merħabā
Rü-yı ebrū-yı hilāliñ gösterüb mü'minlere
'Arz-ı didārniñla Ķıldın şād ü handān merħabā

M. Niyāzi, Mur. 1/1

Ah etdim o mehpāreyi gördüm yine nāgāh
Bir taze belā geldi dile bir ğam-ı cān-gāh

Fāzıl, Trk. B. 2/32

Şehir-i şiyām erişdi gönül bi nişāb iken
Halkı yataĶda oldu heb mest-i hāb iken

Fāzıl, K. 8/1

Bu son beytde görüyoruz ki, ertesi günün ramazan olmadığı zannıyla uykuya dalan müslümanları, hilali görenler haberdar ederek, uykularını bozuyor, (bu isteksiz kişilerin) neşelerini kaçırıyorlar.

Ben hüfte-i melâl iken oldu bu vâkı 'a
Ma'nâda gördüğim daḥî heb nân ü âb iken
Fâzıl, K. 8/2

Yaḥ-pâredir felekde şaşın mâh-ı nev degil
Dil tondı tal'atî ile hün-ı mizâb iken
Fâzıl, K. 8/5

Ayın doğuşunu görüp de şaşırınlar da vardır. Kim bilir hangi sebeble şaşırmakta, donup kalmaktadır.

Felek mâh-ı şıyâmı ḥalka-i sim eyledi tâ kim
Dehân-ı ehl-i İslâm üzre bir âşma kilid olsun
Fâzıl, K. 13/3

Şair yeni doğan ayı, bazan müslümanların ağzına kilid yapar. Bu hali ayyaşların, tiryakilerin felaketi olarak yorumlar:

Neyleyim bir dem 'ayân oldu mübârek tal'atî
Baḥt-ı nâ hem vârimîñ ḡamlar birikmiş başına
Fâzıl, K. 18/4

Ṭoḡdı bir meḥpâre kim mâh-ı şıyâm ismindedir
Zevḡden bayrâm iderdim girse otuz yaşına
Fâzıl, K. 18/2

Ramazânîñ leme 'ân itdi mübârek mâhî
Ḳondı deryâ-yı felek üzre gümüştên mâhî
Fâzıl, K. 20/1

Meh-i nev şanma yine yazdı debîr-i gerdün
Laciverd üstüne zerhal ile rây-ı ramazân
Sürürî, G. 1/2

Dergehin bekleyelim kulluğ edüb Mevlâ'ya
Gurre şeklinde 'iyân oldu nişân-ı ramazân
Sürürî, K. 2/3

Meh-i nev şanma semada görünür şekl-i hilâl
Meş'al mağfîret luţf-ı Hakk eyler leme'an
Vâşîf, K. 3/2

Dedi yâhû bize bir toğrı cevâb eyle meded
Hâne-i kalbe düşürdüñ yine havf-ı helecân
Vâşîf, K. 3/12

'Alima'llâhü Te'alâ bu sözün sağı saña
Gözüñ aç yarın efendi ramazândır ramazân
Vâşîf, K. 3/13

İşâret edüb kaş ucuyla hilâl
Kılın emr-i Hakk'a didi imtişâl
'İzzet, Mes. 88/1

Mâni'-i rü'yet olur tireği-i nefis ü hevâ
Göremez şöfiye gelmezse hevâdân şafvet
Kâlâyî, K. 1/2

Her zaman hilal kolay görülmez. Bazan zor görülür ve inceliğinden dolayı parmakla gösterilerek tesbite çalışılır. Sanki parmak kalkıyor ve Allah'a şehadet ediliyor. Şairler mizahi olarak bunu ifadeye çalışmışlar:

Nola parmakları işbâta şehâdet etse
Beş hisâbınca diler Hakk'dan o yârın rü'yet
Kâlâyî, K. 1/3

Ŧıpası atdı varil-veş yine meyhorların
Yevm-i şekk gicesi itdikde hilâli rü'yet
Kâlâyî, K. 1/10

Habbezâ cebhe-nümâ oldu yine mâh-ı şıyâm
Sofra-i mihrine gerdün verir elbette nizâm
Eşref, K. 1/1

Kav̄s-ı ebr̄uları ‘ayniyle hilāl-i Şevvāl
 Zāhid itmez mi görünce o mehi terk-i şıyām
 Eşref, K. 1/53

Bareke'llāh ʔulu‘ etdi mübārek ramazān
 Nūr-ı fer baḥş-ı dil ü dide-i ehl-i imān
 Zihni, K. 1/1

Yaptığımız incelemelerde gördük ki: 14. Asırdan günümüze kadar "Rü'yetü'l-Hilal" konusu önemini ve gündemini devam ettirmektedir. Asrımızda bile -teknolojinin imkanlarından istifade edilerek gün tesbiti yapılmasına rağmen- ramazanlarda söz konusu olmakta, başka müslüman ülkelerin başka takvimlerde oruca başlaması bu konuyu canlı tutmaktadır.

Bu olayın bir de mizah yönü vardır ki, bunu şairlerimiz de yukarıda işlemişlerdi. O da gece geç vakit, ramazan ve rü'yet tesbiti yapılıncaya, uykudan kalkılıp, teravih namazı için camilere koşulmasıdır.

4.4. KAĞIT UÇURMAK (Haber Uçurmak, Haber Ulaştırmak)

Haberleşmede bu günkü imkanların hiçbiri, bu şiirlerin yazıldığı zamanda yoktu. Bir haber, başka bir mekana taşınması gerektiğinde insan aracılığıyla, yürüyerek, binek vasıtası kullanarak biraz daha süratli bir şekilde ulaştırılırdı. Zamanla güvercinler eğitilerek (haberler) daha süratli bir şekilde menziline ulaştırıldı. Buna: "Kağıt Uçurmak" deyimini kullanılmış. Şairlerimiz de bu konuya çağın şartları ölçüsünde ilgi göstermiştir. İşte örnekleri:

‘Āşıklara idün sada
 Oruç ayı geldi yine
 Rahmet denizi cüş idüb
 ‘Alemlere toldı yine
 Üftāde, Mur. 1/1

Kāğıd uçurub çarḥa hilālī dedi āgāh
 Bu rüze dedi etvel-i eyyāma qarīndür
 Kāmī, K. 4/5

Şavmdan şekvā idüb kāğıd uçurduk añsuz
 Bir gün evvel gelüb imdāda yetişün bayrām
 Sey. Vehbi, K. 4/22

Haber-i rûze ile kâğıd uçurdu gerdün
 Ğurre zannetme kebüterdir olan perr-i cinân
 Sey. Vehbi, K. 6/2

Rûze-dâr-ı şeh-i hâver edüb iğzâriyye
 Virdi her şehre nüvid haber izhâriyye
 K. R. Paşa, G. 1/1

Rûz-ı evvelde kebüterlerle uçurduk kâğıd
 Hâcî Bayrâm-ı Veli'den gelüb iğbâriyye
 K. R. Paşa, G. 1/2

Ğurredir şanma ki konmuş leb-i bâm-ı felege
 Görünür küşe-i bâl-ı tayaraân-ı ramazân
 Süruri, K. 2/4

İrüb şehri-i gufrân-ı rahmet nüvid
 Baña mâh-ı rûze bu yıl geldi 'id
 'İzzet, Mes. 88/2

Görüldüğü gibi, "Haber Uçurmak" ifadesi -güvercin aracılığıyla- hilalin görüldüğü haberini ulaştırmak amacıyla kullanılmıştır. Mesela Koca Rağıp Paşa'nın Gazelinde, Hacı Bayram-ı Veli'nin posta güvercinleri kullanarak ramazan başladı haberi ulaştırdığına şahit oluruz.

4.5. RAMAZANİYELEDE HİLAL TEŞBİHLERİ (Hilal Nelere Benzetilmiş)

Divan Edebiyatında hilal, çok geniş ve farklı anlamlar karşılığında kullanılmıştır. Öyle ki, şair onu istediği şekle sokar, istediği anlamı verir; isterse sevgiliye yüzük, dilerse kulağına küpe, arzu ederse sevgilinin elindeki bardak, bazan da alevinin başındaki külâh olabilir. Dilerse, can alan bir canavar, onu kalbinden yaralayan bir hançer yapar. İstediginde içi ateş dolu bir mangal, bazan da karnı açlıktan iki büklüm olmuş bir oruçlu oluverir. Karnı ac olanlar için güzel görünen bir ekmek, canı pasta isteyenler için çörek olabilir. Her ay gelen bir misafir, doğudan batıya -tahsil için- giden bir öğrenci oluverir. Oruçlunun ağzına kilit, gök yüzünü aydınlatan bir meşale, Cennetin kubbesine alem olması, şair için hiç de zor değildir. Bu saydıklarımızı Ramazaniye'lerde görmemiz, müşahade

etmemiz gayet tabiidir. Bu teşbihler bize gösterir ki, şairlerimiz engin bir kelime, duygu ve düşünce kapasitesine sahiptir. İşte ispatı:

4.5.1. HİLAL-BARDAK (Bardak, Kase, Tas)

Her gününğ bayram bolub cāmınğ hilāl olsun müdām
Körmegil bi 'ayş ömrünğ müddeti bir sâ'atîñ

Nevā'î, K. V. 172/89

Vaķı'a sofrā-i elvān ni'am-ı rahmetdir
Kāsedir lik ānîñ üstünde hilāl-i ramazān

Sey. Vehbî, K. 6/30

Aķir-i rüzeye mey saķlaya-görsün yārān
Bunu işrāb ediyor kāse-i nūn-ı ramazān

Sey. Vehbî, K. 6/56

Nev māh şunma kāsesidir çerķ-i teşnenîñ
Tutdı baña o kāseyi çeşmim pür āb iken

Fāzıl, K. 8/4

Māh şanma bu kāse-i sâ'il
Eşķ-i çeşmim için tutar devrān

Fāzıl, K. 14/15

4.5.2. AY-MEŞALE

Meş'al-i mehle gice devr ederiz dünyāyı
Gündüzün saye nişin-i 'ālem-i hürşidiz

Rūhî, G. 2/3

4.5.3. HİLAL-USKUMRU (Balık)

Niteki şayd için usķumrı-i hilali ķaza
Ķura bu baķr-ı siyāha nücūmdan tesbîl

Şābit, K. 1/86

4.5.4. AY-MİSAFİR (Ziyaretçi)

Al dibayı şafaķ oldı aña pāy-endāz
Ķişver-i aķtere geldi o mübārek mihmān

Kāmi, K. 1/8

Öyle bir dernde bu mübarek mäh
Nāgehān oldu hāneme mihmān

Fāzıl, K. 14/13

4.5.5. AY-ÖĞRENCİ

Kāfi taḥṣile meger mağribe gitmişdür mihr
Cevheri itdi nühās-ı kamer içre seyrān

Kāmi, K. 1/12

4.5.6. HİLAL-RAHLE

Rūze-dārāna edüb semt-i tilāvet ta'lim
Etdi ol rahle-i simpāre-i zerrini 'ayān

Kāmi, K. 1/10

4.5.7. AY-ÇEVGAN OYUNCUSU

Fārisü'l ḥayl-ı spihrin hüner-i mu'cizidür
Güy-ı ḥurşidi çalub tig ile kıldı çevgān

Kāmi, K. 1/6

4.5.8. AY-KÜPE (Kulak Halkası)

Rūze-i mihrini cānile dutan 'uşşākın
Ḥalkadır güş-i derinde meh-i 'id ola gulām

Nazım, K. 2/41

4.5.9. AY-ÇÖREK (Hilal, Ekmek)

Ziver-i ḥānçer-i şubḥ oldu 'adim olmuşken
Rüzda pāre-i nān hem-çü hilāl-i ramazān

Sāmī, K. 1/13

Nazar-ı gürsine çeşmān-ı cihān el ḥāsıl
Felegi sofrā sanur mäh-ı nevī kıt'a-i nān

Sey. Vehbī, K. 6/29

Bir dilim nān yerine kıldı hilāli iḥsān
Naḳre-i sime bedel yıldızı verdi in'ām

Fāzıl, K. 5/45

Cânına yetdi yine şeyh-i ekülün acılık
Görinür çeşmine hürşid gibi her bir nân
Fâzıl, K. 3/45

Görse nev mâhî dahî hâş çörek zan eyler
Belki eflâke tutar hırş ile taraf-ı dâmân
Fâzıl, K. 3/46

Göricek mâh-ı nevî gürsine-gân-ı ramazân
Şandılar hırşile nân-pâre-i hân-ı ramazân
Sürürî, K. 2/1

Gördükçe hilâl-i felegi gürsine çeşmân
Ser sorfa-i çerh üzre şanur pâre-i nândır
Vâsîf, K. 1/29

4.5.10. HİLAL-NUN-LÂ HARFLERİ

Va'de-i büseye nün-ı ni'am oldı şimdî
Şekl-i lâ olmuşiken gurre-i şehri ramazân
Sâmî, K. 1/9

4.5.11. HİLAL-KILIÇ-HANÇER

'İlm-i nuşretine yâ ede bir zer-i mehçe
Yâ ola şâtırına hançer-i zerrîn niyâm
K. R. Paşa, K. 1/14

Şâhid-i mâh-ı şıyâmûn bak hilâl ebrüsuna
Destine bir hançer almış âferîn bâzûsına
Fâzıl, K. 10/1

Nice ejder kefi merrihde bir hançerdir
Ta ki şeytânî ola dil-şiken-i cân-gâhı
Fâzıl, K. 13/3

Guyiyâ leşker-i 'isyânî helâk etmeğiçün
Dest-i gufranda bir hançer-i tüz ü bürrân
Fâzıl, K. 3/2

Nev-hilâli göründi bir hancer
Ki ider kaçd-ı sine-i 'üryân

Fâzıl, K. 14/14

Nev hilâli eline hancer idüb bir âfet
Havfla câmi'a kaçdı nice rind-i menhûs

Fâzıl, K. 15/3

Nice hancer bu hemân hasta dil-i pür-âhım
Çerha resm eyledi zerrinle medd-i âhî

Fâzıl, K. 20/4

Ne hilâl tig-i yed-i 'afv Cenâb-ı Hakk'dır
Cürm cürm-ı günehi etmede bin pâre heman

Zihni, K. 1/4

4.5.12. AY-HİLAL-GEMİ

Sâhil-i çerhde keşti-i hilâl-i ramazân
Toldurub yelkenini buldı müsâ'id eyyâm

Sey. Vehbî, K. 4/10

Geldi çatdı yine keşti-i hilâl-i ramazân
Sûk-ı rahmetde ucuzlatdı metâ'ı gufrân

Sey. Vehbî, K. 6/1

4.5.13. AY-AC İNSAN (Oruçlu)

Ğurre-i şehri şiyâm etdi yine 'arz-ı cemâl
Rûze-dârânın eder kıddini hem şekli-i hilâl

Hâşmet, K. 1/1

Benzerse hilâle ne 'aceb kıdd-ı dütâsı
Düşünde hilâl-i ramazân bâr-ı girândır

Fâzıl, K. 4/10

Döndürdü hilâle kadimi bir meh-i nev-hat
Kim ğurresi sâ'implere te'kid-i gümândır

Fâzıl, K. 4/62

Bu mäh-ı şıyâmıñ ise aç gözlü hilâli
 Kıldı nazarı hâle gibi hânemi hâlî

Fâzıl, Trc. B. 9/7

4.5.14. HİLAL-HALKA (Ay-Kapı mandalı)

Öyle bir mäh kim hilâli ânî
 Halka-i bâb-ı Cennet-i Rızvân

Fâzıl, K. 14/3

Giderek oldı duta halka-i ebvâb gibi
 Tâ ki ağanın ola mu'tekif-i dergâhî

Fâzıl, K. 20/5

Ramazânıñ ola nev mäh-ı şerîfi her sâl
 Halka-i bâb-ı kerem-bahş-ı serâ-yı zî şân

Fâzıl, K. 21/20

4.5.15. HİLAL-KİLİT

Halka gösterdi hilâlin yine şehr-i ramazân
 Dehen-i 'äleme bir aşma kilit oldı 'ayân

Fâzıl, K. 3/1

4.5.16. AY-GEM (Ağız Dizgini)

Tâ ki nev mäh-ı şıyâm bend-i dehân olmağ için
 Esb-i İslâm'a ola halka-i sîmîn 'inân

Fâzıl, K. 3/68

Bilmedim hancer degil haliş gümüşten bir licâm
 Urmağa halka dehân-ı şehvet-i dil-cûsına

Fâzıl, K. 17/2

4.5.17. AY-DİLBER (Güzel Gelin, Namuslu Kadın)

Ramazân mähı ki bir dilber-i sâhib-i nâmûs
 Leyle-i Kadr'ı anıñ haclede bir gizli 'arûs

Fâzıl, K. 15/1

Bir hilâl kaşlı kamer çehrelî nürânî kim
 Bilse hürşîd-perest olmaz idi kavm-i mecûs
 Fâzıl, K. 15/2

4.5.18. HİLAL-YÜZÜK

Ol hüsn-ı Züleyhâ ilme ol Yûsuf-ı şânî
 Hâtem eder engüşte hilâl-i ramazânı
 Fâzıl, Trk. B. 2/37

4.5.19. AY-EJDERHA (Hilal-Canavar, Yılan)

Nice mâhı bu yedi başlı ejderhâ kim
 Toldırır havfile câmi'lere çok gümrâhı
 Fâzıl, K. 20/2

4.5.20. AY-TAKKE, KÜLAH

Yoşsa bir takye mi kapmışdı Cem ü Dârâdan
 Aydan aya felek eyler anıfile 'ünvân
 Fâzıl, K. 3/5

Başında külah-ı 'Alevî şu'le ber-endâz
 Guya ki Kızılbaş-ı diyâr-ı Hemedan'dır
 Fâzıl, K. 4/24

4.5.21. AY-ALEM (Hilal-Kubbe, Minare Sembolleri)

Nev hilâlî içün didi vâ'iz
 'Âlem-i kubbe-i kusûr-ı Cinân
 Fâzıl, K. 14/5

4.5.22. AY-MANGAL

Cemerât-ı selâseye bu sene
 Nev hilâlî gümüşden âteş-dân
 Fâzıl, K. 14/8

Elbette bu benzetmelerin dışında ayla ilgili başka benzetmeler de vardır. Biz buraya Ramazaniyelerde olanları aldık. Divan Edebiyatında en çok Ramazaniye

yazmış (yirmiiki adet Kasidesiyle) Enderunlu Fazıl'ın ağırlığı ve örneklerde fazlalığı hemen dikkati çeker. Bu da yazılmış kasidelere oranla tabiidir.

4.6. RAMAZANIN HER YIL VE BİR AY OLMASI

Kameri takvime göre yıl oniki aydan müteşekkildir. Yaklaşık 350 gün civarında olan yıl. bazan 29, bazan da 30 gün çeker. Böylece ramazan da bazan 29, bazan otuz gün olarak tutulur. Yani Ramazan her yıl bir aydır. Bu durumu Divan Şairleri'miz Ramazaniyelerinde bazan açıkça, bazan da ima ve iham yoluyla ifade etmişlerdir. Önce ramazanın her yıl dönüp dolaşıp gelmesine, sonra da otuz gün olduğunun vurgulanmasına yer vereceğiz:

4.6.1. RAMAZANIN HER YIL GELMESİ

Onbir aylık yoldan gelir
Bir ay bize mihmân olur
Müzniblere gufrân olur
Şehr-i ramazân merhabâ

Yunus, Mur. 1/4

Cümle aya sultân olan
Derdlülere dermân olan
Hâk'dan bize ihsân olan
Oruç ayı geldi yine

Üftâde, Mur. 1/3

Kumâşınıñ n'ola gösterse telli Ülkerin ol
Harâc ider aluruz Müşterisiyüz her yıl

Şâbit, K. 1/7

Gahi Seretân gahi Cediy devre-i eflâk
Bâ emr-i Hüdâ gahi çünân gahi çünündür

Kâmî, K. 4/2

Bezm-i 'âlemde nice dem devr idüb cām-ı şıyâm
Buldı dest-i Muştafâ'da âhîr encâm-ı şıyâm

Sezâyî, G. 1/1

Sezayi'nin bu beytinde, daha önceki devirlerde de oruç ibadetinin bulunduğu, her yıl devrederek geldiği, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in tebliğiyle son şeklini aldığı, özellikle vurgulanmıştır.

Gerek şayfa gerek vakt-ı şitâde eylesün teşrif
 Hüdâ'dan ni'met-i 'üzmâ gürûh-ı müslimân üzre
 Fâzıl, K. 1/13

Cihâna haşredeki mâh-ı şiyâm ettikçe âmed-şüd
 Ola hâkân-ı 'âlem sâye-küster bendegân üzre
 Fâzıl, K. 1/14

Nitekim mâh-ı şiyâm eyleye dehrî devrân
 Rûz-ı şeb gâh siyah ola cihân gah sefid
 Fâzıl, Trk. B. 11/22

Tâ ki her sâl ola bu mâh-ı şiyâm
 Revnak-ı kâr-ı hâne-i imân
 Fâzıl, K. 14/46

Hiç tehlûf mı ider nüsha-i takvîm gibi
 Şehr-i şavme olamaz böylece sâdık mîkat
 Fâzıl, K. 16/6

Devr-i dâ'im ramazânı kereminden bilürüz
 Böyle zâtıñ vire Hâkık devlet-i 'ömrün kat kat
 Fâzıl, K. 16/7

Tâ ki bu 'âlem-i ekvân-ı şeref-pirâye
 Gerdiş-i çerh ile her sâl gele çün mâh-ı şiyâm
 Vâşif, K. 2/66

Çeküb hasretin tâ be sâl-ı diger
 N'ola firqat ile yanarsa ciger
 'İzzet, Mes. s. 104/28

Mü'mine tuhfe-i Hâk'dır meh-i ruze her yıl
 Kadrini bil ki dü'ân ola kabul-i hâzret
 Kâlâyî, K. 1/14

Rāh-ı yek-sâleden ol mâh ederek seyr ü sefer
 Bu ziyâfet-gede-i kevnde etdi ârâm
 Eşref, K. 1/2

Onbir aylık yoldan gelür
 Bir ay bize mihman olur
 Yarın bize şefi olur
 Ya şehri-ramazân el veda

Zeka'i, Mur. 1/1

4.6.2. RAMAZANIN OTUZ GÜN OLMASI

Rüzesin si rûze mey kılsa ni tañg kim sa'b irür
 Neyse ümmidiga kiçmek 'işret-i âmâdedin
 Nevâ'i, G. V. 42/3

'Aynısın lâmın otuz gün olduğuna rûzenün
 Yâ felek levhin nûn-ı dâmen-i Raḥmân mısın
 Hayali, K. 1/5

Tâ hilâl-i rûze bedr iken yine olub hilâl
 Rûze-dârânın gözünden zâ'il ü pinhân olur
 Nazım, K. 1/47

Çok tama' kılmam iki loğmaya kâni' olurum
 Eylemez az ile amma ki kânâ'at ramazân
 Sürürî, K. 1/33

Son beytte görüldüğü gibi şair, ramazanın bir iki günlük ibadet olmadığını, (azla kanaat etmediğini) otuz güne tamamladığını imaya çalışır.

4.7. MEVSİMLERE GÖRE RAMAZANLAR

İslam Dini'ne ait ibadetler kameri takvime göre düzenlenir. Bu sebeble günlere bağlı ibadetler her yıl (miladi takvimlere göre) on-on iki gün öne kayar. Böylece her yıl biraz daha erken gelmiş olur. İşte Ramazan Orucu da böyle ibadetlerimizden biridir. Tabii Hacc ibadeti de bu takvime uyar. Bu durum neticesinde mezkur ibadetler her mevsime rastlar. Her otuzüç yılda bir mevsimler tam bir tur atar. Elbette Ramazan gibi zamanla doğrudan orantılı bir ibadet,

mevsimine göre etki yönüyle kolaylığı veya zorluğu beraberinde getirir. Divan şairlerimiz -az da olsa- bu konuyu dile getirmiş, dikkatlere sunmuştur:

4.7.1 BAHAR RAMAZANLARI

Rûze vü 'id bize kadrile nev-rûz oldu
Rûze vü 'id olalı revnağ-ı ehl-i İslâm

Nazim, K. 2/7

Her zaman ol mâha olsa hayr-ı maqdem ger n'ola
Müjde teşrifini peyk-i bahârân eyledi

Sey. Vehbî, K. 1/4

Elinde nev hilâl-i rûze bir peymâne-i zerrîn
Tolu yağdırdı sâki-i felek kevn ü mekân üzre

Fâzıl, K. 1/6

Tolu şanma bu nev mâh-ı şıyâmî eyleyüb tebrîk
Nişâr etdi felek dürdâneleler halk-ı cihân üzre

Fâzıl, K. 1/7

Nev-rûz ramazânîñ bu sene sofrâ çeşîdir
Müşkil bu ki lik o 'Acemî bu Kureşîdir

Fâzıl, Trk. B. 2/16

Bahar ile ramazanı, insanların istifade edeceği nimet sofrasının çeşitleri olarak değerlendiren şair, "nev-ruz" kelimesinin Farsça oluşuna, "ramazan" kelimesinin de Arapça oluşuna dikkati çeker. Hem bahar ramazanına hem de mevsimin güzelliğine işaret eder.

Bu taşaddukla zebân oldı dür-efşân-ı şarab
Gurre-i şehri-i şıyâm gurre-i mâh-ı nisan

Fâzıl, K. 3/38

Zevk-ı eyyâm-ı bahârî işidüb mâh-ı şıyâm
Dest-i nev-rûzî hilâlî bu sene eyledi câm

Fâzıl, K. 5/1

Sıyyemâ vaşf-ı bahar ü ramazânla bu sühan
Oldı hem mescid ü hem gülşen iki dürlü maqam

Fâzıl, K. 5/53

Tā ki māh-ı ramazān eyleye tebdil-i füsül
Ki bahār içre gehi ede şitāde akdām

Fāzıl, K. 5/57

Dikkat edilecek olunursa, şairler mevsimden bahsederken bahar veya kış olarak nitelemektedirler. Eski Türkçe'de mevsim iki (yani kış ve yaz) olarak isimlendirilmiştir. Ramazaniyelerimizde de (açıkça) kış ve yaz kelimeleri bu sebepten kullanılmıştır.

Oldığından mevsim-i faşl-ı bahār
Gonça oldu revnağ-ı bāzār-ı 'id

Fāzıl, K. 10/6

4.7.2. YAZ RAMAZANLARI

Yukarda izahına çalıştığım mevsim adları sebebiyle, açıkça yaz ifadesine rastlamıyoruz. Oruçlunun bunalmasından ve susamasından, mevsimin yaz olduğu kanaatine varıyoruz.

Rūze dalub teşneliğdın kıldı za'f ol māh rū
Cān birür min la'lığa tā bolğusı cānımda sū

Nevā'î, G. V. 130/1

Kāğıd uçurub çerha hilālî dedi āgāh
Bu rūze dedi etvel-i eyyāma qarındür

Kāmî, K. 4/5

Ğurre zannetme ki olmuş deheninden birün
'Atş-ı rūze-i sayf ile zebān-ı ramazān

Sürürî, K. 2/5

Süruri'nin bu beytinde sıcaklık ve yaz kelimelerine rastlamaktayız. Bu da bizi yaz ramazanına götürüyor.

Gerçi müşkil-ter olur şafda amma ki gelür
Mazhar-ı luğfına āsān güzerān-ı ramazān

Sürürî, K. 2/24

4.7.3. KIŞ RAMAZANLARI

Şu şovuk günde bir pâre ısındırdı bizi
Bir gün evvel erişüb geldi hele mâh-ı şıyâm
Nedîm, K. 1/4

Hilâl-i rûze kim bir kıavs-ı hâllâc âsumân üzre
Anıfla berfden çok penbe attırdı zemân üzre
Fâzıl, K. 1/1

Ķudümiyle bu nev mâh-ı şıyâmın berf-i şâfidır
Döşenmiş penbeli kıaliçe rû-yı hâkidân üzre
Fâzıl, K. 1/2

Uzanmış rişte rişte penbe-i berfi semâvâtın
Ķarîr-i sâdeden püskül aşılmıştır cihân üzre
Fâzıl, K. 1/4

Derûn-ı gurre-i mâh-ı şıyâma cemre-i evvel
Şanursın şu'le kıonmuş simden bir şem'adân üzre
Fâzıl, K. 1/5

Bu sermâ ile câmi' seyrine cânân zuhûr itmez
Yatur tennür içinde mâderiyle şöyle yân üzre
Fâzıl, K. 1/9

Bir hevâ ile eyledi teşrif
Ķıldı faşl-ı şitâ-yı tâbistân
Fâzıl, K. 14/7

Ol letâfet ki var şubat'ında
Faşl-ı Nisan'ı ettirir nisyân
Fâzıl, K. 14/9

4.8. RAMAZANI KARŞILAMA, KUTLAMA, TEBRİKLEŞME

Ramazanın gelişi coşkuyla karşılanır. O'nu özlemle bekleyenlere müjdelere verilir. Bu merasim bazan kutlama, bazan karşılama, bazan da mutluluğu paylaşma şeklinde tecelli eder. Gerçek şu ki bir mutluluğu birlikte yaşama olayıdır.

Şairlerimiz ramazanı karşılama konusunda coşkulu bir üslup kullanmışlardır. Bu coşku onların halkla ve inançla ne derece bütünleştiklerini göstermektedir:

Şükür Allâh'a ey dostlar
Eriştik oruç ayına
Ki mü'mine hidâyetdir
Eriştik oruç ayına

Üftâde, Mur. 2/1

Ğurre-i ğarrâ-yı ebrûsî yeter yârın baña
Saña şimdi ey meh-i rûze ırâqdan merhabâ
'Atâyî, Ğ. 1/1

Bu beytteki "merhaba" sözcüğü hem karşılama, hem de dost anlamındadır. Böylece bir dostu karşılama hususu dikkati çeker.

Mübârek ede Hâkķ şehr-i şıyâm-ı tâ'at-'ünvânî
Hulûs üzre 'ibâdet zâd-ı şeh-râh-ı mezâd olsun
Kâmî, K. 2/2

Rûze-dâr ğamının 'idî mübârek olsun
Düşmen rûze vü 'idî ola hâr ü sersâm
Nazîm, K. 2/52

Ramazanın gelişini kutladıkları gibi, bayramın gelişini de kutlarlar. Böylece sevinçte, kıvançta paylaşmanın güzelliğini ve huzurunu yaşarlar.

Maķdem-i şâh-ı şühûra etmege mûm şenligi
Gülşene peyk-i şabâ tebliĝ-i fermân eyledi
Sey. Vehbî, K. 1/6

Dide rûşen deyu birbirini tebşîr eyler
Pertev-i şu'le-i ķandîli ğören rûze-keşân
Sey. Vehbî, K. 6/26

Ğurre zannetme felek hâl-ı delîle eyler
Sadr-ı Ķadr-âgehe tebrîk-i ķudûm-ı ramazân
Sey. Vehbî, K. 6/33

Sîmun ü mübârek ede Hâkķ mäh-1 şıyâmıñ
Kim ğonça-i nev çide-i ğülzâr-1 Cinândır
Fâzıl, K. 4/56

'Arz-1 hâl etmege hem vaķt-1 dü'â ve'l'hâşıl
Sana tebrik-i şıyâm işte bahane Fâzıl
Fâzıl, Trk. B. 11/20

Devletlü mübârek ola mäh-1 ramazânıñ
Reşķ-âver-i eyyâm-1 şühür ola zamânıñ
Fâzıl, K. 12/1

Hilâl-i mäh-1 şavm ol sadr-1 zîşâna sa'id olsun
Meserretlerle her rüz-1 şerîfinde sa'id olsun
Fâzıl, K. 13/1

Bu tür kutlamalar bazan dua formuna girer ve memduhuna bir iltifat vesilesi kabul edilir.

Süreyyâdan mübârek-bâd yazdı ğayyim-i gerdün
Zemîn ü âsumân tebrikle nür-1 sefid olsun
Fâzıl, K. 13/2

Garâz tebrik-i mäh-1 şavmdan ğayr dü'â Fâzıl
Dü'â-yı âşafı endişe-i 'aql-1 reşid olsun
Fâzıl, K. 13/16

Ğonce-i nev-hilâl-i Şevvâle
Ola 'id-i sa'idîñiz ğandân
Fâzıl, K. 14/17

Ramazân-1 Şerîf ü 'id ü şerîf
Devlet ile mübârek ola her an
Fâzıl, K. 14/36

Ħabbezâ mäh-1 dilber-i ramazân
Ki aña heb Melâ'ike Şa'bân
Fâzıl, K. 14/1

Böyle mi eyler idim h zrete tebrik-i Őıy m
 Kılmasa n tıkam  Őidet-i 'illet iŐk t
 F zıl, K. 16/15

B reke'll h m b rek ola m h-1 berek t
 H yr-1 ma dem ola  f ka bu Şehr-i h yr t
 F zıl, K. 16/1

Eyledi hçyr-1 d ' y  tuhfe F zıl bendesi
 Geldi tebrik-i Őıy m kaşd ile d men-b sına
 F zıl, K. 17/8

M h-1 Şavmın ' mr  s h atle m b rek ede H k k
 H zr-1 tevfi  muŐa har eylesün p d Őına
 F zıl, K. 18/11

Berek t nla m b rek ola her m h-1 Őıy m
 Bendeg m n  ki bütün lutfile Ő d n oldu
 F zıl, K. 19/11

Bu beytte görüldüğü gibi Şair hem ramazanı tebrik ediyor, hem de yardım diliyor.  nk  bu ay bereketin, kutsallığın, bolluğun ayıdır. Bu ayda Hızır (a.s.) darda olanları ziyaret eder ve yardımlarına koŐar.

H Ő tutub niyyeti ni eyle d '  ey dil  n 
 Varıcağ olmağa tebrik-k n n-1 ramaz n
 S r ri, K. 2/25

Şad Şükr gelen m h-1 Şerif ramaz ndır
 H k k'ın ni'am-1 ra meti mebz l-1 cih ndır
 V Őıf, K. 1/1

Bazan ramazanın gelişini tebrik değil de müjde olarak deĐerlendirmiŐlerdir Şairlerimiz. Uzun yoldan gelen ve beklenen sevgili, müjdeyle haberlendirilir. Bu sevgili bazan da kinayeli bir biçimde sunulur.

Dideler r Ően efendi ramaz n geldi deyu
 Ehl-i keyfe biri t  ki olıcağ müjde-res n
 V Őıf, K. 3/11

Razaman müjdesi veya tebriği bazan da yazılı olarak (name veya mektup şeklinde) sunulmuştur:

O tebrikile name girdi ele
Meh-i rüzedede vâşıl oldu hele

‘İzzet, Mes. s. 102/2

Meh-i rüzedede geldi bir nâmesi
Tutmuş konağı gibi hâmesi

‘İzzet, Mes. s. 95/8

Hiç degil ehl-i şavmî tebşire
Geldi zerrin külahlı peyk ü berid

Rıf’at, K. 1/6

15. yüzyıldan günümüze uzanan bu tebrik adeti günümüzde de devam etmektedir. Tebrik konusu nesir tarzında da vardır. Araştırmamızın çerçevesine girmediği için bu konuyu burada noktıyoruz. Özellikle devlet erkanı arasında tebrikleşmenin önemli bir yerinin olduğunu da belirtmek isteriz.

4.9. DAVUL, TOP SESLERİYLE RAMAZANI VE BAYRAMI İLAN ETMEK

Eskidenberi ramazanlar ve bayramlar top atılarak, davul çalınarak ilan edilir. Şaban ayının son günü ve Arefe günü top atışlarıyla ertesi günün ramazan, bayram olduğu resmen ilan edilirdi. Bu hal, günümüzde belediyeler tarafından devam ettirilmektedir. Şairlerimizin şiirlerini kronolojik sıraya göre arzettiğimizden, ilk sıradaki beytler (davullu ve toplu) bayram ilanlarıyla ilgilidir.

Ramazân-ı Şerîf gitdi deyu
Dîde-i sūfiyân pakidür
Bir iki top ki atılır şeb-i ‘îd
Felegün âh-ı şu‘lenâkdür

İsmeti, Muk. s. 115

Ta ki her sâl olub halka sādâ-yı rûze
‘îd ile şād ede Hakk ehl-i şıyâmı mādâm

Nazım, K. 2/51

Hâb-ı âsâyişi amma uçurır yaz gibi
Pâsbân tahtına imsâke olub zaḥm-ı zenân
Sey. Vehbî, K. 6/10

Ḥam-ı ebru-yı nigârî gözedirken yârân
Cümbüşe başladı ebrü-yı hilâl-i ramazân
Sey. Vehbî, K. 1/1

Yoḥsa boğazına bir duḥl asub çerḥ-i denî
Bekçiler gibi gezer derbeder-i ḥalk-ı cihân
Fâzıl, K. 3/21

Mühiş erişür güşına âvâz-ı musaḥḥar
Güya ki heman na'ra urur şîr-i jiyândır
Fâzıl, K. 4/11

Ṭabl ü sūrna ile geldi nâgihân
Taḥt-ı zevka oldu istikrâr-ı 'id
Fâzıl, K. 10/3

Aḥşam oldukça dönüb taḥla sadâsı taḥla
Sür ider sâ'im-i ḥasret-keş-i nân-ı ramazân
Sürürî, K. 2/11

Şimdiye kadar söz konusu ramazanda top atışları ve davul çalınması hususu idi. Ancak ramazan gelince gündüz eğlenceleri de ortadan kalkar. Gece, gerek ilan, gerekse sahur için davul çalınırken, gündüz böyle bir durum vaki olmaz. Tıpkı Tûrabi'nin dediği gibi:

Nay-ı tambûr-ı kemân muṭrib daḥî oldu nihân
Düşmüşüz rûz-ı sevâda yâ İlâhî bu ne ḥâl
Tûrâbî, G. 1/6

4.10. ÇOCUKLAR VE RAMAZAN

Ramazan çocuklar için bambaşka bir eğlence ve mutluluk kaynağıdır. Bu ayda özel muamele görürler. Özellikle büyüklere imrenir, ramazanın iftar, teravîh, cami gezileri ve gece eğlenceleri ile fazla alakadar olurlar. Onlar için bunlar birer eğlence ve maceradır. Hele gece bekçilerle dolaşıp, davul dinlemeleri, bekçinin

manilerini takib etmeleri, hatta onlara eşlik etmeleri ayrı bir mutluluktur. Sahur faslı onlar için arzu edip ulaşamadıkları bir hasrettir.

Çocuklarla ramazan ilişkisini ortaya koyan, onların duygu ve düşüncelerine yer veren (ramazaniye içindeki) manzumeler az olsa bile, elde ettiklerimiz fevkalade çarpıcı ve güzel örneklerdir. Neş'et Efendi'nin bir beytinde, çocukların ramazanda camiye gittiklerine şahit oluyoruz:

Mihrâb-ı der ebrû-yı bütân kıble-i 'âlem
Nâzik püserân câmi'i beytü'l-sanem eyler
Neş'te, G. 1/3

Çocuk Farsça "büt" deyiimiyle anılmakta ve put anlamını da taşımaktadır. Şair burada büt ile put deyimlerini tevriyeli tarzda kullanmaktadır. Yani, çocuklar camiye giderek, orasını çocuk evine, diğer bir deyişle bütler (putlar) camiye giderek orasını büt-haneyeye (puthaneye) çevirirler diyor. Hatta Füzuli'nin:

"Bu ne dindür Allah allah büte secde vacib oldı" ifadesiyle, puta secde etmekten değil, aksine "Bu ne güzel dindir ki, çocuklara secde etmek (namaz kılmak) vacib oldı" demek ister.

Ramazanda çocukların da oruç tuttıklarına şahit oluyoruz:

Hükümü sübyânda iken gönça dağî gülşende
Rûze-dârân gibi leb-beste olur tâ ahşâm
Fâzıl, K. 5/11

Eskiden yalnız çocuklara has iftar yemekleri verilmiş. Ayrıca yemekten sonra da (yemek yiyip yoruldukları için) diş kirası harçlık dağıtılmış. Bu konuyu manzumelerde açıkça görmüyorsak da iftar için yeterli işaret mevcuttur:

Jâleden sofrâ çeker goncalara dest-i nesim
'Andelib şekl-i muşahhalarda gezer bî ârâm
Fâzıl, K. 5/12

Sıbyân-ı heves ni'met-i şavmile dimekte
Bu şeb beni cânım nine suhûra uyandır
Vâşif, K. 1/5

Zannımca Vasıf'ın bu beyti çocukları, orucu, sahura kalkma arzularını çok güzel bir tarzda ortaya koymaktadır.

4.11. RAMAZANLA GELEN PAHALILIK

Geçim konusu hayatın bir numaralı problemidir. Osmanlı Devleti ve toplumu zengin bir yapıya sahip olduğundan bu tür sıkıntılar, ancak sıkıntılı dönemlerde kendini hissettirmeye başlamıştır. Ramazan görünüşte oruç tutmak, yememek, içmemek gibi görünürse de aslında yeme ve içmenin birinci plana çıktığı dönemdir. Elbette bu, masrafla doğru orantılıdır. Yani ramazanın gelmesi mutfak masraflarını artırır. Bugün de olduğu gibi toplum sosyal ve dini bu olgudan maddi ve manevi istifadeye çalışır. Ramazanda yiyecekler (gıda maddeleri) pahalılaşır. Bayramda da yiyecekler pahalılaşır. Çünkü talep fazladır, arz azalmıştır. Bir de, her iki konuda tasarruf imkanı yoktur. Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı dönemlerinde görülen bu durum, halkın da mali sıkıntıda olduğunun göstergesidir. Her ne kadar caize temini için şairler sıkıntıdan şikayet ederlerse de ramazanın gelişinden asla şikayet etmemişlerdir. 19. asırda görülen bu olay (sıkıntı sebebiyle şikayet) ramazanı da etkilemiş, adeta ramazandan meded ummuştur:

Bu mäh içre ederken cümleten ehl-i kerem imsāk
Şu maşraf kâfiri âyâ nedendir kim şıyâm etmez
Neş'et, G. 2/2

Zannetme mäh-ı nev bize bir sıh-i âhenin
Zirâ göründü halka cigerler kebâb iken
Fâzıl, K. 8/6

Bilmem niçün ki verdi 'azâb-ı derûn baña
Hâşiyet-i şerifesi ref'-i 'azâb iken
Fâzıl, K. 8/7

Ramazan ayının rahmet ayı olduğunu bilen Neş'et ve Fazıl Efendi'ler borç ve fakirlik sebebiyle halkın durumuna tercüman olmuşlardır. Hele bu ayda alacaklı kapıya gelmişse ve ramazan ayı da masraf kapısını açmışsa, Fazıl'ın dediği gibi: gönül nasıl ferahlığa kavuşacaktır.

Burc-ı serây-ı sînemizin yok küşâyişi
Ehl-i düyûn muntazır-ı feth-i bâb iken
Fâzıl, K. 8/8

Bu soruya cevap yerine, Şair -yukarda arzettiğimiz gibi- bir de bayram masrafını gündeme getirir:

Bir taraftan çarh-ı eyyâm-ı şıyâm

Bir taraftan maşraf-ı bisyâr-ı 'îd

Fâzıl, K. 10/19

Kîse-i maşraf ü kilâr-ı zahîrem hâlî

Şöyle kim mi'de-i sâ'im gibi vîran oldı

Fâzıl, K. 19/4

Zavallı şairin kileri, oruçlunun midesine dönmüş ve bomboş bir hal almıştır! Tabii burada, alacağı caizenin miktarını etkilemek istemesi de söz konusu olabilir. Bu sosyal konuya Divan Şairleri'nin parmak basmaları, altını çizmeleri çok önemli bir hususu gündeme getirir: Yer ve şartlara göre Divan Şairleri sosyal konuları işlemekte passif kalmamışlardır.

4.12. RAMAZANDA SEHER, SAHUR, İMSAK FASLI

4.12.1 SEHER

Ramazanda gece bir bayram havasına bürünür. Helal olan her şey serbesttir. Halbuki gündüz, helal olanlar da yasaklanmış, nefis kontrol altına alınmıştır. Gece, rahmetin, magfiretin, ikramın nisan yağmuru gibi yağdığı zamandır. Bu ziyafete melekler de iştirak ederler. Hatta Allah'ı tesbihle (anmakla ve yüceltmekle) görevli olan melekler ramazan gecelerinde oruç tutan müslümanlar için dua eder, günahlarının affını Yüce Allah'tan dilerler. İftar ile seher vakti arası (oruçlu müslümanlar için) onbir ay daha ele geçmeyecek bir zaman ve imkandır.

Ya meger bir kerrübâ dalub hazân evrâkını

Raqs eder şeb tâ seher menzilgeh-i evc-i semâ

'Atâyî, G. 1/4

Bâd-ı gufran-ı Hüdâ kim seherî esdikçe

Guyiya berk-i me'âsi dökülür şekl-i hazân

Vâşif, K. 3/7

Halka şâmildir anın ni'met-i cüdî her bâr

Etmîş ancak şebe tahşîş-i sehâvet ramazân

Sürûri, K. 1/22

Sürürî'nin ifadesinden de anlıyoruz ki, nimet ve ikram geceye tahsis edilmiştir.

4.12.2. SAHUR

Gece, oruç başlangıcından önceki zamana verilen addır. Bu zamanda yenilen yemeğe "Sahur yemeği" denir. Bu yemeğin yenmesi, hatta sahura kalkılması (Peygamberimiz tarafından) sıkı bir şekilde tenbih edilmiştir. Sahur yemeği imsak vakti dediğimiz zamana kadar devam edebilir. İmsak vakti demek, yasağın başlaması demektir. Şairlerimiz sahur yemeğini çok farklı bir tarzda algılamış, mizahi bir biçimde yorumlamıştır. Sahur yemeğini, oruçluya rüşvet, yahut haraç olarak yorumlamış, ikramı mizahlaştırmıştır. Bazı şairler de: "Ya bize sahur yemeği verin, yahut ta oruçlarımızı bağışlayın" diyerek şantaj yaparlar. Aslında ikramın doğru algılandığını vurgularlar:

Elde işkembe fener arçada zenbil-i şahūr
Gice faşlında şikem-ğâreleründür seyrân
Şâbit, K. 4/16

Halka-i sofra-i erbâb şahûra koysun
Yâhud etsün kûlunî 'avf bu nevbet ramazân
Sürûrî, K. 1/32

Bir iki loğma sahur öyle beni sır etmez
Sâ'im olsun deyu eyler yine minnet ramazân
Sürûrî, K. 1/29

Yok iken dinde harâc baña bu teklif nedir
Anlamaz mı meger aḥkâm-ı şerî'at ramazân
Sürûrî, K. 1/30

İftarla birlikte yanan kandiller sahur vaktine kadar yanar. Bu sebeble ramazan geceleri, her taraf ışıl ışıl parıldar. Minareler kandiller sebebiyle nurdan sütunmuş gibi görünür. Şair bunu kelimelerle resmeder:

Pür sûtün-ı nürdür kim her minâre tâ seher
Şu 'le-i kandil-i berk-efşânla rahşân olur
Nazîm, K. 1/10

Sahur da bir şenliktir. Davul çalınarak (uyuyanlar) sahura kaldırılır. Sanki bayramdır ve bayrama davet yapılmaktadır:

Nice rûze ki feda müjde iftârına 'îd
Nice rûze ki dem-i 'îdi sehergâh-ı kıyâm
Nazîm, K. 2/3

Rindler de sahura başka şekilde iştirak etmek isterler:

Zühhad yesü hurdını vaqt-ı sahûrı
Biz nüş edelim bâde rengin-i şebâne
Zihni, G. 1/4

4.12.3. İMSAK

Orucun başlangıç zamanıdır. Akıllı ve büluğ çağındaki her müslüman (dince meşru bir mazereti olmadıkça) oruç tutmak mecburiyetindedir. Elbette oruç iftar vaktine kadar aralıksız sürer. Oruç sıtatının verildiği an imsak vaktidir. Şairlerimiz bu konuyu doğru algılamış ve dini literatüre uygun şekilde yorumlamıştır. İmsak kelimesinin sözlük anlamı: "tutmak" karşılığında mastardır. Bu sebeble sadece ve başka anlamda tutmak, yapışmak, yakalamak şeklinde de kullanıldığına şahit olmaktayız:

Ta siyahi-i şeb olunca medîd
Mühr urur ağzına fass-ı hurşîd
Nâbi, Mes. 1/9

Çıkarıdı tabla-i hâleyle nısfın iftâra
Bakıyye halka-i imsâke çekdi çarh-ı bahil
Şâbit, K. 1/14

Mînet Cenab-ı Hakk'a ki imsâk-ı rûzenüñ
Bozdı tılsımını yed-i cüd ü seğâ-yı 'îd
Şâbit, K. 2/7

Şâm-ı iftâr-ı meserret bahş-ı cân-ı rûze-dâr
Subh-ı imsâkinde hep ins ü melek yeksân olur
Nazîm, K. 1/2

İmsak vaktinden sonra namazını kılan müslümanlar hemen uykuya dalarlar. Bir anda hayat durmuş, her şey uykuya dalmıştır. Şair bu zamanda meleklerin de uyuduğunu ima ederek mübalağa yapar. Tabii bu uyku ertesi günün öğlen vaktine kadar devam eder. Hayat bu zamana kadar durmuş sayılır.

Māh-ı rûze 'âleme feyz-i nümâyân eyledi
Sûret-i imsâkde luţf etdi ihsân eyledi
Sey. Vehbî, K. 1/1

Māh-ı rûze geleli mihr nazardan düşdi
Şarkdan garba varınca verüb imsâkile nâm
Sey. Vehbî, K. 4/9

Vaqt-i imsâkda da misvaka bedel ağzımdan
Düşmeyüb çüb-ı dühân yok bu kelâmımda riyâm
Sey. Vehbî, K. 4/17

Şanma imsâkde misvâk tutar sâ'imler
Fikr-i ferdâ ile engüşin eder vaqf-ı dehân
Sey. Vehbî, K. 6/27

Burada önemli bir hususa dikkat çekmek isteriz. İslam Dini'nde temizlik "Dinin Yarısı" olarak nitelenir. Bazı rivayetlerde de "İmanın Yarısı" şeklinde yorumlanmıştır. Ağız temizliği ise önemli bir yer tutar. Misvak ise bir tür ağaç çubuğu olup, diş fırçası olarak kullanılan araçtır. Aynı zamanda ağızdaki misvaki, çeşitli yorumlarla tevil yoluna gitmekte olan şairlerimiz farklı görüşleri de dile getirirler:

Behce-i Şâbite peyrevligi sir et n'icolur
Şimdi var tab'ımuñ imsâkî mişâl-i ramazândır
Sey. Vehbî, K. 6/52

Müşgil olsa ne 'aceb farkı melekke beşerin
Zaf-ı imsâkle hep buldı leţâfet ecsâm
K. R. Paşa, K. 1/9

Bizi imsâkle tazyik eder amma rûze
Bezl eder kendisi dehre ni'am-ı bî pâyân
S. Z. Vehbî, K. 1/16

Bilmek için dem-i imsâki yâhûd sâ'atdir
 Ki aña çerh-i bahîl olmada dâ'im nigerân
 Fâzıl, K. 3/19

İmsâk gibi cânımı sıkdı yine lafı
 Endişesi heb loğma ile pâre-i nândır
 Fâzıl, K. 4/59

Şair bazan da sevgilinin imsakinden şikayet etmektedir:

Ya'ni her vakti bana eyledi vakt-i imsâk
 Yine laht-i cigerimden beni eyler it'âm
 Fâzıl, K. 5/43

Fâzıl iftârimız olsun bu şeker-ğand-ı dü'â
 Şubh-ı imsâk gibi olmayalım çehre 'abûs
 Fâzıl, K. 15/20

Şekve-i imsâkini bir 'arzuğâl itsem gerek
 'İdgâh-ı 'âlemiñ bâb-ı kerem zer-pâşına
 Fâzıl, K. 18/6

Meger illa edelim şekve-dem-i imsâki
 Şubh-ı 'id-i kereme çünkü dırağşân oldu
 Fâzıl, K. 19/5

İ'tikâdında şıyâm ecri bulurdı zâhid
 Kavî-i hâyibden eger eyler imsâk-i dehân
 'Ârif, K. 1/11

Her ne kadar oruç tutmak, nimetlerden uzak kalmak ise de, eli, dili, gözü sakınmak ta bir çeşit oruçtur. Şairimiz burada dilin imsakine dikkati çekmektedir.

Gözleri kandil-i imsâke bedel hiç ferî yok
 Eser-i keyf ile gahice edermiş hareket
 Kâlâyî, K. 1/37

Burada şairimiz, imsak vakti gelince kandillerin söndürülmesine işaret etmektedir. Sönmek üzere, tükenmek üzere olduğunu iham yoluyla ifadeye çalışır.

Ehl-i imsâke müjdeler yine
Erdi Şevvâl etdi bezl-i mezîd

Rif'at, K. 1/2

Burada imsak sahiplerini kutlayarak, bayramın geldiğini müjdelemektedir.

4.13. ORUCA NİYYET ETMEK

Bu husus edebiyatımıza gerektiği kadar yansımamıştır. Sebebini bilemiyoruz. Ali Şir Neva'i ile Kami'de açıkça görürken, Sabit'te niyyet ifadesini, Erzurum'lu İbrahim Hakki'da da niyyeti ima yoluyla görebiliyoruz:

Tâ ki bayram şâm-ı şavm ehl-i taleb kılğay hilâl
Rûze niyyet eylemey kılğa-yı mey içmek niyyetin
Nevâ'î, K. V. 172/88

Orucun oruç olarak geçerli olabilmesi için niyyet şarttır. İslam'a göre oruç bölümünde bu husus dayandığı kaynaklarla birlikte genişçe açıklanmıştır. Niyyetsiz olarak aç kalmanın hiç bir değeri ve anlamı yoktur. Sabit'te oruca değil, ramazan sebebiyle ziyafet çekmeye niyyet vardır.

Ziyafet eylege niyyet eyledi şehri
Bu gice gurreni itmezse ra'yini tahvil
Sabit, K. 1/9

Ser-tâ be-çadem nûr edelim kalb-i siyâhı
Niyyet edelim sıdkile Allâh mu'indür
Kami, K. 4/8

Ah şavm ile bağlasan dehânı hani
'Aql okusa nüsha-yı cihânı hani
Dil bilse o ma'nâ-yı nihânı hani
Cân bulsa o cân-ı canı hani
İb. Hakkı, R. s. 126/3

4.14. ORUÇ İLAHİ EMİRDİR

Orucun, Allah'ın (Kur'an-ı Kerim'le beyan ettiği) emri, Hz. Muhammed'in tebliği olduğu şairlerimiz tarafından da konu edilmiş, ehemmiyetle vurgulanmıştır. Tabii çok güzel ifadelerle de tezyin edilmiştir:

Mü'minlerin bayramıdır
 Onbir ayın sultânıdır
 Hakk'ın bize fermânıdır
 Şehr-i ramazân merhaba

Yunus, Mur. 1/3

Şiyâmîñ ayıdır yüzün saçın kadr uşta Hakk tanıq
 Gel ey vahyi bilen 'arif ki Kur'an aşkâr oldu

Nesimî, G. 414/1

Kur'an'da Allâh öğdügi
 Cümle Nebî'ler sevdiği
 Ümmete Allâh verdiği
 Oruç ayı geldi yiñe

Üftâde, Mur. 1/2

Te'sir dürür Hakk'dan gelen
 'Âşıklara zahir olan
 Gönünde nürü tolan
 Oruç ayı gitdi yiñe

Üftâde, Mur. 4/6

Anda Kur'an-ı 'Azim etdi nüzül
 Şehr-i rahmet buyurur aña Resül
 Tâlib-i Hakk'a nasib ola vüsül
 Geldi hoş luğf ile şehr-i ramazân

Hüdayi, Mur. 2/3

Şer'-i pâki başa hoş tac edelim
 Sünnet-i Aḥmed'i minhâc edelim
 'Âlem-i ma'nâya mi'râc edelim
 Geldi luğf ile mübârek ramazân

Hüdâyî, Mur. 2/4

Hâmi-i dîn-i mübin oldığının âsarı
 Buldı 'ahdinde şerî'at o kadar şevket ü şân

Kâmî, K. 1/18

Bir gün yerine vâcib ola rûze-i şehrin
 Bünyâd-ı esâsı bozulur mı ne rasîndür
 Kami, K. 4/9

Kâmî ede ziyâfet meger Allâh
 Yoḥsa 'amel-i rûze ḥusûsunda metîndür
 Kamî, K. 4/10

Sâhib-i rûze vü 'id Aḥmed-i Muḥtâr o kim
 Rûze vü 'idine ḳurbân ola ervâḥ-ı kirâm
 Nazîm, K. 2/25

Bu beytteki "Ahmed-i Muhtar", İslam Peygamberi Hz. Muhammed'dir. O, orucun ve bayramın sahibi, getiricisidir. Bu sebeble: "Bütün büyüklerin ruhları, O'na kurban olmak ister" diye tazim edilmektedir.

Zât-ı vâlâ güheridir şeref-i rûze-i vaḥyî
 Tab'-ı ḥikmet eşeridir meh-i 'id-i ilhâm
 Nazîm, K. 2/32

Burada en büyük mücevher ve mükafatın oruç olduğu ifade edilmektedir.

Bezm-i 'âlemde nice dem devr idüb câm-ı şıyâm
 Buldı dest-i Muştafâ'da âhir encâm-ı şıyâm
 Sezâyî, Ğ. 1/1

Şeyh Hasan Sezayi bu gazelinde bize, son peygamberin, orucu son şekliyle ulaştırdığını ifade eder.

Tevbe şad tevbe o bir şehri mübârekdir kim
 Vaḥy-i Ḥaḳḳ oldu o dem levḫa-ı trâz-ı inzâl
 Haşmet, K. 1/3

Ramazân ayı ki ḡonça-i nûrânîdir
 Ehl-i İslâm'a 'aceb tuḥfe-i Rabbânî'dir
 Fâzıl, K. 7/4

Niçe bir ḡonça Ḥüdâ'vend-i 'azîmü's-şânîñ
 Oldı miftâḥ-ı kerem ḥâne-i gufrânîdir
 Fâzıl, K. 7/2

Öyle bir mäh-ı mükerrem ki Hüdâ-yı zî-şân
Naşş-ı tenzil-i kerîminden şenâ-hânıdır
Fâzıl, K. 7/7

Meyvesi bende-i muğbil şecerî sâ'imler
Ravza-i mağfîret-i hâzret-i Hakk'dır ramazân
Vâşîf, K. 3/5

Bâreke'llâh zihî gurre-i pür ni'met ü şân
Mażhar-ı mâ'ide-i "Ünzile fihî'l-Kur'an"
'Ârif, K. 1/1

Gurre-i Kur'an ile evvel sen oldın dide-sîr
Pertev-i nûr ile cümle 'âlemi kıldın münîr
Kâdrin etdi Leyle-i Kâdr'iyle kâdr-ı müstenîr
Ser-tâ-ser ey tâc-ı ser mihmân-ı Yezdân merhabâ
M. Niyâzi, Mur. 1/3

"Fe'l-yasum" fermân-ı Raḥmâni saña targîb eder
Ey menâbi'-i melâḥat tuḥfe-i perverdigâr
Kemâhî, Ğ. 1/2

Andadır feyz-i hidâyet andadır 'afv ü kerem
Kâdrini bil mevsim-i inzâl-i Kur'andır gelen
A. R. Dede, Ğ. 1/2

Yunus'tan günümüze bu konuda ramazaniyesi olan şairlerimizin ittifak ettiğini görüyoruz. Üstelik çok lirik ve zarif ifadeler hemen dikkati çekiyor. Bazıları ayet ve hadisleri de kaynak gösteriyor.

Şan verdi şanına Hakk'dan hitâb-ı beyyinât
Menba'-ı nûr-ı Hüdâ'sın oldu rüşen kâ'inât
Muntaşır bâb-ı şefâ'atde Niyâzi'yle 'üsât
Hoş geldin ey merâḥım kân-ı Raḥmân merhabâ
M. Niyâzi, Mur. 1/4

4.15. EDEBİYATTA ORUÇ ÇEŞİTLERİ

İslam'da üç çeşit oruç vardır:

1. Farz oruçlar,
2. Vacip oruçlar,
3. Nafile oruçlar.

Oruçlar kendi içinde değerlendirildiğinde fazilet bakımından üç çeşit oruç vardır:

1. Peygamberlerin tuttuğu oruçlar (Kalbe Allah'tan başka hiç bir şeyi sokmadan, bütün azalarla tutulan oruçlar),
2. Velilerin oruçları (her azayla tutulan oruçlar),
3. Müminlerin oruçları (Oruç süresince yasak olan hareketleri yapmadan tutulan oruçlar)dır.

Şaire göre oruç ve ramazan dah farklı açılardan görülür ve değerlendirilir. Onlara göre Ramazan: misarfır, beklenen sevgili, bazan da Bektaşî Dirvişi'dir:

Derbeder belde fener elde 'aşâ vü zenbîl
Kendü'yî tesmiye eyler daĥî Hâcî Ramazân
Fâzıl, K. 2/52

Şaire göre -Allahın emrettiği orucun dışında- başka oruçlar da vardır. Ayrılık orucu, kavuşma orucu, derd orucu v.b.. Kısaca sıralıyoruz:

4.15.1. DERS- ĞAM ORUCU

Ĥadim-i rûze-i derdi o Őehiñ ins ü perî
'İd-gâh-ı ğam-ı 'aşkında melâ'ik ĥuddâm
Nazîm, K. 2/31

Rûze-dâr-ı ğamı baĥr olsa mürekkeb yazamaz
'İd-i evsâfini eşcârdan etse aĥlâm
Nazîm, K. 2/44

4.15.2. AYRILIK ORUCU (HİCR, FİRAK ORUCU)

Çekdü'm firâkın savmıñı irdim cemâlün 'idine
Aç lebleriñ mey-ĥânesin ney gibi nâlân it beni
Aĥmet Paşa, s. 328. Ğ. 317/8

Şavm-ı hicre nice bir dilberi da'vet kılalım
Geliñiz cem' olalım bir yere bayrâm edelim
Atayi, G. 2/2

Rüze-i hicri bilür 'id ü vişâli bilmez
 Rüze-dârân-ı gama 'id-i neşât oldu hârâm
 Nazîm, K. 2/12

O Şeh'in sâ'im olan rüze-i hicrânında
 Hîdmet-i 'id-i vişâlında olur istihdâm
 Nazîm, K. 2/27

Hâş gelür ni'me-i vuşlatla edersin iftâr
 Şabr et ey sâ'im-ı firqat hele aḥşam olsun
 Sürûri, Ğ. 2/2

Yukardaki beytlerde görülen şairlerin, sevgiliden ayrı kalışlarının ıstırapı ve şikayeti söz konusudur. Ayrılık orucunu tutanlar, bayramda ona kavuşacaklardır. Bu orucu tutmayanlar da kavuşamayacaklardır. İzzet Molla'da ise, biraz mizah, biraz açlık, biraz da rindlik vardır:

Yârân-ı Keşan'a şoralım şimdiden
 Yağlıca çörek yoksa yutulmaz ramazân
 Elbette birinden birini ekl ederim
 Bu rüze-i hicr ile tutulmaz ramazân
 İzzet, Mes. s. 88/13, 14

4.15.3. KAVUŞMA (VUSLAT) ORUCU

Ya daḥil-i ḥalvet-gede-i şavm-ı vişâl ol
 Ya reh-rev-i eyyâm-ı sefer re'y-i rezîndür
 Kâmî, K. 4/6

Mah-ı 'id kim mest-i câm-ı ḥasretî ḥuşyâr eder
 'Âşıkan şavm-ı vişâle cümleten iftâr eder
 Sâlim, K. 1/1

Mânend-i 'akîde lebini etmeye mi bûs
 Şavm-ı emeli söyleyemem mühr-ı dehândır
 Vâşîf, K. 1/80

4.15.4. AŞK (MUHABBET) ORUCU

Rüze-i 'id-i muhabbet dutan elbette olur
Rüze vü'id gibi pür şeref ü pür ikrām

Nazım, K. 2/14

Cānile rüze dutub 'idile dil-ḥurrem olur
Rüze-i 'id-i muhabbetde eden gūşiş-i tām

Nazım, K. 2/15

Rüze-dārān-ı gam-ı 'aşkın olur her günü 'id
Rüze-i 'aşk ü muhabbet dutan eyler bayrām

Nazım, K. 2/16

O Peygamber ki eden rüze-i 'aşkın tek mil
Ḥaşredek şām-ı seher eyleye heb 'id devām

Nazım, K. 2/26

Rüze-dārān-ı gam-ı 'aşkı olan 'üşşāka
'İd ola cümle leyāli vü sezā ser-eyyām

Nazım, K. 2/36

Şanma şōfi bezm-i rüzemiz yoḡdur
Ramazān-ı 'aşkın şıyāmıyız biz
Söylenme derūnda derdimiz çoḡdur
Derde noḡsan degil temyiziyiz biz

Dertli, Mur. 1/1

Aşk orucunda şair Nazım'in tek başına yarıştığını görüyoruz. Ramazana ve Peygambere olan aşkını oruç aşkına bağlıyor. Bu aşkı yaşamayanların, bayrama kavuşamayacaklarını özellikle belirtiyor.

4.16. RAMAZANDA ORUÇ TUTANLAR (ORUÇ VE AÇLIK)

4.16.1. ORUÇ, AÇLIK İLGİSİ

Oruç çok zor bir ibadettir. Yaklaşık oniki saat aç ve susuz kalmak lazımdır. Bu arada diğer ibadetlerini de özenle yerine getirmesi gerekir. Açlık ve oruçlu hakkında bakın şairlerimiz neler söylemişler:

Rûze ğam çekerim deyu idermiş tek ü pû
 Ac da 'vâcılığın eylesesün turma 'adû
 Hâletî, Müf. V. 150/b

Bir üstağânçe-i pehlûsı kaldı cirminden
 Hîlâla döndü ideliden gıdâsını taklîl
 Şâbit, K. 1/16

'Ataş u cu' ile ağşama tağassür çekdik
 Döndük ol reh-zeven-i zâde-gâvla ağşam
 Sey. Vehbî, K. 4/12

Hayret-i rûze beni etmişiken dem-beste
 Yoğiken tâb-ı suhan tağat-i tertîb-i kelâm
 Sey. Vehbî, K. 4/64

Hezeyândır bilürem 'afvüne mağrûrlığın
 Çatı pek örseledi bendeñi hummâ-yı şıyam
 Sey. Vehbî, K. 4/74

Ağzına vâ'iz-i şehrin yaraşır vaşf-ı ta'âm
 Lik cû' âyeti tefsîrini tutdırdı şıyâm
 Ğâlib, Ğ. 1/1

Elde tesbîh-i riyâ serde perişan destâr
 Rûzeye öyle hîrâm üzre yürür bî dermân
 Fâzıl, K. 3/56

Bu hâl ile biçârelerin şavmı ne kâbil
 Bîñ niyyet eger eylese bi'llâh yalandır
 Fâzıl, K. 4/14

Bazı insanlar fakir olduklarından normal günlerinde de yarı aç dolaşırlar. Şair bu konuda onların, oruca niyyet etseler bile, aslında aç oldukları için "yalan söylüyorlar", yorumunu yapar. Halbuki ramazan, acların aclığını, ıstırabını paylaşmak içindir. Elbette bu ayda onlar doyurulur, giydirilir, ihtiyaçları karşılanır. Şairin bu tür ifadelerinde ince bir mizah vardır. Kendisi gibi fakirlerin, bir daha fakir olmayacak şekilde desteklenmesini ima eder.

Ah ü feryād ile nān-pāre niyāz etdikce
Gösterir mihri ile māhī baña her şubh ile şām
Fāzıl, K. 5/44

Mey-keşin 'iysiine verdiyse kesel şōfiye de
Renciş-i tā'at ile virmedi rāhat ramazān
Sürürî, K. 1/2

Āc gezerdi kuliñ evvelde orucdur şimdi
Hağ bu kim kıldı kudümında işabet ramazān
Sürürî, K. 1/35

Burada Süruri'nin başka bir ince mizahına rastlıyoruz: Nasıl olsa fakir (kulın Sürürî) ac geziyordu. Oruç tutmakla ayrıca ibadet yapmış oluyor!...

Zerdi-i çehremi aħbāb görüb anladılar
Cü 'ile verdiğini baña ne süret ramazān
Sürürî, K. 1/37

İzdirābın ne Sürürî yine bilmem ki saña
'Āleme rahmet iken vedi mi zaħmet ramazān

Ac da'vācı gibi inleme şükr-i in'ām et
Ne revā kim ola bādi-i şikāyet ramazān
Sürürî, K. 1/42, 43

Sonunda açlıktan ve şikayetten vaz geçmesini, bu ayda şikayetin yersiz, gereksiz olduğunu kendileri de ikrar ederler. Burada kul ile Rabb'i arasında bir cilveleşme söz konusudur. Bir tür nazlanış vardır.

4.16.2. ORUÇ MUTLULUKTUR (RİYASIZ İBADETTİR)

Oruç müslümanlar için çok ciddi ve önemli bir ibadettir. Büyük bir mutluluk ve huzur kaynağıdır. Eriştikleri zamanın kıymetini bilmeye, O'nu en iyi şekilde değerlendirmeye çalışırlar. Elbette şairlerimiz de bunu olduğu gibi yansıtmaya çalışmışlardır:

Şükür Allāh'a ey dostlar
Eriştik oruç ayına
Ki mü'mine hidâyettir
Eriştik oruç ayına

Üftâde, Mur. 2/1

Zikr ü tehlil ü tesbîhi güzel
Şavm ü tâ'atî teravihi güzel
Hem kıanâdil ü mesâbihi güzel
Geldi luţf ile mübârek ramazân

Hüdâyî, Mur. 2/2

Ey 'Atâyî büse-i la'lin temennâ eyledim
Nâzile ağızım mühürlüdür dedi ol dilberâ

'Atâyî, Ğ. 1/7

Şavmdır kıabil-i ketm-i ihfâ
Dağle fırsat bulamaz şavme riyâ

Nabi, Mes. 1/5

Ne sa'âdet olasın leb beste
Olasın dağdağadan vâreste

Nâbî, Mes. 1/11

Ķaldurub keffe-i mizânımı nün-ı şeytân
İktisâb emrine bida' itdi mübârek ramazân

Şâbit, K. 4/2

Eger her heftesi nefsin yanında heft-ĥân olsun
Dayanır himmet-i tâ'ate ger seb'-i neşâd olsun

Kâmi, K. 7/19

Kâmi ede ziyâfet meger Allâh
Yohsa 'amel-i rûze ĥusûsunda metîndür

Kâmi, K. 4/10

Şeyĥ bir bal yidi kim kıazî-i sirüzümüz
Ehl-i keyfe şekerî kıldı bu günlerde ĥarâm

Ğâlib, Ğ. 1/2

Harf almaz dehen-i pākine perhizinden
 Şanma kim 'aşıkā itmez o peri baḡş-ı selām
 Ğālib, Ğ. 1/4

Bu demde āteş-i seyyāle lāzımdır dile ammā
 Hilāl-i rüze bir küfl-i metin urdı dehān üzre
 Fāzıl, K. 1/10

Güşlar ṭabl-ı musahḡarden olurken nālān
 Halk heb gonça gibi olmuş iken beste-dehān
 Fāzıl, Trk. B. 6/4

Sāmit olduk nitekim sā'im-i eslāf-ı ümem
 Bizleri eyledi dem-beste-i ḡayret ramazān
 Sürürî, K. 1/11

Burada görüldüğü gibi İslamiyetten önceki dinlerde de orucun varlığı söz konusu olur. Elbette buna şaşırınlar da bulunur. Tabii ramazan ilerledikçe oruçlunun gücü ve takati de azalır. Hele ehl-i keyf olursa durum daha da vahimleşir:

O gündü meh-i rüzenin onbeşi
 Söyündü dil-i zārımıñ ateşi
 'izzet, Mes. s. 94/1

Sāde bir rüze-i ḡuşkile muḡayyed şanma
 Zāhidan mihr-i ibādetle olur beste dehān
 Zihni, K. 1/6

Elbette mümin ramazan ayında hem oruç tutar, hem de diğer ibadetlerine özen gösterir. Bu da kolay değildir. Orucun zorluğu ölçüsünde değeri ve mükafatı vardır. Bunu bilen müslümanlar orucu severek ve isteyerek tutarlar:

4.16.3. ORUCU SEVMEK VE MÜKAFATI

Seni cānum gibi hoş tutmadum ey mäh-ı şıyām
 Bilmedüm ḡadrüñi ḡayfā vü diriḡā gitdüm
 Yahyā, Ğ. 3/3

Şıyāmın raḡbetin kim arturur gör sük-ı 'ālemde
 Hele zevḡ ü şafā berdüş-ı dellāl-i mezād olsun
 Kāmî, K. 2/29

Yoħsa sencidegi-i ecr-i Őıyām eyler iken
 Düşdi engüşti-i felekden yere ıarf-ı mizān
 Fāzıl, K. 3/14

Baħa ammā ki bilmezem ne ‘aceb
 Bu sene oldu bā‘is-i ħirmān
 Fāzıl, K. 14/2

Öyle bir Şehr-i mübārek ki melekler Őāf Őāf
 Mü‘min-i sā‘ime bayramadek eyler Őalavāt
 Fāzıl, K. 16/2

Rüz ü Şeb mihr-i ğurüşiyile nücüm aıııalarıñ
 Gösterir sā‘im ü kā‘imlere ücret ramazān
 Sürürī, K. 1/4

Şive-i ‘afv ü Ħüdā’dır nazar erbābına bu
 Ramazānın ne bilür kıadrini ehl-i ‘iŐyān
 Vāııf, K. 3/4

Ramazanın değerini özetlemek hususunda belkide en güzel ifadelerden biridir son beyt. Elbette Allah'a itaat etmeyenler ramazanın kıymetini bilemezler. Allah'la olan diyalogları da kesiktir. Orucun getirdiği açlık, susuzluk ve çeşitli zorlukların karşısında mükafatları da o denli yüce ve güzeldir. Çekilen eziyetlere "değer" hükmünü verenleri haklı çıkarır.

4.17. ORUÇ TUTMAYANLAR

Ramazanda kimler oruç tutmazlar? Bu soruyu cevaplıyacak olursak:

1. Akil ve baliğ olmayanlar (Deliler ve bülüğ çağına ermemişler)
2. Hasta veya özürlü olanlar (Hastalık ve kadınlar için özürlü sayılanlar)
3. Seferi olanlar (Yolcu olub, yol esnasında oruç tutmazlar)

Şairlerimiz oruç tutmayanları iki gurupta değerlendirmiştir:

1. Hasta veya seferi olursa yiyebilir, yani tutmazlar. Elbette daha sonra kazasını yapmak zorundadırlar (İlgili maddede gerekli açıklama yapılmıştır).

2. Mazereti yoktur, fakat oruca dayanamaz, gizli de olsa yemeye çalışır. İşte örnekleri:

4.17.1. HASTALIK VEYA SEFERİLİK SEBEBİYLE ORUÇ TUTMAMA

Bir kimse hasta ise oruç tutmaz. Eğer hasta değilse oruç tutmak mecburiyetindedir. Şair de bunu tavsiye eder:

Olduğumçün ramazânın gam-ı 'aşkında 'alil
Buyurubdur seni baña yemege Rabb-ı Celil
Hayâli, Müf. 1/1

Bi maraz tâ ola cisminde tüvân
Eyleme fevt-i şıyâm-ı ramazân
Nâbi, Mes. 1/2

Yâ dâhil-i halvet-gede-i şavm-ı visâl ol
Yâ reh-rev-i eyyâm-ı sefer re'y-i rezindür
Kami, K. 4/6

Kendiden gitme gibi bir sefer-i dür olmaz
Mezheb-i rinde de bestür bu kadar 'özü-ı şıyâm
Sey. Vehbi, K. 4/12

Bulsa eylerdi diyâr-ı 'adem-âbâde sefer
Zâd-reh yerine şavmîni yimek için ci'ân
Sey. Vehbi, K. 6/20

Bu son beytde de bir başka durumu müşahade etmekteyiz. Bazı açlığa dayanamayanlar, doğrudan oruç yemeyi göze alamadıkları için (cezası ağır olup korkularından) yolculuğa çıkarak seferilik avantajından istifadeye çalışırlar. Tabii bu yolculuğun hedefi ve amacı yoktur. Asıl hedef oruç yiyebilmek için geçerli bir bahaneye sahip olmaktır.

4.17.2. GİZLİCE ORUÇ YEMEK

Ramazan oldu şâhid-i mey perdeye rû
Ney için çeng dutub ta'ziye açdı gisu
Füzûli, Ğ. 1/1

Bu beytte tasavvufi bir değerlendirme vardır. Prof. Dr. A. Nihad Tarlan Hocamız o şekilde yorumlamaktadır. Biz de sadece yorum yapmadan diyoruz ki:

bu beyt aynı zamanda ramazan gelince içki içinler -kimse görmesin diye- perde çekerler.

Şavmdan görsen neler çekdi dil-i nevmîdimiz
Anma sōfî şavmımız gibi geçerse 'idimiz
Ruhi, Ğ. 1/1

Geçdi iş rüsvâyılığdan sakıyâ mey sun ki biz
'Ālemî taḥkîka erdik ḳalmadı taḳlîdimiz
Ruhi, Ğ. 1/3

Dedi sap sağa birâder nidelim çâresi ne
Ṭutalım şavmî ammâ yiyelim gâhi nihân
Vâşîf, K. 3/15

Söz bir etdi vâ'iz ü zâhid bu günlerde meger
Başların pek hırḳaya çemekde rindân-ı zemân
Leylâ Ḥânım, K. 1/3

Genelde görülen odur ki oruç yiyenler, yemelerini gizlemektedirler. Kimisi başını (yemek yediği zaman) hırkayla örtmekte, kimisi bazan tutmakta, bazan da yemektedir. Bazan da iş aleniyete dökülmektedir:

Demiş kim efendi oruç tutmuyor
Bizimle börek baklava yutmuyor
'İzzet, Mes. s. 94/1

Yedim bir iki gün riyâ-ı fakîr
Ne mümkün aña olma şübhe ü nazîr
'İzzet, Mes. s. 94/3

Tâḳat mı gelür rûze-i mâh-ı ramazâna
Maḥfice gelin cân atalım gizli mekâna
Zihni, Ğ. 1/1

Oruç yiyenler bu işi elbette gizli mekanlarda yapmışlardır.

4.18. ORUÇ TUTMAK SIHHATTİR (ORUÇ İNSANI SIHHATLİ YAPAR)

Oruç tutmak sıhhatli olmayı gerektirir. Çünkü bedeni bir ibadet özelliği taşır. Vücut güçlü ve dayanıklı olmak mecburiyetindedir. Bazı kişiler oruç tutmamak için (hiç bir rahatsızlıkları olmadığı halde), sıhhatlerinin bozulacağı bahanesini ileri sürerler. Bu bahaneleri boşa çıkarmak, aksine orucun sıhhati artırdığını belirlemek için dini emir ve açıklamalarda bulunulmuştur. Böylesi hassas ve istismarı kolay bir konuda Divan Şairlerimiz elbette ilgisiz kalmamış, bazan dinin emrini doğrudan ifadeye, bazan da mizahi ve mecazi bir tarzla cevap vermeye çalışmışlardır. İşte örnekleri:

Cümle aya sultan olan
Derlülere dermân olan
Hakk'dan bize ihsân olan
Oruç ayı geldi yine

Üftâde, Mur. 1/3

Vermişidi cânâ şafâ
Etmişidi 'ahde vefâ
Olmuşidi derde şifâ
Oruç ayı gitdi yine

Üftâde, Mur. 4/4

Bî marâz tâ ola cisminde tüvân
Eyleme fevt-i şıyâm-ı ramazân

Nâbi, Mes. 1/2

Nefes-i sâ'im için dedi Rasûl
Müşkden piş-i Hüdâ'da maqbûl

Nâbi, Mes. 1/7

Rûze vü'id ile mahv oldu südâ' gam-ı dil
Ki gül-i rûze ile 'idde yok büy-ı zekâm

Nazım, K. 2/17

Nefha-i rûze olub büy-ı neşât-âver-i 'id
Rûzedür halkı eden 'idile tâ'tir meşâm

Nazım, K. 2/18

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, oruç rahatsızları giderdiği gibi, ağız kokusunu da en güzel kokuya çevirir. Bu konuda hadis-i şerifler de vardır. İlgili maddede işlenmiştir. Ağız kokusu, misk kokusuyla karşılaştırılmıştır.

Sıhhat-i zâhîrle nûr-ı bâtınî tekmîl iden
Ânîniçün eyledi Hakk halka i'lâm-ı şıyâvm
Sezâyî, G. 1/2

'İllet-i nefesine tedbîr et devâ-yı şavmîle
Hükûm-ı takdîr eyle çünkü oldu ahkâm-ı şıyâm
Sezâyî, G. 1/3

Olduğundan meşelâ hilkat-i imsâk üzere
Şehrîde koz kabına koymağa az kaldı hemân
A. Müslim, G. 1/2

Zu'afâ var mı nevâli ile hep kuvvetlü
Ede bî-tâb meger âdemi idmân şıyâm
K. R. Paşa, K. 1/29

Nicve hâlât-ı şafâ-bağş olur bu şavmîñ
Kimi rûhen kimi cismen olarak feyz-resân
Haşmet, K. 2/14

Ne tâlib-i nev-rûz ne şâd-ı ramazânım
Men bende-i ân tal'at-i hürşid-i cihânım
Fâzıl, Trk. B. 2/18

Bazı müminler elbette maddi mükafatları aşmış, manevi mükafatın en büyüğü olan Allah'a kavuşmayı amaçlamışlardır. Yunus'un (bütün nimetleri aşarak) Allah'a: "Bana seni gerek, seni" dediği gibi. Fazıl'ın bu beyti bize bu mesajı veriyordu. Sıhhat ve mükafat artık aşılmıştır.

Yatağda oladı mâh-ı şıyâm bu 'abd-i bîmârî
Meger luğf-ı şifâ sâziñ ile her rûz 'id olsun
Fâzıl, K. 13/15

İndirir rûzede perhîz-i enâmı ni'ama
Tâ ki dil haste-i cürme vire sıhhat ramazân
Sürürî, K. 1/6

Ramazāna meh-i merzāt demiş gerçi hâkim
 Hayf aña kim mahrûm-ı şifâ-yı ramazân
 Sürûri, Ğ. 1/6

Bazı doktorların, "ramazanda insanların hastalandıklarını" söylemesi Şair'i üzmekte ve "Yazıklar olsun ona ki, şifa ayına, hastalık ayı deyip, bu ayın şifasından, feyzinden mahrum oluyor" demektedir.

Elbette hasta olan oruç tutmaz, iyileştiği zaman kaza eder. İzzet Molla'nın her zaman olduğu gibi mizahı, ramazanda da görülür:

Çekib mi'desinden anıñ ıztırâb
 Yanardı bana hâl-ı zârın kebâb
 İzzet, Mes. S. 94/4

Halbuki: "Oruç tutunuz, sıhhat bulursunuz" emrini Refi' Kâlâyî ne güzel manzum hale çevirmiş:

Emr-ı "Şümû"da "teşuħhu" saña ikrâm oldı
 İmtisâl et ki vere Hâkķ saña dâ'im şıhhat
 Kâlâyî, K. 1/17

Rahmet ü ğufrân hedâyâsiyle cennet bahşeder
 Derde dermân vasl-ı cânân 'ıtk-ı nîrândır gelen
 A. Remzi Dede, Ğ. 1/6

Ramazan-ı Şerif'in sıhhat ve mutluluk ayı olduğu hususunda çok eski devirlerden günümüze şairlerimiz arasında da teşvik ve ittifak devam edip gelmiştir. Hatta bu konuda liriklik ve didaktiklik hemen dikkati çeker.

4.19. RAMAZAN (DEĞER, GÖREV VE ÖNEM YÖNÜYLE)

İslam'ın beş esasından birisi, sayıldığı zaman birincisi olan Ramazan-ı Şerif ayı çok yönlü değerler taşır. Zaman olarak, hayat olarak, ibadet olarak, sıhhat olarak hatta imkan olarak müstesna bir aydır. Ramazanı iyi anlamak ve iyi değerlendirmek büyük bir avantaj yakalamak demektir. Şairlerimiz bu ayı çok güzel anlamışlar ve anlatmışlardır. Öyle ki, bu ayı anlatırken her nesle ulaşmayı da başarmışlardır. İşte örneklerimiz. Elbette bu örnekleri haddinden fazla artırma imkanına sahibiz. Amacımız bu konuda sağlıklı bir yargıya varmanın en kısa

yolunu bulmak olduğundan, sunacağımız örnekler de çeşitliliğini muhafaza etmek kaydıyla yeterli ölçüde olmasına özen gösterdik:

Safa geldin 'izzet ile
Dahî 'azîm ni'met ile
Mü'minlere rahmet ile
Şehr-i ramazân merhabâ

Yunus, Mur. 1/2

Duruşub tâ'ate dâ'im
Gecelerde olub kâ'im
Olub gündüzlerin sâ'im
Cemâlin isteyüb Hâk'dan

Üftâde, Mur. 3/2

Âfitâb ile kıran etdi nücûm-ı devletüm
Dün gice kadre erişdim nitekim mâh-ı şıyâm

Yaḥya, Ğ. 1/3

Mâh-rûlar ne cefâ kıldı bize kılmadılar
Ramazân ayı gibi kadrümüzi bilmediler
Dest-i luḫ ile gözümüz yaşını silmediler
Meded ey vay meded hey meded ey vay meded

Yaḥya, Mur. 1/4

İndi Qur'an sende ey nûrı güzel
Leyle-i kadrinde ey kadri güzel
Gitdi ey tehli ü tekbiri güzel
El'vedâ' gitdi mübârek ramazân

N. Mısri, Mur. 1/2

Cem' olub Hâk'a münâcat edelim
Nûr-ı Qur'an ile toḡrı gidelim
Bilmedin kadrin Niyâzi nidelim
Diriḡa gitdi mübârek ramazân

N. Mısri, Mur. 1/5

Ḥāne-i dil ola zulmetden dūr
Māh-ı rüze veş olasin meşhūr

Nābī, Mes. 1/5

Nice yıllar ramazān ile şeref-yāb olasin
Ḥall-i 'aḡdın ola ber-vefk-i rızā-yı sübhān

Kami, K. 1/24

Bil ḡadrini bu demlerin ey rind-i zemāne
Vaḡt-i nigeḡ-i merḡamet-i simberāndır

Kāmī, K. 3/10

Kāmilān feyz-ı riyāzetle irerler Ḥadr'e
Ramazān ayına fikreyle nedendir ikrām

Ġālib, Ġ. 1/5

Ol māh ile faḡr eyledi gerdün melek üzre
Bir yafta gümüş dikdi o mavi yelek üzre

Fāzıl, Trk. B. 2/2

Evkāt-ı ferāḡ-baḡşına söz yoḡ ramazānıñ
Hengām-ı sübhüsi belı sıklet-i cāndır

Fāzıl, K. 4/13

Birisi va'de-i ferdā birisi zevḡ-ı peşin
Ben de bilmem ne yana şavḡile kılsam ikdām

Fāzıl, K. 5/23

Ḥulıña māh-ı şıyām eyledi her māhı felek
Beni bir loḡma ile eylemedi şırin kām

Fāzıl, K. 5/42

Böyle envārla bu nefḡa-i ḡudsiyye ile
Zabḡ-ı tāriḡe sezā oldı bu māh-ı me'nūs

Çünkü tariḡ aña düşdi ramazān-ı şālīḡ
Didim ol ism-i mübārek kime oldı melbūs

Fāzıl, K. 1/6, 7

Ramazan-ı Şerif halk arasında o kadar itibarlıdır ki, bir çok müslüman çocuklarına bu ayın adını isim olarak vermiştir. İçinde Kadir gecesini bulunduran bu ay mukaddes varlığımız olan Kur'an-ı Kerim'in de indirildiği ve müslümanlara tebliğ edildiği aydır. Bu ayda rahmet ve mağfiret yağmur gibi yağar. Bu özellikler karşısında ramazan ayı ne kadar övülse azdır. Ne kadar değer verilse, gereği kadar karşılanmadığı gerçeği ortaya çıkar. Şairlerimiz de bu hususlara dikkati çekmekteler.

Dâ'imâ hâle-i mâh-ı ramazân manendî
Şem'-i iqbâline olsun meded-i Hakk'ı fânûs
Fâzıl, K. 10/22

Bizim isbâtımız ihsân-ı veliyyü'n-ni'amî
Ki olur her sene câri bu mübârek evkât
Fâzıl, K. 16/5

Çeşm-i 'âleimde hilâl-i ramazân mânendî
Mah-ı câhî ola mersûd-ı râfi'ü'd-derecât
Fâzıl, K. 16/19

Ne 'aceb geldi bu günlerde mübârek ramazân
Hak bu kim 'aql-ı ma'aşım buña hayrân oldı
Fâzıl, K. 19/3

Mürşid-i tekye-i dehr oldı 'ibâdî kıldı
Hem seher-hiz ü hem erbâb-ı riyâzât ramazân
Sürürî, K. 1/5

Şeref ü kadri füzündür bunıñ akranından
Nice buldıysa şühüd üzre meziyyet ramazân
Sürürî, K. 1/25

Hak be hakk-ı meh-i şavm ide muvaqqar şânın
Dâ'imâ böyle olındıkça ri'âyet ramazân
Sürürî, K. 1/47

Böyle her kes ide ta'zîm o mübârek zâta
Ta ki şâyeste-i tevkîr ola şân-ı ramazân
Sürürî, K. 2/26

Son beytlerde ramazanın şanının yüceliğinden dem vurulur. Öyle ki, o zamanın baş vurulan, sığınılan yeri ve mekanıdır. Yani ona insanların sığındığı tekeye denilse yeridir. Ramazan ayının, diğer aylara nisbetle daha vakarlı bir ay olduğunu, herkesin ona tazim ettiğini bir başka yönü ortaya koyar. Şeref Hanım'a ve İzzet Molla'ya kulak verecek olursak: Eşsiz, benzersiz, emsalsiz bir ay olduğunu öğrenmiş oluruz. Ümitlerin kesilmediği, kimsenin mahrum kalmadığı aydın ramazan:

Vardır ol mertebe akrânına rüçhâniña yok
Hiç bir vechile ey mâh-ı mişâl-i ramazân
Şeref Hanım, Ğ. 1/3

Kesme cüdından ümidin ki dem-i maşşerde
Şeref itmez seni maħrûm-ı hisâl-i ramazân
Şeref Hanım, Ğ. 1/6

Şafâ-yı derun ile Rabb'ı Mecîd
Meh-i rüzeyi etdi pâyân resîd
'İzzet, Mes. s. 102/4

'İd-i ekber her günü Qadr-ı mübârek her gece
Ehl-i imâna ne mutlu luğ ü sübhândır gelen

Hâne-i kalbi temizle hoşca istikbâl için
Ni'meti mebzûl bir mihmân-ı zî şândır gelen

El hâzer senden şikâyet etmesin yarın aman
Ruğ ü maşşer ashâb-ı 'isyândır gelen
A. Remzi Dede, G. 1/3, 4, 5,

4.20 RAMAZANDA ŞEYTANIN HALİ

Ramazanla şeytanın doğrudan ve çok önemli bir ilişkisi vardır. Bunun asıl sebebi, bizzat dini kaynaklarda (Kur'anda ve Peygamber hadislerinde) şeytanların etkisiz hale getirildiğini, bağlandığını açıkça belirtmektedir. Müslümanların tehlikeden korunmasını teminat altına almıştır. Bu ikram ve iltifatın bir ileri adımını bir sonraki maddede göreceğiz. Şimdi şeytanların haline bakalım:

Bu ay içre bağlanur dedi Rasül
Cinn ü şeytân etmeye aşla füzül
Hep dü'âlar bunda olurdu kabul
Fırkâta gitdi mübârek ramazân

Niyâzî Mısri, Mur. 1/4

Çilleye vesvesesiz girdi kapandı zâhid
Habs olur ta ramazân âhir olunca Şeytân

Şâbit, K. 2/3

Bağlayıp şeytân-ı bende urdular
Cümleten ağyar-ı Hakk'ı sürdüler
Ehl-i Hakk ol ayda Hakk'ı gördüler
Hamdü li'llâh geldi mâh-ı ramazân

İs. Hakkı, Mur. 2/2

Her minâr oldı birer meş'al ederler teftiş
Ne cehennemde nihân oldı bu demler şeytân

Fâzıl, K. 3/41

Ol mâh-ı mu'azzam ki bu mâh içre şeyâtîn
Mü'minler için beste-i zencir-i girândır

Fâzıl, K. 4/5

Şeytân ki berî oldı müslümâna ezâdan
İzlâl edecek şimdi heman nev'-i bütândır

Fâzıl, K. 4/6

Görüldüğü üzere şeytanlar zincire bağlanmış, zarar veremez hale getirilmiştir. Müslümanlar da onun vereceği eziyetten uzaktırlar. Hatta müslümanlar saf haline gelip namaz kılarak (Kur'an okuyarak) şeytanların helakine sebep olmuşlardır.

Yahud ki şeyâtîni helak itmege şaf şaf
Hep ejder-i ateş-fiken ü şu'le dehândır

Fâzıl, K. 4/25

Câmi' ikbâl-i melâikle maḥall-i tevbe
Gülşen ızlâl-ı şeyâtîni ile cây-ı evhâm

Fâzıl, K. 5/8

Toldı āfāka siruṣān-ı kirām-ı melekūt
 Oldı zillet ile pā-beste gürüh-ı şeytān
 Fāzıl, Trk. B. 11/3

Mü'min-i sā'imi tek eylesünler iğvā
 Cümle pā-beste-i kayd oldı gürüh-ı şeytān
 Fāzıl, K. 21/4

Reh-i ma'siyetden 'ubür etdirir
 'İbādāt-ı Hakk'da kusūr etdirir
 'İzzet, Mes. s. 102/9

Olur münhemik ekl ü şürbe 'ibād
 Gelür şehvete rüzedede izdiyād
 'İzzet, Mes. s. 102/10

İlāhī birisi benim anlarıñ
 O insān kıyāfetli şeytānlarıñ
 'İzzet, Mes. s. 104/14

Bazı insanlar ramazanda da kötülük yapabilirler. Bazıları da şeytanların zincirini kırıp serbest kaldığını zanneder. Halbuki serbest kalan şeytan değil, şeytanlaşmış ve her kötülüğü yapabilecek duruma gelmiş (ahlakı ve imanı zayıf) insanlardır:

Şanma kim kösnegi kırmış ramazānda iblīs
 Ki yeter ademe bākideki şeytāniyet
 Kālāyī, K. 1/28

Şeytan konusu çok önemli olmasına rağmen, edebiyatımızda (ramazaniyelerde) fazla yer almış sayılmaz. Çünkü ramazanda müslümanın şeytanla ilgisi yoktur. Aslında diğer zamanda da yoktur. Günahkar olanlar da ramazanda bu tehlikeden kurtulmuş, tevbe etmiş, temizlenmişlerdir. Bu sebeple şeytan (konu olarak) daha az bir yer almıştır.

4.21. RAMAZANDA CENNET-CEHENNEM

4.21.1. CENNET

Bir müslüman için en büyük ceza cehenneme atılmak, en büyük mükafatlardan birisi cennete girmesidir. Cennette istenilen, arzu ve hayal edilen her

şey mümkündür. Olması, kavuşulması için, istenilmesi yeterlidir. Hiç bir ücret de gerekmez. Olmazı olmayan bir yer ve zamandır. Ödüllendirilen müslüman burada ağırlanır. İşte burası cennettir. Bir hayat boyu itaat ve ibadet etmenin karşılığıdır. Bu muhteşem mükâfatlar karşısında Divan Şairleri de gereken ilgiyi göstermişlerdir:

Ramazân ayı gerek açıla Cennet kapısı
Ne revâ kim ola mey-hâne kapısı baĒlu
Füzûli, Ē. 1/4

Füzuli'nin bu beytinde zarif bir nükte ve tezd sanatı vardır. Cennet kapısı açık, meyhane kapısı kapalıdır. Bu doğru değildir. Bırakın açık kalsın ki, müslümanın nefis imtihanı, kötülüklerden, isteyerek geri kaldığı görülsün. Sanki meyhane kapalı olduğu için gitmemişler veya gidememişler. Bu durumu tashih etmek istiyor.

Sâliklere kuvvet olan
Âriflere 'izzet olan
Mü'minlere cennet olan
Oruc ayı geldi yine
Üftâde, Mur. 1/5

Nür ile doldu yine kevn ü mekân
Geldi luţf ile mübârek ramazân
Zeyn olub açıldı ebvâb-ı cinân
Geldi hoş luţf ile şeh-r-i ramazân
Hüdâyî, Mur. 2/1

Reh-nümâ-yı ni'am-ı cennet olur
Terk-i ni'met sebab-i rahmet olur
Nâbî, Mes. 1/8

Na'im-i cennete bâdî reh-i hidâya delîl
Tarîk-i devlete hâdî visâl-i Hakk'a vesîl
Şâbit, K. 1/26

Girüb alay ile nüzhet-serây-ı Rızvâna
Olunca mâ'ide-i luţf-ı kibriyâda nezil
Şâbit, K. 1/67

Şüre-ḥāk olsa mekānī bālişi seng-i siyāh
 Ḥāb-gāhı rüze-dārın ravza-i Rızvān olur
 Nazım, K. 1/7

Her minār oldu birer naḥl-i tecellī şanasın
 Vādi-i eymene döndü bu behişt-i büldān
 Fāzıl, K. 3/39

Niçe miftāh-ı münevver bu ki rüz-ı ferdā
 Ḥalka-i bār-geh-i Cennet-i Rızvānıdır
 Fāzıl, K. 7/3

Rayegān oldu cihāna nefehāt-ı rahmet
 Der-i Firdevs'i meger kıldı küşāde Rızvān
 Fāzıl, Trk. B. 11/2

Her nāhiye-i şehri birer kıt'a-i Firdevs
 Ḥürî gibi ālāyişi var anda bütāniñ
 Fāzıl, K. 12/5

Burada bir hususa daha açıklık getirmek gerekmektedir. O da Şairlerin gördükleri, beğendikleri her güzelliği cennetle mukayese etmeleridir. Buna güzeller, güzelliğiyle, minareler mahyalarıyla, şehirler temizliği süslenmesi, çarşı pazarlarıyla birer örnektir. Elbette ki şairlerimiz burada bol bol mübalağa sanatını kullanmışlardır. Bazan teşbih, bazan tevriye sanatına baş vurmuşlardır. Değişmeyen bir husus vardır ki, o da cennetin güzelliği ve özelliğidir.

Nefḥa-i hoş-büsü bilmem ol hilāl ebrü neden
 Müşk-i Cennet 'ıtr-ı şāhiler mi sürdü kaçına
 Fāzıl, K. 18/3

Her minār oldu birer şem'-i hidāyet güyā
 Her biri meş'ale-i rāh-ı Cinān-ı Rızvān
 Fāzıl, K. 21/8

Cennet ḳapusu açılır cümleten
 Zeyn olur hep ḥür ü ḡilmān merḥaba
 A. Sūzî, G. 1/3

Sāha-i dünyāyı hem-reng-i behişt itdi yine
 Salunub seyrāna çıkdı sū-be-sū hūrī vü şān
 Leylā Hanım, K. 1/2

Rahmet ü gufrān hedāyāsiyle Cennet bahşeder
 Derde dermān vaşl-ı cānān 'ıtk-ı nīrāndır gelen
 A. Remzi Dede, G. 1/7

Bizce cenneti ve ramazanı bu son beyt bile anlatmaya, özetlemeye kâfidir.
 Rahmet ayının mükafatı Cennettir.

4.21.2. CEHENNEM

Bir müslümanın düşebileceği en kötü yer cehennemdir. O'na verilecek en büyük ceza da cehennemdir. Eziyetlerin her türlü, dayanılmazı cehennemdedir. Bir müslümanın hayatında cehennemin yer almaması gerekir. Ramazaniyelerimizde en az işlenmiş konu da cehennemdir. Onlar da yine müslümanın lehine olacak bir tarzda sunulmuştur. Şair Belig'de biraz mizah, biraz kinaye mevcuttur. Gerçek şu ki müslüman cehenneme düşmez:

Uğramaz keşmekeş-i düzāha ehl-i rüze
 Sā'imi girmege kim da'vet eder hamāma
 Belig, G. 1/3

Tabii bazı tiryakiler, afyonkeşler, nargileciler vardır ki, bunlar da iftardan sonra içtikleriyle kendilerini başka bir alemde görürler ve hatta cenneti bile küçümserler. Bunlar aslında dikkate ciddiye alınacak topluluklar ve değerlendirmeler değildir. biz bu çalışmada tarafsız olduğumuz için onlara da yer verdik. Elbette davranışlarına uygun bir sıra takib ettik:

Sad Cennet-i Firdevsī deger hoşka-i ma'cün
 Bin mülk-i Süleymān'a fedā lüle duhāndır
 Fāzıl, K. 4/12

Yedi tamu kapıları kapanur
 Söyünür āteş-i nīrān merhabā
 Sūzī, G. 1/7

Oldı âzâde yarın nâr-ı cehennemden o kûl
Bunda ihlâsile olmuşdır esir-i tâ'at

Kâlâyî, K. 1/16

Burada görüldüğü gibi cehennemden etkilenme değil, itaatle kurtulmaktan bahsedilir. Burada azap değil, mutluluk ve müjde vardır.

4.22. RAMAZANDA GÜNAHLARIN BAĞIŞLANMASI (MÜCRİMLERİN AFFI)

Ramazan, iyiliklerin, güzelliklerin, mutlulukların dolup taşıdığı, günahkarların temizlenip affolunduğu aydır. Hangi iyi ve güzel yönünden bakarsan elinin boş çıkmayacağı aydır. Birbirine benzer konular görünse de aralarında önemli nüansların bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu sebeble affolunmayı başka bir maddede, Rahmet ve Mağfireti bir başka maddede, O'nun mutluluk, aydınlık ve Nur ayı olduğunu bir başka maddede işlemek doğru olacak kanaatine vardık. Zira ancak ramazanın boyutlarını ve inceliklerini bu şekilde görme ve sunma imkanını bulabiliriz. Tabii bizi bu konuda zorlayan bir başka husus da Şair'lerimizin bu konuları nazım halinde sunarken hiç bir konu disiplinine uymamış olmalarından-
dır. Yani O'nlar konuyu istedikleri, duydukları gibi ele almışlar ve bize o şekilde aktarmışlardır. Biz de elimizdeki bu belgeleri en uygun forma sokarak bir nevi disipline ederek sunmuş oluyoruz. Tabii bir beytte bazan hepsi birden yer almakta, bizi bu konuda tercih etmek mecburiyetinde bırakmaktadır. Şairlerin diliyle: Ramazan'da günahların bağışı, affolunma hususu şu ifadelerle tecelli etmiştir:

Günahlarıñ hep silinir
Anadan toğma olursun
Seni dost iline verir
Eriştik oruç ayına

Üftâde, Mur. 2/2

Ümmete Hakk'ın rahmeti
Senden umarız şefkati
Yâ Rabb unutma Himmet'i
El'vedâ' yâ şehri'-ş-şiyâm

Himmet, Mur. 1/5

Feyz-i şehri-şavmda älüde-gân-ı ma'şiyet
 Şüst ü şüy câme-i çirk ile tebdil oldular
 Bezmlerde devr eden peymâne-i minâ gibi
 Şem'-i mâh-ı rüzeyi gördükde kandil oldular
 Nâbi, Muk. 1/1

'Uşât-ı müflise naqd-i şefâ'ate zâmın
 'Atâ vü mevhibe-i kenz-i bî niyâza kefil
 Şâbit, K. 1/27

Gül gibi dil şâd olun ey 'âşıkân
 Geldi mâh-ı rahmet-i Hakk ramazân
 Bülbül âsâ zâr edin ey sâdikân
 Geldi mâh-ı rahmet-i Hakk ramazân
 İs. Hakkı, Mur. 1/1

Ehl-i cürmün Hakk gözü yaşın siler
 Ağlayanlar şâd olur dâ'im güler
 Şerbet-i gufrân içlerler 'âşiler
 Hâmdü li'llâh geldi mâh-ı ramazân
 İs. Hakkı, Mur. 2/3

Âb-ı gufrân ile sirâb olacak demlerdür
 Rüz ü şeb olmadadır altun oluğdan rizân
 Kâmi, K. 1/2

Tâ yed-i mağfiretin küşe-i ebrüsüdür ol
 Semt-i tâ'ata işâretle olur da'vet-hân
 Kâmi, K. 1/3

Hâzır ol kim yine yağma-yı ni'amdır oldu
 Zer-kilid-i der-i gencîne-i rahmet rahşân
 Kâmi, K. 1/4

Harf-ı âherle olur çünkü rümüzât eflâk
 Kilk-i feyz oldu nüvisende-i levn-i gufrân
 Kâmi, K. 1/5

Müjdeler ey mağfiret-cüyân ki feyz-i şavmla
Sâ'imîñ her cürmî bir âbisten-i gufrân olur
Nazım, K. 1/4

Cürm oldu fitil-i siyeh-i şu'le-i gufrân
Geldikde çerâg-ı mâha nûr-ı Şamedâni
Sâmî, K. 2/3

Zannetme tehî çeşm-i başiretle kıl im'ân
Pürdür ni'am-ı rahmetile kâse-i hânî
Sâmî, K. 2/6

Bender-i rahmetden etdi onbir aylık râh,ı tay
'Âleme neşr-i metâ-ı 'afv ü gufrân eyledi
Sey. Vehbî, K. 1/2

Etdi hengam-ı fütürî rûz-ı bâzârî 'üşât
Naqd-i rahmetle harîd cins-i 'isyân eyledi
Sey. Vehbî, K. 1/3

Tabla-i naql-ı fütûra direndi lâle 'ukdesin
Hân-ı elvân-ı ni'metî feyz-i Hakk erzân eyledi
Sey. Vehbî, K. 1/10

Gündüzü himye fütür şebî tedbîr-i devâ
Bire birdir güneş ü ma'siyet-i ishkâmında
Sey. Vehbî, K. 5/6

Mağfiret hil'atini giyse n'ola ehl-i şıyâm
Hidme şâhibi 'îdiye virür huddâme
Belîğ, Ğ. 1/3

Buldu her bir kişi bir sûret-i zîbâ-yı şalâh
Döndü âyine-i gufrâna cebin-i 'işyân
Haşmet, K. 2/19

Feyz-i nûr oldu vücûdîñ ile eyyâm ü şühür
Mâhlar cümlesin hem hâlet-i şehri-i gufrân
Fâzıl, K. 3/37

Ol m ye-i gufr n ki kud munda verirler
Bir s le günah piŐkeŐ   müjde res ndir

F zıl, K. 4/3

GerÇi bu defter-i a'm lden eder maŐv   z n b
Dilden amm  ki eder o biri maŐv-ı  l m

F zıl, K. 5/22

AŐılub 'id ile m nende-i verd-i ھاand n
Ő nki p k etdi g nehden bizi Şehr-i gufr n

F zıl, Trk. B. 6/5

Şehre geldi berekatıyla m b rek ramaz n
Oldı Şehbender-i k l y-ı sev b   gufr n

F zıl, Trk. B. 11/1

B reke'll h m h-ı z 'l-berek t
LevھاŐa'll h Şehr-i z 'l gufr n

F zıl, K. 14/2

M h Şanma ھاalemtur Ő-ı ezel
Hakk ider cümle defter-i 'isy n

F zıl, K. 14/6

' leme maŐz-ı rahmet olduğına
ŐŐte Ő hid bu luŐf-ı b  p y n

F zıl, K. 14/10

Günahların baĐıŐlanmas  hakkında söylenilen bu beytler, görüldüğü gibi, aynı hedefe atıŐ yapan silah gibi tek hedefi vurmayı, baĐıŐlanmayı hedef almıştır. Bazı beytler de: Rahmetin, affın kaynağı olma iddiasını sürdürmüŐlerdir. Ramazanın asıl amacı, "rahmet ve bağış ayı" olmaktır.

Őayr-ı maŐdem ile geldi yine Şehr-i gufr n
Ola Sult n-ı Kerem-k re m b rek ramaz n

F zıl, K. 21/1

LevھاŐ 'All h ne fer verdi bu m h-ı mes' d
Őalb-i m 'min gibi env r ile s r oldu cih n

' rif, K. 1/2

Rûze-dârâna yine müjde berâ-yı ramazân
Ni'met-i rahmet ile toldı serâ-yı ramazân
Sürûri, Ğ. 1/1

Mebzül olursa n'ola in'âm-ı İlâhî
Mecmû'-ı cihân ni'met-i Hakk'a nigerandır

În'âm-ı Hüdâ olduğu bu mâh-ı şiyâmuñ
Diğkâtle nigâh eyleyene günden 'ayandır
Vâşif, K. 1/2, 3

Miftâh-ı der-i kenz-i 'atâsıdır İlâhî
Zannetme hilâl-i meh-i rûze leme 'andır

Açıldı yine mısra'-ı dervâze-i gufrân
Hakk'dan taleb-i mağfirete vakt ü zemandır
Vâşif, K. 1/8, 9

Bârân-ı sirişk ile dökülse n'ola 'işyân
Berk-i güneş ü ma'siyete vakt-i hazandır
Vâşif, K. 1/11

Burada insanlar ağaçlara, günahları da yapraklara benzetilmiştir. Elbette Ramazanda insanlar tevbe edecek, hatalarına üzülecek, günahları için ağlayacaktır. İşte bu ayda -sonbaharda yapraklar nasıl dökülüyorsa- insanların da günahları dökülecektir. Elbette Şair bunu bir müjdecî edasıyla belirtir.

Behre-yâb-ı ni'am-ı mağfiret etdi halkî
Şerefine bu mehin luğf-ı Hüdâ-yı 'allâm
Vâşif, K. 2/15

Çekilüb kâfile-i piş-i günahkârâna
Tevbe-kârân-ı 'üşât üzre beşâretler 'ayân
Vâşif, K. 3/3

Biz o bağ içre nihâl-i güneş âlûdeleriz
Rahmet-i 'afv ü İlâhî n'ola etse cereyân
Vâşif, K. 3/6

Böyle bir mäh-ı mübârek ola mı mü'mine hiç
 Şem-i gufrân-ı Hüdâ her şeb olur şû le-feşân
 Vâşif, K. 3/8

Mü'mine olmaz hisâb ile 'azâb
 'Afvolur cürmile noxsân merhabâ
 Sûzî, G. 1/2

Ṭolı cam-ı gufrân idi cürm-i mäh
 Ānı cirse qalınca etdin tebâh
 'İzzet, Mes. s. 102/5

Olub perde-keş zulmet-i ma'siyet
 Baka vermedi yüzüme mağfiret
 'İzzet, Mes. s. 104/27

Ey penâh-ı âb-ı rû-yı ehl-i imân merhabâ
 V'ey meded-kârî-i ümmet şehri-i gufrân merhabâ
 Rûy-ı ebrü-yı hilâliñ gösterüb mü'minlere
 'Arz-ı didârîñla kıldın şâd ü hândân merhabâ
 M. Niyâzî, Mur. 1/1

Mağdemikle sũ-be-sũ çalındı taḫl-ı mağfiret
 Rûz-ı rahmet her şebin Cennet Mü'allâ mes'adet
 Ser-resid olsun icâbet-gâha şükr-ı mäh medet
 Ey Hüdâ'dan ni'met ü bahşış ü ihsân merhabâ
 M. Niyâzî, Mur. 1/2

Meh değil bâriqa-i eymen-i 'afv ü gufrân
 Meh degil şâriqa-i rahmet-i şubḫ-ı in'âm
 Eşref, K. 1/3

Yâ 'üsâtın kusur-ı defterine
 Nûr-ı gufrân ile çekilde resid
 Rif'at, K. 1/7

Rifat'in bu beytinde önemli bir hususun dile getirildiğine şahit oluyoruz. Her müslümanın bir günah, bir de sevap defteri vardır. İslam inancına göre bu defterleri tutan (görevlendirilmiş) melekler vardır. İşte bu beytde günah defterinin ramazanda (tevbe ve mağfiret sebebiyle) silindiğine şahid oluyoruz.

Nev-hilāl merḥamet-i luṭf u Ḥüdā etdi küşād
 Ümmet-i mücrim-i 'aşilere bāb-ı gufrān
 Zihnî, K. 1/3

Māh-ı Nisan-veş iner selvā-yı menn ü mā'ide
 Sen de ey māh-ı mehek keşşāf-ı sırr-ı kirdigār
 Kemāhî, Ğ. 1/3

El ḥazer senden şikāyet etmesin yārın aman
 Rūh ü maḥşer şefî'-i aşḥāb-ı 'isyandır gelen
 A. Remzi Dede, Ğ. 1/6

4.23. RAMAZAN RAHMET BEREKET VE MAĞFİRET AYIDIR

Ramazan gelince rahmetin, bereketin yağmur gibi yağdığı kabul edilir. Bu ayda bolluk ve bereket gözle görülecek şekilde belirginleşir. Bu ayda hediyeleşme, yardımlaşma çoğalır. İhtiyaç sahiplerinin sıkıntıları giderilir. Bu sebeble bu aya: bolluk ve bereket ayı da denir. Rahmet ile bereket nasıl bir ikili ise, rahmet ile mağfiret de öyle bir ikiliyi oluşturur. Bu sebeble başlığımızı bu şekilde sunduk. Ahmet Paşa'dan günümüze bakalım. Şairlerimiz neler söylemişler:

Didüm arturdu gamum ḥānını hecrün gicesi
 Didi ni'met çoğ çünkü şeb-i rûze gele
 Ahmet Paşa, Müf. s. 310/6

Dostdan 'atāsın getiren
 Zülmetleri hep götürren
 Canlarda 'irfān bitüren
 Oruç ayı geldi yiñe
 Üftāde, Mur. 1/4

Nūr ile doldu yine kevn ü mekân
 Geldi luṭf ile mübārek ramazān
 Zeyn olub açıldı ebvāb-ı cinān
 Geldi hoş luṭf ile şehr-i ramazān
 Ḥüdāyî, Mur. 2/1

Şavmdır kullarıña luṭf-ı Ḥüdā
 Şavme bi'zzāt eder Allāh cezā
 Nābî, Mes. 1/3

Şavm bir mâ'ide-i rahmetdir
Nurdan sâ'ime bir hil'atdır

Nâbi, Mes. 1/4

Farzdur rûze gibi mükrem ü mer'i tutmaq
Geldi bir qadri büyük zâtı mübâret mihmân

Şâbit, K. 1/86

Geldi Hâkq'dan halka bir mihmân-ı hoş
Eyledi deryâ-yı dil zevkile cüş
İde-gör sahbâ-yı zâtı sen de nüş
Geldi mâh-ı rahmet-i Hâkq ramazân

İs. Hâkqı, Mur. 1/2

Geldi ol şehr-i şafâ mâh-ı vefâ
Hamdü'li'llâh çeşm-i cân buldı cilâ
Mağfîret-cû ol Hüdâ'dan Hâkqı'yâ
Geldi mâh-ı rahmet-i Hâkq ramazân

İs. Hâkqı, Mur. 1/4

Sâye saldı ehl-i imân üstüne
Hamdü'li'llâh geldi mâh-ı ramazân
Toğdı ol nûr ehl-i 'irfân üstüne
Hamdü'li'llâh geldi mâh-ı ramazân

İs. Hâkqı, Mur. 2/1

Şehr-i rahmet mâh-ı ümmet kim seher-gâh-ı hisâb
Vezn-i cürme şubh ü şâmî keffe-i mizân olur

Nazım, K. 1/3

Şevkımız şimdi aña düştü ki inşâ'Allâh
Ola sıhhatle selâmetle meh-i rûze tamâm

Nedim, K. 1/11

Ahsente zihî mâh-ı mübârek ki tülû'î
Pür bencet ü şevk etdi dil-i tâ'atıyânî

Sâmî, K. 2/18

Sa'y idüb kesb-i şafâ eyleseler tâ'atden
Göresin Ka'be sevâbı bulunur kâmindâ
Sey. Vehbi, K. 5/5

Rûze-dârâna yine müjde berâ-yı ramazân
Ni'met-i rahmet dile taldı serâ-yı ramazân
Sürürî, G. 1/1

Bir ni'met-i Hakk'dır ki vürüd eyledi rûze
Tahtında hezârân kerem ü luğf-ı nihândır
Vâşif, K. 1/6

Ni'met-i savm ile in'âm-ı Cenâb-ı Hakk'dan
Kâmiyâb oldu cihân haşlı bir vefk-ı merâm
Vâşif, K. 2/16

Mü'mine olmaz hisâb ile 'azâb
'Afv olur cürmile noqsân merhabâ
Suzi, Ğ. 1/4

Ne mübârek meh-i hayr-i bereket-efzâdır
Şeb ü rûzî ki bây ü gedâ-yı şadan
Zihni, K. 1/9

Müjde mü'minler size ihsân-ı rahmândır gelen
Şanıña ta'zîm için bu mâh-ı gufrândır gelen
A. Remzi Dede, G. 1/1

Gerçekten rahmet ve bereket tıpkı bir müjde gibi gelmiş ve getirdikleriyle müslümanları refaha, mutluluğa kavuşturmuştur. Elbette bu mutluluk ramazanla, oruçla gelen bir mutluluktur.

4.24. RAMAZAN NUR AYIDIR (HER YERİ AYDINLATIR)

Ramazanın bir başka yönü de onun maddi olduğu kadar manevi feyiz ve bereketle yüklü olmasıdır. Manevi aydınlığın temsilcisi nurdur. Huzur ve mutluluk, feyizli bir aydınlık olan "Nurlu aydınlık"la temsil edilmeye ve tevil edilmeye çalışılır. Geleceği aydınlık ve huzurlu olan ramazan her yeri nuruyla aydınlatır. Şairlerimiz de bunu söylemekte, bunu iddia etmektedirler:

Ġarib Üftade'ye yâ Rabb
 Cemî'-i ehl-i îmanla
 Orucuñ nürinî ver gil
 Eriştik oruç ayına

Üftâde, Mur. 2/6

Reşk-i İskender degil mi devrin ey mâh-ı şıyâm
 Oldı bir meyl üzere yüz âyine-i 'âlinümâ
 'Atâyî, G. 1/2

Müşerref itdi küdümüyle şehri nürü'd-dîn
 Kim eylemez ya mübârek rikâbıñı takbîl
 Şâbit, K. 1/2

Kaşd-ı ecr ile seni şâ'im iken medh itdüm
 Şevklendürdi derünüñdaki nür ü imân
 Şâbit, K. 4/2

Nitekim her sene zinetle gelüp mâh-ı şıyâm
 İde her güşe-i dünyâyı çerâğân-ı cinân
 Şâbit, K. 4/68

Tal'at-ı lem'a dürür âyet-i nür-ı takvâ
 Nuţfi hem-hâşiyet-i ebr-i maţar-ı Nisan
 Kâmî, K. 1/16

'Âlemde meh-i rûze ki revnağ-dih-i dîndür
 'Âlemde şafâ feyzi ile muğtenemîndür
 Kâmî, K. 4/1

Ser-tâ be-kağem nür edelim kalb-i siyâhı
 Niyet edelim sığkile Allâh mu'îndür
 Kâmî, K. 4/8

Nür-ı bereketle çü meh-i rûze serişte
 Ser sofrâ-i cüdındaki her pâre-i nânî
 Sâmî, K. 2/17

Şu'le endâz-ı şebistân-ı cihân oldukça
Şeb-i tarîke verir pertev-i subh-ı iqbâl
Haşmet, K. 1/4

Şem'a-i püf-zede-i şarşar-ı 'işyânı eder
Meş'al-i mağfîret-efrûz-ı tarîk-ı a'mâl
Haşmet, K. 1/5

Geceler döndü tecelli-kede-i envâra
Hânde-zen ma'la'-ı hürşîde leyâli-i cihân
Haşmet, K. 2/2

Leyle-i rûze görünmezdi müreccah rûze
Olmasa nûr-ı siyeh perde-i zülmetde nihân
S. Z. Vehbî, K. 1/13

Zülf-ı cinân ü dil kâfire kaçdı zülmet
Gıceyi gündüze katdı yine nûr-ı imân
Fâzıl, K. 3/44

Bunda envâr-ı Hüdâ kılmada tenvîr-i külüb
Anda gül-büy-ı semen kılmada tayyib-i meşâm
Fâzıl, K. 5/17

Tal'at-ı mihr-i ziyâ'ı ola şarka-ğarba
Haşredek nûr ile rahşende mişâl hürşîd
Fâzıl, Trk. B. 11/23

Bu beytlerde Allah'ın nuru söz konusu edilmekte ve bütün dünyayı aydınlattığı belirtilmektedir. Her tarafı nur kaplamış, aydınlıkla, feyizle süslenmiştir. Kalpler de bu İlahi nurdan payını almış ve aydınlanmıştır.

Tâb-ı mâhiyede mâhî gibi mâhî bu gıce
Ğarğ-ı nûr eyledi feyz-i leme'ân-ı ramazân
Sürürî, K. 2/18

Rûzî reh-i dilber gibi rûşen-ter ü şeffâf
Şâmî çü ham-ı zülf ü siyeh müşk-i feşândır
Vâşîf, K. 1/4

Tā her sene kandil-i nücüm meh-i garrā
 Feyz-i ramazān ile ziyā-bağş-ı cihāndır
 Vāşif, K. 1/86

Oldı şol rütbe revnağ-dih-i 'ālem rüze
 Rüz-ı firüze döner tā be seher zülmet-i şām
 Vāşif, K. 2/14

Bāreke'llāh tülū' etdi mübārek ramazān
 Nür-ı fer bağş-ı dil ü dide-i ehl-i imān
 Zihni, K. 1/1

Rüze-dārānıñ eder ƣalbini pür nür-ı şafā
 Ki ƣanādil-i mināre olıcak şu'le-feşān
 Zihni, K. 1/7

Zulmet ü kasvetden āzād etmege sā'imleri
 Nür ü İslām, nür ü imān nür ü 'irfāndır gelen
 A. Remzi Dede, G. 1/4

İslam inancına göre ramazan ve oruç: İslamı, imanı, müslümanı, tüm insanlığı aydınlatıcı olarak gelmiştir. Şairler de bunu dile getirmeye çalışmışlardır. Bu ortamdan istifade eden müslümanlar aydınlanmış, nurlanmış ve yücelmiştir.

4.25. RAMAZANDA TEMİZLENME YÜCELME, MELEKLEŞME

İslam Dini'nin hedefi mükemmel insanı ortaya çıkarmaktır. Bunun için her türlü ortamı hazırlar. Onları ibadetle geliştirir, özelleştirir ve yüceltir. Yüce insan basit maddi alemi aşmış, Allah'a kavuşabilen, O'nun katına yükselebilen insandır. Yüce Allah'ın huzuruna kabul edilecek durumdadır. O'nun cemalini görmek her kula nasib olmayacak bir yüceliktir. Bu sebeble kemâl derecesine ermesi gerekir. İşte bunu bakınız Divan Şairlerimiz ne güzel ifade etmişlerdir:

Saçların Ƙadr ü Berāt'ın leylidir
 'Āşıkın Mecnün ü Hüsün Leylidir
 Hem-demin dā'im hayālin haylidir
 Süretin şavm ü şalātın leylidir
 Nesimi, Tuy. 66

Umarız ol ğanı Allāh
Cemālin göstere bize
Senālar idevüz Hakk'a
Eriştik oruç ayına

Üftāde, Mur. 2/4

Duruşub tā'ate dā'im
Gecelerde olub kâ'im
Olub gündüzlerin sâ'im
Cemālin isteyüb Hakk'dan

Üftāde, Mur. 3/2

Oruç yoludur Cemāl'ına
Erişince kemālına
Nazar eyle ma'ālına
Cemālin isteyüb Hakk'dan

Üftāde, Mur. 3/4

Kılmışız 'ālem-i 'isī-i mücerred gibi terk
Yücedir mertebemiz mürtefi'-i tecridiz

Rūhī, Ğ. 2/4

Ma-sivā hubbuñ aradan süregör
Zāt-ı bī çüne Hüdāyi eregör
Bezm-i Vaħdetde şafālar süregör
Geldi luş ile mübārek ramazān

Hüdāyi, Mur. 2/5

Sırr-ı pāk-i Şamediyetdir şavm
İttişāf-ı melekiyyetdir şavm

Nābī, Mes. 1/6

Kalb-i jeng-i mā-sivādan eyle ağ
Bu vücūdun zenbin andan kıl ferāğ
Hakkı'yā nūr-ı Hüdā'dan yok çerāğ
Hamdü'li'llāh geldi mäh-ı ramazān

İs. Hakkı, Mur. 2/5

Rûze-dârân-ı firâkın olan erbâb-ı dilin
Merhabâ eyleye 'îdinde sürüşân-ı 'izâm
Nazım, K. 2/47

Ol tuhfe-i da'avat ki efvâc-ı melâ'ik
Elden ele tâ 'arşadek isâl ider âni
Sâmî, K. 2/13

Za'f-ı ten cism-i lâtıfe mütebeddil edeli
Cümleten nev'-i melek oldu sanursun insân
S. Z. Vehbî, K. 1/12

Yine cârîce-i Hürî-i Rızvân eyledi şaf şaf
Ki bâzâr-ı şıyâm içre hârâç-ı men yezîd olsun
Fâzıl, K. 13/4

Tekye-i 'âlem-i ma'nide kemâl âmüzen
Kalbim erbâb-ı dilin beyt-i ziyâret-gâhî
Fâzıl, K. 20/12

Mürşid-i tekye-i dehr oldu 'ibâdı kıldı
Hem seher-hîz ü hem erbâb-ı riyâzat ramazân
Sürürî, K. 1/5

Navdân-ı meh-i neyden aķub âb-ı rahmet
Masivâdan yudı el tâ'atıyân-ı ramazân
Sürürî, K. 2/2

Keşf-i cemâl olur ol dem kıllara
Mest olurlar cümle sekrân merhaba
Süzî, G. 1/7

Şeyh Ahmed Suzi'nin bu beytinde bir husus daha ortaya çıkar: O da, Yüce Allah'ın cemalini (yüzünü, özelliğini, güzelliğini) görmeye hak kazanan mükemmel insanlar, O'nu görünce kendilerinden geçer, sarhoş olurlar. Çünkü hiç bir insanın akıl, göz ve kavrama yapısı Allah'ı temaşaya yeterli değildir. Bu tecelli karşısında kendinden geçer, adeta baygınlaşır. Bu, muhabbet karşısında kendinden geçme olarak tasvir edilir.

Son olarak diyebiliriz ki: Ey insan eğer Allah'a kavuşmak istersen, orucunu tut! İşte ispatı:

Māsivādan sā'im ol Remzī dilersen vaşl-ı Hakk

Rāh-ı 'aşkı kullara ta'lim-i Yezdandır gelen

A. Remzi Dede, Ğ. 1/8

4.26. RAMAZANDA GÜNDÜZ

Ramazan günlerinde oruçlu müslümanların öğleye kadar uyuduğunu, hayatın öğleden sonra başladığını, mesainin de buna uygun hale getirildiğini, elimizdeki kaynaklardan öğrenmiştik. Bu konuda yeterli bilgi 1. Bölümde yer almıştır. Burada hatırlayacağımız husus, ramazanda hayat öğleden sonra başlar ve yavaşlatılmış bir film gibi akar gider.

Öğleden sonraki hayat biraz mahmur biraz da ibadet yüklüdür. Müslümanlar, cami, vaaz dinleme, hatim dinleme, namaz, zikir, tesbih ve benzeri ibadetle uğraşır.

Ser-sām-ı rüzedir erbāb-ı harābat

Tahsil-i dimāğ eyleye dem bu zamandır

Kāmī, K. 3/2

Rūzenin gerçi kesel yok degil eyyāmında

Lik feyz-i şeh-i 'id var ahşāmında

Sey. Vehbī, K. 5/2

Bir şeker-hābe talub yatdı ki ta'bir edemem

Açamaz çeşmini gūş etmiyecek şavt-ı ezān

Sey. Vehbī, K. 1/7

Geçüb vaqt-i gam neş'e-i şavm ile

Birazı mürür eyledi nevm ile

'İzzet, Mes. s. 88/3

Geçüb giceler sohb-i şavm ile

Mürür etdi gündüzleri nevm ile

İzzet, Mes. s. 102/6

Verüb ecrini buzlı hoş āba hayf
Değişdim meşübätünü hāba hayf

‘İzzet, Mes. 104/24

Gündüz yapılan ibadet türlerini bundan sonraki bölümlerde sunacağız. Bu sebeble gündüzle ilgili fazla bir yorum ve ilgi yoktur. Bulunanlar da açlık, uykusuzluk ve susuzlukla ilgilidir.

4.27. MÜEZZİN VE EZAN (İBADETE ÇAĞRI)

Müezzin, müslümanları ibadete çağıran kişinin (görevlinin) adıdır. Görevi, minareye çıkıp (İslami çağrı olan) Ezan okumaktır. Bu, hem ibadet vaktinin geldiğini bildirir, hem de ibadete çağırır. Müezzin, camide topluca ibadet zamanını belirtir. İbadette imamın yardımcılığını yapar. Sesi gür ve güzeldir. Günde beş vakit minareye çıkar ve Ezan okur. Mevlid, temcid, hatim gibi merasimlere de iştirak eder. Yalnız müezzin konusunu ele alan şairler az da olsa vardır. Bunları sunuyoruz:

Etse takşim-i ni‘am velvele-i deff-i şahāf
Nağme-i rāhatü'l ervāh gelüb şavt-ı Ezān

Sey. Vehbî, K. 6/9

Ne kâbil zemheririnden bilinmek vakt-i iftār
Müezzinler tonar çıksa ezāna nerdibān üzre

Fāzıl, K. 1/8

Burada anlaşılan bir husus elbette çok önemlidir. O da, kış olsa da, soğuk olsa da müezzinlerin Ezān için devamlı olarak minareye çıkmış olmalarıdır.

Mihmānlar ile şavt-ı müezzin gözedirken
Erbāb-ı düyün kapıda pür ah ü figāndır

Müşkil bu ki ma‘lüm olmaz sā‘at-i iftār
Bu ehl-i düyünün sesi ya şavt-ı ezāndır

Fāzıl, K. 4/39, 40

Bu beytlerde biraz mizah, biraz sosyal problem, biraz da ibadet heyecanı vardır. Akşamleyin iftar vaktinin geldiğini en kolay olarak akşam Ezanıyla öğrenmek mümkündür. O günlerde de, bu günlerde de top atılmasına rağmen en yakın ilan "İftar Ezanı"dır.

Şavt-ı muṭribden "Elezz" olmuşiken bang-i Ezān
Zānūlar tāb-ı terāvīḥ ile heb lerze kūnān
Fāzıl, Trk. B. 6/3

Mü'min ü kāfire gülbāng-i Ezān virdi ḥuşū
Yine lāl oldu kilisada naḳır-i nākūs
Fāzıl, K. 15/5

Ezan, iftardan, namaza, özellikle teravihe davet olmak üzere büyük bir heyecanın da davetçisidir. Çocuklar ve gençler bunun en büyük takipçisidirler.

Ḥams-ı evḳāt-ı mübārekde müezzīn çağırır
Ey de 'ā-pīşe icābet demidir şimdi uyan
Fāzıl, K. 21/11

Burada da beş vakit müezzinlerin ezan için minareye çıktığını görüyoruz. Tabii minareye çıkış bazan da alay ve mecaz birlikte yer alır:

Ḥayrına çıkar sanma minār üzre müezzīn
Aḥşama kadar dūd-ı ta'āma nigerāndır
Vāşıf, K. 1/28

Avāz ile temcīd okudukça müezzīn
Biz hem kılalım çeng-i çegānile terāne
Zihnī, Ğ. 1/6

Bu son beytte iki husus söz konusudur. Birincisi: Müezzinlerin temcid okudukları, ikincisi ise: Temcid esnasında (def, zil ve benzeri) çalgı aletinin çalınması ve bulunmasıdır. Günümüzde halen Güney-Doğu Bölgesi'nde mahalli mevlidlerin, zikirlerin zilli def eşliğinde yapıldığı bilinmektedir.

Müezzin konusunun 18. ve 19. yüzyılda söz konusu edilmesi ve edebiyatımızda yer alması ilgi çekicidir.

4.28. RAMAZANDA TEVBİ (NEDAMET VE GÖZYAŞI)

Ramazanın en belirgin özelliği tevbe ve istiğfar edilmesi, yapılan hatalardan dönülmesi, pişmanlık gösterilmesidir. Bu ayda pişmanlık, bağışlanmanın müjdesidir. Ramazan af ve bağış ayı olduğundan ayrı bir özellik arz eder. Şairlerimiz de bu hususu açık bir uslupla dile getirmiştir.

Derviş YUNUS sever özden
 anlı yaşı döker gözden
 Hoşnud olsun cümlelizden
 Şehr-i ramazān merħabā

Yunus, Mur. 1/5

Dehen ü destini mey-ħāre yudı sahbādan
 Kūze-i bādeyi ibrik vuzū 'itdi hemān

Şābit, K. 2/4

Burada çok güzel bir mizah vardır. Her zaman şarap küpü olarak kullanılan sūrahi, ramazanda abdest testisi (ibriği) olup bir nevi o da tevbe etmektedir.

Dīdesinden sā'imın her atre kim rīzān ola
 Aħger-i dāğ-ı derūnu ateş-i nīrān olur

Nażım, K. 1/6

İ'timād eyler idim tavbesine rindānī
 Ramazānī meh-i 'id olmasa encāmında

Nedīm, Ğ. 1/12

Boğmak için 'ifrīt-i siyeh-gerden-i nefsi
 Olmuş müteheyyi' açub āğuş-ı benānī

Sāmī, K. 2/5

asdı itmektir ħakīkat ni'metinden seni sır
 Lezzet-i kām-ı mūcārī terkidir kār-ı şıyām

Sezāyī, G. 1/6

al edüb cā-Ĥācī Bayrām-ı Velī kürsisin
 Cümlesi dedi nedāmetle aman yā Rabb amān

A. Müslim. G. 1/6

Tevbe şad tevbe o bir şehr-i mūbārekdir kim
 Vaħy-i Ĥa oldu o dem levħa-tırāz-ı inzāl

Haşmet, K. 1/3

Seng-i tevbeyle kırıp şışe-i şahbā-yı bütün
 Şimdi tesbīħ çeker cāma bedel hep rindān

Haşmet, K. 2/20

Şanma yed-i zâhidde görüb subhâ-i mercân
 Heb dide-i rindândan ağan katre-i kandır
 Vâşîf, K. 1/15

Terk edüb câm-ı şabûyî üdebâ-yı rindân
 Tevbe-i 'ahd-ı Naşûh etmege eyler iqdâm
 Vâşîf, K. 2/5

Sûzî dahî ol günü eyler niyâz
 Ol dem ile ola hayrân merhabâ
 Sûzî, G. 1/8

Kalbini tevbe ile jeng-i günehinden pâk et
 Sildirir toğru yürüsün diyen adam sâ'at
 Kâlâyî, K. 1/12

Tevbe konusu bütün toplumu ilgilendirmesine rağmen ramazaniyelerde bu konu gereği kadar ilgi görmediği kanaatini taşıyoruz. Belki Tekke ve Tasavvuf edebiyatında bu boşluk giderilmiştir. Bu konu ayrıca bir tarama ve araştırma konusu olabilecek önemdedir.

4.29. RAMAZANDA VİRD (ZİKİR VE ŞÜKÜR)

Vird, zikir ve şükür bir bakıma tevbenin devamıdır. Biz de bu sebeble o maddenin devamı olarak bu sırada inceledik. Bu konu ile tevbe arasındaki nüanstı dolayı birlikte işlemedik. Şükür ve zikir Allah'ı anmak, O'nu yüceltmek, O'na duyulan sevgiyi artırmaktır. O'nun verdiği nimetlere olan minnettarlığı (bir çeşit) dile getirmektir. Bu konuyu Şairlerimiz çok güzel üslublarla dile getirmektedirler:

Ol ey Hüdâyî şubh ü şâm
 Zikr ü Hüdâ'da ber-devâm
 Gitdi meded şehri şıyâm
 Ey mâh-ı gufrân el vedâ'
 Hüdâyî, Mur. 1/4

Zikr ü tehlil ü tesbihi güzel
 Şavm ü ta'ati terâvihi güzel
 Hem kanâdil ü mesâbihi güzel
 Geldi luğf ile mübarek ramazân
 Hüdâyî, Mur. 2/2

Tesbîh okuyan dillerün
 Ötmez oldu bülbüllerün
 Yanmaz oldu kandillerün
 El vedâ' yâ şehri's-sıyâm

Himmet, Mur. 1/2

Döndü bahtı gibi levni yine 'ayyâşlarun
 Şimdi tevhide giren şeyhleründür devrân

Sabit, K. 4/5

Vâr ise cām-ı hilâliye bedeldir o hilâl
 Şimdi tahlil iderek sübha çeker bâde-keşân

Sey. Vehbî, K. 1/3

Ehl-i ni'ama mâye-i şâdi vü hoşıdır
 Evrâd-ı zebânım bu sühan sübh ü 'aşıdır

Fâzıl, Trk. B. 2/17

Seng-i tevbeyle kırıp şîşe-i sahbâyı bütün
 Şimdi tesbîh çeker câma bedel hep rindân

Haşmet, K. 2/20

Bir veliyyü'n-ni'am-ı kıble-geh-i ihsânın
 Vird-i ezkâr-ı cemîliyle olur subha-keşân

Haşmet, K. 2/21

Yürü cāmi'lere terk eyle gönül gülzârî
 Tâ ki evrâd edelim ed'ıye-i şâh-ı enâm

Fâzıl, K. 5/24

Ramazanda camilere gidiş artar. Bu konuyu, ilgili maddede daha geniş göreceğiz. Bizim söylemek istediğimiz şey camiler yalnız namaz kılınan yer değildir. Zikir, şükür, tevbe için de gidilir. Halen bazı camilerimizde olduğu gibi, camilerde (halka veya diğer bir deyişle daire şeklinde) toplanıp birlikte zikir yapılır⁴⁴². Hatta Bağdatlı Ruhi'nin meşhur "Terkib-i Bend"inde de zikredildiği gibi, bazı mescidlerde de zikir yapılmaktadır. Biz de bunu vurgulamak istedik.

⁴⁴² Şanlıurfa Dergah Camii'nde halen sabah, ikindi ve yatsı da zikir yapılır.

Oldı her zümrenin esbâb-ı şafâsi hâşıl
 Şükr-i Hakk herkese şâyeste bu mahsul üzre
 Fâzıl, Trk. B. 11/8

Mihrâb-ı firâş içre yatur şıdkile eyler
 Rüzân ü şebân miğ-i dü'â vird-i zebânım
 Fâzıl, K. 12/8

Tesbih, zikir ve şükür için zaman sözkonusu olmamıştır. Yapılan zikirler her zaman için geçerlidir. Gece ve gündüz bu ibadet devamlı olabilir. İsteyen istediği zamanda yapar.

'Alima'llâhü Te'âla hele Vâşif kuluñıñ
 Seheri nîm-i şebî hep budır evrâd-ı zebân
 Vâşif, K. 3/41

4.30. RAMAZANDA CAMİLERDE HATİM VE TEMCİD OKUMAK, DİNLEMEK

Ramazanda Peygamber'imizin çok Kur'an okumuş olması ve Büyük meleklerden (vahiyle görevli) Cebrail (a.s.)'e dinletmiş olması, biz müslümanları etkilemiş ve ramazan aylarında bu sünnetin yerine getirilmesi hususunda bizleri teşvik etmiştir. Bu sebeble: cami, mescid, konak ve evlerde hatimler, temcid duaları okunmaktadır. Tabii bu durum edebiyatımıza bazan ibadet vesilesiyle, bazan da ince bir mizahla konu edilmiştir. Özellikle "Ramazan Sofuları" bu mizahların ana konusunu teşkil eder. "Rahle kapmak" deyimini belkide buradan kalmıştır. Her ne kadar Kur'an ve hatim okumak şairlerimiz tarafından az ilgi görmüşse de, devamı olan konularla birlikte mütalaa edildiğinde küçümsenmeyecek bir netice ortaya çıkar. İşte örneklerimiz:

Feth-i meyhâne için okuyalım Fâtihâ'lar
 Ola kim yüzümüze açıla bir bağılu kapu
 Füzüli, G. 1/5

Dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, o da yukarıda zikredilmiş olan meyhane değil, ilahi aşkın kapısıdır. Çünkü Kur'an Allah'a giden yolu açar. O'na isyan eden içkicilerin (meyhanelerin) kapısını elbette açmaz. Yanlış yorumlamamak gerekir, çünkü gerçeklerle ters düşeriz.

Alınır mı ramazân şofilerinden Muşhaf
Raḥlenüñ nevbetini beklemeyince insân
Şābit, K. 4/8

Rûze-dārâna edüb semt-i tilavet ta'lim
Etdi ol raḥle-i simpāre-i zerrin-i 'ayân
Kāmî, K. 1/10

Tesliyyet-güne vü dâ'iyye meger maḥfelde
Bir ilâhi oқuya güfte-i Ḥacî Bayrām
Sey. Vehbî, K. 4/20

Sûre-i Mâ'ide vü Kevşer oқur hırsından
Vâ'iz-i gürsine etdikce tilâvet Kur'ân
Sey. Vehbî, K. 6/13

Fitne-i ḥaṭṭı henüz neş-i kitâb eyler iken
Elde Muşhâf yine cāmî'de oқurmuş Kur'ân
Fâzıl, K. 2/57

Cemâ'atle 'aşrî ederdim edâ
Biraz dinleyüb ḥâfız-ı hoş-sedâ
'İzzet, Mes. s. 88/5

Avâz ile Temcîdî oқudukca müezzîn
Biz hem kılalım çeng-i çegânile terâne
Zihni, Ğ. 1/6

4.31. RAMAZANDA VAİZ, VAAZ VE NASİHAT DİNLEMEK

Vaaz, dini konuları, tebliğleri, bilgi ve tavsiyeleri cami kürsülerinden konuşma, anlatma, inandırma metoduna denir. Bu işle görevli kişilere vaiz denir. Müslümanın görevi: dinini öğrenmek, eksiklerini tamamlamak ve ibadetlerini yapmaktır. Bunu öğrenmenin yeri de elbette camidir. Camiye gidilir; günün önemine göre ele alınan konular vaaz ve nasihat olarak dinlenir. Müslümanlar bilmediklerini öğrenir. Bildiklerinin eksiklerini tamamlar ve tekrar ederek yeniler. Camilerdeki bu konuşmalara sohbet de denir. Bu sohbetlerin kürsüden olması şart değildir. Çünkü namazlardan sonra sabahlara kadar oturulur, çeşitli konularda konuşulur ve dinlenilir. Mesabihten kasıt bu konuşmalar ve benzeri tartışmalardır. Bazı

müslümanlar (vaazları iyi dinleyebilmek için) kürsüye yakın yerlere, bir başka deyimle: "kürsünün dibine" oturur ve konuşanı can kulağıyla dinler. İşte örnekleri:

Zikr ü tehlili vü tesbihi güzel
Şavm ü tâ'ati terâvihi güzel
Hem kanâdil ü mesâbihi güzel
Geldi lutf ile mübârek ramazân

Hüdâyi, Mur. 2/2

Oldı kanâdil-i minârat hamir-i minâ
Hem neşidân dahî kürsî dibini kıldı mekân

A. Müslim. G. 1/5

Vaiz ve vaaz konusunda dikkati çeken önemli bir husus da, bir çok kişilerle, vaizlerin fikir bazında uyumsuzluğudur. Vaizin söyledikleri onların işine gelmez veya vaiz konuşurken ölçüyü kaçırmaz ve dinleyicileri sıkır:

Ağzına vâ'iz-i şehrin yaraşır vaşf-ı ta'âm
Lik cü 'âyeti tefsîrini tutturdu şiyâm

Ġâlib, Ġ. 1/1

Sâ'ati sâ'ate uymaz bize toğru gelmez
Bozdırır niyyetimiz havfım odır ol hod-gâm

Ġâlib, Ġ. 1/3

Ġubbe-i câmi'i taldırdı ħurüş-ı vâ'iz
Çıkdı evc-i felege şimdi şadâ-yı ramazân

Sürürî, Ġ. 1/5

Şâ'ir etmiş beni Ġaċċ nâşih-ı nâdân olamam
Oldığın bilmiş iken vaċt-ı naşihat ramazân

Sürürî, K. 1/40

Ol na're-i rindân-ı mey âşâma bedel vay
Kürside ider vâ'iz efendi yine hây hây

Fâzıl, Trk. B. 2/9

Taċsîm-i sevâb eyleyelim geldi şerif ay
Hem şeyĥa dahî vâ'ize lâkin verelim pay

Fâzıl, Trk. B. 2/10

Kürside aña kaşkî ben vâ'iz olaydım
Ya küşe-i cāmi'de okur hâfız olaydım

Fâzıl, Trk. B. 2/36

Ramazanda camileri gezme ve cami, cami dolaşma adeti vardır. Tabi bunların içinde sahte sofular, Şairin tasvir etmeye çalıştığı riyikârlar olabilir:

Çün ehl-i riyâ gezmede cāmi'leri her gâh
Bağ derde ki vâ'izlere mecbur imiş ol şâh

Fâzıl, Trk. B. 2/35

Tâ kıubbeye vermişidi ziyâ pertev-i aña
Dinler idi bir vâ'iz-i işkeste dehâni

Fâzıl, Trk. B. 2/40

Dedim ki ne diñlersin efendim bu yalanı
Gel benden işit hep haber-i kevn ü mekânı

Fâzıl, Trk. B. 2/41

Bazı müslümanlar da vazileri beğenmez, kendilerinin doğru bildiğini iddia edermiş. Bu gün de bu tür insanlara rastlanmaktadır.

Vâ'iz eder kürsîde ammâ ki bütün fikr eyler
Lezzet-i çâşni-i sofrada zevk-i elvân

Fâzıl, K. 3/48

Süre-i Mâ'ide'den vâ'iz bütün bağış eyler
Heb "Külû ve'srebû" âyetlerin eyler tıbyân

Fâzıl, K. 3/49

Sözü bārid ise de mi'desi ammâ pürdür
Kürsîde söylediği düzâhâ karşı-ı nîrân

Fâzıl, K. 3/51

Baykuş gibi kürsîdeki şeyhî gice görsek
Huffâş-ı şebānî gibi şâhib-i cevelândır

Fâzıl, K. 4/32

Ġavġalarımız vā'iz efendi ile 'afv et
Ben ehl-i beyānım o henüz ehl-i hāndır
Fāzıl, K. 4/48

Bazı müslümanların, din adamlarıyla olan uyuşmazlığı düşünce bazından menfaat konusuna doğru kayar. Hatta "hoca" takımının yiyici, menfaatine düşkün olduğu konusunda iddialar veya mizahlar söylenir. Tabii biz bunu belirleyecek konumda ve durumda değiliz. Şairlerin bu konuya parmak basmaları biraz da kendi menfaatlerine dokunması veya tenkid edilmiş olmalarına dayanabilir. Çünkü: Şair'in kendini beyan ehli olarak göstermesi, vaizi de işkembeci, menfaatine düşkün, yemeği çok seven şeklinde tavsif etmesinin başka izahını bulmak gerekir.

Kürsîde mübârek ramazân gitdi der ağlar
Feryād ile āvâzesi 'ayyûka resândır
Fāzıl, K. 4/60

Bunda āvâzeler etdikde hâtib-i hōş-gü
Anda elhân ile bülbül eder icrâ-yı mâkâm
Fāzıl, K. 5/18

Şeyh efendi bu tarafından bizi eyler tehdîd
O tarafından dahî bülbül bize eyler ibrâm
Fāzıl, K. 5/21

Ramazan gelince nasıl müslümanlar camiye hücum eder, doldurur ise, hocalar da (vaizler de) kürsülere hücum eder, nefesleri, sesleri her tarafı doldururdu:

Kürsilere yek-pâre hücum etdi meşâyiğ
Eflâke irişirdi nefesi mev'ize-hānıñ
Fāzıl, K. 12/4

Yine kürsiye sü'üd eyledi vā'iz ammâ
Sözü heb lezzet-i meşrüb ile me'kül üzre
Fāzıl, Trk. B. 11/7

Rahmet ayı deyu nidâ eyler
İşte kürsîde şeyh-i mev'ize-hân
Fāzıl, K. 14/11

Bu arada vaizlerin yemek-içmekten bahsettiklerini, zaman zaman çeşitli hikayeler anlattıklarını da öğrenmiş oluyoruz.

Şeyh-i maşûd idüb tatlı yeri pek tatvîl
Şöyle kim baklavacı şeyha okıttı rahmet
Kâlâyî, K. 1/23

Câmi'deki 'âlem yığıla meclis-i vâ'iz
Biz cem' olalım encümen-i pir ü mügâna
Zihni, Ğ. 1/3

Burada bir husus daha dile getirilmiştir ki o da, herkes kendisine uyan cemiyetlerde toplanmıştır. Mesela müslümanlar (abidler, sofular, zahidler) vaizin etrafında toplanırken, rindan da pir ü muganın (meyhanecinin) etrafında toplanır. Herkes yerini bulur.

Gündüzlerini namaz kılmak, oruç tutmak, tesbih çekmek, vaiz dinlemekle geçiren müslümanlar akşamı ipe çekmektedirler. Çünkü bir günlük oruç ibadetinin mükafatı (maddi ve manevi olarak) iftarda verilecektir. Koca bir gün ibadet yüklü olarak geçirilmiştir. Hatim cüzleri dinlenilmiş, vaazdan hisseler çıkarılmıştır. Artık sıra iftardadır.

4.32. RAMAZANDA İFTAR (YEMEK VE YEDİRMEK FASLI)

İftar açmak, çözmek anlamlarındadır. Bağlı olan ağzı ve oruçlu iken yasakları çözmek anlamını taşır. Yemekler özel olarak hazırlanır. Misafirler çağırılır, davetler yapılır. Bir şenlik, kutlama faslı başlar.

İftar için çeşit çeşit reçeller, şerbetler, çorbalar hazırlanır ve iftar için sofraya dizilir. Bu ikram karşısında iftar vaktini beklemek bile yeterli bir imtihandır. İftar yemeği o kadar önemlidir ki devlet büyüklerinden bazıları iftar için köşk bile yaptırmıştır. "İftar Köşkü" adıyla da anılmıştır. Osmanlı döneminde (Divan Edebiyatı döneminde) iftar üç aşamalı bir merasim olarak icra olunmuştur. Birincisi: iftar vakti gelince oruç açmaktır. Çok kısa bir kahvaltı şeklinde olur. İkincisi kahve, sigara, tönbeği, nargile içimi ve arkasından "Akşam Namazı" faslıdır. Üçüncüsü artık doyuncaya kadar yemek yeme faslıdır. Arada gerekli hususları açıklamak üzere Divanlarda iftara dönüyoruz:

Şam-ı savm iftârığa ey şeyh şerbetni nitey
Eylesem bir şüh ilgidin şabûhı mül-hesev
Nevâ'î, Ğ. V. 60/6

İftâra niyyet etse n'ola za'fı var biraz
Bozmuş mizâc-ı şavmı bu gün iştihâ-yı 'id
Şâbit, K. 2/2

Vaqt-i imsâkdaki micmere-i 'anberden
Hoşdur âlüfteye iftârda bir lüle dühân
Şâbit, K. 4/17

Bu beytde Sabit, bir tiryakinin sigara kokusunu nasıl özlediğini, anber kokusundan daha güzel geldiğini izaha çalışır.

Her maķâm üstine iftârda tercih olunur
Nağme-i nerm ile âheng-i dü-gâh-ı dendân
Şâbit, K. 4/19

Burada da iftar yemeğinin diş seslerinin her makama (müziğe) tercih edildiğini anlatır. İftarda yemeklerin çeşitliliği, fakirlerin sofralarında da farkedilir. Bu hal ramazanın bereketine yorumlanır.

Bu da şehri-i 'azimün berekâtındandır
Fuķarasında da ârâste-hân-ı elvân
Şâbit, K. 2/20

Maţbah-ı rûzeyi miftâh-ı 'aķideyle açar
Feth-i rûziye baķan ağızı mühürlü yârân
Şâbit, K. 4/21

Bu dönemlerde şeker çok kıymetli olup, ancak zenginlerde bulunurdu. Bu sebeble şeker ikramı büyük bir lükstü. İftarı şekerle açmak da ayrıcalıktı. İftar için en makbul (dini açıdan) yiyecek zeytin, hurma ve su idi. İftara gitmek, çağırılmak da ayrı bir sosyal olaydır. Sevenler için, sevdiklerinin, başkaları ile iftara gitmeleri üzüntü sebebi olabilir. Biraz şairliğin gereği, biraz da mizahın icabı söz konusudur:

Ağyâr ile iftâra gider bâğa o meh-rû
Hicrân ile şimdi işimiz âh ü enindir
Kâmî, K. 4/4

Ol āşaf-ı dānādan olan da‘vet-i iftār
Güş-ı dile bir müjde-i Firdevs-i berındır
Kāmī, K. 4/11

Ḳurs-ı mühre-kerde-i māha tenezzül eylemez
Bir gedā kim sofrā-i iftārına mihmān olur
Nazīm, K. 1/13

İftarda gönül indirmek, kimseyi hor görmemek çok önemlidir. Şair bu konuyu edebi bir üslubla ifade eder.

Nice rûze ki fedā müjde-i iftārına ‘id
Nice rûze ki dem-i ‘idī seḫergāh-ı kıyām
Nazim, K. 2/3

O Şeh'in rûze-i didār-ı şerifin dutanıñ
Meh-i ‘id olsa revā meclis-i iftārına cām
Nazīm, K. 2/28

O Şeh'in rûze-i dürdün dutub iftār edene
Ta ḫaşır şubḫ ü mesā ‘id ola vaqt-ı hengām
Nazīm, K. 2/29

Rûze-i midḫatınıñ heb dem-i iftārında
‘İd eder çār-rükñ şeş cihet ü heft ecrām
Nazīm, K. 2/38

Burada da iftar vaktinin bir bayram havasında geçtiğini bize anlatmaktadır.
Bu bayrama bütün müslümanlar katılmaktadırlar.

Ramazānda kim ederdı gele vaqt olsa eger
Azacıḫ soḫbete ol māh ile aḫşāmında
Nedīm, Ğ. 1/10

Nedim, iftarda bile mahbub ile sohbeti kaçırmamaya çalışır. Çünkü iftardan sonra sehre kadar sohbet imkanı vardır. Muhabbet devam eder...

Ol da‘vet-i maḫbûle kim iftārda eyler
Sıdḫıyle velini‘metiniñ menkābe-ḫānī
Sāmī, K. 2/14

Şimdengeru hiç gam yemesün gürsine çeşmân
İtsün şeker-i şükriyle pür dürc-i dehânî
Samî, K. 2/15

Gitseler hâhiş-i iftâr ile Sa'dâbâde
Mâ hâzar naklini emreylese aḥşâmında
Sey. Vehbî, K. 5/20

Men'-i isrâfa dili... iderken vâ'iz
Vaqt-ı iftâr "Külû" âyetni vird-i zebân
Sey. Vehbî, K. 6/19

Elbette iftar, yemek olduğundan, Kur'an-ı Kerim'in: "Yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz"⁴⁴³ beyanıyla ters düşmemek için iftarda israf yapılmamasına dikkati çeker.

Ḳarz-ı hürşide el irseydi eger yirler idi
Aña mümsik deyu pek diş bileyor gürsine-gân
Sey. Vehbî, K. 6/21

Bazıları iftarın çabuk gelmesini istemektedir. İftar etmek ise, güneşin batmasına bağlıdır. İftarda aceleciler, ellerinden gelse ve yetişseler güneşi yiyerek, iftarın gelmesini kolaylaştıran bir mecaza başvurmaktadır. Şairimiz:

Mâh-ı 'id kim sâ'imânı da'vet-i hâs eyleyip
Encümü simin tabaḳla nuḳl için ihzâr eder
Sâlim, K. 1/6

Ne 'aceb beklese hengâm-ı hatûñ 'aşık-ı zâr
İntizâr üzre olur sâ'im olan aḥşâma
Belîğ, Ğ. 1/2

Câme-i nev keser erbâb-ı tâbî'at 'ide
Şikem aşhâbı da iftâra keserler endâm
K. R. Paşa, K. 1/7

Midesine düşkün olanlar, akşam iftarında neler olacağını, nasıl olacağını tasarlamaya çalışırlar ve bir hayal sofrası kurarlar.

⁴⁴³ Kur'an-ı Kerim, Sure: 7/31 (A'raf, 31. ayet)

Hoş gelür dilber-i billuriden vaslından
Vaqt-ı iftâra gelen nârgil-i sim-endâm

K. R. Paşa, K. 1/10

Şair, tiryakilerin nargile arzularının sevgilinin vuslatından daha hoş gelebileceğini iddia eder. Bu yorumlar kişiye, mezhebe ve meşrebe göre değişir. Herkes için geçerli değildir.

İftar konusu daima (ramazaniyelerde) ramazanın bir parçası olarak değerlendirilmiş ve ona göre yer verilmiştir. Halbuki, Koca Ragıp Paşa İftariyye adıyla bir gazel yazmıştır. Bu şiirin İftariye olarak (hususen) yazılmış olması ayrıca önem taşımaktadır:

Āferin tab'ıma hem-rûzelik ile Râgıb
Söyledin bir gazel-i şi'r-i ter İftâriyye

K. R. Paşa, Ğ. 1/6

Her zaman bir meh-i nev-ḥat ile aḥşam eyler
Hâşılı Ğâlib-i divâneye her gün bayram

Ğâlib, Ğ. 1/6

Bu beytte: Şeyh Galib, her akşam başka kişileri misafir ettiğini şakacı bir üslubla ifade eder.

Gündüz çıkarır zevkîni rindân ramazânî
İftâr sefasın dahî ehl-i şikem eyler

Neş'et, Ğ. 1/4

'Āşıkların iftârı heman kanlı yaşıdır
Mey-ḥânedede câmi'de bütün nâle-keşidir

Fâzıl, Trk. B. 2/15

Dest-i tiryâki-i düta-yı felekde yâḥût
Ḳahve-i leyl-i siyâhi ile tolmış fincân

Fâzıl, K. 3/10

Rûze-dârân-ı nücûma yâḥûd iftâriye
Donadub kıldı felek bir tabaḳ-ı simi 'ayân

Fâzıl, K. 3/18

Cân atar şevk-i ta'amile dem-i iftâra
Bir büyük hânede illa ki olursa mihmân

Fâzıl, K. 3/47

Bazı müslümanlar, ramazanda iftar vakti gelince, iftar verilen konaklara çağırılı veya çağırısız olarak misafir olurlar. Kapıları açık olan bu konaklar her geleni misafir eder. Kimsesizler, oruçlu veya oruçsuzlar da bu tür konakların daimi misafirleridir. Onlar akşama kadar iftarda yiyeceklerinin hayalini yaşarlar. Şair de bunu vurguluyor.

Zıkr-i hübân ile bir loğma gazel tarh ideyim
Rûze-dârân-ı ma'âni açalar aña dehân

Fâzıl, K. 3/54

Şair, mana ile, gazel ile oruç açmaktan bahseder. Yani gazel yazmada ve okumada oruç tutan şair, bir gazelle bu orucu açar.

Öyle bir mâh-ı mübârek ki bütün şâh ü gedâ
Mâ'il-i şantâna-i şofra-i elvânıdır

Fâzıl, K. 7/6

Bu beytte de Şairimiz, zengin, fakir ayırmaksızın, kul ile efendinin aynı sofrada yediklerini belirtir. İslâmın toplumdaki insan değerini ortaya koymaya çalışır. Allah huzurunda herkes eşittir.

Duht-ı rezî gül şerbeti sandım dem-i iftâr
Farğ eylemez oldum ne mü'ennes ne müzekker

Fâzıl, Trk. B. 9/2

İftarda gül şerbeti sunulduğunu mizahi bir tarzla ifade eden şair, aslında tecahül-i ârifâne sanatı yapar. Çünkü iftarda şarap ne gezer? Herkes tevbe edip, şarap çanağını da abdest ibriği yapmıştır. Mezkur şairin -namazla ilgili bölüme bakıldığında- böyle söylemediği ortaya çıkacaktır. Şaraba olan özlemi dile getirilmiş olabilir.

Çekelim et'ime-i hayr dü'âdan sofra
Tâ ki da'vet edelim zümre-i ehlü'llâhî

Fâzıl, K. 20/14

Böylece ed'ıye-i hayr-ı vel'n-ni'amı
Her gıce loğma-i iftārim olur v'llāhi

Fāzıl, K. 20/16

Vakt-i iftār o veliyyü'n-ni'am-ı devrānıñ
Ehl-i imsāktir in'amına nisbet ramazān

Sürürî, K. 1/21

Sürürî'nin bu beytinde açıklıkla iftarın bir vakte bağı olduğunu görmekteyiz. Bir hususu daha dile getiren Şair'imiz, imsake kalkan, yeni oruç tutana iftar vererek onları ödüllendirmiştir.

Ĥat gelür ni'me-i vuşlatla edersin iftār
Şabr it sâ'im-i firğat hele aĥşām olsun

Sürürî, G. 2/2

Burada çok önemli bir husus söz konusu edilmiştir: İftar için davetiye yazılmış ve gönderilmiştir. Özellikle devlet ricali arasında bu husus önemlidir.

Etse ifrātla efkārı ağırlaşa daĥi
Ĥoş gelür ademe teklif-i girān-ı ramazān

Sürürî, K. 2/10

'Afyon-ĥör ağırlanmağ eĥafdır ki ġıdāsı
Bir fincan ağır ħahve ve bir lüle düĥāndır

Vāşıf, K. 1/25

Fıkr-i bağğal ile heb rişini yer ba'de'l 'id
Tel ħağāyifle verin sofraya her şeb zinet

Kālāyi, K. 1/21

Türklerin yemek ve tatlı çeşitleri arasında baklava ve tel kadayın olduğunu bu beyt bize ifade ediyor. Daha önce de İzzet Molla Baklava'dan bahsetmişti. Bunların, bizim milli tatlılarımızdan olduğunu söyleyebiliriz. Elbette tatlılar sofranın süsleridir. Misafir için en önemli ikramdır.

Birinin bir gıce iftārına da'vetli idik
Ĥān-ı deryāyı firāvānına boğdı ġāyet

Kālāyi, K. 1/30

Bu beytte de iftar sofrasının ne kadar zengin, çeşitli ve bol olduğunu görüyoruz.

Bunda iftâra muḳavvî şeyi arar kim zira
O da saḫûra ḳadın-budu ḫâzırlar 'avret
Kâlâyî, K. 1/71

İftarda yemek hazırlandığı gibi, bir gün boyunca ac kalacak olan oruçluya sahur yemeği hazırlamak gerekmektedir. "Kadın-Budu" yemeğinin o dönemde bilindiğini ve yapıldığını da öğreniyoruz.

Rûz üş şeb sofrâ-i eltâfı küşâd ü mebsût
Rûze-dârân-ı şafâ eylesün iftâr müdâm
Eşref. K. 1/16

Ni'met-i maḫmidetindir hele iftâriyem
Şehr-i mes'ûd ü şerif ramazânda her şâm
Eşref, K. 1/39

İftar sofralarının ramazan boyunca her akşam kurulduğunu ve verildiğini Eşref Paşa bize açık bir dille belirtir.

'İd bir 'id ederim külbe-i aḫzanıma âh
Gelse iftâr için ol gül dehenim bir aḫşam
Eşref, K. 1/55

Gicesi Ḳadr-ı berât gündüzi bir 'id-i sa'id
Şerbet-i sofrâ-i iftârı çü nesim-i Cinân
Zihni, K. 1/10

Teklif edelim ehl-i ḫarâbatları heb
Da'vetler olınınca fülân ibn-i fülâne
Zihni, Ğ. 1/8

Burada iftar için davet yapıldığını, hatta isimle (tek tek) çağırıldığını öğreniyoruz. Elbette Ramazan ve Oruç gibi çok önemli bir ibadetin en önemli öğelerinden biri olan iftar konusu bir çok konuya göre çok daha fazla ilgi görmüş, layık olduğu önemi ve yeri almıştır edebiyatımızda. Bütün teferruatlara inmedik. Görevimiz bu konuları tahlil etmek değildi. Önemli olanları hakkında kısa bilgiler sunmaya çalıştık.

4.33. RAMAZANDA YIYİCİLER, TUFEYLİLER, OBURLAR (ÇOK YIYİCİLER)

Ramazan-ı Şerif, açların, yeme meraklılarının arzularını ve ihtiyaçlarını karşılamak için büyük bir fırsattır. Bu fırsatı işkembeciler, yani midesine düşkün olanlar iyi değerlendirmek isterler. Kimin kapısını açık bulurlarsa hemen dalarlar. Çok güzel yemekleri yedikleri evleri belirler oraya konmaya çalışırlar. Bu tür insanlar, işsiz, eyyamcı, Bektaşî meşrepli fakir ve düşkün kimselerdir. Tabii davetli olan Hoca'lara takılarak hiciv veya mizah için "çok yer" ithamını yaparlar. Netice olarak, bu tür insanlar vardır. Geçmişte de vardı. Ramazaniyelerimizde, özellikle 18. yüzyılda ve 19. yüzyılda dikkati çekecek ölçüde yer almıştır. Bu da o günlerin borçlu ve dar günler olduğunu bize hatırlatır.

Cân virür râhat-i hulkûma esîr-i helvâ
Gelse efsürdegi-i şavm ile hulkûmuna cân
Şâbit, K. 4/14

Biri rindüñ mütevaZZâda kâmiş helvâsın
Şâh-ı misvâka bedel eyledi idhâl-i dehân
Şâbit, K. 4/15

Ûadeh-i rafl-ı girân mertebesî neş'e virür
Kahve-âşâma ağır kâhve ile bir fincân
Şâbit, K. 4/18

Tütünü göge çıkar lüle-i tebnâgü-veş
Ehl-i keyfin biri güş eylese âyât-ı duhân
Sey. Vehbî, K. 6/14

Yukardaki beytlerden de anlaşılacağı gibi: helvadan, boğaz derdinden, münakaşa konusu olan kâmiş helvasından veya yemekten sonraki tütün, kahve ve benzeri keyif içeceklerinden bahsedilmektedir. Bazıları bu günden, yarının boğaz cengine düşerler:

Kısmet-i rızka tehâlûkle girirler her şeb
Birbiriyle boğaz cengine şâf-ı dendan
Sey. Vehbî, K. 6/22

Herkese ni'met-i feyż-ı bereket şāmil iken
 Bulunur yine hüzüvde nice sofrā kūrulan
 Sey. Vehbī, K. 6/23

Neş'e-i sufra-i bezmi veriyor hūn-ı fütūr
 Şerbet-i kāse olub cām-ı şarāb-ı gül-fām
 K. R. Paşa, K. 1/11

Buraya kadar ki bölümde ehl-i keyfin iftar safasına değindik. Bazıları da var ki, yiyici tabiriyle tanımlanabilir:

Nev māh-ı şıyām açdı dehānıñ geliyor āy
 Aç gözlü misāfirdir ider müflisī rüsvāy
 Fāzıl, Trk. B. 2/7

Yazdıysa eger kıyım-i dānā dişine tās
 Hep şeyh-i eküle söz atār nādiredāndır
 Fāzıl, K. 4/28

Ol ehl-i şikem şeyh-i kavī mi'de ki dā'im
 Endişesi ālüde-i elvān-ı hāndır
 Fāzıl, K. 4/29

Şimdi ehl-i şikemin ehl-i riyānıñ devrān
 Heb "Külū v'eşrebū" söyler yine şeyh-i sālūs
 Fāzıl, K. 15/4

Gösterme saķın sofrayī bir şofıye yoħsa
 Dilsīr olamaz tā be pilav yaħni kıpandır
 Vāşıf, K. 1/26

Bulsa yemege niyyetī vār lafz-ı tā'āmī
 Ehl-i şikem ol rütbe-gedā çeşm-i ħarāndır
 Vāşıf, K. 1/27

Görüldüğü gibi yiyici takımına eskiden "Ehl-i şikem" derlermiş. Bunlar ne bulurlarsa yiyen takımındanmış. Bir önceki günden, bir sonraki güne ne yiyeceğinin hesabını yaparlarmış. Nerede ne bulurlarsa onu tüketirlermiş. Bir başka deyimle bunlara: tūfeyli denir. Yani bunlar başkalarının sırtından geçinirler. İşte örnekleri:

Var mı şâyeste-i ülfet deyu ol mecma'da
Şöyle gözden geçirtüb anlara etdim diğkat

Kimi cins-i ħar idi kimisi cins-i āħir
Biz de bel bel baċar idik ola def'-i vaċset

Ehl-i keyf imiş anıñ biri uyuşmuş oturur
Benzer ol mārā çöreklenmiş o güya ċat ċat

Kālāyi, K. 1/33, 34, 35

Birini yerse eger ol birini elde tutar
Baċar 'afyonu ċazub mi'deye gelsün ċuvvet

Kālāyi, K. 1/41

Zannediyorum ki, bu konuda anlatmak istediklerimi, bu son beytlerde daha rahat görme imkanı buluruz. Bu tür insanlar her toplumda ve her zaman bulunur. O devirlerde de var olduğunu müşahede ediyoruz.

4. 34. RAMAZAN SOFİLERİ

İnsanlar birşeylere inanırlar. Ne yazık ki çoğu zaman inandıkları şeyi hayatlarına adapte edemezler. Diğer bir deyimle, inandıkları gibi yaşayamazlar. Bunlara bir çok müslümanlar da dahildir. Dinlerine inanırlar; fakat inandıklarını uygulamazlar. Bazıları da inançlarının gereği olan ibadetlerini belirli zamanlara sığdırırlar. Bu tür adamlara Divan Edebiyatı'nda ramazan sofileri denir. Ramazan Sofileri, ibadetlerini Ramazan ayına teksif ederler. Bu ayın rahmetinden, bereketinden, feyzinden azami derecede istifadeye çalışırlar. Bunda bir gariplik yoktur. Garip olan, bu aydaki maraton hangi hızla başlıyorsa, bu ayın sonunda o hızla da bitmiş olmasıdır. Bu sebeble çok tenkid ve eleştirilere maruz kalırlar.

Mesela şu örnekte görüldüğü gibi: Ramazan Sofileri camiye gitmede, Kur'an dinlemede, rahle temin etmede hemen dikkatleri çekerler: .

Alınur mı ramazān şofılarından Muşhaf
Raċlenüñ nevbetini beklemeince insān

Şābit, K. 2/8

Şaşırır 'id namāzında daċı tekbirin
Bir imām-ı müte'aşşıbla terāviċi ċılān

Sey. Vehbī, K. 3/28

Görüldüğü gibi ramazan sofusu bayramdan bayrama namaza geldiği için bayram namazını şaşırılmaktadır. Ramazan sofuları teravih namazına oldukça önem verir ve kaçırmamaya özen gösterirler. Bu arada camiye olan ilgi ve yığılmalar da dikkat çeker:

Alınır mı ramazān şofularından cāmi‘
Kimi maḥfelde mü'ezzin kimi miḥrāba imām
Sey. Vehbī, K. 4/3

Kübedek düşdi Ayāsofiyyedeki ḥum dibine
Ramazān şōfisi bī tāb nice bāde-keşān
Sey. Vehbī, K. 6/11

Cām der-dest ḡazel-ḥanlık iden meygdede
Şimdi tesbih be-kef mescide olmuş cüz-ḥān
Sey. Vehbī, K. 6/12

Burası bāriḳa-baḥş dil-i pāk-ı şōfi
Orası neş'e dih-i ḥātır-ı rind-i nā kām
Fāzıl, K. 5/19

Bu beytde görüldüğü gibi, onlar da bu işin doğrusunu bilmektedirler. Cami temiz sofuların yeri, meyhane ise mutsuzların, ümitsizlerin yeridir. Bazıları da kararsız kalmışlardır:

Bilemem gülşene mi cāmi‘e mi ‘azm edeyim
İkisi cāzibe-kār-ı dil ḥayret-encām
Fāzıl, K. 5/20

Bazı oruç yiyenler (yani bırakanlar) kendilerini sıkıştıran müteassıb sofulara mizahi bir deyişle, onlar ramazanı tutup, tutsak etmişler. Biz de bırakıp onun (ramazanın) canını kurtarıyoruz, diyorlar.

Tutmuş añı müte‘aşşıb bir alay şōfiler
İşte kurtulsın eger var ise cān-ı ramazān
Sürürī, K. 2/9

Ramazān şōfileri cāmi‘e cem‘ olsa n'ola
Her minār üzre verilmekte şalā-yı ramazān
Sürürī, G. 1/4

Ramazān şōfileri 'idgehī kıldı zihām
Şimdi cāmī'de yok erbāb-ı riyā tenhādır

Sürürī, G. 3/2

Süruri'nin bu beytinden: bayramın geldiğini, bu sebeble artık ramazan sofralarının cami yerine, bayram yerine gittiklerini, camilerde ehl-i riya olmadığı için yer darlığı bulunmadığını kinaye olarak ifade ederler.

Bu riyā üzre geçüb kürsī dibinde otırır
Ramazān şōfileri seyrine var kıdikkāt

Kālāyī, K. 1/22

Kimi de vā'izi dinler gice taklidi için
O gürüh-ı süfehā güşına girmez şoşbet

Kālāyī, K. 1/24

Halkın 'aybın arar ol bey' için akşam birine
Kendi sermāyesi şeytāna o etmez minnet

Kālāyī, K. 1/25

Son olarak şunu söylemek gerekir ki, ramazan münasebetiyle ibadet edenlerle, eğlence, taklid, münafıklık için camiye gelenleri karıştırmamak gerekir.

4.35. RAMAZAN VE TERAVİH NAMAZI

Teravih Namazı ramazan ayına has bir ibadet olup yirmi rekatten oluşur. Müslümanlar bu ayda oruçlarını tutarlar. Beş vakit namazlarını kılarlar ve yatsı namazından sonra cemaatle birlikte bu namazı eda ederler. Uzun bir ibadet olması, namazla arası iyi olmayanlar için zor bir ibadettir. Bu konuda bir çok mizah ve fıkra üretilmiştir. Ayrıca bu ibadet, bir ay süreyle devam ettiğinden, her gece bir cüz okumak şartıyla ve hatimle kılındığı da olur. Özellikle bu namazı çabuk kılmak ve kurtulmak isteyenleri zor duruma sokar. Teravih namazını kılmak için topluca, ailece (kadın, erkek) camilere gidilir. Bu maddeden sonraki Camiler ve Mahyalar bölümünde de işleyeceğimiz gibi, bir merasim ve eğlence gibi şenlikle karşılaşılır. Oruçluya ayrı bir feyz ve değer kazandırır. Divan Edebiyatı (az da olsa) her asırda güzel örneklerle bu konuyu dile getirmiştir:

Şalādır mü'mine gelsün
Terāvih sünnetin kılsun
Orucun kadrini bilsün
Cemālin isteyüb Hakk'dan

Üftāde, Mur. 3/1

Zikr ü tehlil ü tesbihi güzel
 Şavm ü tâ'atî terâvihi güzel
 Hem kıanâdil ü mesâbihi güzel
 Geldi luşf ile mübârek ramazân

Ĥüdayî, Mur. 2/2

Her Şeb terâviĥ tâ'atî
 Dîne verirdi zîneti
 Müşkil degil mi fûrķati
 Ey mâh-ı ġufrân el veda'

Ĥüdayî, Mur. 1/3

Teravih namazı halkımız tarafından (genellikle) süratle kılınır. Bu sebeble teravih namazlarında kurallara uymak (tadil-i ekana uymak) ta zorluk çekilir. Şair bu konuya dikkati çeker:

Rükü'a vardı terâviĥe eyleyüb niyyet
 N'ola edebler ile kılsa rükniñi ta'dil

Şâbit, K. 1/21

Her menâr oldu birer Őâtır-ı zerrine kemer
 Şadr-ı 'âlinüñ ola tâ ki terâviĥe revân

Şâbit, K. 4/23

PiŐġâhında firûzan olarak meş'al-i mihr
 Şanki Şevketle terâviĥe gider Şâh-ı cihân

Kâmî, K. 1/3

Kami'nin bu beytinden, devrin devlet adamlarının, hatta Sadr-ı Azam'ın, Padişah'ın da teravih namazlarına gittiğini öğreniyoruz.

Ramazanın hilalinin görülmemesi, Ramazanın geç ilan edilmesine sebep olmuştur. Gece geç vakit ramazanın ilanıyla başlayan telaŐın ilk basamaġı, herkesin uykudan kalkıp camilere teravihe gidilmesi hususu olmuştur. Nedim bu konuyu Ramazaniye'sinde dile getiriyor:

Baġteten Şâbit olub ġurre firâŐında imâm
 Ĥâb için yatmış iken etdi terâviĥe kıyâm

Nedim, K. 1/1

'Anber-i feyz-i terāvīh şıyām eyledi 'ūd
 Būy-ı 'ūd eyleye terāvīh-i meşām dil ü cān
 Sāmī, K. 1/15

Sami'den ramazanda camilerin temizlendiğini, misk, anber kokularıyla cemaate hazırlandığını, beş vakit namazda bu temizliğin ve titizliğin devam ettiğini görürüz. Beş vakit namaz kılındığını da özellikle yineler. Camide kılınan namazın ardından cemaatle birlikte dua yaptıklarını görürüz:

Sāmī idelim penc namāzıñ 'aķabinde
 Meşgul-i dü'ā penc havās-ı dil ü cānī
 Samī, K. 2/56

Her yerde ve her şeyde olduğu gibi namazda da şaşırmaq mümkündür. Hele namaz kılanlar acemī olurlarsa... Bayram namazı oldukça karışık bir namazdır. Şair bunu anlatır:

Şaşırır 'id namāzıñda daķı tekbirin
 Olagör bir müte'aşşıb o terāvīhe imām
 Sey. Vehbi, K. 4/19

Çık terāvīhe de gör rāhatī seyret zevķi
 Baķ ne hengāmeler olur gice hengāmında
 Sey. Vehbī, K. 5/7

Oturuşdu tek ü pū-yı ney ü meyden rindān
 Zāhidan eylediler şimdī terāvīhe kıyām
 K. R. Paşa, K. 1/5

Şenligi artıyor olmagla ħarim-i cāmi'
 Taht-gāh-ı şeh-i iklim-i sītān-ı ramazān
 Sürürī, K. 2/14

Mağfired-ħān olalım ħüznile şeb tā be seher
 Edüb ihlās-ı derūn ile terāvīhe kıyām
 Vāşıf, K. 2/19

Her cāyide etdikce terāvīhi edā ħalk
 Biz baş egelim kūşe-i ebrū-yı bütāne
 Zihni, Ğ. 1/7

Bu beytlerde şairlerimiz, teravîh namazlarının ihlasla eda edilmeye çalışıldığını, samimiyetle tevbe ve istiğfar edildiğini, ifade ederler. Son beytte de şair tevriye sanatını kullanarak puta eğiliyor gibi gösterib, herkes gibi mihraba yöneldiğini, Allah'a secde ettiğini ifade eder. Ramazanın en renkli ibadeti teravihtir.

4.36. RAMAZANDA CAMİLER NUR, HUZUR VE ZİYARET MERKEZİDİR

Camilerin (İslam aleminde) yeri ve önemi çok büyüktür. O, insanları toplar, birleştirir ve birbirleriyle kaynaştırır. Hem ibadet, hem ziyaret ve hem de ticaret merkezidir. Müslümanlar gelir, birlikte ibadet ve dua yaparlar. Bu Allah katında (tek başına yapılan ibadetten) yirmiyedi kat daha değerli ve hayırlıdır. Sevabı da o kadar çoktur. Bu, camileri cazibe merkezi haline getirir. Camiler bugün dahi gezilen, görülen, ziyaret edilen yerler özelliğini korumaktadır. Gençler, güzeller, yaşlılar gezer, görür, eğlenir ve birbirleriyle görüşmüş olurlar. Böylece cami görüşme ve buluşma yeri haline gelir. Kendisini göstermek isteyenler için de bir fırsattır. Bu kalabalık, ihtiyacı, ihtiyaç talebi, arz ticareti birlikte camiye taşır. Bu gün de camilerin önü, avlusu pazar yeri gibidir. Geçmişten günümüze bu konuda pek az şeyler değişmiştir. Yerine ve zamanına göre feyiz kaynağı olan camiler, ticaret ve ziyaret merkezi özelliklerini de kazanmışlardır. Bu konuyu iki ayrı açıdan incelemeye çalışacağız. Camiler ve süslemeler, diğer bir deyimle "Aydınlatma ve Mahya" konusunu bundan sonraki maddede inceleyeceğiz. Bu maddede konu: git-gel yapıp değişse de kronolojik sırayla verince, asırlar içinde nasıl bir seyir gösterdiğini takip açısından önemi korumuştur. Şimdi camiler ve şairler konusuna dönüyoruz:

Aydın eden gönülleri
Mesrûr eden mü'minleri
Ma'mûr eden mescidleri
Oruç ayı geldi yiñe

Üftâde, Mur. 1/6

Lezzet veren terâvihe
İşrâk eden mesâbihe
'İzzet veren mesâcide
Oruç ayı gitdi yiñe

Üftâde, Mur. 4/5

Heb mü'minler maḥzūn oldu
 Gözleri yaş ile ıtdı
 Mescidler karanlık oldu
 El vedā' yā şehri's-şıyām

Himmet, Mur. 1/3

Himmet'in bu dörtlüğünde ramazanın bittiğini, camilerin boşaldığını, mahyaların söndüğünü, bir nevi öksüz kaldığını ifade ediyor. Halbuki ramazanda mescidler, camiler aydınlık ve şendir. Tabii ramazanda meyhanenin kapalı oluşu ile mukayese edilir:

Ḳalb-i mü'min gibi mescid mütesellî ma'mūr
 Dil-i fāsık gibi meyḥāne ḥarāb ü virān
 Sābit, K. 4/12

Bu kadar şevket-i İslāmı görüb şem'-i künişt
 İtmede mescide imān getirüb ref'-i benān
 Sābit, K. 4/22

Ḥoş ḳumāş-ı suḥeni ziver-i bāzār idelüm
 Hiç söz şatmağa girmez ele bir böyle zamān
 Sābit, K. 4/36

Şimdi her mastaba bir şavmi'a-i zühd oldu
 Sofralar eyledi seccādeye teslim-i maḳām
 Sey. Vehbî, K. 4/2

Şimdi germiyyet ü ülfet de cevāmi'de olur
 Döndü ṭaḥüne-i bî-ābā ḥarābāt-ı zühām
 K. R. Paşa, K. 1/12

Māh-ı nev şanma görüb gurre-i şehri-i şavmî
 Cāmi'-i mağfirete bir 'ālem-i vālā-şān
 Ḥaşmet, K. 2/4

Ekl ü şürbü unudur şehri temāşāsından
 Toyamaz zevḳine cāmi'leriniñ sā'im olan
 Ḥaşmet, K. 2/11

Camilerin güzelliğini görenler, camilere gelen güzelleri görenler bu güzellikler karşısında şaşkına dönerler. Hatta camiye namaza gelenlerin oruçtan, açlıktan, gördüğü manzaradan ne okuyacaklarını şaşırırlarmış. Burada ince bir mizah vardır:

Ehl-i keyfin şaşırır vaqt-i gurüb tekbirin
Süre-i Şems'i tilâvet ile ahşâmı kılan
Haşmet, K. 2/18

Cânım ramazân kıddini bihüde ham eyler
Şâ'imleri rindâne cevâmi'de rem eyler
Neş'et, G. 1/1

Sa'yi nice meşkür olur ol tâ'if-i beytiñ
Sayyâdi-i ahüyü müfid-i harem eyler
Neş'et, G. 1/2

Gördüm Ayaşofiyede ol şu'le-feşânî
Bir halkada elmas gibi eyler leme'ânî
Fâzıl, Trk. B. 2/39

Ol mâh-ı mebârek ki melâ'ik kuş uçurmaz
Câmi'lere şaf şaf düzülür şubha keşandır
Fâzıl, K. 4/4

Câmi'lere toldı nice bin şüh-ı dilâşub
Kim gamzeleri fitnede 'âlemiyândır
Fâzıl, K. 4/7

Fâzıl'ın dediği gibi camilere gelen güzellerin güzellikleri (gamzeleri) fitneye sebep olmuştur. Camilerin dolduğunu ve insanların kaynaştığını belirtiyorlar.

Çerh-i felege beñzedi her kûbbe-i câmi'
Şad şâbit ü seyyâre ile şu'le feşandır
Fâzıl, K. 4/19

Cami'de âmân ah o minâre gibi kâmet
Ol şu'leli ruhsarla bir serv-i revândır
Fâzıl, K. 4/65

Ol vâyi revîşle o ğazubâne bakışla
Üftâdesine çâre heman lafz-ı emândır

Fâzıl, K. 4/68

Baldırlarına taraf-ı nazar dîne zarârdır
Bâzularına nîm-nîgeh 'aqla ziyândır

Fâzıl, K. 3/67

Yukardaki son iki beyt ve benzeri beytler bize ramazanda camiye gelen gençlerin kadın-erkek ilgisini, ramazan olduğu için bu tür davranışlara fazla fırsat vermediklerini, böylesi olayların vukuunu anlatmak ve bizlere aktarmak yönüyle önemlidir. Sosyal bir cemiyette elbette bu tür olaylar olur. Cemiyet bunu kendi içinde disipline eder. Ramazanın cilvesi de böyle tecelli etmiş olur. Elbette genelde cami ve ibadet ön plandadır. Şairler de bu şekilde algılamışlardır.

Oldu envâr ile ârâste sahn-ı mescîd
Buldu izhârile gülşen daği ârâyiş-i tam

Fâzıl, K. 5/3

Câmi' envâr-ı ziyâ-bâr ile künc-i melekût
Gülşen ezhar-ı ferahbağış ile ferhunde maqâm

Fâzıl, K. 5/7

Bu beytlerde şairler, camilerin nurlarla, müslümanlarla ve meleklerle dolduğunu, orasının bir huzur makamı ve gül bahçesi özelliğini taşıdığını ifade ediyorlar.

Geldi ervâh-ı semâvât ile pîr-i ramazân
Kıldı her mescidi bir harman-ı nûr-ı İslâm

Fâzıl, K. 5/14

Oldı her cami'î nûzhet-gede bir hâver-i şubh
Oldı her gülşeni hoş râyiha bir cennet-i şâm

Fâzıl, K. 5/16

Bahçesindeki çiçekleri, avlusundaki satıcıları, ziyaretçileri, gençleri, güzelleriyle cenneti andıran camiler sanki bir dinlenme ve huzur yeridir. Buna ibadetin feyzi de eklenince şairi yalan çıkarmaz.

Seyrâne hîrâm eyledi şaf şaf yine 'uşşâk
Câmi'de tezâhimleri var pîr ü civânî

Fâzıl, K. 12/6

Öyle bir mâh-ı mübârek ki melekler şaf şaf
'İdedek 'aşkla câmi'leri eyler deverân

Fâzıl, K. 21/2

Fazıl'ın bu son beytinde: ramazanda müslümanların camilere gezmek için geldikleri gibi, cami cami dolaştıkları da söz konusu edilmiştir. Buradaki melekleri maddi olarak güzeller, manevi olarak da melekler olarak değerlendirebiliriz. Şu beyt bize meleklerin maddi anlamda kullanıldığını ima eder:

El ele virdi meleklerle gelüb maḥfice
Câmi'îñ seyrine tebdil olarak ḥür-ı cinân

Fâzıl, K. 21/3

Yağdı câmi'lere bir lem'a-i nûr-ı bâḥın
Şöyle kim ğarḳa-i nûr oldı heb ehl-i îmân

Fâzıl, K. 21/5

'Âşık-ı dil-şüdeden ğayrı yok âvâre bu ğün
Cum'âyı eyledi der-kârı 'ibadet ramazân

Sürürî, K. 1/16

Dilberân seyri için ol da cevâmi'de gezer
Anı da kıldı heveskâr-ı cemâ'at ramazân

Sürürî, K. 1/17

Kâfûr gibi ten ile o bâlâ ḳad-ı nâzîñ
Şân ḳâmet-i şem'-i 'asel-i câmi'-i andır

Vâşîf, K. 1/79

Vasîf burada camiye gelen güzellerin, camiye bal mumu gibi aydınlattığını ifade eder. O dönemde camiler mumla aydınlatılırdı. Buna ima vardır. Bir de güzellerin etrafını aydınlattığı ifadesinden, onların cazibe noktası haline geldiklerini iddia eder.

El alub her biri bir mürşid-i feyż-âverden
 Mescide toğru ayaklandı gürüh-ı ser-sâm
 Vâşif, K. 2/4

Ehl-i İslâma 'ibâdet için ammâ her sũ
 Verdiler câmi'-i zîbendelere istiĥkâm
 Vâşif, K. 2/12

Ramazan geldi cevâmi'de gezer mâhveşân
 Hevs-i 'id ne lâzım bize her gün bayram
 Eşref, K. 1/54

Ramazanda camileri müslümanları bu beytte özetleyen Şair Eşref Paşa: camileri, ay yüzlü güzeller gelip gezer. Camiler bir bayram yerine döner. Bayrama heves etmeğe gerek yoktur; çünkü camiler her gün bayram gibidir, diyerek konuya noktayı kor. Biz de aynı kanaati taşıyoruz.

4.37. CAMİLER, MİNARELER, MAHYALAR VE KANDİLLER (RAMAZANDA İSTANBUL'DA GECE İBADETHANELER)

İslam aleminde en önemli sosyal yapı camilerdir. Müslüman Türklerde bu önem görüntüye de yansımıştır. Gittikleri her yerde camiler yapmışlar ve devrin en ileri teknolojisini uygulamışlar. Şehrin sülûetine camileri ve minareleri değişmez birer öğe olarak yerleştirmişler. Mesela İstanbul'un amblemine bakmanız yeterlidir. İsterseniz, Ankara'nın veya Sakarya'nınkine bakın. Cami ve minare hemen gözünüze çarpacaktır. Görüntüleri, güzellikleri, ihtişamları, şehirlere bambaşka bir görünüm kazandırmaktadır. Edirne'yi camisiz tasvir etmek imkansızdır. Hele Süleymaniyesiz düşünmek mümkün değildir. Şehrin her tarafından görülecek büyüklükte olan camiler ve Ezan okumak için yapılan minareler, sanki kulların Allah'a uzanan ve açılan elleri gibi göğe yükselmektedir.

Dini, sosyal, iktisadi ve ticari hayatta bu kadar önemi olan camiler ramazanda kandillerle aydınlatılır. Minareler (ışık saçan birer ağaç haline gelecek şekilde) mahyalarla süslenince görüntü görölmeğe değecek hale gelir. Herkesi büyüleyen bu manzara, elbette Şairleri daha çok etkilemiştir. Bu sebeble cami, minare ve mahya üçlüsü kandillerle birlikte, ramazaniyelerde önemi ölçüsünde ilgi görmüş, edebiyatımızda layık olduğu yeri almıştır. İşte örnekleri:

Zikr ü tehlil ü tesbihi güzel
 Şavm ü tâ'ati terâvihi güzel
 Hem kanâdil ü esâbihi güzel
 Geldi luğf ile mübârek ramazân

Hüdâyi, Mur. 2/2

La'l-i raşşânile her nahl-i muraşşa' şandılar
 Her minârı şu'le-i kandil edince pür ziyâ'
 'Atâ'i, Ğ. 1/3

Şu'a'-ı gurre degüldür zebânesi görünür
 Derün-ı câmi'-i eflâke yaqdılar kandil
 Şâbit, K. 1/12

Kubbe kandilleridür dâ'ire-i hal-kârî
 Zav-ı kâşâne-i tâ'ata zer-endüde tavân
 Şâbit, K. 4/10

Oldı her câmi'-i zibende birer hirmen-i nür
 Silme mikyâl-i kanâdili zücâc-ı raşşân
 Şâbit, K. 4/11

İtdi mâhiyye berât-ı hasenâtı tezhîb
 Şıganub girdi zer-efşânluğa Kandilciyân
 Şâbit, K. 4/9

Sabit'in bu beytinden, bir hususu daha yakalamış olabiliriz. Burada söylenilen Kandilciyan Ermeni vatandaşlarımızdan olabilir. Bir çok camilerin ustaları Ermenidir. Belki bu dönemde camileri süsleyen, aydınlatan kandilcilerden bazıları Ermeni olma ihtimali vardır. Türkler sanat ve hizmette ırk dil ve din ayrımı yapmamışlardır. Kandilciyan bunlardan biri olabilir.

Şol kadar buldı kanâdil ile revnağ 'âlem
 Gündüzü giceye tedricile katdı mizân
 Kâmî, K. 1/22

Lâle-zâr dîn-i çerağânî kıyas eyler gören
 Her minâr üzre şaf-ı kandil kim süzân olur
 Nazîm, K. 1/9

Ḳubbesī her cāmi‘in bir āsmān-ı feyz olub
Ana ḳandil-i firūzān encüm-i tābān olur

Nazım, K. 1/11

Naḥl-ı sūrī gibi her gül deste-zīnet baḡladı
Her mināre ya‘ni ḳandilin firūzān eyledi

Sey. Vehbī, K. 1/7

El vedā‘ resmini evvel giceden eylerdim
Hele māhiyye ḳanādiline olsan ressām

Sey. Vehbī, K. 4/18

Vehbi'nin bu beytinden, "Elveda" sözünün mahyaya yazıldığını anlıyoruz. Herhalde ramazanın sonuna rastlayan bir mahya olsa gerektir.

Merḥabālar okuyub ol giceden dedi gören
Bu ne san‘at varimiş māhiye ressāmında

Sey. Vehbī, K. 5/9

Bu beytte de "Merhaba" yazısına şahit olmaktayız. O zamana göre bu iş, üstün bir sanat örneği olarak gösterilmektedir. Bu mahya ramazanı karşılama mahyası olabilir.

Her minare ṭonadub oldı cev-v-i naḥl-ı sūrī
Ergüvan ḥāleti var zīnet-i endāmında

Sey. Vehbī, K. 5/10

Biştemāl belde şü‘āle elinde şimdi
Ṭurma māhiyye ḳanādilinī eyler sūzān

Sey. Vehbī, K. 6/18

Bu beytle de, mahyaların (geceleri) yakıldığına şahit oluyoruz. Elbette o dönemde elektrik yoktu. Camilerde kandilleri, mahyaları yakan görevli kişiler vardı.

Cāmi‘ ḳadrinin āvizesi kūy-ı ḥūrşid
Tāḳ-ı iclālına ḳandil-i hilāl-i raḥşān

Sey. Vehbī, K. 6/39

Burada iki husus söz konusudur: Birincisi, kutlamalarda, tebriklerde "Tak" kurulduğunu ve aydınlatıldığını görüyoruz. İkincisi, Camilerin gece kandillerle aydınlatılmasıyla "Güneşin köyü" haline geldiği husudur. Orası o kadar aydınlık bir yer ki, güneş o köylüdür; diyorlar.

Sonma kandil her mināre şevkile ser germ olub
Dāğlarile sinesin zeyn itdi hengām-ı şıyām
Sezāyî, Ğ. 1/5

Bu beytte, minarelerin aşkile yadığını, orucun, bağrını yaktığını ifadeye çalışır.

‘İdde şofi şanādili soyub mescidden
Giydirir duht-ı reze cām göbegi bir cāme
Belîğ, Ğ. 1/5

Pertev-endāz olıcağ gurre-i şehr-i ramazān
Yakdı şandil-i dili şu‘le-i şem‘-i gufrān
Hāşmet, K. 2/1

Oldı her cāmi‘-i vālā Cebel-i Nūr'a nazır
Her mināre şecer-i Tūr gibi şu‘le-feşān
Hāşmet, K. 2/3

Bu beytlerde camiler, büyüklüğü ve aydınlığı ile Nur Dağı'na, minareler de mahyalarıyla Tur Ağacı'na benzetiliyor.

Encüm-āsā bu şanādil-i firūzān-ı şehr
Eyledi şubbe-i cāmi‘leri gerdün-‘ünvān
Hāşmet, K. 2/8

Öyle şandil uçurur şayyim-i cāmi‘ gūyā
Ateşin Şehper ile tā‘ir şudsi-i cinān
Fāzıl, K. 3/43

Her köşesi bir şarman-ı nūr oldı ziyādan
Envār-ı şanādil ile şarş-ı lem‘andır
Fāzıl, K. 4/20

Eşkâl-ı Süreyyâyı felek yeknesak üzere
Mâhiyyesi her gice bunun başka nişandır
Fâzıl, K. 4/22

Burc-ı şerefe irdi bülendi-i minâre
Başında hilâli taķınur şâhib-i şandır
Fâzıl, K. 4/23

Ķandil uçurur Ķayyim-i seyyâre-keş ammâ
Bir tayr-ı zücâcî ki Hümâ-yı tayarândır
Fâzıl, K. 4/27

BâĶbân-ı çemen ü Ķayyim-i mescid ne 'aceb
Her biri mescîine gülşenine verdi niżâm
Fâzıl, K. 5/2

Her minâr oldu birer şu'le-i cevvalê-i nûr
Oldı her serv-i çemen dilber-i nâzende Ķirâm
Fâzıl, K. 5/4

Câmi'in şu'le-i mâhiyesini taķlîde
Ne şükûfe tonadur şâĶa dirâĶt-ı bādâm
Fâzıl, K. 5/5

Mescide yakdı ise rûĶan-ı şâfi Ķandil
Ķâse-i lâle gülistâna yıķar 'anber-Ķâm
Fâzıl, K. 5/6

BâĶbân düzdî Süreyyâ gibi zerrîn ĶadeĶi
Ķayyim-i mescide Ķandil uçurur her aĶşâm
Fâzıl, K. 5/9

OlmaĶa şu'leci râh-ı Ziyâ Pâşâ'da
Her minâr oldu meĶer ser be Ķadem bir fânûs
Fâzıl, Trk. B. 11/3

Her câmi'-i tâbendesî bir şu'le-i raĶşân
Nûr olsun evi Ķayyim-i seyyâre-feşâmî
Fâzıl, K. 12/3

Zâhiren kıldı daḥî kayyim-i âteş-perdâz
 Câmi' ü minberi kandiller ile şu'le feşân
 Fâzıl, K. 21/6

Benzedi kûbbe-i eflâke kevâkibler ile
 Her minâr üzre o mâhiye-i seyyâre nişân
 Fâzıl, K. 21/7

Camilerin kandillerini yakan özel görevli kayyimlerin bulunduğunu, bir zamanlar Ziya Paşa Caddesinde kandilcilerin olduğunu öğreniyoruz. Camilerin aydınlanmış kubbelerinin, feleği kaplayacak kadar büyük olduğunu, ifade ediyorlar şairler.

Her minâr üstüne bin kevkeb-i dürrî aşilur
 İncu püsküllü 'aceb her biri güyâ cânân
 Fâzıl, K. 21/9

Olmuş âvize kanâdîl iki yandan güyâ
 Boyun altını ile şalına serv-i revân
 Fâzıl, K. 21/10

Burada yeni bir şeyle karşılaşyoruz: Boyuna asılan altın: "Boyun altını" bugünkü deyimle kolye veya gerdanlık karşılığında söylenmiş ve kandil, boyun altın olarak, teşbih yapılmıştır.

Bağ-ı hüld eyledi her câmi'-i pür envârî
 Nürdan servi degil mi o menâr-ı rahşân
 'Ârif, K. 1/3

Arif'de, kanillerle süslü minareleri, nürdan birer selvi ağacı olarak teşbih eder. Pırıl pırıl parladığını vurgular.

Gece kandil uçurub rûzları şevkından
 N'ola tenhâca eger kâğıd uçursa yârân
 'Ârif, K. 1/5

Burada geceleri kandillerin birer uçurtma gibi havada asılı kaldığını, sevgililerin gündüz تنها köşelerde kağıt (uçurtma) uçurmak istediklerini belirtir.

Her mināreye anādilile bir me'ale ver
Etmeye oğru yola halkı hidāyet ramazān
Sūrūrī, K. 1/8

idmete evkile dāmen bī meyāndır ayyim
Oldı andili yakub lem'a feān-ı ramazān
Sūrūrī, K. 2/16

Donadub cümle anādil-i menār ü mescid
Me'al-efrüz-ı merām oldı 'umümā İslām
Vāıf, K. 2/13

Bu beytten de anlıyoruz ki, ramazanda bütün mescidler, minareler kandillerle, mahyalarla süsleniyor. İslam aleminin bütün dünyayı aydınlattığını ifade ediyor. Burada mecaz anlamda kullanıldığına dikkati çekmek isteriz.

Gicelerde per olub cümle anādil-i menār
Cāmi'ān olmada rek-āver-i hūrān-ı cinān
Vāıf, K. 3/9

Her mināre em-erāđ efrüz olub i'lān eder
Lem'a-rız oldı deyu feyz-ı cenāb-ı müste'ān
Leylā Hānım, K. 1/4

Döndü hep ubbe-i eflāke cevāmi' gūyā
Bulub envā'-ı meābih ile anlar zīnet
Kālāyi, K. 1/4

Oldı hep ubbe anādili evābit anda
Māhiye seyriñe seyyāre ıfat bir hey'eat
Kālāyi, K. 1/5

Cami içindeki aydınlatma "kandil" adıyla anılmaktadır. Bu konuda o kadar ileri gidilmiş ve aydınlatma sanatı öyle geliştirilmiştir ki, kandiller fezada asılı sabit kubbeler olarak niteleniyor. Gökyüzünü, kandilleri seyre çıkmış topluluk olarak nitelemek oldukça fazla abartılı mübalağalardır. Kālāyi'nin şimdi sunacağımız beytinde: "Talik" yazı türünün de kullanıldığını, böylece hat sanatlarının da güürldünü zikretmekle yetiniyoruz:

Gösterir mäh-ı şıyāmın bize mähıyyetını
 Yazsa ta'lık ile mähıyyeci lafz-ı rahmet
 Kälâyı, K. 1/6

Oldıkca firūzan-ı kanādıl-i mināre
 Biz şem'-i muhabbet yakalım tekye-i cānā
 Zihni, G. 1/5

Rūze-dārānın eder kalbını pür nūr-ı şafā
 Ki kanādıl-i mināre olıcağ şu'le-feşān
 Zihni, K. 1/7

Son söz olarak diyebiliriz ki: mahya ve kandiller minareleri camileri ve gökyüzünü nasıl aydınlatıyorsa, müslümanın kalbini de öyle aydınlatmaktadır. Oruçlu insanlar bunlardan ayrı bir zevk ve heyecan duymakta, mutlulukları artmaktadır.

4.38. RAMAZANDA İTİKAF GİRME

İtikaf, Hz. Muhammed'le başlamış bir ibadettir. Sünnettir ve tavsiye edilmiştir. Ramazanın son on gününde (geceli, gündüzlü) camide kalmak, vaktinin tamamını ibadetle, taatle, tefekkürle geçirmektir. Ancak, zaruri (acil veya ihtiyaç için) olmadıkça dışarı çıkamaz. Bu ibadeti tamamlamak mecburiyeti veya tamamlamayan için keffareti yoktur. Kapanmak, hapis olmak, çevresini örtmek anlamlarına gelir. Divan Edebiyatçıları bu konuyu -aslından çok- tevriye sanatıyla veya mecazi anlamda kullanmışlardır. Buna rağmen, ramazaniyelerde yer almış, bu ibadeti (edebi yönüyle de) tescil etmişlerdir. Sâbit, Sâbit'çe itikafa girerken, Nedîm de Nedîm'ce itikâfı tercih etmiştir. Hoşgörüyü ve geniş bir perspektifle "Divan'da itikaf"ı sunuyoruz:

Çilleye vesvesesiz girdi kapandı zâhid
 Habs olur ta ramazân âhır olunca şeytân
 Sâbit, K. 4/3

Ramazandaki çille itikafıdır. Mevleviler nefis terbiyesi için bin günlük bir kapanma ve imtihan dönemi geçirirler. Buna Çille denir.

Mu'tekif perde-i zülfünde gönül halı gibi
 Rû-be mihrâb dü ebrü seher ü şâmında
 Nedîm, G. 1/5

Nedim, sevgilinin zülfünün perdelediği mekanda itikaf etmek ister. Sevgilinin yüzü mihrab olduğu için de ibadetleri ona doğru yapar. Böylece akşam, sabah bu mihrabdan ve itikaftan ayrılmak istemez.

Olalı mu'tekif-i perde-i zühd ü 'iffet
Rü-be mihrâb-ı dü'âdır seher ü şamında
Sey. Vehbî, K. 5/25

Yüzün mihrab olduğu konusunda, şairler arasında gizli bir ittifak vardır. Sabah, akşam buna dönerek dua ederler.

Her âfet-i nevreste ki şemşîr-i nigâhî
Şad perde-şikâf-ı harem-i mu'tekifândır
Fâzıl, K. 4/8

İtikafı müslümanlar yapar; Bülbül de müslüman olduğuna göre o da itikaf yapabilir. Tabii müslümanlar camide itikaf yaparken, bülbül de gül bahçesinde itikafa girecektir:

İ'tikâf eyledi bülbül harem-i gülşende
Berk-i gülden bütün etrâfına çekmiş ihrâm
Fâzıl, K. 5/13

Burada söylemeyi ihmal ettiğimiz bir husus da, itikafa giren kişinin etrafı örtü ile çevrilir ve kapalı bir alanda kalır. Bülbül, gül yaprağından kendine örtü (ihram) yapar. Bu örtüden dışarı çıkmaya da, "itikaftan çıkma" denir.

Çäk çäk etdi sıtâr-ı i'tikâf
Tal'at-i pür şu'le-i didâr-ı 'id
Fâzıl, K. 10/4

Beni ammâ ki bu mübârek ay
Bu sene i'tikâfa koydı heman
Fâzıl, K. 14/38

Yukardaki birinci beyitle, örtüyü yırtıp itikaftan çıkışı, ikincisinde ise, ramazanda itikafa girildiğini görüyoruz.

Giderek oldu duta halka-i ebvâb gibi
Tâ ki ağanıñ ola mu'tekif-i dergâhî
Fâzıl, K. 20/5

Ne bilür mu'tekifîñ sırrını mahcûb-ı riyâ
Ref'-i estâr-ı hafâ eylemeyince Yezdân
'Ârif, K. 1/15

Arif'in bu beytinden itikafın sırrını samimi olmayanlar bilemezler. Ancak Allah gizlilik perdesini kaldırırsa anlayabilirler, diyor. Buradaki perde de bir itikaf perdesidir. Tevriye sanatı yapılmaktadır.

İ'tikâfîñ bozub aşhâb-ı riya şöfi gibi
Gitdiler 'id-gehe anlara çâdır çâdır
Sürürî, Ğ. 3/3

Bazılarının dayanamayıp itikafını bozduğunu söylüyorlar. Şair, onları samimiyetsizlikle suçluyor. İtikafını bozanlar, camideki çadırdan çıkıp, bayram yerindeki çadırlara gittiği, hicvi bir uslubla dile getirmektedir.

Küşe-i şavma 'aya çekdi yine kendisini
Hilesinden hele seyr-i sipere mu'tekifân
Vâşif, K. 3/10

Meyhânedede ol mu'tekif ey Zihnî şebân-rüz
Cerrâr gibi gezme saşın hâne be hâne
Zihnî, Ğ. 1/9

Son iki beytde gördüğümüz husus şudur: Birincisi: bazıları hile ile itikafa girmekteler ve kendilerini gizlemektedirler. İkincisi: bazıları da meyhaneye dalıp orada kapanıp kalmışlar. Onun da itikaf yeri meyhane olmuştur.

4.39. RAMAZANDA İSTANBUL (ÇARŞI-PAZAR ALIŞVERİŞİ VE ŞEHİR GEZİNTİLERİ)

Ramazan gelince hayatın akışı değişir, ihtiyaçlar farklılaşır. İftarlık, sahurluk, bayramlık ve hediyeler... Bunlar ciddi ihtiyaçlar olup, önceden hazırlanması gerekir. Bu da çarşı-pazar alışverişi demektir. Bunu yaparken gezmek, eğlenmek de bu işin bir parçası olarak görülür. Bu ayda camiler bile birer pazar yeri halini alır. Camiler, ziyaretler (Hırka-i Şerif, Eyyub Sultan) gezilir;

dualar yapılır; adaklar adanır. Dostlar görülür, gönülleri alınır. Ramazan başlı başına bir merasimler zinciridir. Şimdi birlikte (Divan Şairlerinin rehberliğinde) alış verişe çıkalım ve şehri dolaşalım:

Tonanup al 'ākīdeyle şeker tablaları
İtdi her gūşe-i İstanbull sūq-ı Mercān
Şābit, K. 4/13

'İd ola faşl-ı bahār ola da Sa'dābādīn
Zevkinī eylemeyim sıhhat olur baña hārām
Nedīm, K. 1/18

Gezip envār-ı kanādīl ile hūrşīd-rūhān
Oldı reşk-āver-i eyyām-ı çerāgān-ı leyāl
Haşmet, K. 1/8

Ekser-i serv-kađān Cami'-i Fātīhde gezer
Havlınıñ her tarafı dilber ile māl a māl
Haşmet, K. 1/9

Kimi 'uşşākına hem-dost olup gezmekde
Kimi zen-dostluk edip almış ele bir gül-i al
Haşmet, K. 1/10

Ramazandaki gezmelerde aşk, muhabbet de yer alır. Aşıklar da birbirini görme fırsatı bulur.

Sū-be-sū mīve fūrūşān terāzu der-dest
Yalvarıp derler efendim be-meded benden al
Haşmet, K. 1/12

Pazarcıların mallarını tanıtmalarına, satış için takdimlerine şahit olmaktayız.

Allāh Allāh nedir ol āmed ü reft-i hūban
Ki temāşā ile dil oldu perīşān-aḥvāl
Haşmet, K. 1/13

Yoğdur iqbāli oruç yemede ḥalkın ammā
Bir göz ile bakarak geşt ü güzār etse bütān
Haşmet, K. 2/12

Bu da bu şehir-i 'azîmin ne güzel 'âdetidir
Görünür heb ramazân içre nühüfte hûbân

Fâzıl, K. 3/53

Nür toğdı yine erkân-ı Sitanbul üzre
Her taraf buldı şeref hâlet-i maqbûl üzre

Fâzıl, Trk. B. 11/6

Her minâr oldu birer nağl-ı tecellî envâr
Tür-ı Sînâ'ya nazîr oldu bu şehir-i me'nûs

Fâzıl, Trk. B. 11/12

Şad hamd ola devrinde yine şehir-i Sitânbul
Envârını baştırdı gülistân-ı cihânın

Fâzıl, K. 12/2

Der-i Firdevsi küşâd eyledi Rızvân meger
Seyr-i gılman Sitanbula çıkıb hûriyyât

Fâzıl, K. 16/3

N'ola ederse lebin haţ nev-i demîde lezîz
Şeb-i şıyâmda elbet gelür 'akîde lezîz

'Ârif, Ğ. 1/1

Tabla-i şekker-i 'aţâr kadar zevk verir
Geceler encüm-i raşşân ile çerç-i gerdân

'Ârif, K. 1/4

Gülistânî nice eylerse müzeyyen nev-rûz
Vermiş ol mertebe İstanbula zînet ramazân

Sürürî, K. 1/10

Unıdır zîver-i sūkî gören ekl ü şürbî
Âdemi rûzeye teklîfe ne hâcet ramazân

Sürürî, K. 1/12

Diyebiliriz ki, ramazanda İstanbul bambaşka bir güzellik ve özellik kazanır. Çarşı, pazar, alış-veriş ve güzelleri temaşa! Herşey çok güzel. Şehir temizlenmiş ve süslenmiştir. Satıcısıyla, müşterisiyle bir başka hüviyete bürünmüştür.

4.40. NEFS, ARZU VE ŞEHVET

İnsanoğlunun arzu ve istekleri vardır. Bunlar zamanında, yerinde ve uygun şartlarda olabilir. Bunlara "İhtiyaçlar" adı verilir. Bir de, kural tanımadan, yerine getirilmesi istenen arzular vardır ki, bunlara "hırs, nefis veya şehvet" denir. Ramazanda bu tür arzular kontrol altına alınır. Yapılması, hakkı ve normal de olsa, ramazan sebebiyle durdurulmuştur. Bazıları bu ayda nefis ve arzularına hakim olabilmişler; bazıları da ramazana rağmen olamamışlardır. Divan Şairleri bu konuda şunları söylemiştir:

Besât-ı rezm-i piçide velî eyyâm-ı tâ'atdır
Biraz da leşker-i nefis ü hevâ ile cihâd olsun
Kâmî, K. 2/18

Ah etdim o mehpâreyi gördüm yine nâgâh
Bir taze belâ geldi dile bir gam-ı cân-gâh
Fâzıl, Trk. B. 2/32

Bir taze civân kâfi iken hâriç ü dâhil
Ben neyler idim gâ'ile-i ehl ü 'iyâli
Fâzıl, Trk. B. 9/9

Ġarâz keşr-i şehvet iken şavmdan
Ġayâlât baş kaldırır nevmnden
'İzzet, Mes. s. 102/11

İzzet Molla'nın bu beytinden anlaşılacağı gibi ramazanda arzu ve istekler baş kaldırır ve insanı nefis imtihanına sokar. Ramazaniyelerdeki bu beytler biraz da latife kokmaktadır.

Fesâd öğredüb nefis-i emmâreye
Yüzüñi benim boyayan çareye
'İzzet, Mes. s. 102/15

Benim şol ki şeytâna yok hâcetim
'Azâzili izlâle var kudretim
'İzzet, Mes. s. 102/16

Uyub nefsi emmāre'ye 'ākībet

Olurlar refīk-i reh-i ma'siyet

'İzzet, Mes. s. 105/12

İzzet Molla'nın bu beytleri konuyu ne kadar açık ve güzel bir şekilde ortaya koyar. Ramazan gibi bir ayda nefis ve arzularına uyan elbette günah yoluna sapar. Şairlerimiz de bunu söylemektedirler.

4.41. RAMAZANDA MEY, ŞARAP, MEYHANE

Ramazanın gelmesi mey'in kesilmesine, meyhanenin kapanmasına, meyhanecinin de bahtının, işinin kararmasına sebep olur. Cennet kapıları ardına kadar açılırken, meyhane kapılarına kilit vurulur. Bir çok (meyhane sakini) kişiler tevbe eder, içmeyi bırakır, ibadete, hem de hızlı bir ibadete başlarlar. Şarap çanakları artık abdest ibriği olmuştur. Bir çok kişiler de meyhanenin kapalı oluşu sebebiyle bu arzularına kavuşamazlar. Şairlerimiz bu konuları ele alırken, bazan mecaz, bazan hicv, bazan da mübalağalı bir üslub kullanırlar. Bazan da manevi şaraptan, İlahi neş'eden bahsederler. İçkiyle, şarapla (birçoklarının) hiç bir ilgileri yoktur. Şairi tanıyorsanız, yorumunuzu da doğru yapabilirsiniz. Mecaz sanatlarını kullanarak yazılmış bu tür şiirler çoktur. Hatta ramazaniyelerde bile yer alır:

Sākīyā mäh-ı şıyām oldı tamam

Gel beri sun sāğar-ı mey ve's-selām

Nesimī, Ğ. 279/1

Sākī ramazān geldi yine aldı ayağum

Ma'lum degül bayrama dek sağ kalacağum

Zātī, Ğ. 111. C. 424/1

Ben mest-i mey-i 'ışka çıkıbdur yine sohbət

Def sine-vü ney nāle tolu iki kabagum

Zātī, Ğ. 111. C. 424/2

Ramazān oldu şāhid-i mey perdeye rü

Ney için çeng dutub ta'ziye açdı gisu

Füzülī, Ğ. 1/1

Bildi mu'trib ki nedür hāl götürdü kopuzı

Bezmden çekti ayağını sürāhī vü sebū

Füzülī, Ğ. 1/2

Āfitāb-ı kadeh itmez ramazān ayı tulu'
 Ne belādır bize yā Rabb ne k̄ara gūndür bu
 Füzūlī, Ğ. 1/6

Ramazān oldu budır vehm-i Füzūlī'nin kim
 Nice gün içmeye mey zūhd ile nā-geh duta hū
 Füzūlī, Ğ. 1/8

Füzuli'nin bu beytleri tasavvufi açıdan söylenmiştir. Buradaki "bela" imtihan anlamında olup, ramazanla ilahi bir imtihana tabi tutulduğunu belirtir. Bazı beytlerinde de içki mübtelasında olanların hallerini dile getirmektedir.

Gitdi mäh-ı rūze 'iř ü nūşe ruhsattır hemān
 Ālet-i bezm-i müheyā eylesün ħurşidimiz
 Rūhī, Ğ. 1/2

Şanma meyden ramazān ermekle nevmidiz
 Rūz ü şeb muntaẓır-ı cām-ı hilāl-i 'idiz
 Rūhī, Ğ. 2/1

Görüldüğü gibi bir cilveleşme var. Ramazandan şikayet eder gibi görünen Ruhi, daha sonra ramazanı beklediklerini ve ramazan hilalinin gözlendiğini açık bir dille belirtiyor.

Çıksın meh-i şıyām oluruz būs la'linī
 Nūş-ı şerāb-ı nābe yine niyyet eyledin
 Sabrī, Ğ. 1/4

Ķalb-i mü'min gibi mescid müteselli ma'mūr
 Dil-i fāsık gibi meyhāne ħarāb ü vīrān
 Şābit, K. 2/12

Dehen ü destini mey-ħāre yudı sahbādan
 Kūze-i bādeyi ibrik vuzu' itdi hemān
 Şābit, K. 4/4

Olur peyveste bu germiyyet-i bāzār-ı 'iř ü nūşı
 Meger teşrif-i eyyām-ı şıyām ile kesād olsun
 Kāmī, K. 2/17

Bu beytlerden anlaşılacağı üzere ramazanın gelmesi, meyhane ehlinin ve meyhanenin dağılmasına sebeptir. Şairler de bunu yansıtırlar.

Şunmadan sāgarī sāķī düşerim ayağına
 H̄asretim bādeden efv̄un iken ibrāmında
 Nedim, Ğ. 1/6

Rūze itmişdi şeb-i 'işi muḳaddem tesvīd
 Seher-i 'īd añı kim çekdi beyaza el'ān
 Sāmī, K. 1/12

Zūr-ı bādeyle şikest etdi sebūyī tevbe
 Aña sīmīn kenār urdı hilāl-i ramazān
 Sey. Vehbī, K. 6/6

Rūze-dār ağızı gibi şimdi mühürlüdür heb
 Ḳapanub mey-gede ḳapusı çü baht-ı mestān
 Sey. Vehbī, K. 6/8

Vehbī'nin beyitlerinden de anlıyoruz ki, şarap ehli ramazanda tevbe edip, içmeyi terkederler. Bu arada bayramı gözleyenler de yok değildir. Bazıları: "bayram gelse de içsek" şeklinde düşünmektedirler.

'İdde şōfi ḳanādili soyub mescidden
 Giydirir duht-ı reze cām göbegi bir cāme
 Belīg, Ğ. 1/5

Kesdiler meygdeden bāde-perestān ayağı
 Görüb el vermedigin 'ālem-i āba eyyām
 K. R. Paşa, K. 1/4

Bildirir şekl-i hilāl olduğunu rūze-keşe
 Nāhūn-ı 'afv-ı H̄üdā 'uḳde-küşā-yı 'isyān
 H̄aşmet, K. 2/5

Zira ne demektir bu ki sīrūze mey-āşān
 Cemden beri eglencesi cāma nigerāndır
 Kāmī, K. 3/4

Bu beytteki "Cem"den kasıt, Alevi cemi olub olmadığı hususunda kesin bir delilimiz yoktur. Bu ifade bize bu konuyu hatırlatmıştır.

Müşkil bu ki mu'tādı ola cām-ı şabūhı
Vaḳtı gelicek necm-i seḫer lem'a feşāndır
Kāmī, K. 3/5

Hecri mey ile her ne ḳadar ra'şeler etse
Düşmez ki mededkār-ı dem-i pīr-i muḡāndır
Fāzıl, K. 4/16

Ḳandilleri sāḡar gibi cāmi'de görünce
Şevk-i mey ile dīdesī ḫunābe çegāndır
Fāzıl, K. 4/18

Bu beytte şairin, camideki kanilleri, şarap bardağına benzetmesine şahit oluyoruz. Bu da, içkiyi terketmiş olanlara meyi hatırlatmakta, bir nevi onların özlemini tazelemektedir.

Mey-keşīñ 'işine verdiyse keşel şōfiye de
Rencīş-i tā't ile virmedi rāḫat ramazān
Sürürī, K. 1/2

Ramazāndır yetişür 'iysi bıraḫsun mey-keş
Şunda bayrama ḳadar şōfi-i ḫod-kām olsun
Sürürī, Ğ. 2/4

Pāy-ḫum-ı seng-i Ayasōfiyyede şimdi
Meyḫāre çü tāk-i rez-i ter girye künāndır
Vāşıf, K. 1/14

Devriderken gice meclisde şarāb-ı gül-fām
Der-i ḫum-ḫāneye mühr urdı gelüb māh-ı şıyām
Vāşıf, K. 2/1

Ramazanın gelişiyle meyhanenin nasıl kapandığını bize ne güzel anlatmaktadır. Mühürlemek deyimini burada görüyoruz.

Şimdi gök kandili hep sönmede meyhaneleriñ
Göremezse n'ola ayık yolun ehl-i 'işret

Kālāyi, K. 1/9

Meyhanelerin kapanmasına, mühürlenmesine, dağılmasına şahit olmuştuk. Burada da kandillerin söndüğüne şahit oluyoruz. Tabii ramazan gelince meyhanenin kandilleri söner ve kapılar kapanır. Şair, kandillerin sönmesiyle, sarhoşların eve giderken yolunu göremeyeceğini belirtmektedir.

Fikr-i encām ile cāmī birağ elden çeledi
Ramazandır mey-i maḥbūb ile olmaz ülfet

Kālāyi, K. 1/11

Burada da: "içki ile ülfet (dostluk) olmaz", diye uyarıyor. "Elinden şişeyi bırak" tenbihini yaparak ikaz ediyor.

Pür kılub cām-ı muşaffa ver baña nüş eyleyim
Rūze girdi bend olur meyḥāne bābi ihtimāl

Türābi, Ğ. 1/3

Sāye şaldı üstüme mäh-ı şıyām bir ebr-veş
Bezm-i mey etdi ḥuzūrumdan nihāyet intikāl

Türābi, Ğ. 1/4

Bu beytte de mey (ramazan gelince) huzurdan çıkıp gidiyor.

Āteş-i rūze-i hicrānı iderdim nisyān
Olsam ol muğbeçenin 'id-i visāliyle bekām

Eşref, K. 1/52

Bu konu ramazanda meyhane ve mey husunu içine alacak şekilde düzenlendi. Bunun bir ileri boyutu daha var ki o da, ridler, afyon-keşler ile esrar-keşlerin halidir. Bu konudaki görüşleri 42. maddede sunacağız.

4.42. RAMAZANDA TİRYAKİLER, RİNDLER, AFYON VE ESRARKEŞLER

İyi veya kötü alışkanlıklar vardır. Bunlardan vazgeçilemez durumda olduklarımıza: "tiryaki"lik deriz. Sigara, alkol, esrar tiryakiliği gibi. Vücut (her gün dozunu artırarak) belirli zamanlarda alışkın olduğu (bu) maddeleri almak

zorundadır. Kurtulmanın yolu ise: özel tedavidir. Madde bağımlılığının iyisi yoktur, hepsi kötü ve tehlikelidir.

Rind ve rindlik: Her yolu kendine mübah sayan, hiç bir şeye önem vermeyen, dünyadaki olan bitenle ilgilenmeyen kişilere "rind" denir. Bunlar çok iyi insanlar olmakla beraber, hayatın hiç bir yönünü ciddiye almayan insanlardır. İçki, esrar, afyon kullanır, meyhaneyi mekan kabul ederler. Ramazanın gelişi onlar için büyük bir talihsizliktir. Işıkları sönmüş, meclisleri dağılmış, kapıları kapanmıştır. Bu da yetmezmiş gibi, oruç tutmak zorunda kalırlar. Gözleri ve gönülleri bayram hilalindedir. Onların bu hali nüktedanlar için nükte, fıkracılar için fıkra, mizahçılar için mizah, alay, espiri konusudur. Zahidler için ise hiciv konusudur. Bunların tamamını bir film şeridi gibi gören ve gözler önüne serenler ise devrin şairleridir. Kendi ifade yeteneklerini ve zeka oyunlarını da ekleyerek ölümsüz ifadeler ortaya koyarlar. Ramazanda rindler, esrärkeşler, meyhaneler onlar için bitmez tükenmez malzemeler oluşturur. İşte bunlardan örnekler. Tarihi sıra ile verilince, devirlerin genel karakteri de karşımıza çıkar:

Rindliğdın zâhid hışk oldu ol ay rüzede
Gerçi zühd ehlin hârâbat içre kıldı kü be kü
Nevâ'i, Ğ. V. 130/6

Rindüñ sefâ-yı 'işreti öldürdi zahidi
Her güşeden gelür nağamât-ı safâ-yı 'id
Şâbit, K. 2/12

Geldi ol devr-i ferâh-rîz-i neşât-engîz kim
Rind-i şavm-endîş-i gamdan miñneti ib'âd eder
Şâbit, K. 3/2

Doyulmaz ehl-i keyfiñ sâ'imane vaz'ına ammâ
Berâ-yı hüsn-ı zann tatyîb-i hâtır i'timâd olsun
Kâmî, K. 2/20

Bu beytte de olduğu gibi, rindlerin, tiryakilerin ramazandaki halleri çevrenin dikkatini çeker ve eğlence konusu olur.

Şimdengeru rindâna şalâdır ne tururlar
Vaqt-ı tarâb-ı 'âşık-ı şürîde-dilândır
Kâmî, K. 3/6

Bu beytteki "şalâ" iki manada kullanılır. Birincisi, namaz zamanıdır. "Haydi namaza gelin", çağrısı vardır. İkincisi: ölenler için "sala" okutulur. Rindlerin ve rindliğin öldüğü ramazanda, salayı cenaze namazlarına davet, olarak algılayabiliriz.

Rûzeye ermedi ölçüb döküb 'iyeş destî
Buldı kulpun göricek mâh-ı sebûnîñ rindân
Sâmî, K. 1/16

Çüb tâ key n'ola misvâk edinürse zâhid
Rind-i meyhâreye çokdan bilemişdi dendan
Süm. Vehbî, K. 1/5

Şürbi kalb eyleyelim berşe ânındır devrân
Kahve fincânları dönsün bedel-i gerdiş-i câm
Sey. Vehbî, K. 4/16

Bekleriz biz de Ayasofyada küp dibini
Pây-ı humdan geçemez câmi'e varsa rindân
Haşmet, K. 2/16

Elde tesbih ile sâ'ati şayar tiryâki
Dâne-i hebbe-i 'afyonu eder vird-i zebân
Haşmet, K. 2/17

Bu beytler tiryakinin halini anlatmakta çok güzel örnektir. Çünkü elindeki tesbihle tevbe ederken, farkında olmaksızın tesbihini şaşırmaktadır. Zira afyon onu çok etkilemektedir. Bir de, bu ifadeden, tiryaki dediğimiz rindlerin iftardan sonra içtiklerini anlıyoruz.

Gündüz çıkarır zevkîni rindân ramazânîñ
İftar sefâsın dañi ehl-i şikem eyler
Neş'et, G. 1/4

Ehl-i keyfiñ hele keyfiyyetini hiç şorma
Hasret-i berşile 'afyun ile pek hâlî yaman
Süm. Vehbî, K. 1/6

Tulu'-ı gurre-i bayrâmadek ey rind-i sabhâ-keş
Gerek şabr ü taħammül vâde-i pîr-i muğan eyler
Fâzıl, K. 1/11

Rindâne eda şōfi-reviş tütmuş iki rāh
 Sevmekde sevilmeğe güneħdir derimiş vāh
 Fāzıl, Trk. B. 2/34

Tiryākilerin ħābdan açıldı dü çeşmi
 Heb ħayret ile māh-ı şıyāma nigerāndır
 Fāzıl, K. 4/19

Uykudan uyanan rindlerin, ramazan olduğunu öğrendiğinde geçirdikleri şaşkınlığı açıklamak açısından önemlidir. Hem ağızları bağlanır, hem dilleri tutulur.

'Ayyāşların ħāli kıızıdır hele ammā
 'Afyon-sem-i kätıl mey ise rūĥ-ı revāndır
 Fāzıl, K. 4/15

Girdi taķvā ile bir ħalete rind-i sālūs
 İndi cāmi'lere envār-ı şerif-i ħuddūs
 Fāzıl, Trk. B. 11/11

Şöyle bir demde erişdi bu mübārek ramazān
 Ser-i tiryaki gibi kīse-i ħarcım menķus
 Fāzıl, K. 15/17

Nev hilāl-i şavm ile baķdım felek ħallāşına
 'Ālemin gülmekte tiryākisine 'ayyāşına
 Fāzıl, K. 18/1

Ramazan hilalinin tiryakilere nasıl bir oyun oynadığını ve nasıl (onları) küçük düşürdüğünü, çok çarpıcı ve mizahi bir biçimde veriyor. Çünkü hilal, onlara oruç ihtarını yapmaktadır.

Bir 'aceb meslek-i rindâne bu şıdķ ü ihlās
 Semt-i 'irfān-ı füyüzāta çıkar şehrāhī
 Fāzıl, K. 20/11

Kerem et sen dağı ey pīr-i mügan luţf eyle
 Rindi bir cām ile şād et ki sürūr-ı eyyām
 Fāzıl, K. 22/4

Bayramın yaklaşması, rindlerin yeniden arzuladıkları aleme kavuşmaları anlamına gelmektedir. Bir nevi kutlamaktadırlar.

Yaklaşdı yine rûze deyu der seher-i 'id
Kef ehli bir sene vaqf-ı helecandır
Vâşif, K. 1/20

Tiryâkiye tâ ki ramazân geldi denilse
Lâ havle künân der emelinden ne zamandır
Vâşif, K. 1/21

İşlerse ciger-gâhına ğamla n'ola bu dâğ
İşler yine imsâk-i duhân ile dumandır
Vâşif, K. 1/24

Hubb-ı 'anberse vefa eylemeyüb keyfimize
Kalmadı firqat-i 'afyonla hiç tâb ü tüvân
Vâşif, K. 3/16

Söz bir etdi vâ'iz ü zâhid bu günlerde meger
Başların pek hırkaya çekmekde rindan-zamân
Leylâ Hanım, K. 1/3

Her seher rıtl-ı girân ile çekerken şıklet
Rind-i maħmûri görün şavmile gelmiş hiffet
Kâlâyî, K. 1/1

Teşrif-i musammın olıcağ mâh-ı şıyâmuñ
Düşdi yine bir gül ğule rindân-ı cihâna
Zihni, Ğ. 1/2

Ramazanın gelişiyle rindler arasında bir karışıklık ve heyecan yaşandığına şahid oluruz. Tabii bu karışıklık ve dedikodu ramazan geldi, gelmedi dedikodusudur. Aldığımız netice şudur ki: rindler de ramazana uymakta, zor da olsa oruç tutmakta, namaz kılmakta, içki içmemektedirler.

4.43. RAMAZANLA VEDALAŞMAK (AYRILIK ZAMANININ GELMESİ)

Otuz günlük ramazanın onbeşi geldiğinde, ramazanın yarısı gitmiş olur. Bu ramazanın sonunun yaklaştığına işarettir. Ramazan sevgisiyle dolu olan müslüman-

larda bir burukluk meydana gelir. Gelen ramazan, geldiği gibi mutlu mu gidiyor. Feyzin, rahmetin, mağfiretin bolluğunu da birlikte götürüyor. Acaba biz gerekli istifadeyi yapabildik mi, düşüncesi Allah dostlarını tedirgin ediyor. İşte bu söylediklerimizden çok fazlasını bakınız Divan Şairleri nasıl terennüm etmişler:

Ey doğtlarım ağlaşalım
Oruç ayı gitti yine
H̄asret edüb inleşelim
Oruç ayı gitti yine

Üftāde, Mur. 4/1

Zālimleriñ yollarıñı
Kesmişidi elleriñi
Yıkılmışidi illeriñi
Oruç ayı gitdi yine

Üftāde, Mur. 4/3

Üftādeyi şād eyleyen
Mü'minleri yād eyleyen
Kayğudan āzād eyleyen
Oruç ayı gitdi yine

Üftāde, Mur. 4/7

Erişdi hicrānıñ demī
Ey mäh-ı ğufrān el vedā'
Ağlatmasın mı ādemī
Ey mäh-ı ğufrān el vedā'

Elden çıkardık mähımız
Eflāke çıksın āhımız
Raħm eylesin Allāh'ımız
Ey mäh-ı ğufrān el vedā'

Ol ey Hüdāyi şubḫ ü şām
Zikr-i Hüdā'da ber-devām
Gitdi meded şehr-i şıyām
Ey mäh-ı ğufrān el vedā'

Hüdāyi, Mur. 1/1, 2, 4

Mü'minler yanar yakılır
 El vedâ'ya şehri'ş-şiyâm
 Melekler 'arşa çekilür
 El vedâ'yâ şehri'ş-şiyâm

Himmet, Mur. 1/1

Hazret-i Hakk'a varınca
 Dergâhuña yüz sürince
 Hoşnüd olasın sorınca
 El vedâ' ya şehri'ş-şiyâm
 Ümmete Hakk'un rahmeti
 Senden umaruz şefkati
 Yâ Rabb unutma Himmet'i
 El vedâ' yâ şehri'ş-şiyâm

Himmet, Mur. 1/4, 5

Yine fıkat nârına yandı cihân
 Hasretâ gitdi mübarek ramazân
 Nuriyle bulmuşdı 'âlem yeni cân
 Firkatâ gitdi mübarek ramazân

Niyâzi, Mur. 1/1

Cem' olub Hakk'a münâcat edelim
 Nür-ı Kur'an ile toğrı gidelim
 Bilmedin kadriñ Niyâzi nidelim
 Dirîgâ gitdi mübarek ramazân

Niyâzi, Mur. 1/5

Geldi ol mâh-ı mübarek kim gider
 Anda mü'minler derünîdan keder
 Dâ'imâ Hakk'dan nesim-i feyz eser
 Geldi mâh-ı rahmet-i Hakk ramazân

İs. Hakkı, Mur. 1/3

Onbir aylık yoldan gelür
 Bir ay bize mihmân olur
 Yarın bize şefi' olur
 Yâ şehri' ramazân el vedâ⁴⁴⁴

Zekâ'i Dede, Mur. 1/1

⁴⁴⁴ Bu şiirin kime ait olduğunu (kesin) tesbit edemedik.

Görüldüğü gibi, çoğunlukla tasavvuf erbabı olan şairlerimiz ramazana veda şiirlerine daha fazla rağbet etmişlerdir. Samimi bir dille ramazanın gidişinden duydukları burukluğu ifadeye çalışmışlar. Türünün güzel örnekleri olarak takdim edebiliriz. Divan şairlerimizin çoğunda ramazan veda yerine, ramazaniyenin sebeb-i hikmeti üzerinde durmuşlardır. Bu bir nevi sebeb ve sonuç, diğer bir deyimle kutlama ve amaca ulaşma veya veda olarak tasarlanmıştır.

4.44. RAMAZANİYYE, 'İDİYYE (BAYRAMİYE) YAZILIŞ SEBEBLERİ

Divan şairleri (elbette) çeşitli sebeplerle şiirler yazarlar. Bir şair için şiir yazmaktan daha tabii bir şey olamaz. Çoğunun geçim ve itibar kaynağı, yazdıkları şiirlerdir. Her ne kadar bir çoklarının işi veya görevi varsa da, onları gündemde tutan, layık oldukları makama, mevkiye getiren (üstün kabiliyetlerinin bir tezahürü olan) şairlikleridir. Zamanı ve mekanı çok iyi değerlendirmek mecburiyetindedirler. Yoksa geri planda kalırlar; gündemi başkaları doldurur. Girift birçok sebeplerden biri de: ramazan ayı gelince hem maddi, hem manevi istifadeyi sağlamak, gönül almak, tebrik etmek, övmek ve yüceltmek amaçlarıyla o günün kudret ve kuvvet sahiplerine Ramazaniyeler yazmaktır. Hem durumlarını (ihtiyaçlarını, arzularını) belirtirler; hem de tebrik ve dua ederler. Halkı tenvir etmek, dikkatleri kendi üzerlerine çekmek te bu işin bir başka yönüdür. Şairlerimizin, Ramazaniyeleri hangi sebeble yazdıklarını kendi dillerinden öğrenelim:

Rûze-i madihîniñ rûz-ı şebîni 'id eyler
Rûze-i 'id-i senâ-yı şeh-i levlâk maķâm
Nazîm, K. 2/23

Rûze-i 'id-i nü'ütî baña oldu rûzî
Rûze-i 'idî dile kısmet edelden ķasâm
Nazîm, K. 2/24

Burada Nazim'in ramazanı ve Hz. Peygamber'i övdüğünü anlıyoruz.

Tâ-be-key zezeme-i rûze vü 'id ey hâme
Rûze vü 'id beyânında yeter best-i kelâm
Nazîm, K. 2/50

İşte geldi der-i iclaline rû-mâl ederek
 Ramazâniyye kâsidesiyle Nedîm-i nâ-kâm
 Nedîm, K. 1/39

Rûze eyyâm-ı derûnımda harâretle Belîğ
 Böyle şirin sühanı yabdı yogırdı hâme
 Belîğ, Ğ. 1/6

Yukardaki beytlerde ihtiyacı karşılama ve güzel nasihat sözkonusudur. Şair Ramazaniye yazdığını açık bir dille beyan etmektedir.

Hağ budur şimdi bu rûziyeye olmaz taklid
 Şu'arâ cem'-i 'aşir etseler ikbâriyye
 K. R. Paşa, Ğ. 1/5

Âferin tab'ıma hem-rûzelik ile Râğıb
 Söyledin bir ğazel-i şi'r-i ter İftâriyye
 K. R. Paşa, Ğ. 1/6

Bu beytlerde de Rağıb Paşa kendini ve şiirini övmektedir.

Fazılâ gerçi bu açlıkda kâsidem götürür
 Şahidiñ ya'ni çörek pâresi olsa ihsân
 Fâzıl, K. 3/60

Bu mâh-ı mu'azzamda belî Fâzıl-ı mehcür
 Sâğar gibi işkeste dil ü hâlî yamandır
 Fâzıl, K. 4/57

Fazıl'ın bu beytlerinde ihtiyacını talep ettiğini açıkça görmekteyiz. Ramazaniye O'nun için bir araç olmaktadır.

Ramazâniye-bahâriye demekten 'arzım
 Şıdkile ed'ıye-i devleti kılmak itmâm
 Fâzıl, K. 5/40

'İd-i ümîde söyleyelim baht-ı türeyî
 İmsâk-i rûze bâ'ış ref'-i hicâb iken
 Fâzıl, K. 8/9

Cüy-ı mekârime düşelim baħr-ı himmete
Tâb-ı şıyam eyledi deryâ serâb iken
Fâzıl, K. 8/10

Fâzıl kılınız kıldı heman küşe-i ğamda
'İlletleri bî ğâyedir ol hâlî yamanî
Fâzıl, K. 12/7

Fazıl'ın bu beytleri tamamen yardım diler ve ramazaniyenin bu konuda kendisine şefaathı olmasını bekler. Zor durumda olduğu belirtir ve bağış ister.

Ėaşd-ı ecr eyleyerek rağmına zühhâdların
Bir Ėazel tarĖ ideyim bâri berâ-yı rinden
'Ārif, K. 1/12

'Ārif de rindleri davet eder ve af diler bu vesile ile:

Ramazâniye Ėazel söyledim eglence için
Okı eglen añı bulunca nihâyet ramazân
Sürürî, K. 1/13

Dedim adın ne dedi baña ol âfet ramazân
Buldu hem nâmımız olmağla şerâfet ramazân
Sürürî, K. 1/14

Ėulünüz sîr-i sîmât-ı kerem olmazsa eger
Bulamaz anda oruç tutmağa tâkat ramazân
Sürürî, K. 1/31

Süruri burada şairce bir incelikle yardım dilemekte, şiirini okuyup eğlensinler diye yazdığını belirtmektedir.

Sâha-i vaşf-ı kibârî ederdim Ėeşt ü Ėüzâr
Ėılsun anıñla beni vâşıl-ı kısmet ramazân
Sürürî, K. 1/41

Ey Sürürî yazılıb vaşf-ı re'isü'l-Küttâb
Okısa şevklenür menķibe-Ėân-ı ramazân
Sürürî, K. 2/19

Ḥazret-i 'Abdü'l-Mecîd Ḥân'ın nevâ'i lutfunuñ
Mâh-ı rûze şükürini tekrâr eder rûz-ı şebân

Leylâ Hanım, K. 1/5

Fazıl'da olduğu gibi, Leyla Hanım da yardım dilemekte ve bunu dile getirmektedir. Bu kasıtle ramazaniler yazılırsa da bazıları asıl maksadın dua olduğunu iddia ederler:

Mağşadım saña dü'âdır ramazâniyemden
Ki bu tasdî'a kılın etdi bu denlu cür'et

Kâlâyî, K. 1/105

Zevk-i rûzeyle gelüb şab'ıma bir şevk-i cedîd
Eyledim vâdî-i eş'âra güzâr-ı seyerân

Kıldı pür sâhil-i elfâz-ı dür-i ma'nâdan
Mâye-i şî'r ki deryâ gibi oldu cûşân

Zihni, K. 1/11, 12

Zihni'yi de orucun aşkıyla ramazaniye yazar bulduk. Bu feyizli ayda ramazanın insanı coşturduğunu ifadeye çalışmıştır. Ramazaniyeler ramazanı ve müslümanları bizlere belgelemek açısından çok önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

4.45. RAMAZANİYELERDE DU'A VE FAHRİYE (TEMENNİ VE ÖVÜNME) FASLI

Her ibadetin sonunda bir dilek, istek ve temenni faslı vardır. Bu iyi dileklere biz genel olarak "dua" terimini kullanıyoruz. Dualar, Allah'a hitaben yapılır. Allah'tan istediklerimizi dua formuyla belirtiriz. İnsanların birbirleri için olan iyi dilekleri de dua faslına girer. Bu sebeble, ister kendimiz için, isterse başkaları için olan duayı birbirinden ayırmadık. Ramazaniyelerde yer alan fahriye (övünme) bölümlerini birlikte mütalaa etmeyi uygun gördük. Çünkü bunlar birbirini takib eder ve tamamlar niteliktedir. Ramazaniye şairleri, müslümanlar için iyi temennilerde bulunduğu gibi, ramazaniyenin muhatabına dualar edildiğine rastlamaktayız. Onları övmekte, yüceltmekte hem de maksadına ulaşacak yolu aralamaktadır. İşte şairlerimiz ve dua faslından örnekleri:

Gāh tesbîh ü şenâ vü zikrile
 Gāh taḥmîd ü dü'â vü şükriyle
 Cân bulurdu mürde dille nûrile
 Ḥasretâ gitdi mübârek ramazân

Niyâzi, Mur. 1/3

Devletin 'âli ola ḳadrîni Ḥaḳḳ ede füzün
 Ta ki Ḳadr-ı ramazân ola cihân içre nihân

Kâmi, K. 1/25

Ḳo taşdı'i yeter vaḳt-i dü'âdır Kâmi'yâ şimdi
 Ne kaşır olsun kelamında ne teksîr-i sevâd olsun

Kâmi, K. 2/13

Eyledikce ümemi rûze vü 'id ol Şâha
 Nice bin rûze vü 'id ola taḥiyyat ü selâm

Nazîm, K. 2/53

Nazîm'in bu beytinde hem dua hem temenni ve hem de medhiyeye şahit oluyoruz.

Her sâlda ere bâb-ı dil iḥlâşla tâ kim
 Miḥrâb-ı niyâz ide hilâl-i ramazânı

Sâmi, K. 2/57

'Ayandır saña yâ Rabb şıḳḳ-ı iḥlâs-ı dil-i Vehbî
 Dü'asın câ vü dildendür ḳabul et ölse de cânî

Sey. Vehbî, K. 2/47

Vaḳt-ı iftârda tâ ki suḥan-ı ḥabîde
 Vehbî'yâ aç dü'âya elin erdi aḥşam

Sey. Vehbî, K. 4/75

Vehbî'nin bu beytinden iftar vakti (yemekten sonra) dua yapıldığını daha net öğrenmekteyiz.

Ta kiyâmet olasın şadr-ı vezâretde mukîm
 Şâh-ı Cem mertebe Ḥân Ahmedin eyyâmında

Sey. Vehbî, K. 5/26

Vakt-ı iftâr-ı kühen sözlere arnım tokdır
 Vehbî'yâ aç elini ayr dü'â eyle hemân
 Sey. Vehbî, K. 6/57

Bî behre-i nâçiz iken işte bu belâ kim
 İsmi yedi kişverde fülân ibn-i fülândır
 Fâzıl, K. 4/41

Vakt-i şerîf-i rûzede Fâzıl nizâ'ı o
 ayr dü'âya başla dü'â müstecâb iken
 Fâzıl, K. 8/28

Açdım kef-i âğuşumu mizâb-ı zemâne
 Toldırdı felek dâmen-i âmâline aker
 Fâzıl, Trc. B. 9/3

Bu dü'âlar ola şâyân-ı icâbet yâ Râbb
 'Arz-ı hâlim dahî mabûl-ı şadâret ya Râbb
 Fâzıl, Trk. B. 11/25

Yâ Rabb kerem ü lufîñ ile eyle mü'ebbed
 Ol Âşaf-ı şâhib-himemiñ devlet-i şânıñ
 Fâzıl, K. 12/9

İlâhî meymenetle 'id-i adr olsun şeb-i rûzen
 Saña a yâr olsun 'ömr ü ibâlin mezîd olsun
 Fâzıl, K. 13/17

Burada Fazıl'ın hem düasına hem de memduhına olan medhiyesine şahit
 olmaktayız.

Ey veliyyü'n-ni'am-ı mâh-ı şıyâmuñ her sâl
 Şöyle âmed-şüd ola bir nesek dil-hâhî
 Fâzıl, K. 20/9

Şıdile her gice envâr-ı dü'â-yı azret
 Fâzıl'ın şu'le-i mihrâb-ı 'ibâdet-gâhî
 Fâzıl, K. 20/10

Menem iklim-i hünerde fuzalâ sertâci
 Menem evreng-i sühânde şu'arânîñ şâhî
 Fâzıl, K. 20/13

Şıdkile hazret-i Sultâna dü'â kıl zîrâ
 Sen dü'âkâr-ı kadîmsin bilürüz hayli zemân
 Fâzıl, K. 21/12

Son iki beytte: şairin kendisini açıkça övmesine tanık oluyoruz. Kendisini yücelterek, duasının değerini artırmaya çalışıyor. Tabii dua yapmak da bir yetenek işidir. Herkes beceremez.

Ey felek-rütbe şeref-kevkebe şeket-kârım
 Mağdem-i mâh-ı şiyâmîñ ola ferhunde her an
 Fâzıl, K. 21/16

'Ömr-ı devlet ile bin yaşa efendim dilerim
 Ramazân hürmetine ide icâbet Yezdân
 Fâzıl, K. 21/21

Demidir kim ola her tâcir-i bâzâr-ı ümîd
 Rayegân nağd-i niyâzile metâ'-ı gufrân
 'Ârif, K. 1/10

Arif'in bu beytinden: duanın arzu ve isteklere kavuşma imkanı sağladığını, bağışlanma sebebi olduğunu görüyoruz.

Evvelâ pâk 'akîdeyle dü'âya 'Ârif
 Şekker-i şükr ile iftârda bâz eyle dehân
 'Ârif, K. 1/16

Kıl dü'â sıdkile memdühına kim olmışdır
 Vaqt-ı teşrif-i sürüşân icâbet ramazân
 Sürürî, K. 1/44

Rûze-veş bil ki Sürürî ola mağbûil-ı Hüdâ
 Hâs tutub niyyetini eyle dü'â-yı ramazân
 Sürürî, G. 1/7

Emredüb vaqf-ı hümâyününden ol şâh-ı kerîm
 Kullarıña lutf ü ihsân kıldı her şeh-r-i şıyâm
 Vâşif, Tar. 1/5

Vâşif yeter ıtnâb-ı ser-i âgâz dü'â kıl
 Zîrâ ki dü'â lâzime-i vaqt ü zemândır
 Vâşif, K. 1/85

Sofıra el kaldıralım bârgeh-i Mevlâya
 'Arz-ı hâl eyleyelim maqşadımız bi'l itmâm
 Vâşif, K. 2/21

Burada da görüldüğü gibi, dualar topluca da yapılabilir. Kabul olma oranı daha yüksektir. Bu dua sebebiyle amaca ulaşmış oluruz.

İdelim ya'ni hülûs ile şeh-i zîşâne
 Her dem ed'ıye-i tevfiq-i meserret-encâm
 Vâşif, K. 2/22

Mü'mine tuhfe-i Hakk'dır meh-i rûze her yıl
 Qadrini bil ki dü'ân ola qabul-i Hâzret
 Kâlâyî, K. 1/14

Ramazaniye türündeki kasidelerin hemen hepsinde dua faslının olduğunu görüyoruz. Biz, buraya Allah'a yönelik olan duaları almaya çalıştık. Zaten "dua" kasideler içinde bir bölüm olarak da kabul edilir.

4.46. CAİZE ALMAK, CER YAPMAK, FİTRE VE SADAKA VERMEK

Ramazaniye yazan şairler, bunun karşılığı olarak "caize" almayı, ince, şairce bir üslubla (istemeye) çalışır. Şair, yazdığı ramazaniyede kendi ihtiyaçlarını dile getirir ve muhatabından bunun karşılanmasını talep eder. Aldığı mükafata (yardıma) caize denir.

"Cer Yapmak" bir deyim olup: ihtiyacı olan mal varlığını (parayı, eşyayı) toplamak (toplamak üzere dolaşmak) demektir. Ramazanda gezici imamlar, hafızlar, fakirler çıkıp dolaştıkları yerlerden topladıkları yardıma "cer yaptı" denir. Şair, bazan kendisini de cerci olarak takdim eder.

Fitre, ramazana aid bir sadaka türüdür. Ramazan bayramı girince (mükellef müslümanlar) aile fertlerinin her biri için (belirlenmiş ölçüde) fitre vermek mecburiyetindedirler. Bir nevi (fakirler için) bayramlık anlamı taşır. Ramazanın sonu yaklaşınca bu konular gündeme gelir ve ön plana çıkar. Divan Edebiyatında bu konu zaten gündemdedir. Ramazaniyeler içinde bu konu hem ciddiye alınmış, hem de toplum meselesi olarak değerlendirilmiştir. İşte örnekleri:

Bu da şehri 'azimün berekatındandır
Fuqarâsında da ârâste-ğân-ı elvân
Şâbit, K. 4/20

Rûze-i fakr-'akîbinde gelür 'id-i gınâ
Fıtra-i vâcibe-i himmete yok mu imkân
Şâbit, K. 4/67

Burada açıkça fitreden ve yardım etmeden bahsedilmektedir.

Azmâyiş eylese tîr-i niyâz-ı rûze-dâr
Aña âmâc-ı icâbet tabla-i meydân olur
Nazîm, K. 1/5

Rûze-dâr kerem ü 'âtifetî 'âm ile hâs
Sâ'il-i 'id-geh-i cüdî hâs ile 'avâm
Nazîm, K. 2/34

Oruç tutanların, zenginlerin, fakir olan herkese cömert davranması, yardım etmesi, sadaka vermesi söz konusudur.

İşık olmuş idi ol meh-i ramazân babaya
Elde keçkül-i şikesteyle tehî ber-enbân
Sâmî, K. 1/18

Mağfiret hil'atini giyse n'ola ehl-i şıyâm
Hüdme şahibi 'idiye virir hüddâme
Belîğ, Ğ. 1/4

Yohsa bektâşi gibi almış ele keşkûlün
Fitre deşirmege çıkmış felek bî sâ mân
Fâzıl, K. 3/3

Fazıl'ın bu beytinde fitreyi ve cerri rahatça görebiliyoruz. Ay'ı kaseye benzeterek, cerre çıkmış bektâşiye benzetmesi de ayrı bir mizah ve teşbih oyunudur.

Olsa ne kadar cāme vü destārī müşekkel
Keşkül yine ferācesi altında nihāndır
Fāzıl, K. 4/30

Şehr-i ramazān içre mekāndan da münezzeh
Kangı kapu açıksa mekānı o mekāndır
Fāzıl, K. 4/31

Limān-ı kerimāne çeker geşti-i hırşī
Ebvāb-ı yem-i sâ'ilī anlar kapudāndır
Fāzıl, K. 4/33

Dāmen be meyān elde 'asā 'ide varınca
Heb cāme-sitān loğma-sitān fitre-sitāndır
Fāzıl, K. 4/34

İster yine zālim oniki māh ola rūze
Çün cerr-i menāfi' ide ne tuhfē evāndır
Fāzıl, K. 4/35

Cerciler bütün yılın (oniki ayın) ramazan olmasını istemektedirler. Çünkü: devamlı cer yapmak imkanını bulacaklar. Onlar dilencileri, devamlı dolaşanları akla getirirler. Ne verirlerse onu alır, toplarlar. Bu tür kişiler. Bunlar: fakirliği sanat edinmişlerdir.

Neyleyim başına çalsun yedi seyyāresini
Mihir ü māhına bedel verse iki tabla ta'ām
Fāzıl, K. 5/46

Ne şehr-i şıyām ü ne meh-i 'id ile maḥzuz
Ḥayret-gede-i matem ü şādile bu çāker
Fāzıl, Trc. B. 9/5

Ol kerem-pişe kerem-kanī ki eyyāmında
Ḥandeler eyledi ihsānile her vech-i 'abūs
Fāzıl, Trk. B. 11/4

Ya'ni ol âşaf-ı devrân-ı mekârim-pîşe
 Ki eder merhâmeti herkese hayr-endîşe
 Fâzıl, Trk. B. 11/10

Ey kerem-kânî benim mîr-i mu'allâ-şânım
 Ramazân oldu baña da'îye-i dâmen-bûs
 Fâzıl, K. 15/16

Şeyh cem'-i şadâkat etdi fakîrim diyerek
 Oldı miskine biraz mücib-i şervet ramazân
 Sürürî, K. 1/3

Süruri'nin bu beytinden şeyh (hoca) efendinin ihtiyaç sahibi olduğunu belirtmesi ve bu sebeble yapılan yardım neticesinde biraz servet (mal, mülk, para) sahibi olduğunu öğreniyoruz.

Boş komaz yarı eder ehl-i niyâzi iksâ
 Gündüz it'âmına virmez ise ruşşat ramazân
 Sürürî, K. 1/23

Nakisü'r-rızqlara tam idi evvel keremî
 Hâliyâ eyledi icâb-ı ziyâret ramazân
 Sürürî, K. 1/24

Ramazanın, fakirler için yardım ayı olduğunu daha net görebiliyoruz. Bu ayda onları ziyaret edip, ihtiyaçlarını teminden bahsedilir.

'Arz-ı hâl etmege bir ehl-i kerem ister idim
 Ki ânîñ qalbine virmiş ola rıkkat ramazân
 Sürürî, K. 1/26

Âsefâ tüt ki taḥammül edeyim lâyıq mı
 Halka 'arz eylerken cüd ü semâhat ramazân
 Sürürî, K. 1/28

Dediler taşraya git şeyhlik et kim olmuş
 Tâlibe mevsim-i tahşil-i mâ'işet ramazân
 Sürürî, K. 1/38

Sürûrî'nin bu beytinden, hocaların taşraya "geçici imamlık" yapmaya gitmesini, bir yıllık ihtiyacı olan geçim harcamalarını temin etmesini tavsiye ederler. Eskiden bu iş böyle olurmuş.

Ben dedim anlara ey kûşe-nişînân-ı ferâğ
Gerçi tûllâbî eder ehl-i seyâhat ramazân

Sürûrî, K. 1/39

Bu beytten de öğrencilerin cerre çıktıklarını öğreniyoruz.

Nân-ı ihsâni ile sîr ola erbâb-ı sühân
Halkı ta kim kıla müstağrak-ı ni'met ramazân

Sürûrî, K. 1/46

'İd yaklaşıdı Sürûrî yine kaldı 'üryân
Câme-püş-ı kerem-i âşaf-ı mün'am olsun

Sürûrî, Ğ. 2/5

Süruri bu beytinde, kendine acındırmak suretiyle caize taleb etmektedir. Bayramı da özellikle hatırlatmaktadır.

Yazdırıb deftere mektûbî efendi ismin
Bir kat esvâb aña yıllık deyu in'am olsun

Sürûrî, G. 2/6

Bu beytten, o zamanlarda ihtiyaç sahiplerinin, durumlarını başvuru yoluyla bildirdiklerini, müracatları sebebiyle isimlerinin tesbit edilerek yardım listesi hazırlandığını öğreniyoruz.

Dest-i mi'mar-ı füyûzât-ı kadrile cümle
Yapılıb ehl-i harâbat 'imâret encâm

Vâşîf, K. 2/2

Fitresî her dilberin 'aşıklara bir büsedir
Virmese şavmî kalur beyne's-semâ bayramlaşîñ

Şem'î, Ğ. 1/4

Yine bir miskîne ver gitmez yabana fitreyî
Çok dü'â kılsun size Şem'î'yâ bayramlaşın

Şem'î, Ğ. 1/5

Şem'inin bu beyitlerinden bir başka hususa varıyoruz ki, aşık kendisini fakir, sevdiğini zengin olarak niteliyor. Onun kendisine yardımı olarak da sevgisini, ilgisini, busesini diliyor.

Gelip geçdi ol mäh-ı gufrân penâh

Bu biçâreye etmedi bir nigâh

'İzzet, Mes. s. 104/26

Meyhânedede ol mu'tekif ey Zihni şebân rûz

Cerrâr gibi gezme sakın hâne be hâne

Zihni, Ğ. 1/9

Zihni'den, cercilerin ev ev dolaşarak yardım topladığını işliyoruz. Yardım dileyene, yardım yapmak müslümanın özelliklerindedir. Çünkü zekat ve sadaka gibi yardımlar dini birer ibadet ve görev olarak (durumu iyi olanlara) yüklenmiştir. Bayramın yaklaşması sebebiyle şairlere, fakirlere, muhtaçlara yardım ederek, ihtiyaçları giderilir. Ramazan da yardım ve bereket ayıdır.

4.47. RAMAZANDA KADİR GECESİ VE ÖNEMİ

Her dinin kendine göre önemli, kıymetli ve mukaddes zamanları vardır. Bunlardan hiç birisi zaman konusunda İslam Dini ile mukayese edilemez. Çünkü bu din, zamanı en iyi şekilde değerlendirmemizi tavsiye eden dindir. Özellikle bir yıllık hata ve günahlardan arınmak için "bin aydan hayırlı" bir zamanı vermekle ne kadar bağışçı, ne kadar insani ve ne kadar âlicenab olduğunu kendiliğinden ispatlar. Bu gecede her şey müslüman içindir. Zaman, mekan, melekler onun için çalışır. Dualar, insanların iyiliğine; tevbeler, bağışlanmaya vesiledir. Hiç bir çalışmanın karşılığı "bin misliyle" karşılanmazken, bu gecede yapılanlar binlerle çarpılarak karşılanır. Müslüman için bu geceden daha önemli ikinci bir gece yoktur. Kur'an-ı Kerim bu gecede, önce Arş-ı Ala'dan dünya semasına, sonra (yine bu gece) dünya semasından, dünyaya indirilmiştir. Yani: Kur'an'ın müjdecisidir. Vahiy bu gecede gelmiş, dünya bu gecede İslamiyetle şerefleşmiştir. Bu gece ve devamı olan bayram, müslümanların hayatında o kadar önemlidir ki, bu konuyu üç maddede inceleme doğru olur kanaatine vardık. Bunlardan birincisi Kadir gecesini zaman, rahmet, bereket, af ve mağfiret gecesi olarak vermek. Divan şairlerimiz bu konuda oldukça hassas ve samimi ifadeler kullanmış, O'nun değerine eş bir seviyede ilgi ve kalite sergilemişlerdir. Çok eski asırlardan günümüze, Kadir Gecesi'ni tebrik ve teşvik etmiş, değerini anlatmaya çalışmışlardır. İşte örnekleri:

Māh-ı ramazān gibi cihān adre erişdi
 Evat-ı seferde dem-i mi'rac ile mazā
 Yayā, K. 1/28

Kişi fenninde pehlevān olca
 Nerede oturursa şadr olur ol
 adri günden güne ziyāde olub
 Leyletü'l adr içinde bedr olur ol
 Yaya, Muk. 1/1

Böyle şebde adre ermek istese bir rüze-dār
 Vāřıl-ı hān-ı nevāl-i hān-ı gālīb-řān olur
 Nazım, K. 1/12

Kadir gecesine erişmek hem bir mutluluk hem de büyük bir fırsattır. Bu geceye ulaşmanın değeri yüce olur, der şairimiz.

Sāl-ı tarihide encüm giib pür nür-ı su'üd
 Münceli adr ile āfāa bu māh-ı ramazān
 Süm. Vehbī, 1/18

Kadir gecesi kainatı aydınlatır ve her yeri nura boğar. O'na kavuşmak bir şanstır.

Kāmilan feyż-ı riyāzette irerler adre
 Ramazān ayına fikreyle nedendir ikrām
 Gālīb, Ğ. 1/5

şeyh Gālīb, kamil insanların bu geceyi iyi değerdendirdiklerini öğreniyoruz. Ramazan ayına olan ilgi ve iltifat da bu gecenin varlığı sebebiyledir, diyor.

Bir māh-ı mükerrrem kim sevād-ı leyle-i adrī
 Siyeh bir hāl-ı zinettir cemāl-i udsiyyān üzre
 Fāzıl, K. 1/12

Ruhsār-ı dırahsān ile zülf-i şeb-i deycür
 andil ğicesidir yüzi hem zulmet ü hem nür
 Fāzıl, Trk. B. 2/12

Bir gün arayub bulmadım ol taze civānī
Mānend-i Şeb-i Kādr-i şerīf etdi nihānī

Fāzıl, Trk. B. 2/38

Fazıl bu beytinde, Kadir gecesinin (ramazan ayı içinde) gizli olduğunu işaret etmektedir.

Gerdan altında siyah hālī o meh-ruhsārīn
Leyle-i Kādr-ı mübārek ramazān içre nihān

Fāzıl, K. 3/59

Ol mäh-ı fazilet ki be her rüz-ı şerīfī
Şad mähā bedel olsa dahī 'ayn-ı ziyāndır

Fāzıl, K. 4/2

Öyle bir dilber-i nevreste-i bāğ-ı Firdevs
Leyle-i Kādrī añın zülf-ı şebistānīdır

Fāzıl, K. 7/8

Bu beytte Kadir Gecesi'nin ramazanın, hatta Cennetin süsü olduğunu iddia edilir.

Rūh-ı Hürīde leyle-i Kādrī
Bir siyah hāldır ki nūr-efşān

Fāzıl, K. 14/4

Beni kıldı misāl-i leyle-i Kādr
Ya'ni kim çeşm-i hālkdan pinhān

Fāzıl, K. 14/39

Şair, burada Kadir Gecesi'nin gizli kaldığını, halktan gizlendiğini açık bir dille belirtirken, kıymette kendine de pay ayırmaya çalışır.

Ramazān mähı ki bir dilber-i sâhib-i nāmūs
Leyle-i Kādrı anın haclede bir gizli 'arūs

Fāzıl, K. 15/1

Burada da Kadir gecesi gizlenmiş bir gelin olarak nitelenmiştir. Ramazan ise: "Namuslu bir güzel"e benzetilmiştir.

Kaşd-ı tebrik-i şıyâm etdi gelüb şekvâya
Bâb-ı ikbâlına bu 'abd-i kadim-i nâlân

Fâzıl, K. 21/17

Ecr-i ihyâ-yı şeb-i Kadri dilerse 'âşık
Gice bîdâr-ı gam-ı zülf-ü ziyeh fâm olsun

Sürûri, Ğ. 2/3

Sürûrî bu gecenin en iyi şekilde ihya edilmesini (hayata geçirilip değerlendirilmesini) temenni eder.

Bil kadriñ zîrâ ki bu şehriñ şeb-i Kadri
Bî şekk sebab-i mağfîret-i 'âlemiyândır

Vâsîf, K. 1/10

Vasîf, kesin bir dille bu gecenin bütün insanlık için af sebebi olduğunu ifade eder. Bu iş için sebep aranır, yalnız Kadir Gecesi kâfi gelir, yorumunu yapar ve haklı çıkar.

Mâhiyet-i Kadri felek-i şân ü şerefde
Mânend-i meh-i rûze müşâr ile benândır

Vâsîf, K. 1/33

Nice ihyâ edelim bâ'is-i ihyâmuz o kim
Elf şehri olmadı ol yek şeb-i Kadre nisbet

Kâlâyi, K. 1/15

Kâlâyi, ayet ve hadislere dayanarak, bu gecenin "bin aydan daha hayırlı" ve ihya sebebimiz olduğunu belirtir. Nasıl hayata geçirelim, sözüyle de yaptıklarını küçümser.

Kadr şânıñı bula tâb-ı şerefle 'âlî
Eyledikçe senede bir mâh-ı rûze 'avdet

Kâlâyi, K. 1/106

Bir şebî şâmıñla yevm-i şehri şıyâm meymenet
Dedi bin aydan hayırlı Hâlık-ı leyl ü nehâr

Kemâhi, Ğ. 1/5

Görüldüğü gibi, bütün şairlerimiz Kadir Gecesi hakkında en iyi dileklerini sunuyor; en güzel tavsiyelerde bulunuyorlar. Biz bu maddeye, yalnız Kadir Gecesi konusunu işleyen şairleri ve şiirleri aldık.

4.48. TEMENNİ EDİLEN ZAMANLAR (KADİR GECESESİ VE BAYRAM GÜNLERİ)

İnsanlar birbirlerine iyi dilek ve temennilerde bulunur, iyi niyet gösterisi yaparlar. Bu dilekler mutluluk için, huzur için, sağlık için, mal mülk için olabileceği gibi, mutlu zamanlara erişmeleri, hatta eriştikleri zamanın "en kutlu" zaman olması ve temennilerinde bulunurlar.

Temenni edilen huzur, saadet, mal, mülk değişkendir. Her kişiye, her topluluğa göre değişir. Değişmeyen ve diğerinden hiçbir şey kaybetmeyen bir şey vardır ki, o da: Kadir Gecesi ile Bayram günleridir. Değerde ve kutsallıkla değişmez bir kıymete sahiptir. Bunu iyi bilen Divan Şairleri, en iyi dilek ve temenni olarak zamanlarının gecelerini Kadir Gecesi'ne, gündüzlerinin de Bayrama dönüşmesini temenni ederler. Bu konuda: Kadir Gecesi ve Bayram günleri, ayrılmaz bir ikiliyi oluştururlar. Bu sebeble biz de bu ikiliyi ayrı bir madde olarak sunmaya çalıştık. İşte (en iyi dileklerin) örnekleri:

Her gicesi her günü Kıadr ile Bayrâm olur
Vaşlına her kim qarîb oldu ba'îd olmadı
Nesîmî, Ğ. 1/8

Kadir Gecesine ulaşanların Allah'a yakın olacaklarını ifade eden Nesîmî, her gecenin Kadir Gecesi, Allah'a kavuşan her günün de Bayram olduğunu ifade ediyor.

Kim ki oldu tâli '-i Hakk'dan sa'îd
Olmadı şeytan kimi adı mürîd
Kim ki nefsin bilmedi Hakk'dan ba'îd
Gündüz ü akşamı oldu Kıadr ü 'îd
Nesîmî, Tuy. 27

Şâdam aña kim oldu gicem Kıadr ü günüm 'îd
Şark illerine bir meh-i tâbân ile gitdüm
Yaḫyâ, Ğ. 2/2

Kıble-i k ubbe-i nişin n Mehemmed Paş 
 Leylat 'l- adr-i kerem 'id-i şab h-ı ihs n
 Ş bit, K. 4/24

Ahdin n g ndizid r mevsim-i 'id-i ekber
 G ninin her gicesid r Şeb-i  adr-i Ramaz n
 Ş bit, K. 4/25

Sabit burada "id-i ekber" deyimini kullanarak, bayramın cuma gününe geldiğine işaret etmektedir. Dini bayramlar eğer Cuma gününe rastlarsa "İdi Ekber" denir. Cuma günü de (müslümanlarca bayram sayıldığından) bayram, iki bayram bir araya gelirse "Büyük Bayram" deyimini kullanılır.

Şadr-ı ' li-i kerem-karu n ola hem-v re
 Güni 'id   gicesi Leyle-i  adr-i ramaz n
 Ş bit, K. 4/69

Matla'ından kim hil l-i r ze n r-efş n olur
 Her Őabaĥ   Ő mı  adr   'id ins   c n olur
 Nazim, K. 1/1

 adr   'id olsun Şeb-i r z  o ' li h zreti n
 Ehl-i İsl ma Őiy m   'id kim ferm n olur
 Nazim, K. 1/48

Nice r ze ki a n  r z   Şebi  adr ile 'id
 Nice r ze ki ola 'idi  ni n subĥ ile Ő m
 Nazim, K. 2/2

G r ld ği gibi, devlet büyüklerine yapılan en iyi temenni: zamanlarının her anının kutlu olmasıdır.

Gece gündüz gece asayişile evk t n
 Her Şebin  adr seni n her günün olsun bayram
 Nedim, K. 1/43

Seher-i 'id-i celi maşrık-ı ruhsarında
 Leyle-i Kadr-ı hafi zülf-i siyeh-famında
 Nedim, G. 1/4

Nedim'i bu beytinde (O'nun kendine has uslubu ve düşünce tarzıyla) Kadir Gecesi ve Bayram gününü, bir güzelin zülfüleri altında gizlenmiş güzellik olarak görmekteyiz.

Meh-i rüze gibi kim bilmez ise adr ü vālāsın
 arām olsun şıyām-ı 'id gibi aña ihsānı
 Sey. Vehbī, K. 2/46

Vehbi iğneleyici bir ifadeyle, ramazanın ve Kadir gecesinin kıymetini bilmeyenlere, bayramı haram etmektedir.

Güni 'id ü şebī adr ü meh-i ibālī bedr olsun
 Umurun ayra tevik eylesün te'yide sübhānı
 Sey. Vehbī, K. 2/48

Verdi revna hele şehir-i ramazān 'id-i adr
 Şadr-ı Cem adr-ı felek rütbenin eyyāmında
 Sey. Vehbī, K. 5/12

Güni gündend yeg ola atır şevkile ola
 Revna-ı 'id-i mübārek bula adr-i ramazān
 Sey. Vehbī, K. 6/58

Rüzı nev-rüz ü şebī adr ü şabāı ola 'id
 Tā te'āub ide 'ālemde şühür ü a'vām
 K. R. Paşa, K. 1/37

Koca Raıb Paşa burada bize ilkbaharı hatırlatır ve bu mübarek zamanlara bir güzel zamanı ekler. Kadir Gecesi, Bayram ve İlkbahar. İyi dilekler ve zamanlar için yeni bir boyut olarak kabul edebiliriz.

'Ahdiniñ her günü 'id-i nev-rüz
 Şebī hem rütbe-i adr-i ramazān
 Fınat, Tar. 1/9

Fınat Hanım'ın Raıb Paşa'dan nasıl etkilendiğini hemen görüyoruz. Burada "bahar bayramı" deyiimiyle de karşılaşılıyor. İnsanın değerini de: Ramazandaki "Kadir" Gecesine benzetir.

N'ola zāyende-i 'id olsa sa'id ismi ile
 Şeb-i ābesten-i Kadr olduğı gün gibi 'ayan
 Süm. Vehbî, K. 1/17

Rūzî 'id ü gicesi Kadr ola her bir sâlik
 Āc da'vâciya budur ed'ıye-i vaqt-i Ezân
 Fazıl, K. 3/70

Ezan vakti ac karnına (oruçlu olarak) yapılacak en güzel duanın "gecesinin Kadr, günün Bayram" olmasını istemektir.

Ruhsârî meh-i 'id gibi nūzhet-i cāndır
 Begler ruhu üzre şeb-i Kadr-i ramazāndır
 Fâzıl, K. 4/64

Eylediler Leyletü'l-Kadrı zifâf
 Ya cenâb-ı şūh-ı pür envâr-ı 'id
 Fâzıl, K. 10/5

Fazıl burada da Kadir Gecesi'ni, Bayramla evlendiriyor ve evlilik gecesine götürüyor. İnsanlar için en mutlu anlardan biri oluyor.

Her şebî olsun şeref-endüz-ı Kadr
 Ola her ruzî meserret-bâr-ı 'id
 Fâzıl, K. 10/25

Rūzlar 'id ü giceler Kadr ola devrinde seniñ
 Gece-gündüz görelim Kadr'i dahî Bayrâmı
 Fâzıl, K. 22/34

Burada da şair bu güzel zamanı, kendisi için temenni etmektedir.

Gicesi Kadr ü günün 'id-i sa'id ede müdâm
 Nice emsâli ile eyleye Mevlâ şādân
 'Ārif, K. 1/26

Ārifin temennisinde: bu ve bunun gibi zamanları temenni etmektedir. Diğer, kandil gecelerini ve bayramları kasetmektedir.

Her rûz-ı şebî 'îd ü Kıadr eyleye Mevlâ
Mecmû'-ı cihâna bu dü'â vird-i zebândır

Vâşif, K. 1/87

Vasif, önemli bir hususu burada yakalamıştır. Bütün şairler ve iyi dilekte bulunanlar bu duayı dillerine tesbih zikri olarak dolamışlardır, diyor. Yani, herkes aynı duayı yapmaktadır.

Baht ü iqbâl ile tahtında mukîm oldıkça
Her şebî Leyle-i Kıadr ola nehârı Bayram

Vâşif, K. 2/68

Giceler Kıadr gündüzü Bayram olur
Bay ü gedâ olur şādān merħabā

Sûzî, Ğ. 1/2

Beyin veya kölenin (herkesin) en güzel zamanı budur. Bu zamanda herkes mutlu ve sevinçli olur, denilmektedir.

Oı Kıadr gicesi Bayram günleri
Hakķ ider cümleye iħsān merħabā

Sûzî, Ğ. 1/6

Bu gece ve günlerde Yüce Allah'ın, kullarına mükâfat verdiğini ve onları bağışladığını belirten Suzi, bu zamanları selamlamaktadır.

'Ahd-ı 'adl-i devletiniñ her şebî Kıadr-ı sa'îd
Rûz-ı firûz-ı hümâyün himmet-i 'îd-i cihān

Leyla Hânım, K. 1/6

Her şebî Kıadre bedel her gününü 'îd kılub
Mîhr-i iqbālını raħşende kıla Rabb-ı enām

Eşref, K. 1/59

Gicesi Kıadr-ı berāt gündüzi bir 'îd-i sa'îd
Şerbet-i sofrā-i iftārî çü nesîm-i Cinān

Zihni, K. 1/10

Zihni, burada temennilere yeni bir boyut getirmekte ve iftar sofralarının şerbetini, Cennet rüzgarlarına benzetmekte ve dilemektedir.

‘İd-i ekber her günü adr-ı mübârek her gece
Ehl-i imâna ne mutlu lütf-u sübhândır gelen

A. R. Dede, Ğ. 1/3

Bu gecenin ve günlerin bir İlahi bağış ve mükâfat olduğunu bize anlatan Ahmet Remzi Dede, en güzel gecenin Kadir Gecesi, en güzel günlerin de Bayram günleri olduğunu ifadeye çalışır. Gerçekten de Şairlerimizin iltifatına en çok muhatab olan gün: Bayram günleridir.

4.49. EN GÜZEL VE EN MUTLU GÜN BAYRAM

Ramazaniyeler incelendiğinde, en önemli öğelerden birinin Bayram olduğunu görmekteyiz. Burada bu konuyu ele almamızın sebebi: Ramazanın sonu, bize bayramı müjdeler. Bir nevi, bir aylık ibadetin mükafatıdır. Aynı zamanda ramazanın mütemmimidir. Bu nedenle: Kadir Gecesi, Kadir Gecesi ve Bayramı, son olarak da Bayram maddelerini ayrı ayrı ele almak, nüanslarını ortaya koyarak gerekli açıklığı kazandırmak istedik. Her müslümanın ortak değeri olan bayram, kimseyi ayırtetmeden mutlu kılan bir güzel gündür. Dargınlığın, kırgınlığın, küskünlüğün, düşmanlığın terkedildiği, barışın, huzurun, kardeşliğin başladığı, yenilendiği, onarıldığı gündür Bayram! Bayramı bir de Divan Şairlerinden dinlemek lazım:

aı şıyâm ayı bize ‘id eyledi
Her ne kim aı eyledi ‘id eyledi
Kim ki aı’dı did ü vâ did eyledi
Adını aı ehl-i tev id eyledi

Nesîmî, Tuy. 1/1

İntizar-ı gülgün-ı mey ile bayram ayına
Baa baa inecedür gözümüze ara su

Füzûlî, Ğ. 1/7

Mulaa ‘id ermeden gelmez teselli atıra
Olmayınca aşıl ol bî rahmdan ümmidimiz

R hî, Ğ. 1/5

â’il oldu mi net-i şavma ne âre R hi’yâ
Tek heman bir iki gün zevk ile gesin ‘idimiz

R hî, Ğ. 1/7

Ālet-i bezm-i müheyyâ idüben ey Rûhî
Rüz ü şeb muntâzır-ı cām-ı hilâl-i 'îdiz
Rûhî, Ğ. 2/5

Yukardaki şairlerimiz bize bayramı özlediklerini, hasretle ve özlemle bekleediklerini, bayramın onlara İlahi bir hediye olduğunu ifadeye çalışmışlardır. Bayram hilalini, bezm meclisinin bardağı olarak görürler. Ramazanın sıkıntısını, bayrama kavuşmak için çekmektedirler.

Ƙaldı ümîd ğurre-i Şevvâle Nâbiyâ
Ol mâh-ı ğurre Ramazân oldu gelmedi
Nâbi, Ğ. 1/5

Şevvâl ayı, ramazandan sonraki aydır. Şevvalin gelmesi demek: Bayramın gelmesi demektir. Bu sebeble, Şevval hilalinin gözlenme sebebi, bayrama kavuşma arzusunundandır.

Çıkmış kenâr-ı şehri-i temâşâyâ mâh-ı nev
Yek-sâle râhdan geliyor dil-rübâ-yı 'îd
Şâbit, K. 2/4

Şair, "Bayram" adlı sevgilinin bir yıllık yoldan geldiğini, bu sebeble, onu arzu eden ve karşılamak isteyenler şehir kenarına çıkar, gelişini gözlerler. Burada tevriye sanatı, hatta tecahül-i arifane sanatları yapılmaktadır. Çünkü şehrin yüksek tepelerine çıkıp gözleyenler (zaman tesbiti için) ayı görmeye çalışırlar.

Tenhada bulsa yerdî heman mâh-ı rûzeyi
Pek eskidür mübârek ile mâcerâ-yı 'îd
Şâbit, K. 2/8

Dün çıktî çille-i ramazân 'aceb midür
Lağar görünse mâh-ı naĥâfet-nümâ-yı 'îd
Şâbit, K. 2/10

Burada: ramazanda çilleye girenlerin, bayramla çilleden çıktıklarını bize aktarıyor. Tabii buradaki çileden kasıt "İtikâf" olabilir.

Görsen likâ-yı vâ'iz-i şehriñ kıyafetiñ
Dönmiş cemâl-i rûzeye ol âşinâ-yı 'îd
Şâbit, K. 2/11

‘İd geldi ‘âlem-ârâ kim cihâni şâd ider
Rûze-dârân-ı ğamı endühden âzâd ider

Şâbit, K. 3/1

Herkesin bayramlığını giydiğini, herkesi mutlu kıldığını, sevince boğduğunu görüyoruz.

Sad müjde gelen ‘âleme ‘İd-i ramazândır
‘İd-i ramazân eşref-i eyyâm-ı cihândır

Kâmî, K. 3/1

Kami bize ramazan bayramını tebrik etmeyi hatırlatıyor. Gelen günün en şerefli gün olduğunu belirtmek istiyor.

Geçdi sad rûze ‘İd oldu nice ‘İd-i şıyâm
Rûze-i ‘İd-i muhabbet daĥi bulmaz itmâm

Nazîm, K. 2/1

Nice rûze ki eder mâtemi ‘İd-i şâdî
Nice rûze ki verir ‘İd-i şafâdan peygâm

Nazîm, K. 2/4

Bayramın, nice hüznü, sıkıntılı günlere müjde olarak geldiğini hatırlatan Şair, müjde habercisi gözüyle bakar.

Ĥabbezâ rûze-i dîdâr zihî ‘İd cemâl
Ki dutan rûzesinî etmededir ‘İd müdâm

Nazîm, K. 2/5

Her orucunu tutan mutlaka bayrama kavuşmuştur; diyerek, bayramın bir ibadet karşılığı olduğunu vurgulamaktadır.

Perde-i rûzeden açıldığı cemâl-i meh-i ‘İd
Rûzemiz ‘İd-i sa‘İd etdi ‘alîm ü ‘allâm

Nazîm, K. 2/6

İbtidâ rûze dutan ‘âkîbet ‘İd eyler
Rûze âġâzına zira ki olur ‘İd encâm

Nazîm, K. 2/8

Rûze-dâr ğam-ı ebrûyı görüb eyler 'id
 Ki olur rûze hilâl-i meh-i 'idile temâm
 Nazîm, K. 2/10

Yüce Allah ramazan orucunu bayrama dönüştürmüştür. Oruç tutan mutlaka sonunda bayrama kavuşacaktır. Şu bir gerçektir ki, oruç ancak bayram gelince tamamlanmış olur.

Rûze-dâr olmuş o tâbında meh-i 'id-i cemâl
 Rûze vü 'idine kurban olayım ben nâkâm
 Nazîm, K. 2/11

Rûze-dâr nice demdir ne 'aceb 'id etsek
 Ki eder rûze dutan 'id ile def'-i âlâm
 Nazîm, K. 2/13

Rûze-dârân-ı ğam eylerse n'ola 'id-i sürür
 Âhir-i rûze olur 'id-i hüceste-fercâm
 Nazîm, K. 2/19

Oruçlu çektiği sıkıntıyı ancak bayram gelince unutabilir. Oruçlu ne kadar sıkıntı çekerse çeksin, sonunda kutlu bir bayram gelecektir. Oruçlunun üzüntüsü, sıkıntısı neticede yerini mutluluğa, sevince bırakır.

Subhâ-i rûze-i 'id olsa imâma ne 'aceb
 Silk-i eyyâm bulur rûze vü 'idile nizâm
 Nazîm, K. 2/20

Rûze teşrîfi n'ola eylerse 'idi tebşîr
 Rûzedir dehre eden müjde-i 'idî i'lâm
 Nazîm, K. 2/21

Şam-ı rûze seher-i 'id ile hatm olsa n'ola
 Rûz-ı rûze şeb-i 'id ile olur müşğ-i hitâm
 Nazîm, K. 2/22

Burada ramazanın sonu bayram gecesinin seherine kadar devam eder. Ramazan orucu bayram sabahı misk gibi bir kokuyla son bulur. Beki de, namaza gidenin koku sürmesi, oruçlunun sürmemesi ayrımı ima edilmektedir. Bayramı müjdelemek, haber vermek olayı ayrı bir husustur.

Rūze-i vaşfini taḥrîr edenin kilki olur
 Ḥutbe-i 'îd-i şenâ-kârî-i zâtında ḥüsâm
 Nazîm, K. 2/37

Nazim'in bu beytinden, bayram hutbesinin okunduğunu, hatibin sözlerinden anlıyoruz.

Rūze-i şer'-i şerîfin dutan ehl-i teslim
 Pister-i 'arşî şeb-i 'idde ede cāy-ı menâm
 Nazîm, K. 2/39

Rūze-dārân-ı kemâl-i kerem ü şefkatinüñ
 Ola ârâmgehi maştaba-i 'id-i merâm
 Nazîm, K. 2/43

Oruçlu kişiler (bayramda) arzu peykesinde, döşeginde, dinlenme hakkına sahiptir. Bu, ona bir mükafattır.

Sâhib-i rûze şehâ 'arş-ı berîn 'id-gehâ
 Ey olan rûze vü 'idile şeref-baḥş-ı enâm
 Nazîm, K. 2/45

Oruçlu için her yer (yer, gök) bayram yeridir. Bu şeref ona layıktır. Bütün mahluklar oruçla ve bayramla şeref kazanmıştır.

Rūze vü 'id ki tâ rûz-ı ḥaşır ede güzâr
 Eylerim vaşfına her rûze vü her 'id ikdâm
 Nazîm, K. 2/49

Tâ ki her sâl olub ḥalkâ sadâ-yı rûze
 'îd ile şâd ede Ḥaḳḳ ehl-i şıyâmî mâdam
 Nazîm, K. 2/51

Bu tutum diyemem nakd-i sevâd-ı rûze
 Ḥarc-ı yek rûzeye daḥî ola bayramında
 Nedîm, Ğ. 1/8

Kıla erbâb-ı dili âb-ı ḥayâta sîr-âb
 Erişüb Ḥızr gibi âh o mübârek bayram
 Nedîm, K. 1/12

Nedim burada da kendini ve zafını belirtir: "Ah bir bayrama ulaşırsak ta bayram etsek"; diyerek eğlenceyi kasteder.

Yine 'id-i ramazān oldu şeref-bağış-ı cihān
İtdi imā-yı besāta meh-i nev ref'-i benān
Sāmī, K. 1/1

İmtināna dili bitdi felegin gürre degil
'İdi etdikde telāfi-i hilāl-i ramazān
Sāmī, K. 1/14

Āferin mäh-ı nev-i 'ide tehī kāse iken
Ser te ser 'āleme bast eyledi hān-ı elvān
Sāmī, K. 1/37

Sami, bayramın bize sofralar açtığını, bütün cihanın bayramla şereflendiğini, herkesin parmakla bunu gösterdiğini izaha çalışır. Elbette bayram sofraları, diğer sofralardan çeşitli ve farklıdır.

Mevsim-i nev-rüz-ı sultāniyi ta'ķib eyleyib
Rüzemiz 'idse rüze kesb-i Raḥmān eyledi
Sey. Vehbī, K. 1/11

Şöyle rüşen oldu şikem ki nisbetle
Rüz-ı 'idiñ subḥınī şām-ı ğarīban eyledi
Sey. Vehbī, K. 1/15

Yasağ-ı rüze gıtdi 'iş-ı nüş-ı deverānī
Kilid-i ğurre-i 'id açdı bāb-ı sūķ-ı rindānī
Sey. Vehbī, K. 2/1

Bu beytlerden, oruç tutanların, özellikle yemeğe düşkün olanların bayram münasebetiyle oldukça mutlu ve rahat olduklarını, garibanlar için mutluluk gecesi (akşamı) eyledi. Bayram aynı zamanda rindlerin yolunu açtı, eskisi gibi yeme, içme yine dönüp-dolaşma başladı.

Dut ki gödün şeref-i luṭf-ı ḥitāba lāyık
Farṭ-ı şavķile bana rüzeyi kıldın bayrām
Sey. Vehbī, K. 4/65

Böyle mi eyler o zât-ı şerîfin seyret
Niyetin çoktur efendim hele gelsün bayram
Sey. Vehbî, K. 4/77

"Bayram ola hayrola" deyimini bize hatırlatan Vehbi, bir çok şeylere niyetimiz vardır. Hele bayram gelsin demektir.

Ramazân âhiri 'îd olduğu gibi elbet
Bir gün eylerse telâfi-i muşîbet devrân
Sey. Vehbî, K. 6/51

Tevsen-i tâb-ı yârândırmağ çün aç tutarak
Nice meydân olayım 'îdde görsün yârân
Sey. Vehbî, K. 6/54

Vehbi burada iki ayrı hususu dile getirmektedir. Birincisi, nasıl ramazanın sonu bayram geliyorsa, sıkıntının sonu mutluluktur; hükmüne varır. İkincisi: bayramda geziye çıkıldığını, bayram gezileri veya ziyaretleri yapıldığını belirliyor.

'Îd-i şubh vaşla âhir irgürür iftâr-ı şavm
Tañımıdır 'îde tekaddüm eylese şâm-ı şıyâm
Sezayî, Ğ. 1/4

Oruç ancak bayramda açılır. Elbette bayramda oruç tutulamaz, hükmünü bize hatırlatır.

Ramazânda giyer ol gönca-dehân al câme
Ğayr-ı hûbân bu kesimle çıkamaz bayrâma
Belîğ, Ğ. 1/1

Beliğ bize bayramlığı giydirmektedir. "Eski elbiselerle sevgileler dışarı çıkamazlar", der.

Geceyi gündüze katmış ne şitâb ile gelür
Müjde-i 'îde eder sanki mübârek ikdâm
K. R. Paşa, K. 1/2

Lik hengâmı değil 'arz edeyim tafsîlin
Ederim hazrete inhâ hele gelsün bayrâm
K. R. Paşa, K. 1/31

'İd-i ekber bu sene oldu şıyâma der-piş
Ne ise hâhiş-i dil eyleme bir an ihmâl

Haşmet, K. 1/21

Bu beytte yine "İd-i ekber"le karşılaşılıyor. Cuma gününe rastlayan bayramdan bahsetmektedir. Bayram gelince, gönlün ne istiyorsa onu yap diyerek, bayramın tadını çıkarmaya çalışıyor.

Her şeb-i rûz gibi maṭla'-ı envâr-ı şafâ
Her günü 'id gibi şevk-res-i rûze-keşân

Haşmet, K. 2/10

Her zaman bir meh-i nev-hat ile aḥşam eyler
Hâsılı Ğâlib-i divâneye her gün bayram

Ğâlib, Ğ. 1/6

Şeyh Galib, her akşam bir başka misafirle iftar ettiğini, her gününü bir bayram neşesiyle değerlendirdiğini, bize nakleder. Burada Galib gibi bir şairin "Deliye her gün bayram" deyimini kullanması kendisini de "divane" olarak tanımlaması O'nun nasıl bir İlahi aşk divanesi olduğuna delil olabilir.

'Uşşâka siyeh hâli Bilâl-ı Hâbeşidir
Ruhsârî şabâh-ı şeb-i 'idiñ güneşidir

Fâzıl, Trk. B. 2/13

Hamdü'llâh yine mâh-ı nev-i 'id oldı 'ayân
Küfl iken heb dehen-i ḥalka hilâl-i ramazân

Fâzıl, Trk. B. 6/1

Mâh-ı ramazân itdi bizi bî dil ü peyker
Şun câm-ı meh-i 'idi bize çerḡ-i sitemker

Fâzıl, Trc. B. 9/1

Ne câme-i zibâ ne zer ü sim ü ne sükker
Mihnet-zederâ 'id buved mihnet-i diger

Fâzıl, Trc. B. 9/6

Fazıl, insanları sıkıntıdan mal süs, elbisenin kurtarmadığını, bir çok müslümanlar için orucun bayram olduğu yorumunu yapar. Bir bakıma (manevi olarak) oruç mutluluk sebebidir.

Sad şekve saña ey kerem-i ğurre-i şevvâl
İmsâk-i şıyâm itdi bize ah bu hâlî

Fâzıl, Trc. B. 9/8

Çerhin ne şıyâmında ne 'idinde vefâ var
Bir nağmededir gerdîş-i eyyâm ü leyâlî

Fâzıl, Trc. B. 9/11

Bilmem ki nice bu ramazân ü nice bu 'id
Ne sâ'at ü ne sâl ü ne ihrâm ü ne şurre

Fâzıl, Trc. B. 9/23

Bu iki beyitten şu neticeleri elde edebiliyoruz: Zaman akıcıdır, nasıl akıp gidiyorsa, bayram da geçer gider. Kalıcı değildir. Bunu vefasızlıkla niteliyor. İkinci husus da Hicaz'a gönderilen hediyelerden "sürre"lerden bahsediyor olmasıdır.

'Alemlî şâd eyledi ihbâr-ı 'id
Ġurre-i Şevvâl imiş tâtâr-ı 'id

Fâzıl, K. 10/1

Eyledi şehri-i şıyâmı târ ü mar
Mağdem-i şâh Sipehsâlâr-ı 'id

Fâzıl, K. 10/2

Burada da bayram, ramazanın saltanatını elinden alan bir komutandır. Ramazanı darmadağın etmiş olarak kabul edilmektedir.

Tâb-ı cûdı sofra-perdâz-ı şıyâm
Dest-i ihşânı mekârim-kâr-ı 'id

Fâzıl, K. 10/13

Hağğ seni devletli sultânım mişâl-i mâh-ı 'id
Şu'le bağşâ-yı sürür etsün cihân fânûsına

Fâzıl, K. 17/9

Hamdû'llâh yine erdi Ramazân Bayramı
Bâ'as-ı şevk ü neşât oldu yiñe aqdâmî

Fâzıl, K. 22/1

Güş-ı peymāneye meclisde surāhî egilüb
Müjde tarzıyla meger söyledi bu peygāmı
Fāzıl, K. 22/2

'Ākibet sāmi'a-i rinde erişti bu haber
Heves-i mey ile hūn oldu dil-i nākāmī
Fāzıl, K. 22/3

Fazıl bu son iki beytte: rindler bayram haberini kâh sürahi ve sebudan, kâh başka bir yolla alırlar. Meclis ve eğlence hevesi rindleri yakıp kavuruyor ve bağrını kan ediyor.

Meded öldürmesün açlık göreyim bayramı
Oluyor işte pezirüfte-i gâyet ramazân
Sürürî, K. 1/36

Bu beytte "Bırak bayramı görsün" darb-ı meseli ifade edilmiştir. Aynı zamanda "sayılı gün çabuk geçer" sözüne işaret vardır.

'İd yaklaştı Sürürî yine kaldı 'üryân
Câme-püş-ı kerem-i āsaf-ı mün'am olsun
Sürürî, Ğ. 2/5

Bayram gelince fakirlere yardım edildiğini, giydirildiğini bir de Süruri'den duyuyoruz.

Ramazan gitdi gelen 'id-i neşât-efzâdır
Zahmet-i rûze gibi ğam yine nâ peydâdır
Sürürî, Ğ. 3/1

Ramazân şöfileri 'idgehi kıldı zihâm
Şimdi cāmi'de yok erbâb-ı riyâ tenhâdır
Sürürî, Ğ. 3/2

Dergeh-i meygede açıldı cevâmi' kapanub
'İd bu babda zühhâda keder-bağşâdır
Sürürî, Ğ. 3/4

Yukardaki her üç beytte de anlatılan husus, bayram gelince, "ramazan sofuları" denilen müslümanların yaşantılarında eskiye döndüklerini, ibadetlerini

aksattıklarını, camilerin boşaldığını, bu durumda da samimi müslümanların üzül-
düğünü öğreniyoruz. Camiler boşalıp, kapanacak duruma gelirken meyhanelerin
açılması ise tezâdi bir sanatla hicve götürmektedir.

Mevsim şulh iken ehl-i cedele maḳdem-i 'id
Sahn-ı meyhânedede mestâneniñ işi ğavġâdır
Sürürî, Ğ. 3/5

Bu beytte çok önemli bir husus (değişmez bir kural olarak) yine gündeme
gelmektedir. Ramazanda meyhaneler kapanmış, tevbeler edilmiş, her taraf
sükunete, barışa ve huzura ermiştir. Ramazan gidince, meyhaneler açılmış,
kavgalar başlamıştır. Ramazanda düşen suç oranı, bayramdan sonra yükselmiş,
eski halini almıştır.

'İd geldikte Sürürî'yle gidüb öpdigimiz
Dâmen-i 'Ārif Efendi-i hüner-pirâdır
Sürürî, Ğ. 3/6

Bayramda gidip yardım istendiğinin çok güzel ispatıdır.

'İdiniz mübârek olsun dilberâ bayramlaşiñ
'Āşık-ı sâdıklarız biz evvelâ bayramlaşiñ
Şem'î, Ğ. 1/1

Küs olanlar barışır bayram günüdür lâ cerem
Beyniñizden def' olsun mâcerâ bayramlaşiñ
Şem'î, Ğ. 1/2

Büsbütün gökte melekler birbirine müjdeler
Kulların 'affetdi Mevlâ merḫabâ bayramlaşiñ
Şem'î, Ğ. 1/3

Şem'i'nin bu beytlerinden anladıklarımız şudur ki: Bayrama kavuşanlar,
bayramlaşarak aralarındaki bağı tazeliyor ve kuvvetlendiriyorlar. Bu sebeble
bayramlaşmaları tavsiye ediliyor. Ayrıca Bayramlaşan ve bayrama kavuşan kullar
Allah tarafından affediliyor. Bu müjde elbette çok önemlidir. Hatta melekler de bu
hususunu birbirlerine müjdelerler.

Sāha-i dünyâyı hem reng-i behişt etdi yine
 Salınub seyrâna çıkdı sū-be-sū hūrî vü şân
 Leylâ Hânım, K. 1/2

Erüb bî mesübât-ı hemgâm-ı 'îd
 O demde gelür fikre yevm-i va'îd
 'İzzet, Mes. s. 102/13

Leyla Hanım'da ve İzzet Molla'da bayram zamanı her tarafın cennete döndüğünü, renk renk giyinip çarşı-pazara çıkan müslümanların gezip dolaştıklarını öğreniyoruz. Bu günün (bayramın) Allah tarafından kullarına vadedilmiş bir mükafat olduğunu da ayrıca vurguluyorlar.

Câme-i ömrîñüñ 'âleme olub zeylî tavîl
 'İd-i sıhhatle saña Hakk vere hep sa'diyet
 Kâlâyî, K. 1/107

Şehr-i 'îdi bekleriz şâm ü seher etsün tülû'
 Çekmeden bād-ı şiyâmı olmuşız şöyle hilâl
 Türâbî, Ğ. 1/5

Bu arada bayramı heyecanla beklemek de ayrı bir duygu ve taddır. Orucdan zayıfladığımı, bayram gelince kendisini toparlayacağını ima ediyor. Burada mizah vardır.

Şehr-i gufran erişdi pâyâne
 Etdi teşrif rüz-ı 'îd-i sa'îd
 Rif'at, K. 1/1

Sâ'im-i rûh-ı perest muntazır-ı 'îd olmaz
 Aña çün 'îd olur her dem-i rûze güzerân
 Zihnî, K. 1/8

'İd erüb dilden gam-ı eyyâmı teb'îd eyledi
 'Âlemî heb nâ'il-i ihsân-ı ümîd eyledi
 Zihnî, Ğ. 2/1

Zâ'il oldı cümleden hâlince âsâr-ı keder
 Geldi ancak derdimi bu 'îd tecdid eyledi
 Zihnî, Ğ. 2/4

Rüze-i hicrânıfı biñ ğamla ben çekdim yine
 Ğayrile ol meh neşât-ı meclis-i 'id eyledi
 Zihni, Ğ. 2/5

Zihni'nin bu beyitlerinde bayramın gözlendiğini, samimi oruçluların, bayram gelsin diye (özellikle) beklemediklerini, müslüman için her zamanın bayram ve bayram kadar güzel olduğunu, yalnız ihtiyaç ve sıkıntı insanı üzdüğünü ve zorla bıraktığını bize anlatır. İnsanın sevdiğinin, kendi meclisine gelmesi bile bayram kabul edilir. Hele bu sevgili tarafından bayram bahşışı (hediyesi, harçlığı) ile ödüllendirilirse, elbette o an bayram olur; bayramlar tazelenir.

Bahşış-i 'idiye-i cānāniye mażhar olan
 İşte ol kamınca Zihni 'id-i cāvid eyledi
 Zihni, Ğ. 2/7

Öyle bir 'id-i sa'idī mültezim ki māh-ı mā
 Reşk eder bî-şek aña hep hür-ı ğılmān āşikār
 Kemāhī, Ğ. 1/6

Aslında "Ramazan Ayı" öyle kutlu bir bayramı gerekli görmüş ki, Bütün cennet sakinler (Huriler ve Ğılmanlar) kıskanırlar, hem de kıskançlıklarını gizleyemezler.

Ramazaniyeler içinde yer alan bayram şiirleri o kadar çok ki, bu konudaki en uzun maddeyi ortaya koydu. Divan Şairleri ve bayram! Toplumun her kesimini ve her ferdini doğrudan ilgilendiren bayramlarla bu kadar ilgilenilmekle de kalmamış, ayrıca (kasideler içinde bir tür olan) İdiyye'ler yazmıştır. Yani: eğer bayram konusunu inceleyecek olursak, bir doktora tezi sınırlarını rahatlıkla aşabileceğini (yapmış olduğumuz araştırmalar ışığında) söyleyebiliriz.

Bayram: huzur, mutluluk, kardeşlik, barış, sevinç, kıvanç, dostlukları tazeleme demektir. Kırgınlıkların, düşmanlıkların, küskünlüklerin barışa ve mutluluğa dönüştüğü zamandır. Şairlerimizin bu konuda neden çok daha duyarlı olduklarını anlamak, bayramı ve amacını öğrenmekle mümkündür. Ramazan ibadetinin dünyadaki mutlu sonu da: Bayramdır.

SONUÇ

Ramazan, İslami inanç ve ibadret sistemine göre, oruç tutulan zamanın, diğer bir deyişle, bir ayın islami terminolojiye göre adıdır.

Divan Edebiyatı, Osmanlı Devleti ve kültürü içinde geliştirdiği, âruzu kullanarak (Arap-İran edebi kültürüyle birlikte) ortaya koyduğu edebiyatın ortak adıdır. Milli şiir kültürünün dışına çıkarak dış yapıda değişiklik arzeden, zamanla bunu millileştiren bir nitelik sunar. Kalıplarla birlikte şekil de değişmiş, dörtlüklerimizin yerini beyt sistemi almış ve karşımıza, kasideleri, gazelleri, murabbaları, rübaileri, terki-i bendleri, terci'i bendleri çıkarmıştır.

Müslüman olan Osmanlılar edebiyattaki yeniliklerine, inançtaki yeniliklerini ekleyince: Türk-İslam Kültürü ve İslami Türk Edebiyatı doğmuş oldu. İnançlar kültüre ve hayata doğrudan doğruya aracısız olarak etki ederler. Hayata yansıyan ve etki eden ne varsa, etkisi oranında edebiyata yansır. Müslüman olan Türkler de edebi sahalarına inançlarını taşımakta gecikmemişlerdir. O güne kadar edebi sahamızda olmayan Tevhid'ler, Münacatlar, Na'tlar, Ramazaniyeler arkası arkasına sıralanıp gelmiştir. Ramazan Orucu'nu konu olarak ele alan Divan Edebiyatı türüne "Ramazaniye" adı verilmiştir. İsim, başlık koymasa da, ramazanı anlatan manzumelere, biz yine aynı ismi veriyor, aynı kategoriye dahil ediyoruz.

Ramazaniyeler, Türk İslam Edebiyatında önemli bir yere ve konuma sahiptir. Çünkü Ramazaniyeler, belirli bir kesime değil, kime yazılırsa yazılsın, müslüman olan her insanı ilgilendiren, etkileyen, yönlendiren bir değere sahiptir. Her ne kadar bazı araştırmacılar ramazaniyelerin dindar kişileri hitap ettiğini ifade ederlerse de, bunun eksik bir değerlendirme olduğunu, bu tez baştan sona, hemen her şairin ramazaniyesinde, günahkarlara, ibadetini aksatanlara, yılda bir ay Allah'ı hatırlayanlara, Ramazan Sofuları'na hitablarında bunu müşahede edeceklerdir⁴⁴⁵. Ramazaniyeler bir zümre edebiyatı değildir. Bu nokta, bizim için hayati bir önem taşır. Bu Edebiyatı küçümseyenler, O'nun bir zümre edebiyatı olduğunu iddia ederek, topluma hitab etmediğini kanıtlamaya çalışırlar. Bu çalışmamızda, Divan Edebiyatının, temsil ettiği toplumla ve milletle (kültürde ve yaşta) her ferde nasıl hitab ettiğini, onu nasıl coşturduğunu, sevindirdiğini, iğnelediğini, yerine göre tenkid ve hicvettiğini açıkça müşahede imkanını bulduk. Bu hususları görmek

⁴⁴⁵ Şakir Diclehan, İslami Edebiyat Der. Devre 2/4, 1990.

isteyenler, ramazanın ve orucun hayatımızdaki, edebiyatımızdaki örneklerine safha safha bakabilir, istediklerini bulabilirler.

Ramazan, Türklerin Müslüman oluşundan günümüze, sosyal hayatta önemli bir yer tutmuş, O'nun hayatını, yaşantılarını aksettiren (edebiyatını vücuda getiren) konulardan biri haline getirmiştir. Ramazaniyeler; İslami Türk Edebiyatının, bu ayda tezahür eden dini, sosyal, ahlaki, toplumsal değişmelerden bahseden manzum tarzda yazılmış eserlerine verilen addır.

Ramazanın ilanından, tebrikleşmeye, sahurundan iftarına kadar olan zamanda hayat nasıl yönelir, değişir ve hareketlenir? Bunların cevabını ramazaniyelerde bulmak mümkündür. Alış-verişle başlayan heyecan, ramazan hazırlığıyla başlar, iftar telaşıyla bir ay süreyle devam eder, bayramla had safhaya ulaşır. Hediyeler, bayramlıklar, sadakalar, zekatlar bu hareketliliğin etken unsurlarıdır. Namaz, oruç, hatim okumak, dinlemek, ziyaretler, özellikle eş-dost ziyaretleriyle birlikte cami ve türbelerin, kutsal kabul edilen makamların ziyaretleri bu ayda dikkati çeker ve edebiyata yansır. İftar yemekleri hayatımıza farklı boyutlar getirmiştir. Bunun için özel konaklar yapılırken, otuz gün boyunca gelen her misafire iftar verilir. O zamanın heyecanını, bugün bile ramazaniyelerden hissetmek mümkündür. Bu heyecanlar bizlere ölmez güzellikte eserler armağan etmiştir. İftar vakti fakirin, ayyaşın, tiryakinin sabırsızlığını, dervişin, sofinin, samimi müslümanın oruçtaki sabrını ve tevekkülünü bize ramazaniyeler taşımıştır. Ramazan gelince, her kesimden insanın O'na saygılı olduğunu yine ramazaniyeler ulaştırmıştır. Ac ile toku, var ile yoku birleştiren ramazanı mutlu sonla bizlere ramazaniyeler ulaştırır. Ramazaniyeler orucu ve oruçluyu gözleyen en yakın çekimdir. O'nun gözüyle bakarsak şu kanaate varırız: "Oruç öyle mutluluk veren bir haldir ki, her gün ortalığın ağardığı zamandan, karardığı iftar zamanına kadar bir şölen halindeymiş gibi (insanlara) apayrı bir duygu verir. İnsan kendini manevi bir ziyafet sofrasındaymiş gibi hisseder... İnanmış bir müslüman için ramazan ayı, canlılık, dirilik, şevk veren aydır. Elinde Kur'an, dudaklarında tevbe, tekbir, dua... Hayalinde mutlu ve müreffeh bir dünya!... Yüreğinde Allah, Kur'an, Hz. Muhammed (s.a.s.), ramazan ayının nuru, Kadir Gecesi'nin fazileti, kabına sığmayan bir heyecan, gönlünde mutluluk ve sevgi tutkusu ile sanki başka fezalarda seyrediyormuşluk hali... Bu tecellilerden ayrı ayrı dersler almaya, hisse çıkarmaya çalışan müstesna zamanlar ve imkanlardır Ramazan⁴⁴⁶.

⁴⁴⁶ Şakir Diclehan, İslami Edebiyat, Der. Devre 2/4, 1990.

Ramazaniyeler, bunları önce kendi zamanına, sonra zamanıyla birlikte bize aktaran dini, tarihi ve sosyolojik eserlerdir.

Ramazanla ve Ramazaniyelerle, müslüman olmayan milletler de ilgilenmişler. Özellikle Avrupa'daki sefirlerimiz ve sefaretimiz kanalıyla ramazanla oruçla karşılaşan topluluklar hayretle ve dikkatle izlemişlerdir. Oruç gibi bir ibadet, onlar için oldukça zor bir ibadettir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed, Paris'te Ramazan'ı şöyle anlatır: "... Bu sırada Ramazan-ı Şerif geldi, oruç tuttuk. Ve geceleri cemaatle teravih kıldırдық. Bu sırada maraşal gelip ekabirden selam getirip "Rica ve niyaz ederiz ki, hanımlarımız gelip iftar eylediğinizi ve yemek yediğinizi seyretmek isterler. Eğer ki izniniz olursa cümlemizi sevindirmiş olursunuz ve belki kralımız dahi hazzeder"... Çaresiz kalıp "Elimizden ne gelir, hoş geldiler, sefa geldiler" dedik, gitti. Akşama doğru gördük ki ikiyüz kadar kadın altın ve zinetler içinde gelip karşıdaki sandalyelere oturdular. Bizim konak, kadınlar evine döndü. Sağdan, soldan duyanlar da gelince bin kadar kadın konağı doldurmuştu.

Ne hal ise bu azap içinde iftarımızı ettik. Gece de teravih namazını eda eyledik. Seyredenler gayet memnun kaldılar. Her gece şekerleme ve çöreklerle gelip bizi seyrediyorlardı. Özellikle teravihler onları etkilemişti... Hayran hayran bize bakıyorlardı. "Görülüyor ki eski ramazanlar bizi için, aynı zamanda yabancılar için canlı ve renkli hatıralarla dolu tarihi ve edebi malzemeleri oluşturmaktadır⁴⁴⁷. Türk Halk Edebiyatını öğrenmek için bir süre Anadolu'da yaşayan ve Türk kültürü karşısında hayran kalarak gördüklerini eserlerine yansıtan Budapeşte'li İgnacz Kunos da Anadolu'daki Ramazan hatıralarını şöyle dile getirmiştir: "Oruç bitti mi, iftar sofrası kuruldu mu küçük-büyük herkes kendi keyfine bakıyor. Adeta bir eğlence sergisi açılıyor gibi. O süslenmiş kahvelerdeki cümbüş, o sokaklardaki telaşlı yürüyüş, o minarelerdeki rengarenk, nuranur "mahya..." O cami avlusundaki sergi... Bunları birer birer antalacak olursak uzunca destanlar çıkar... En kalabalık yerler, kandilleri şevk veren camilerin civarı idi. Harfleri nur olan kandil levhaları yüzbinlerce müminlere davettir"⁴⁴⁸. Sanki bu sözler İgnacz Kunos'un değil de bir ramazaniye şairinin ramazanda hissettikleridir. O derece samimi ve gerçek. Ramazan ve Ramazaniyeler yalnız bizleri değil, batılıları da etkilemiştir. Bosnalı Alaaddin Sabit'in meşhur Ramazaniyesi bir Alman müsteşrik tarafından incelenmiş ve Almanca olarak (makale tarzında) yayınlanmıştır⁴⁴⁹.

⁴⁴⁷ Halil Zenciroğlu, Zaman Gazetesi, 24 Şubat 1995.

⁴⁴⁸ Halil Zenciroğlu, Zaman Gazetesi, 24 Şubat 1995.

⁴⁴⁹ 25649 RYPKA 1. İslamica 3 (1927) p. p. 435-478, Sabit's Ramazaniye Übersetz und erklart.

Ramazaniyeler zannedildiği gibi yalnız bizim edebiyatımızda yer almış değildir. Ortak kültür ve din birliğimiz olan Aralar ve İranlılar bu konuya farklı açılardan bakmışlardır. Bunların tavrını bilmek, bu sahada bizim yerimizi tesbit etmek açısından önem teşkil eder. İran kültüründe, Divan Edebiyatı tarzında Ramazaniyelere rastlamıyoruz. Olanların Halk Edebiyatı tarzında olduğu söylenmektedir⁴⁵⁰. Halbuki, Türk şairlerin Farsça Ramazaniyeleri vardır. Sultan Veled'in Sıyam Kasidesi buna güzel bir örnektir. Divan Şairleri yalnız Türk toplumuna değil İran halkına da hitap etme üstünlüğünü göstermiştir. Millilikten, evrenselliğe yükselmiştir. Arap Edebiyatında gördüğümüz ramazaniyeler kaside tarzındadır. Bizim şairlerimizi "Caize" almak için kaside yazıyorlar şeklinde veya muhatabını aşırı derecede övüyor diyenlere, Arap Edebiyatındaki Ramazaniyeleri incelemelerini tavsiye ederiz. Bu Ramazaniyelerde, bu ayın özellikleri, Allah'ın nimetlerine karşı şükür gerektiğini, tefekküre yönelik düşünceleri dile getirdiklerini görüyoruz. Divan Edebiyatında ise: Ramazan, hayatın baştan sona her safhası konu edinmiştir. Abbasi devrinin meşhur şairlerinden ebu Temman (H. 232/846) Ramazaniyesinde, kendisine cömert davranan memduhunu överken: "-Elini açmağa o kadar alışmış ki, kapamak istese parmaklarını bir araya gelmez; avucunda ruhundan başka bir şeyi yoksa onu da verir." diyerek, ramazan sebebiyle caize bekler, memduhunun ruhunu dahi almaya çalışır. Görülüyor ki, medhiye ve fahriye bölümünde Türk Edebiyatından hiç te geri kalmaz. Medhiyede ve aşırılıkta bizi geçtiğini söyleyebiliriz. Mesela yine bir ramazaniyede, memduhuna Ebu Ferec El Va'vâ (H. 390/999) şöyle hitab etmiştir:

"-Sen ilk bahar yağmuru gibisin.

-Aradaki fark, o verirken ağlar; Sen ise gülersin." diyerek bağışın sevinçle olması gerektiğini güzel bir uslubla ifade eder. Şair'in cömertlik konusundaki aşırılığını bir örnekle aktarabiliriz:

"O'nun köpeği, misafirin geldiğini görür görmez, dilini bilmediği halde, sevincinden, onunla konuşacakmış gibi olur." Arap Ramazaniye şairleri arasında, Mustafa Sadık Rafi'i'yi, Muhammed Mustafa Hammam'ı, Muhammed Tevfik Haki'yi birer temsilci olarak sayabiliriz. Mesela, Haki'nin; "Bir Oruçlunun Tasavvurları" adlı Ramazaniyesinde, ramazanı ulu bir lutuf ve farz olan bir ibadet olarak değerlendirir ve şiirinde şöyle der: "-Ey insana hastalandığında şifa veren,

-Acıktığında yediren, susadığında içiren

⁴⁵⁰ Ali Milani, İts. Ün. Edb. Fak. Emekli Öğrt. Görevlisi, Farsça Uzmanı.

-Ey oruç ayı, hoş geldin; o aya gıpta ediyorum.

-O ayda meşgul olduğumuz şeylerden zevk duyuyoruz." şeklinde devam etmiştir. Buradan çıkaracağımız sonuç, İslam ülkelerinin ve Müslüman ediblerin, ramazan karşısında ortak hislerle davrandıkları, etkilendikleri, eserleriyle çevrelerini etkiledikleridir⁴⁵¹.

Divan şairlerimiz Ramazanı oldukça şen, neşeli, bir sevgiliyi karşılarcasına karşılamışlardır. Bu coşku, temsil ettiği toplumu etkilemiş ve onları ramazana hazırlamıştır. Her tür manzume ile bu konuya ne kadar renkli baktığını ispat etmiştir. Bir konuda şiir yazarken belli bir formda hapsolmemiş, şekilleri, muhtevaya uyarlamakta hiç te zorluk çekmemiştir. Kasideden, gazele geçmedeki başarısını, murabbada, kıta'da hatta rübaide göstermiştir. Altıyüz yılın birikimini çok iyi kullanmıştır. Ramazan gibi, didaktik olma zorunluluğu olan, naslarla sınırlı bir konuda kalem oynatması ayrı bir yetenektir. Bu eserlerde ramazanı hayata aktarmak kadar, edebiyata aktarmak da zor ve hassas bir iştir. İşte divan şairlerimiz bu zorluğu başarmışlardır. Üstelik bunların arasında her meşrebden insanın varlığını göz önünde tutmak gerekir. Nedim gibi, Süruri gibi, Enderunlu Fazıl ve Vasıf gibi şairler zevk ve eğlenceden dem vurdukları kadar, ramazandan da çok güzel örnekler sunmuşlardır. Hatta (ramazanı ve ramazan bayramını konu alan) yirmi iki adet kasideyle en çok Ramazaniye yazan şair ünvanını Enderunlu Fazıl almaktadır. O bunu hakketmiştir.

Divan Edebiyatının zirve şairlerinin (azda olsa) ramazaniyelerinin bulunduğunu gördük. Anlayamadığımız bir husus varsa, dini kimlikleri 1. planda olan Baki ile Şeyhül'İslam Yahya Efendi gibi zirve şairlerin ramazaniyelerinin olmayışıdır. Nedeni konusunda yorum yapmamakta birlikte, bu kadar güncel bir konuda yazmamaları, anlaşılır gibi değildir. Ayrıca büyük Şair Nef'i'nin de ramazaniyyesinin olmayışı bizi düşündürmüştür. Buna rağmen diyebiliriz ki, yirminci yüzyılın başına kadar, gittikçe artan bir tempoyla ve hacimle ramazaniyeler asrımıza ulaşmışdır. 19. asır (elimizdeki materyallere göre) en fazla ramazaniye yazılmış dönemdir. Ne var ki 20. asır birden bire bu konudan uzaklaşmış, eskinin devamı olan şahsiyetlerde bile, çok cılız bir hacimle yetinmiştir. İçine düştüğü siyasi, iktisadi durumu, sıkıntıyı görmek ve anlamak için hissetmeye gerek göstermez. Bu asrın başında yer alan iki şairimizin ramazaniyesine metinler bölümünde yer vermeyi gerekli ve uygun gördük. 20. asırda âruzu kullanmış fakat,

⁴⁵¹ Prof. Dr. Ahmet Suphi Furat, İslami Edebiyat Der. Arap Edebiyatında Ramazan, devre 2/4, 1990.

batının "sone" tarzını tercih etmiş şairlerimizden bazıları ramazandan söz etmişler, onu gündeme getirmişlerdir. Mehmet Akif, Yahya Kemal, Tevfik Fikret ve E. Kemal Eyüboğlu'ndan örnekler vererek (yetinmiş olmakla birlikte) onların ramazana bakışlarını aktarmış olacağım. İşte Akif ve ramazan ile ilgili manzumeleri:

Ya Rab, şu muazzam Ramazan hürmetine,
Kaldır aradan, vahdete hail ne ise;
Ya Rab, şu asırlarca süren tefrikadan
Artık ezilip düşmesin ümmet ye'se.
Mâdâm ki verdin bize bir rûh-u nevin...
Ya Rab, daha bir nefha-i te'yîd insin!
Mehmet Akif, Safahat, s. 566

Ramazan geldi zamanında bu yıl, hamdolsun,
O biraz belki azaltır çekilen âlâmı.
Hastalık, zelzele, yangın, karışıklık, kıtlık.
Daha binlerce felâket eziyor İslâm'ı.
"Halk çok azdı da ondan bu belâlar..." deniyor;
Azmayan yok mu, bütün ehl-i sıyâm azgın mı?
Kimse, yâ Rab, süfehâ onları imhâl etme,
Yoksa, bir millet-i ma'sûmeyi pâ-mâl etme.
Mehmet Akif, Safahat, s. 567.

Akif'in sıkıntısından anlıyoruz ki devlet ve millet olarak hayli zor bir dönem geçmektedir. Devletin geleceği tehlikede olduğu hususunu, açıkça beyan etmek mecburiyetinde kalmıştır. Tevfik Fikret'in "Ramazan Sadakası" adlı şiirindeki ilgili bölüm yürekler ağrıtır:

"Efendiler, Ramazandır... Mübarek Akşamdır..."
Rübâb-ı Şikeste, s. 152

Istıraplı dönemden geçildiği her kelimesinden anlaşılmaktadır. Yokluk, ayrılık, hasret sanki birbirini takib ediyor. Büyük neş'eler kaybolmuş, yerini küçük kırıntılara bırakmıştır. Şair bununla teseli olmaya çalışır. İşte Yahya Kemal Beyatlı'nın (bu halet-i ruhiye ile) şu şiirini ramazanla ilgili olarak sunuyoruz:

ATİK VALDE'DEN İNEN SOKAK'TA

—Nihad Sâmi Banarlı'ya—

İftardan önce gittim Atik-Valide semtine,
Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler. Fakat Ramazan mânevîyeti
Bir tatlı intizâra çevirmiş sükûneti;
Semtin oruçlu halkı, süzölmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer;
Bakkalda bekleyen fıkârâ kızcağızları
Az çok yakında sezdiriyor top ve iftarı
Meydanda kimse kalmadı artık bütün bütün;
Bir top gürültüsüyle bu sâhilde bitti gün.
Top gürleyip oruç bozulan lâhzadan beri,
Bir nuru neş'e kapladı kerpiçten evleri.
Yârab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!

Tenhâ sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.
Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı rûhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu tesellî bu derdime:
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime:
"Onların ayrılış bana her an üzüntüdür;
Madem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür."⁴⁵²

Yahya Kemal, Kendi Gök Kubbemiz, 1000 Temel Eser

Cumhuriyet döneminde ramazanın yapısıyla ilgili şiirler oldukça azdır. Mesala, Halil Nihad Boztepe'nin iftarla ilgili bir beytine rastladık. Zeytinle oruç açmanın sünnet olduğuna işaret eder:

Yakın alakası var mutlaka onun dinle
Oruç bozulmalıdır müslümanca zeytinle⁴⁵³

Divan Edebiyatında tiryakilik, içki düşkünlüğü oruçluyu zorlarken halk edebiyatında bunu sevgilinin sebebiyle oruç yer şeklinde görmekteyiz:

⁴⁵² Yahya Kemal, Kendi Gök Kubbemiz, İstanbul, 1994.

⁴⁵³ E. Kemâl Eyuboğlu, Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, C. II. s. 350.

Derenin kenarında
 Kalayladım kazanı
 Kız ben senin yüzünden
 Tutmadım ramazanı
 Anonim

Ramazanla ilgili bir hususa özellikle değinmek ve bu konudaki kasdı belirlemek isterim. Bilindiği gibi, Ramazan sona erince bunu, bayramla kutlama mükafatına layık görülen müslümanlar üç gün (İslami deyimle) "İd-i Fıtr", yani: "Ramazan Bayramı" olarak kutlarlar. Nasıl Kurban Bayramı (bayramda et ikram edildiği veya fakirlere et gönderildiği için) et bayramı değilse, Ramazan Bayramında şeker ikramı edildiği için bu bayrama Şeker Bayramı demek, elbette doğru olmayacaktır. Dini bir bayramı, şekerle birlikte anlamak ne mantık ne de örfeye yakışır. Özellikle Şeker Bayramı deyimini kullananların amacını bilemiyoruz. Ramazan Bayramı ve Bayram namazı Divan edebiyatında, Halk Edebiyatında vardır ve bayram üslubuna uygun bir coşkuyla karşımıza çıkar. Bu coşkular tebrikleşerek birbirini kutlar. Bayram gelince, Zihni'nin dediği gibi:

Renc ü miñnet derd-i firķat ah-ı ĥasret dāğ-ı dil
 Heb gelüb birbirini tebrik ü tes'id eyledi
 Zihni, G. 2/6

Bayram, ramazanın her türlü ağırlığını, sıkıntısını, gönül yarasını alır, götürür. Müslümanlar birbirlerini tebrik ederek mutlu sona erişirler.

Netice olarak diyebiliriz ki: Ramazaniyeler altı asrı geçen bir dönem içinde, önemini her asırda artırarak sürdüren nadir konulardan biridir. Onda tarih, kültür, sanat, inanç, örf ve adetler adeta ramazan ve bayram yapmıştır. Şair, ramazaniyeleri, ramazanla nurlandırmaya çalışmıştır. Devrinin acı veya tatlı, kolay veya zor yanlarını safha safha bize aktarmak gibi hayati bir görevi üstlenmiştir. Devrinin kültürünü bütün tefarruatıyla ressam gibi tasvir ve tahlil etmiştir. O zamanın heyecanını bu güne taşıma sorumluluğunu yüklemiştir. İçinde bulunduğu asrın siyasi ve iktisadi durumunu belirlememiz açısından önemli ipuçlarına sahiptir. Zenginlik döneminin muhteşem iftarlarından, sıkıntılı, yoksul düşmüş ramazanlara kadar bunları belgelemiştir. Şairlerimiz, birbirlerini etkiledikleri kadar, bu konuda yabancıları da etkilemiş, onların iltifatlarına sebep olmuşlardır. Ramazanla birlikte gelen sanat ve kültür önce edebiyattaki yerini almıştır. Ramazanlar, müslümanlar için bir imtihan olurken, Ramazaniyeler de okul ve eğitim merkezi olmuşlardır. Divan Edebiyatı: Sanatı, tarihi, kültürü, dini, örfü, ahlakı ve ananeyi birlikte sunarak dünya edebiyatını kışkırtmaya devam edecektir, kanaatini taşıyorum.

**RAMAZANİYESİ VEYA RAMAZANLA İLGİLİ ŞİİRLERİ
BULUNAN ŞAİRLER LİSTESİ**

Sıra No	İsmi	Hangi Eserde Bulunduğu	Ölüm Tarihi
1	Yunus Emre	Münferid	1321 (?)
2	Seyyid Nesimi (Ömer İmadeddin)	Divanı	1404 (?)
3	Ahmet Paşa	Divanı	1496 (?)
4	Ali Şir Neva'i	Divanı	1501
5	Zati	Divanı	1547
6	Edirneli Mehmet Nazmi	Divanı	1554
7	Mehmed Füzuli	Divanı	1556
8	Hayali Beg	Divanı	1650
9	Hız. Üftade	Divanı	1580 (?)
10	Taşlıcalı Yahya Beg	Divanı	1582
11	Bağdatlı Ruhi	Divanı	1605
12	S. Aziz Mahmud Hüda'i	Divanı	1628
13	Azmi-zade Mustafa Haleti	Divanı	1631
14	Ata'ullah Nev-i-zade Ata'i	Divanı	1635
15	Mehmet Şerif "Sabri Şakir"	Divanı	1645
16	Abdü'l-Ehad Nuri Sivasi	Divanı	1557
17	İsmeti	Divanı	1665
18	Bolu'lu Himmet	Divanı	1684
19	Niyazi Mısri	Divanı	1694
20	Yusuf Nabi	Hayriye-i Nabi Mesnevi Divanı	1712
21	Bosna'lı Alaaddin Sabit	Divanı	1712
22	Edirne'li Kami Muhammed Ef.	Divanı	1723
23	İsmail Hakkı Bursavi	Divanı	1724
24	Yahya Nazim	Divanı	1726
25	Nedim Efendi	Divanı	1730
26	Mustafa Sami	Divanı	1733
27	Seyyid Hüseyin Vehbi Efendi	Divanı	1736

28	Hasan Seza'i Hazretleri	Divanı	1737
29	Mehmed Salim Efendi	Divanı	1743
30	Ahmed Müslim Efendi	Divanı	1752
31	Mehmed Emin Belig	Divanı	1758
32	Koca Rağib Paşa	Müstakil Kasidede	1763
33	Haşmet (Bin Abbas)	Divanı	1768
34	Fitnat Hanım	Divanı	1780
35	Erzurumlu İbrahim Hakkı	Divanı	1780
36	Şeyh Galib	Divanı	1799
37	Süleyman (Hoca) Neş'et Ef.	Divanı	1807
38	Sümbül-zade Mehmed Vehbi	Divanı	1809
39	Enderunlu Fazıl	Divanı	1810
40	Arif (Re'isü'l-Küttab)	Divanı	1813
41	Seyyid Osman Süruri	Divanı	1814
42	Enderunlu Osman Vasıf	Divanı	1824
43	Şeyh Ahmed Suzi	Divanı	1826
44	Ahmet Şem'i	Divanı	1838
45	Aşık İbrahim Dertli	Divanı	1845
46	Leyla Hanım	Divanı	1847
47	Şeref Hanım	Divanı	1858
48	Keçeci-zade İzzet Molla	Mihmet-Keşan (Mesnevi)	1859
49	Mehmet Emin Ref'i Kalayi	Divanı	1861 (?)
50	Türabi	Divanı	1868
51	Mehmed Niyazi	Divanı	1872
52	Eşref Paşa	Divanı	1894
53	Rif'at Efendi	Divanı	(?) ⁴⁵⁴
54	Zihni Çermiki	Divanı	(?) ⁴⁵⁵
55	Erzurumlu İbrahim Hakkı Kemahi	Kemahi Divanı	1902 (?)
56	Ahmad Remzi Dede	Divanı	1944

⁴⁵⁴ Divan tertib ve içindeki tarihlerden 19. asırda yaşandığını zannediyoruz.

⁴⁵⁵ Divan tertib ve içindeki tarihlerden 19. asırda yaşandığını zannediyoruz.

**RAMAZANİYESİ BULUNMAYAN (TARANMIŞ)
ESERLER LİSTESİDİR**

1. Divançe-i Abdi
2. Divan-ı Abdullah Mecdi
3. Divan-ı (Mirza-zade) Aczi
4. Divan-ı Adli (II. Sultan Bayazıd)
5. Divan-ı Hz. Ağa-zade
6. Divan-ı Ahi
7. Divan-ı Ahmet-i Da'i
8. Divan-ı Ahmed Yesevi
9. Divan-ı Ama Yusuf Efendi
10. Divan-ı Asaf
11. Divan-ı Arif Hikmet (hersekli)
12. Divan-ı Atıf Efendi
13. Divan-ı Avni (Trabzonlu Osman)
14. Divan-ı Avni (Yenişehirli)
15. Divan-ı Ayni (Ayıntablı) (Gazi Antepli)
16. Divan-ı Baki
17. Divan-ı Cevri
18. Divan-ı Edhem
19. Divan-ı Emri
20. Divan-ı Es'ad
21. Divan-ı Esrar Dede
22. Divan-ı Eşrefoğlu Rumi
23. Divan-ı Fatin Efendi
24. Divan-ı Fehim Efendi
25. Müntehabat-ı Divan-ı Fevzi
26. Divançe-i Figani
27. Divan-ı Figani (Geredeli)
28. Divan-ı Garibi
29. Divan-ı Gevheri
30. Divan-ı Gülşeni
31. Divan-ı Galib (Leskofçalı)
32. Divan-ı Gaybi (Şeyh Sun'ullah)
33. Divan-ı Halim Giray
34. Divan-ı Hamidi

35. Divan-ı Hami-i Amidi
36. Divan-ı Hasan Hilmi
37. Divan-ı Haşimi
38. Divançe-i Haşimi
39. Divan-ı Hayreti
40. Divan-ı Helaki
41. Divan-ı Hilmi
42. Divan-ı Hilmi Dede
43. Külliyyatı Hüda'i (Aziz Mahmud)
44. Divan-ı Hüseyin Mirza Baykara
45. Divan-ı İffet
46. Divan-ı İhsan (Hammami-zade)
47. Divan-ı İlahi
48. Divan-ı İrfan Paşa
49. Divan-ı İshak Çelebi (Üsküblü)
50. Divan-ı İzzet Molla
51. Divan-ı Kabuli
52. Divan-ı Kadı Burhaneddin
53. Divan-ı Kayğulu
54. Divan-ı Kuddisi
55. Divan-ı Kami Ahmed Efendi
56. Divan-ı Karnili
57. Divan-ı Kazım
58. Divan-ı Kemalpaşa-zade
59. Divan-ı Kelimi
60. Divan-ı Lebib
61. Divan-ı Lütü Çığatayi
62. Divan-ı Mahdum Kuli
63. Divan-ı Mehmed Ali Paşa
64. Divan-ı Mesleki
65. Divan-ı Muhibbi (Kanuni Sultan Süleyman)
66. Divan-ı Münif
67. Divan-ı Müştak Baba
68. Divan-ı Na'ili
69. Divan-ı Nazım
70. Divan-ı Necati (İsa)
71. Divan-ı Nefi (Ömer)

72. Divan-ı Nesib
73. Divan-ı Nesib (Seyyid Mahmud)
74. Divan-ı Neşati
75. Divan-ı Nevres (Osman)
76. Divan-ı Ömer (Aşık)
77. Divan-ı Pertev Paşa
78. Divan-ı Rağıb Paşa (Koca)
79. Divan-ı Sebati (Hafız Muhammed)
80. Divan-ı Selami (Şeyh)
81. Divan-ı Sermed
82. Divan-ı Seyfullah (Seyyid)
83. Divan-ı Seyrani
84. Divan-ı Sinan Ümmi
85. Divan-ı Türk-i Basit, Sultan Veled
86. Divan-ı Şadi
87. Divan-ı Şahi
88. Divan-ı Şakir
89. Divan-ı Şefik
90. Divan-ı Şeyhi
91. Divan-ı Tecelli
92. Divan-ı Tefvik
93. Divan-ı Usuli
94. Divan-ı Vecdi
95. Divan-ı Vehbi (Yenişehirli)
96. Divan-ı Virani
97. Divan-ı Yahya (Şeyhü'l-İslam)
98. Divan-ı Yunus Emre
99. Divan-ı Za'ifi
100. Pendname-i Zarifi (Şeyh Ömer Efendi)
101. Divan-ı Zati (İsmail Hakkı Bursalı'nın Müridi)
102. Divan-ı Zeka'i (Şeyh Mustafa)
103. Divan-ı Zihni (Bayburtlu)
104. Külliyyat-ı Ziya aş

BİBLİYOGRAFYA

- ADIVAR Halide Edip, *Edebi Hatıralar*, Zaman Gazetesi 13 Şubat 1995.
- AKARSU Dr. Kamil, *Za'ifi Divanı*, İnceleme Milli Eğt. Bak. Yay. İst. 1993.
- AKÜZÜM Ahmet Remzi Dede, *Tuhfetü's-Saimin* Asır Mat. İst. 1316.
- ARSLAN Dr. Mehmet, Soyak İsmail Hakkı, *Halîmet Külliyyhatı*, Dilek Matbaası Sivas 1994.
- AŞIK Musa, *Konevi Dergisi*, S. 21, 1984/2, Konya.
- AYVAZOĞLU Beşir, Eski Ramazanlar, *Zaman Gazetesi*, 22 Şubat 1995.
- BANARLI Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğt. Bak. Devlet Kütüphanesi, İst. 1971.
- BEYATLI, Yahya Kemâl, *Kendi Gök Kubbemiz*, Bahar Matbaası, İst. 1874.
- BEYZÂDEOĞLU Yard. Doç. Dr. Süreyya Âli, *Sümbül-zâde Vehbi*, İklim Yay. 1993.
- ÇAM Ömer, "... Ve Bayram Sevinci" (Mak.), *Diyanet Dergisi* Ramazan Sayısı Şubat 1995.
- ÇAVUŞOĞLU Dr. Mehmet, Yahya Bey ve Divanından Örnekler, Kültür Bak. 1000 Temel Eser 1983.
- ÇAVUŞOĞLU Dr. Mehmet, Yahya Bey Divanı Tenkitli Basım, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. 1977.
- ÇELEBİOĞLU Dr. Amil, *Ramazaname*, Tercüman 1001 Temel Eser Nu: 22, İst.
- ÇETİN Mehmet Cengiz, *Sada, İlahiler, Kasideler, Marşlar*, Can Kitabevi, Konya.
- DİCLEHAN Şakir, *Türk Edebiyatında Ramazaniyeler İslami Edebiyat Dergisi* Devre 2/4, İst. 1990.
- Diyanet Dergisi*, Şubat 1995, Sayı: 50.
- ERGÜN Saadettin Nüzhet, *Dini Türk Musikisi Antolojisi*, C. 7.
- ERGÜN Saadettin Nüzhet, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Suhulet Kütüphanesi, İst. 1931.
- ERSOY Mehmet Akif, *Safahat*, İnkılap Aka Kütüphanesi, İst. 1975.
- EYÜBOĞLU E. Kemâl, *13. Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğan Kardeş Matbaası, İst.
- FETHİ Abdullah, *Kutûf Ramazaniye*, 1980.
- FİKRET Tevfik, *Rûbab-ı Şikeste*, İst. 1962.

- FURAT Prof. Dr. Ahmet Subhi, İslami Edebiyat Arap Edebiyatında Ramazan Devre 2/4, İst. 1994.
- GÜRER S. Yunus Emre'nin Bestelenmiş Şiirleri, s. 50.
- HAKSES Mecmuası, Sayı: 362, Şubat 1995.
- HALICI Fevzi, Aşık Şem'i Hayatı ve Şiirleri Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ank. 1982.
- İNAL İbnü'l Emin, Mahmut Kemal, Son Asır Türk Şairleri, C. Milli Eğt. Basımevi 1970.
- İSLAMİCA 25649 RYPKA 1. 3. (1927) PP. 435-478 Sabit's Ramazaniye.
- İSMAİL Hakkı Bursavi, Rühü'l Beyan.
- İstanbul Kütüphaneleri Yazma Divanlar Kataloğu.
- İPEKTEN Haluk, İsmeti Divanı Edisyon Kritik, Baylan Matbaası, Ank. 1974.
- KABAKLI Ahmet, Türk Edebiyatı, Türkiye Yayınevi, İst. 1969.
- KANDEMİR M. Yaşar, Ramazanda Rasul-i Ekrem (s.a.), Nesil Dergisi Ağustos 1979.
- KAPLAN Prof. Dr. Mehmet, Milli Kültür Temmuz 1977, Ank.
- KARAHAN Prof. Dr. Abdülkadir, Diyanet Dergisi 26/2 1990 Ramazan Edebiyatı ve Ramazaniyeler.
- Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, Hasan Basri Çantay. Çantay Yay. İst. 1972.
- KURNAZ Yard. Doç. Dr. Cemal, Kültür Bak. Yay. Hayali Bey Divanı Tahlili, Ankara 1987.
- KÖPRÜLÜ Prof. Dr. Fuad, İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ank. 1976.
- KÖRÜLÜZADE Prof. Dr. Mehmet Fuad, Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931.
- LEVEND Agah Sırrı, Divan Edebiyatı, Türk Tarih Kurumu. 1967.
- LEVEND Agah Sırrı, Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Türk Tarih Kurumu, Ank. 1962.
- MEHMET Tahir Efendi (Bursalı), Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınları, İst. 1972.
- MUALLİM Naci, Osmanlı Şairleri Kültür Bakanlığı Yay. 1984.
- Muhyiddin-i Nevevi, Riyazü's-Salihin Tercemesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi 1967.

- NESİL Dergisi Ağustos 1979 Sayı 11. İst.
- OZANSOY Halit Fahri, Ramazan Hatıraları, Zaman Gazetesi 11 Şubat 1995 İst.
- ÖZTUNA Yılmaz, Musiki Ansiklopedisi, C. II. Milli Eğitim Bak. İst. 1975.
- PEKALIN Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Milli Eğitim Bak. 1982, İst.
- Ramazan Duası Mecmuası (Şerhiyle Beraber) Hakkakler Çarşısı İbrahim Efendi İst. 1312. (Yazarı belli değildir).
- RASİM Ahmet, Ramazan Sohbetleri, Bahar Matbaası, İst. 1967.
- SADAK Bekir, Tac Tercemesi, Eser Kitabevi, İst. 1978.
- Sahih-i Buhari-Tecrid-i Sarih, İmam-ı Buhari, C. 5, Ank. 1978.
- SERDENGEÇTİ Osman Yüksel, Serdengeçti Dergisi, 22. 24. Sayıları.
- TOLASA Dr. Harun, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Atatürk Üniv. Yay. Nu: 56, Ank. 1973.
- TANSEL Fevziye Abdullah, Namık Kemal'in Mektupları I, Ank. 1967.
- TANSEL Fevziye Abdullah, Dini Şiirler Antolojisi, Ank. 1962.
- TARLAN Prof. Dr. Ali Nihad, ÇAVUŞOĞLU Dr. Mehmet, TANYERİ M. Ali, Zati Divanı, İst. Üniv. Yay. 1968, 1970, 1987.
- TEZEREN Ziver, Aziz Mahmut Hüdayi, Kültür Bak. Yay. 814, İst. 1987.
- TÜRK Atasözleri ve Deyimleri, Devlet Kitapları 1000 Temelm Eser Nu: 84, İst. 1971.
- TÜRK Dili, Mektup Özel Sayı Türk Dil Kurumu Nu: 274, Ank. 1974.
- UZUN Mustafa Edebiyatımızda Ramazan ve Ramazaniyeler, Nesil Dergisi Ağustos 1979.
- YILMAZ Dr. H. Kamil, Seyyit Aziz Mahmut Hüdayi ve Celvetiye Tarikatı Marmara Üniv. Yay. Nu: 10.
- YÜKSEL Sedit, Eski Edebiyatımızda Ramazan Türkoloji Dergisi C. 7, Ank. 1977.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

